

19th DECEMBER

2022

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

zenodo OpenAIRE

digital
object
identifier

OPEN ACCESS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE

BELARUS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
RESEARCH CONFERENCE

info.interonconf@mail.ru

2022

www.interonconf.com

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

BELARUS International scientific-online conference
“INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE”

Part 9

December 19th

COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

MINSK-2022

INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE: a collection of scientific works of the International scientific online conference (19th December, 2022) – BELARUS, MINSK : "CESS", 2022. Part 9 – 144p.

Chief editor:

Candra Zonyfar - PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:

Martha Merrill - PhD Kent State University, USA

David Pearce - ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, belarus казахша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն....

The collection consists of scientific researches of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference.

"INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE". Which took place in MINSK on December 19th, 2022.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2022
© Authors, 2022

<i>Table</i>	
Ergasheva Iroda Olim qizi Xolmamatov Sherali Rustam o'g'li Ikromova Xushnida Zafar qizi Mamatova Sevinchxon Nazirjon qizi <i>MIKROORGANIZM. MIKROORGANIZMLARNING OZIQLANISHI</i>	8
Zukhra Akramova <i>WAYS TO FORM STUDENTS' LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS</i>	13
Mahliyo Raximboyeva <i>RAUF PARFI SHE`RIYATIDA KECHA OBRAZI TAHLILI</i>	17
Raxmonov Ixtiyor Xusanovich <i>MATEMATIKA KURSI BO`YICHA MA`RUZA MASHG`ULOTLARINI MASOFAVIY TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH</i>	21
Абдурахмонов Тошмурод Дилмуроджон ўғли <i>O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING EKOLOGIYA SOHASIDAGI DAVLAT SIYOSATI VA UNING ASOSIY YO`NALISHLARI, O`SIB KELAYOTGAN YOSH AVLODDA EKOLOGIK MADANIYAT VA TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING ASOSIY MEZONLARI</i>	26
Nurullayeva Kumushbibi <i>NEYROLINGVISTIKA TA`LIMOTIDAGI YANGI YONDASHUVLAR</i>	32
Davlatov Diyor Dilshodovich Ergasheva Umida Komil qizi <i>INNOVATION YONDASHUVLAR ORQALI BINO VA INSHOOTLARNI QURISH AFZALLIKLARI</i>	38
Axmadjonov Parvizjon Mahamadzoda <i>SAIF FARGHANI UND DIE SITUATION SEINES LEBENS</i>	40
Д.Пулатова <i>ПОСТМОДЕРНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В ПОЭЗИИ ИОСИФА БРОДСКОГО</i>	43
Bobokulova Shakhnoza Bakhriddinovna Hikmatova Nargiza Umed's daughter <i>STUDY OF ECONOMIC TERMS IN ENGLISH CLASSES</i>	47
Pulatova Shakhzoda Haydarovna Rakhmatullayeva Saidabonu Sherkhanovna <i>PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN A NON-LANGUAGE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION</i>	52
Bobokulova Gulrukh Sharipovna Hamidova Kamola Sobirovna <i>THE PRACTICE OF WORKING WITH TEXTS IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO NON-PHILOLOGIST STUDENTS</i>	56

Khotamova Maftuna Madatovna Amonov is the son of Zikrillo Shukrillo <i>TEACHING LISTENING IN ENGLISH LESSONS IN HIGHER EDUCATION</i>	60
Mirkhodjayeva Mahliyo Islamovna Abdurakhimova Sevara Tolkin's daughter <i>FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES AT UNIVERSITY</i>	65
Kaharova Shahlo Shaydilloevna Daughter of Saidov Makhlio Oqil <i>SOME ASPECTS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR AT UNIVERSITY</i>	70
Murodova Iroda Poyonovna Aliqulova Feruza Abror qizi <i>O'ZBEK VA KOREYS MAQOLLARIDA MENTALITET VA MILLIY XARAKTERNING IFODALANISHI</i>	74
Qo'chqarova O'g'iljon Umar qizi <i>MAXSUS TA'LIM MUASSASALARI: MUAMMO VA KAMCHILIKLAR</i>	79
Тухтасинова Мунира Ибрагимовна Содирова Дилноза Муродовна <i>ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (PIRLS ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРИ АСОСИДА)</i>	82
Феруза Аминовна Туракулова <i>ИНСОНИЯТ ЖАМИЯТИ ТАРИХИДА БИЛИШНИНГ ТАРАҚҚИЙ ЭТИШИ</i>	86
З.М. Дадабоева <i>ТАЪЛИМНИ АХБОРОТЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА БЎЛАЖАК ИНФОРМАТИКА ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШ МУҲИТИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР</i>	90
Абдукодиров Жасур Бахтиёр ўғли <i>УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ФИЗИКА ФАНИ ОПТИКА БЎЛИМИГА ДОИР НОСТАНДАРТ МАСАЛАЛАРНИ ЕЧИШ УЧУН ЗАРУР ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ</i>	94
Ollayorov Ulug`bek Abdusattor o`g`li</b> <i>O'ZBEKISTONDA 2016-2021 YILLAR IJTIMOY-MADANIY ISLOHOTLARNING AMALGA OSHIRILISHI MAVZUSINI O`RGANISH (SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA)</i>	97
Kuchkarova Zuhra Fattaxovna Xayitova Chinigul Ne'matovna <i>NUTQ BUZILISHLARINI TUZATISH ISHLARIGA KOMPLEKS YONDASHUV</i>	103
Salimbayeva Nilufar Erkin qizi Halimova Gulnora Parruxovna <i>NUTQ BUZILISHLARI TASNIFI</i>	107

Erkinova Farangiz Umidjon qizi <i>O'ZBEKISTONDA MUSIQA TURIZMI VA UNING RIVOJLANISHI</i>	111
Gafforov Xasan Shuhratovich <i>NOVERBAL MULOQOT JARAYONIDA GENDER FARQLARNING NAMOYON BO'LISHI</i>	114
Тилеумуратова Бийбиназ Азатовна <i>СОХРАНЕНИЕ БИОРАЗНООБРАЗИЯ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ В УСЛОВИЯХ КАРАКАЛПАКСТАНА</i>	116
N.Kh.Kushieva <i>FORMATION OF THE MODEL OF CLUSTER APPROACH IN THE EDUCATIONAL SYSTEM</i>	120
Асомова Намуна Мехриддин кизи Ахмадалиева Дилхумор Акбарали кизи Шавкатова Исмигуль Шариф кизи Обидова Сабохатхан Исроилжан кизи Мирхамидова Севара Мирмахмудовна <i>ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ЛЕЧЕНИЮ ПСОРИАЗА</i>	122
G'aybullayev Sarvar O'ktam o'g'li Jarasheva Go'zal Bahodir qizi <i>RAQOBATNING MOHIYATI VA AHAMIYATI</i>	128
Bobobekova Nazira Raxmanova Nargiza <i>DUDUQLANUVCHI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION PEDAGOGIK ISHLAR</i>	132
Мадиевская Сурайё Аминбой кизи <i>МЕТОДИКА РУССКОГО ЯЗЫКА КАК НАУКА</i>	138
Fayzulloyeva Mohinur Sa'dullo qizi <i>O'SMIRLARNI MONIPULYATSION TA'SIRLARDAN PSIXOLOGIK HIMOYA QILISHNING O'ZIGA XOS MEKANIZMLARI</i>	142
Narziyeva Shaxnoza Rustamjon qizi Usmanova Manzura Naimovna <i>O'SPIRINLIK YOSHIDA EMPATIYANING NAMOYON BO'LISHI VA UNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI</i>	146
Sharipova Hanifa Ziyotdinovna <i>CHET EL TA'LIMIDA MAKTABDAGI O'QITUVCHILAR VA O'QUVCHILARNING HUQUQLARI</i>	150
Halimova Shohista Sharipovna <i>NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA ZAMON SHAKLLARINING GAPDA IFODALANISH TAMOYILLARI</i>	153
Nurullayeva Gulshana Xayrullayevna <i>O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SHAXS KATEGORIYASINING IFODALANISHI</i>	156

Azizbek Nodirbekovich Yusupbekov Dilmurod Ikromovich Egamberganov Bog'ibek G'ayrat o'g'li O'rinov <i>AUTOMATION OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF GRAIN DRYING</i>	159
Qambarov Bahriddin Panji o'g'li <i>O'QUV JARAYONI UCHUN RAQAMLI TA'LIM RESURSLARINI YARATISH VA ULARDAN FOYDALANISH METODIKASI</i>	163
Sabirov Zabikhillo Rakhmatillaevich <i>THE ROLE OF OUR ART IN EDUCATING YOUTH IN PATRIOTIC SPIRIT</i>	167
Велиева Сусанна Раиповна Раджабов Санжарбек Хамроевич Турсунов Фирдавс Шералиевич <i>ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ</i>	169
Yoqubova Sadoqat Otaxonovna Eshmurodova Zilola Saidmurodovna Mutalova Dilbar Xusniddin qizi <i>UMUMIY TURDAGI DAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA LOGOPEDNING PEDAGOGLAR BILAN HAMKORLIK ISH REJASINI TUZISH MAZMUNI</i>	172
Ravshanova Sohiba Bahodirovna Saydumarova Dildora Fazlitdinovna <i>ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALAR BILAN ERTAKTERAPIYA USULI SIFATIDA</i>	174
Usmonova Dilafruz Muhamadjonovna Halilova Zulfiya Hakimjanovna <i>DAUN SINDROMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASH XUSUSIYATLARI</i>	178
Xaydarov Baxrom Xolmuradovich Qo'ldosh-zoda Basher <i>KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MOHIYATI VA MAZMUNI</i>	182
Qahramonova Farzona <i>MEDIA VOSITALARI TURLARI VA RIVOJLANTIRUVCHI XUSUSIYATLARI</i>	186
Suyunova Xayriniso <i>THE CATEGORY OF MODALITY IN THE ENGLISH LANGUAGE</i>	189

MIKROORGANIZM. MIKROORGANIZMLARNING OZIQLANISHI

Ergasheva Iroda Olim qizi

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi

Xolmamatov Sherali Rustam o'g'li

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi

Ikromova Xushnida Zafar qizi

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi

Mamatova Sevinchxon Nazirjon qizi

TerDU Tabiiy fanlar fakulteti biologiya ta'lim yo'nalishi 2- kurs talabasi

Tayanch so'z va iboralar: Mikroorganizmlar oziqlanishi, mikroorganizmlarning uglerod va azot bilan oziqlanishi, xemosintez jarayoni, fototroflar, xemotroflar, fotolitoavtotrofiya, xemoorganogeterotrofiya, yashil va qirmizi rang bakteriyalarda fotosintez.

Mikroorganizmlar yoki Mikroblar (grekcha: *mikros* — kichik, *bios* — hayot) asosan, bir hujayrali mikroskopik tirik mavjudotlarning katta guruhi.

Mikroorganizmlarga bakteriyalar, aktinometsitlar, achitqilar, viruslar, mog'or zamburug'lari, mikroskopik suvo'tlar va boshqa kiradi.

Mikroorganizmlar prokariotlar (hujayrasida yadro va xromosoma apparati yo'q organizmlar) va eukariotlar (hujayrasida sitoplazma va membrana bilan ajratilgan yadrosi bor bir yoki ko'p hujayrali organizmlar)ga bo'linadi. Mikroorganizmlar tabiat (tuproq, suv, o'simlik qoldiqlari va boshqalar)da keng tarqalgan. 1 g tuproq yoki suv osti gruntida 2—3 mlrdgacha mikroorganizmlar bo'ladi. Mikroorganizmlarning o'lchami turlicha bo'lib, ular mikronning o'ndan bir qismidan bir necha mikrongacha. Mikroorganizmlarning fiziologik-morfologik xususiyatlari va hayot sikli har xil. Ko'pgina mikroorganizmlar bir hujayrali, ba'zilar, masalan., mog'or zamburug'lari ko'p hujayrali iplar (mitseliy)ga ega. Mikroorganizmlar, odatda, xlorofilsiz, ammo ba'zilarida bakterioxlorofill va xlorofill bor. Ko'pchiligi bo'linib, ba'zilar kurtaklanib, shuningdek, konidiya va sporalar hosil qilib ko'payadi. Kasallik qo'zg'atuvchi Mikroorganizmlar ham mavjud. Mikroorganizmlar tashqi muhitning har xil omillari ta'siriga juda chidamli. Mikroorganizmlar tabiatda moddalar aylanishida katta rol o'ynaydi. Mikroorganizmlar o'simlik va hayvon qoldiqlarini parchalab, yashil o'simliklar o'zlashtirishi mumkin bo'lgan mineral birikmalar (karbonat angidrid gazi, ammiak va boshqalar)ga aylantiradi. Azot to'plovchi Mikroorganizmlar va tuganak bakteriyalari molekulyar azotni yig'ish xususiyatiga ega. Mikroorganizmlar fosfor, azot, uglerod, oltingugurt, temir va boshqalarning tabiatda aylanishida ishtirok etadi. Bundan tashqari, tuproqda ko'payib, so'ng nobud bo'lib, uni organik moddalarga boyitadi. Mikroorganizmlar hayot faoliyati natijasida tuproq unumdorligi ortadi

Mikroorganizmlarning oziqa moddalariga bo'lgan ehtiyoji. Mikroorganizm hujayrasining asosiy qismini suv (80-90%) tashkil qiladi (bakteriyalar biomassasini sentrifuga yordamida ajratib olib, cho'kma analiz qilinganda uning 70 - 85 % suv, 15 - 30% ni quruq biomassa tashkil etadi). Agar bakteriya hujayrasi ko'p zaxira moddalar (lipidlar, polisaxaridlar, polifosfatlar yoki oltingugurt) tutsa, uning quruq moddasi ham ko'proq bo'ladi.

Bakteriyaning quruq moddasi - bu asosan polimerlar oqsil (50%), hujayra devori moddalari (10 - 12%), RNK (10 - 20%), DNK (3 - 4%) hamda lipidlar (10%) dan tashkil topgan. Eng muhim kimyoviy elementlardan:

S - 50%, O₂ - 20%, N₂ - 14 %, H₂ - 8%, P - 3%, S - 1%, K - 1%, Mg - 0,5% va Fe - 0,2%. Bulardan tashqari, hujayra tarkibida oz miqdorda, lekin fiziologik aktivlik uchun zarur bo'lgan bir qancha mikroelementlar: Mn, B, Mo, Zn, Cu, Co, Br₂, J₂ va boshqalar ham uchraydi. Buni quyidagi 4-jadvalda keltirilgan mikroorganizmlar hujayra moddasining ximiyaviy tarkibi haqidagi ma'lumotlardan ko'rish mumkin.

4-jadval			
Mikroorganizmlar hujayra moddasining elementar tarkibi (quruq moddaga nisbatan % hisobida)			
Elementlarning nomi	Bakteriyalar	Turushlar	Mog'or zamburug'lari (sporali mitseliysi)
Uglerod	50,4	49,8	47,9
Azot	12,3	12,4	5,24
Vodorod	6,78	6,7	6,7
R ₂ O ₅	4,95	3,54	4,85
K ₂ O	2,41	2,34	2,81
SO ₃	0,29	0,04	0,11
Na ₂ O	0,07	-	1,12
MgO	0,82	0,42	0,38
CaO	0,89	0,38	0,29
Fe ₂ O ₃	0,08	0,035	0,16
RbO ₂	0,03	0,09	0,04

Mikroorganizmlar oziqlanishi va oziq moddalarning hujayraga kirishi.

Mikroorganizmlarga ham boshqa tirik mavjudotlar singari oziqa moddalari zarur. Oziqa modda deb odatda tirik organizmga tushib yoki energiya manbai bo'lib yoki hujayrani tarkibiy qismlarini qurish uchun ishlatiladigan moddalarga aytiladi. Oziqa moddalar esa hujayraga tashqi muhitdan keladi. Bakteriyalar hujayrasi ichiga oziqa moddalar kirishi va hayot faoliyatining oxirigi moddalarini tashqi muhitga ajralib chiqishi

ularning butun tanasi orqali sodir bo'ladi, shuning uchun bu protsess juda tez boradi. Moddalar almashinuvi ikki jarayondan iborat:

1) tashqi muhitdan o'sish uchun zarur bo'lgan oziqa moddalarni qabul qilish va ulardan hujayraning yangi tarkibiy qismini sintezlash;

2) hayot faoliyatining oxirgi mahsulotlarini tashqi muhitga chiqarish.

Mikroorganizmlar oziqa moddalarni to'g'ridan-to'g'ri o'zlashtirishi mumkin yoki ularni o'zgartirib, o'zlashtirishga yaroqli holga keltirishi mumkin. Ovqatlanishning usullari Mishustin (1987) tomonidan quyidagicha talqin qilinadi, ya'ni tirik organizmlarda ikki xil oziqlanish usuli mavjud: **Golozoy** va **golofit**.

Golozoy usulida ovqatlanishda ovqatning qattiq zarralari organizm tomonidan yutiladi, so'ngra ovqat hazm qilish yo'lida hazm qilinadi. Bu xildagi ovqatlanish hayvonlarga xosdir.

Golofit usulida ovqatlanishda ovqatni yutish va hazm qiluvchi maxsus organlari bo'lmagan tirik organizmlarga xos bo'lib, ular suvda erigan oziqa moddalarni kichik molekulalar holida so'rib oladi. Bu xildagi ovqatlanish o'simliklar va mikroorganizmlarga xosdir.

Oziqlanish tiplari. Hozirgi vaqtda mikroorganizmlarni oziqlanish tipiga qarab klassifikatsiyalaganda, e'tibor ularning energiya va uglerod manbalarin o'zlashtirishiga qaratiladi.

1. Fotolitotrofiya-bu tipda ovqatlanuvchi mikroorganizmlar yorug'lik energiyasini ishlatib, SO_2 , H_2O , H_2S , S dan foyalanib hujayra moddalarini sintezlaydi. Bu guruhga sianobakteriyalar va qirmizi oltingugurt bakteriyalar misol bo'la oladi.

2. Fotoorganogeterotrofiya-bu tipda ovqatlanuvchi bakteriyalar fotosintezdan tashqari, oddiy organik moddalarni ishlatishi mumkin. Bu guruhga qirmizi oltingugurt bakteriyalari kiradi.

3. Xemolitoavtotrofiya-bu tipda ovqatlanuvchi mikroorganizmlar energiyani anorganik birikmalarning (H_2 , NH_4 , NO_2 , Fe_2O_3 , H_2S , S , SO_3^{2-} , $S_2O_3^{2-}$, SO), oksidlanishidan oladi. Bu jarayon xemosintez deyiladi. Xemolitoavtotroflar hujayrani komponentlarini sintez qilish uchun uglerodni SO_2 dan oladi. Temir va nitrifikator bakteriyalar xemosintezini 1887-90 yillarda S.N.Vinogradskiy kashf etgan.(Reaktsiyalardagi energiya djoul hisobida)

4. Xemoorganogeterotrofiya-bu tipda ovqatlanuvchi mikroorganizmlar kerakli energiya va uglerodni organik moddalardan oladi. Misol qilib, tuproq va boshqa substratlardagi aerob va anaerob mikroorganizmlarni ko'rsatish mumkin. Bularga saprofit, parazit mikroorganizmlar kiradi.

Mikroorganizmlarda miksotrof ovqatlanish tipi ham uchraydi. Bu tipda ovqatlanadigan mikroorganizmlar bir vaqtning o'zida ham organik modda ham mineral birikmalarni oksidlaydi, yoki ular uchun uglerod manbai bo'lib, karbonat angidrid va organik moddalar xizmat qiladi.

Tabiatda keng tarqalgan mikroorganizmlardan yana bir guruhi metiltroflar bo'lib, ular o'sish uchun kerak energiya va uglerodni bir uglerodli moddalardan (metan, metanol,

formiat, metilamin) oladi. Ular boshqacha, Sl-o'zlashtiruvchi formalar (shakllar) yoki metiltroflar deyiladi

Yemsev V.T., Mishustin Ye.N. Mikrobiologiya. M.:DROFA. 2006

Ko'p organik birikmalar (oqsillar, polisaxaridlar) polimerlar ko'rinishida bo'lib, ular mikroorganizmlar tomonidan yutilib, bevosita modda almashinishida ishlatilmaydi. Bunday moddalar bakteriyalar membranalaridan o'taoladigan oddiy birikmalargacha parchalanadi.

Katta molekulalar ekzofermentlar yordamida parchalanib mikroorganizmlar bor muhitga chiqariladi. Bu xildagi hazm qilish hujayradan tashqarida hazm qilish deyilib, faqat mikroorganizmlarga xosdir.

Oziqa moddalarning mikroorganizm hujayrasiga kirishi.

Mikroorganizmlarning o'sishi uchun suv juda zarur. Chunki oziqa moddalari suvda erigan holda bo'lib, ularni bakteriyalar olib, o'z hujayralarini tiklaydi va energiya oladi. Oziqa muhitlarida, mikroorganizm hujayrasini qurishi uchun kerak bo'lgan hamma elementlar, mikroorganizm o'zlashtiradigan holatda bo'lishi kerak. Suvda erigan oziqa moddalari bakteriya hujayrasiga har xil usullar yordamida kiradi. Hujayraga ularning o'tishida hujayra devori barerlik vazifasini bajarsa, Sitoplazmatik membrana aktiv tanlovchi rolini o'ynaydi. Moddalar hujayraga **passiv diffuziya** orqali, **konsentratsiyalar farqi** (noelektrik moddalar bo'lsa) yoki **elektr potentsiallari farqi** bo'yicha (tsitoplazmatik membrananing ikki tomonida elektr potentsiallari farqi) mavjud bo'lsa o'tadi. Moddalar transporti **osonlashgan diffuziya** orqali, konsentratsiya farqi mavjud sharoitda energiya sarflanmay ham yuz berishi mumkin. Yana boshqa tipi **aktiv transport**, moddalar hujayra ichiga konsentratsiya gradientiga qarshi yo'nalishda ham kiradi. Unga ATF sarflanadi. Bu mexanizm moddalarning muhitdagi konsentratsiyasi kam bo'lganda ham ishlatiladi.

Bakteriya hujayrasida **permeaza** molekulalari bo'lib, ular hujayraga moddalarni olib kirishda xizmat qiladi. Birgina e.soli hujayrasida laktozani o'tkazadigan 8000 tacha permeaza molekulasida mavjud. Qand moddalarning hujayraga o'tishida, avvalo ular hujayra tashqarisida ferment yordamida fosforlanadi, so'ngra sitoplazmaga o'tadi.

Demak, mikroorganizmlarning oziqa moddalariga bo'lgan ehtiyoji hujayra ichidagi fermentlar tarkibidan tashqari biror birikmani o'zlashtirish uchun uning maxsus transport mexanizmi ham muhim rol o'ynaydi.

Har xil moddalarning ximiyaviy tuzilishi bilan ularning mikroob hujayrasiga kira olishi o'rtasida mustahkam bog'liqlik bor. Ionlarga ajralmaydigan uglevodorodlar va boshqa birikmalar, odatda, hujayraga juda tez o'tadi, agar organik birikmaning molekulasida aminogruppa, oksigruppa yoki karboksil gruppaga bo'lsa, bunda moddalarning hujayra ichiga kirish xususiyati keskin o'zgaradi. Bunday gruppalar qancha ko'p bo'lsa, organik moddalarning hujayra ichiga kirishi sekinlashadi. Hujayra ichiga kiradigan moddalar nafas olishda hosil bo'ladigan N^+ va NSO^- ionlariga almashinib o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vahobov A.X., Inog'omova M. Mikrobiologiya va virusologiya asoslari. Toshkent. Universitet. 2010-yil. 214 bet
2. Vahobov A. H. "Virusologiya asoslari" Toshkent 2019 "Ijod-Press" nashriyoti 2019. 367 bet.
3. Mirxamidova. R., Vaxabov A.X., Davranov. K., Tursunboeva .G.S. Mikrobiologiya va biotexnologiya asoslari. Toshkent: Ilm Ziyo. 2014.
4. Vahobov A. H., Rasulova T.X., Nizametdinova Ya.F., Mansurova M.I., Muzaffarova I.A. Mikrobiologiyadan amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent. Universitet nashryoti 2009-yil. 76 bet
5. Lisak V.V. Mikrobiologiya. Minsk: BGU, 2007.

WAYS TO FORM STUDENTS' LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS

Zukhra Akramova

Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh, Uzbekistan

akramovazuxra@mail.ru

***Abstract:** This article describes ways to develop logical thinking skills in elementary school students in math classes.*

***Keywords:** Thinking, thinking processes, analysis, synthesis, logical problem, numerical connection, mathematical puzzle, logical puzzle.*

1. INTRODUCTION

In order to form the mathematical thinking of elementary school students, it is appropriate to use interesting mathematical games, puzzles, geometric problems and exercises, difficult arithmetic problems, funny problems, riddles with mathematical content as a tool. Mathematical games help enrich students' knowledge and develop their mental activity. Mathematical games and other terms have their own characteristics, conditions that make students think, and their fun helps students to develop their intellectual and creative abilities. Interesting mathematical games are considered to be a tool that has a comprehensive effect on the development of students' thinking, with the help of which mental and willful development is carried out.

Spatial imagination, goal-oriented mathematical thinking and goal-orientedness, independent search and finding of ways of actions to solve practical tasks, all these together are required for successful mastery of mathematics. As soon as the child steps on the threshold of the school, he does not lose his interest in the game, he will take revenge on the game as before. Even interesting issues arouse activity in children and develop thinking.

2. MATERIALS AND METHODS

We encountered such situations in elementary math classes. In these lessons, students are recommended to solve problems about numbers, mathematical sophisms, puzzles, problems, poems, jokes. Here are some of them:

a) Problems about numbers.

Take three different numbers in a row and form a set of possible two-digit numbers from it. Divide the sum of the resulting numbers by the sum of the given numbers. Your answer will be 22. For example: 3, 4, 5

We get numbers. Let's make a set of possible two-digit numbers: 34, 35, 43, 45, 53, 54.

$$\frac{34+35+43+45+53+54}{3+4+5}=22$$

$$3+4+5$$

b) Favorite number.

One of the students is invited to tell his favorite number.

He said what he wanted, i.e. the number 6.

So, what are its characteristics? - the reader is interested. If you know it's amazing, multiply your favorite number by 9 and write the resulting number (54) as a multiplier of the following numbers 123456789.

×12345678

54

666666666

c) Puzzle.

A girl was asked how old she was. His answer was thought-provoking. "Subtract three times our age three years ago from three times my age in three years, and you will get my age," he answered.

Solution: Denote the sought number by x , then the age after 3 years will be $x+3$ and the age 3 years ago will be $x-3$. As a result, we get the following equation:

$$3(x+3)-3(x-3)=x$$

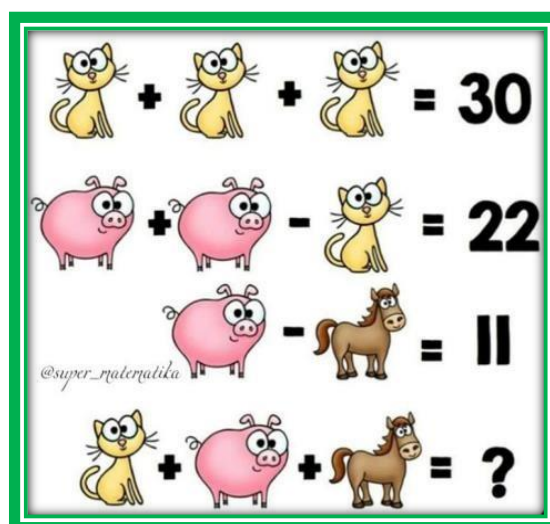
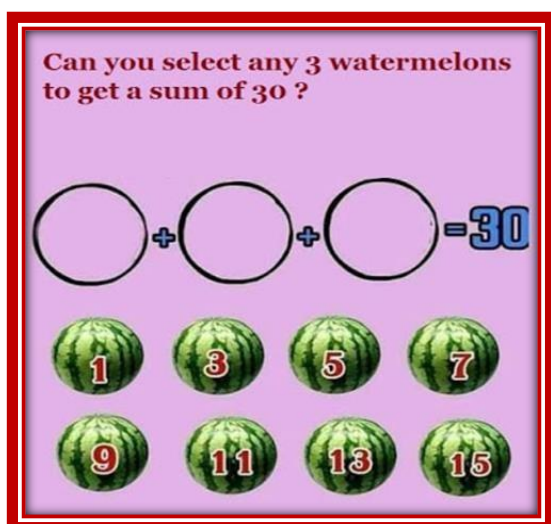
$$3x+9-3x+9=x$$

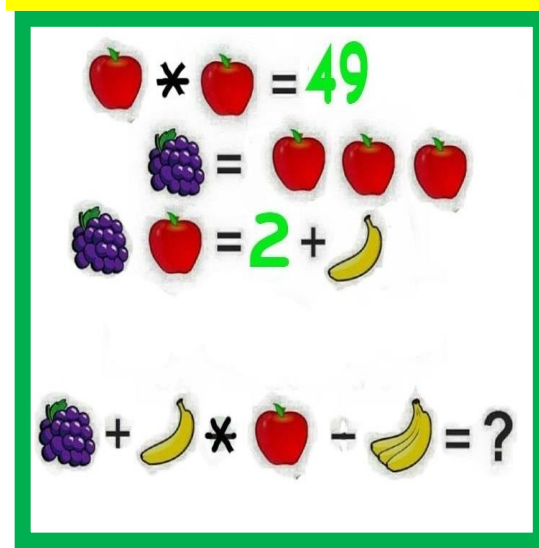
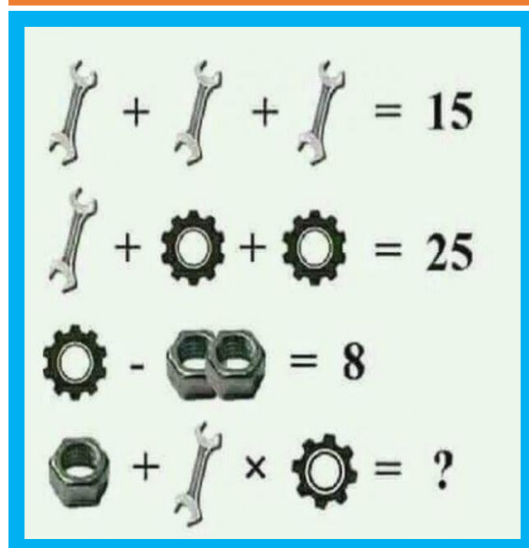
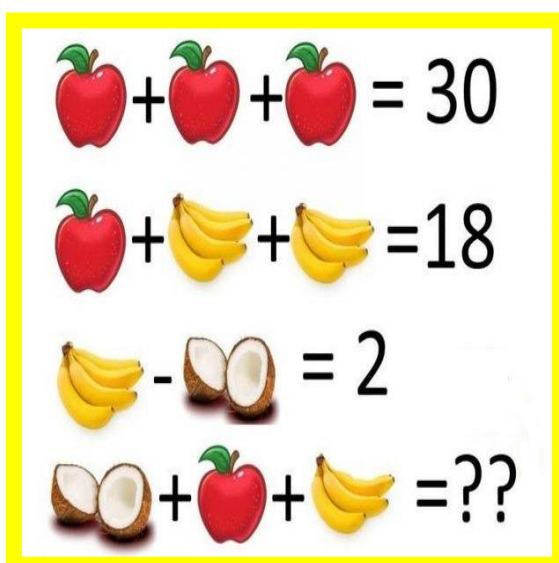
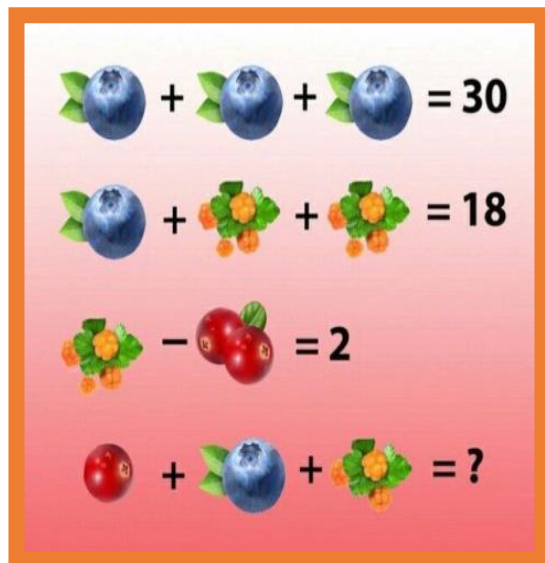
$$X=18$$

So, he is 18 years old.

All mathematical games are based on some mathematical theory. They develop children's thinking and increase their activity in the exercise of studying abstract concepts of students. Because in them, the speed of verbal calculation, the sharpness of the sense of competition, and the desire to reach the goal in the most correct way are clearly visible. In mathematics, the game increases the interest in science, which creates the need for constant serious study. In the words of Pascal, mathematics is such a serious science that one should not miss the opportunity to make it a little interesting.

Below are more mathematical puzzles that develop logical thinking:

The puzzle is given to 3 groups at the same time. Which group will do it quickly and correctly will be the winner.

3. RESULTS AND DISCUSSIONS

Through these given examples and puzzles, students' logical thinking is formed.

General purpose of summative lessons in elementary mathematics course is to repeat the main concepts of the mathematics course, to deepen them, to systematize the students' knowledge of this subject, and to form the mathematical logical thinking of the students through examples and problems.

4. CONCLUSIONS

In conclusion, we can say that the above-mentioned materials are close to children with their interestingness and structure. Puzzles, geometrical mathematical problems put students in such conditions that they are forced to think.

The positive feelings created by students during the lesson are one of the main conditions for the formation of mental abilities. A positive result of systematic work aimed at forming the mathematical thinking of elementary school students leads to the formation of logical thinking.

We recommend this article to primary school teachers and graduate students of higher education.

REFERENCES

- [1] State educational standards. Tashkent-2017
- [2] Rahmatova F. A., Akramova Z. B. BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 4. – C. 133-137.
- [3] Abdullayeva, B. S., Sadikova, A. V., Toshpol'atova M.I., Organization of extracurricular activities in mathematics in elementary grades, available for students of the bachelor's course 5141600-"Primary education and educational work" of higher educational institutions of pedagogy intended educational and methodological manual - T.: OOO "Jahon - Print", 2011. pp. 148.
- [4] Jumayev, M. E. Practical work on the methodology of teaching mathematics - Tashkent.: Teacher, 2004, 328 pages.

INTERNET SOURCES:

- [5] www.ziynet.uz
- [6] www.google.com

RAUF PARFI SHE`RIYATIDA KECHA OBRAZI TAHLILI

Mahliyo Raximboyeva
Urganch davlat universiteti talabasi

Rauf Parfi –XX asr o‘zbek she‘riyatining novator va favqullodda iste‘dod egasidir. Shoirning hayoti va ijodiy faoliyati bevosita lirikasida obrazlar va timsollar orqali ifodalanadi. Shoir mahorati haqida so‘z ketganda, u haqida aytilgan fikr va mulohazalarni keltirish o‘rinli. Jumladan, Vafo Fayzulloh shunday yozadi: “Rauf Parfi degan shaxs va shoirni sadoqat va ishq, tinimsiz fikr va his yangiligini istash, hech qachon o‘zicha kerilmay, so‘z zahmatkashi bo‘lish, yorug‘lik tezligida nafrati va muhabbatiga ifoda toppish, so‘zning ma‘no qatlamlarida bir necha shuurni joylashtirish salohiyati, bir fojia oralab o‘zini anglash zaruriyati, faqat asl mohiyatga intilish tashnaligi, ulug‘ ishni yelkaga olgach, qasamida turib, yo‘lidan qaytmaslik xalq qilgan, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi”¹. Shubhasiz, shoir ijodida sanab o‘tilgan fazilat va xislatlar, uning xarakterikasini lirikasida uchratamiz.

Rauf Parfi, asosan, tabiat tasviri bilan bog‘liq timsollarga murojaat qiladi. Ya‘ni peyzaj tasvirini shunday mahorat bilan tasvirlaydiki, ushbu obrazlar orqali jamiyatning ijtimoiy-siyosiy ahvoli, turmush tarzi, lirik qahramon va shoirning ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari shoirona ochib berilgan. Quyida biz ijodkorning lirikasida faol va an‘anaviy timsollaridan biri bo‘lmish kecha obrazini tahlilga tortishga jazm qildik.

Kecha -qorong‘ulik va jimlik ramzi. U ba‘zan zimiston bo‘lsa, ba‘zan esa yorug‘ bo‘ladi. Rauf Parfi kecha timsoli orqali o‘zining va jamiyatning ijtimoiy-siyosiy ahvoriga ishora qilmoqda. Lirik qahramonning kechlari azobda va zimistonda o‘tayotganligini mazkur misralardan anglashimiz mumkin:

Yana kecha zimiston,
Azob ichra ruh...²

Kechaning xafa bo‘lganini ko‘rganmisiz!? U har doim ham xafa bo‘lmaydi. Lekin vaziyat va zamon ushbu obrazni shu ahvolga solishi mumkin. Kecha timsoliga har doim qarama-qarshi bo‘lmish oftob “xafa” kechani quvishga harakat qilishi takrorlanmas jonlantirishning go‘zal namunasidir:

Bul xafa kecha kechar,
Quvgay uni oftob...³

Mazkur misralarda ham g‘ashlik ruhiyati bor. ” Alam” jumlasining qo‘llanilishi misralarda tushkunlik pafosini oshirgan:

Bul xafa kecha kechar,
Kechar ko‘ngildan alam...⁴

¹ Vafo Fayzulloh. Rauf Parfining “Turkiston ruhi” to‘plamiga yozgan so‘zboshisidan.-T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 18.

² Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 31.

³ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 33.

⁴ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 33.

Kecha va tong timsollari oy va quyosh singari hech qachon bir-birini ko'rolmagan timsollardir. Tong otishi bilan kecha o'z hukmronligini to'xtadi. Bu holat ajib tabiat tasvirini vujudga keltirgan:

Tongda erib ketdi

Kecha...⁵

Yomg'irlar faslida kechalar o'zining qahrli niqobini kiyadi. Izg'irin kechaning ushbu holati lirik qahramonning tinkasini quritgan. Kecha timsoli bu safar o'z ma'nosida ifodalangan bo'lib, peyzaj tasviriga asos bo'lgan:

Og'ir tun, qurir tinka...

Qanday izg'irin kecha.

Bu yomg'ir tinar qachon?..⁶

Mazkur bandda ham kecha timsoli yomg'ir bilan hamrohlik qilgan. Ya'ni yomg'ir timsoli marvarid va shildirab oqayotgan suvga qiyos qilingan. Yomg'irli kecha bu safar shod va bearmon tasvirlangan. Misralarda kechaga "shod", "bearmon" so'zlarining aks etganligi ijodkorning badiiy kayfiyati yaxshi ekanligidan dalolat bergan:

Yomg'ir emas, marvarid yog'ar,

Yomg'ir-kecha shaklinda bu on.

Suv singari jildirab oqar,

Kecha kechar shod va bearmon⁷

Rauf Parfi qish faslining bir ko'rinishini tasvirlar ekan, oy, kecha va qor obrazlaridan unumli foydalangan. Kecha timsolining "muzlagan" sifatlashi bilan berilishi qahraton faslning hukmron ekanligidan dalolat beradi:

Oy suzadi. Muzlagan kecha.

Qor ufurar...⁸

Mazkur misralarda ham qish faslining izg'irin kechasi haqida so'z ketmoqda. Misralar boshi "eslaysanmi" jumlasini bilan boshlanishi shoirning yoriga murojaati ifoda etmoqda. "Izg'irin"-butun vujudga sanchiladigan, titraydigan, qaqshatadigan, noodatiy, shamolli, sanchiladigan sovuq, jahon adabiyoti va tasviriy san'atda xavf, xatar, vahm, iztirob, nimadir sirli qo'rqinchli hodisaga ishora. Bu izg'irin -sovuq, vahm ham yetmay, yana jabrdiyda darchasiga "qor urar besabr". Dard ustida dard, chipqon, ezish, ezilish"⁹

Yorug' kechalarning kunduzga qiyos qilinishi Rauf Parfi lirikasining katta yutug'idir. Kechalar o'zlarining kechalik yodini asta-sekin unuta yozib, beg'ubor tongni qarshi oladi. Kunduz, kecha, tong va tun obrazlari bandda faol ishtirok etgan. Jozibali tabiat tasvirini she'riy misralarda tasvir etish badiiy mahorati kuchli ekanligini ko'rsatadi:

Og'ushiga olar kunduzni

Kunduz kabi bu yorug' kecha...

Kechalarning kechalik yodi

⁵ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 40.

⁶ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 58.

⁷ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 61.

⁸ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 60.

⁹ G'aniyev I. Rauf Parfi O'zbek dunyosi.-T.: Muharrir nashriyoti, 2021.-B 110.

Asta tongning mayidan ichar.

Kuzatib qo'y tunlar yodini...¹⁰

Mazkur band ham go'zal oqshom kechasining takrorlanmas va betakror tasviri. Lirik qahramon kechasi yor vaslini qo'mshashi an'anaviy va odatiy holat. Shoir mazkur vaziyatni shoirona ifoda etgan:

Kecha olar uyqusida dam.

Kecha uzra posibon- Chiroy...

Seni ko'rgim keldi juda ham,

Ajib qo'shiq aytgan chog'i oy¹¹

Onalar qancha-qancha kechalarni bedor va uyqsiz o'tkazgan timsoldir. Ularning bu holatini faqatgina "kechalar" biladi. Ijodkor ham onasiga murojaat qilib, validasiga kechalarni oqlashini ta'kidlamoqda. Mazkur misralar orqali kecha timsoli lirik qahramon bilan ham, qolversa, uning onasi bilan ham hamroh ekanligini bilib olishimiz mumkin:

Ko'chalarga qaraysan har zum,

Kechalarni oqlaysan, ona...¹²

Taniqli nazariyotchi olim Ilhom G'aniyev o'zining "Rauf Parfi O'zturk" deb nomlangan kitobida "Kechalar bor hali, nega mahzun bu kecha?.." deya boshlanuvchi misralarni quyidagicha tahlilga tortadi: "Shoir "Bu kechaning haqqi ko'p" deb butun dunyo uyg'oq qalblarini ogohlikka, inson erki uchun kurashga chorladi. Chunki bu kechadan qolgan xotira-"qotillik, zulm, istibdod" jahonni titratdi". Million, milliardlab uyg'oq, hushyor shaxslar erkparvarni o'ldirgan diktatorga, tuzumga lan'atlar o'qidi. Ammo olam ahli biladirki, bu zulm-istibdodning birinchisi ham, so'nggisi ham emas:

Kechalar bor hali, nega mahzun bu kecha?

Bu kechaning haqqi ko'p,

Bu kechadan qolgan xotira

Jahonni titratdi: Yo'q!"¹³

Lirik qahramonning xonasiga kecha o'z hukmronligini o'tkazganligini mazkur misralardan anglab olishimiz qiyin emas. Qolaversa, kechaning o'ychan va sokinligi lirik qahramonning ham ruhiyatini ochib bergan. Lirik qahramon va kecha timsolining tanholigi she'riy misralarning pafosini oshirgan:

Butun kecha o'ychan va sokin,

Xona ichra qolishdik tanho...¹⁴

Rauf Parfi hayoti va ijodiga doir ilmiy izlanishlar qilgan nazariyotchi olimlar shoir lirikasining sodda, sho'xchan, ba'zan darveshona, falsafiy va tabiat bilan hamnafasligi haqida yozar ekan, mazkur mavzularning ko'pchiligining tag mazmunida ijodkorning his-tuyg'ulari aks etishi haqida fikr yuritadilar. Jumladan, Ilhom G'aniyev ham Rauf Parfining "Mudrar yarim kecha uyquda..." deb boshlanuvchi she'rini quyidagicha tahlilga toratadi:

¹⁰ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 63.

¹¹ Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 77.

¹² Parfi R. Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.-B 70.

¹³ G'aniyev I.Rauf Parfi O'zturk dunyosi.-T.: Muharrir nashriyoti, 2021.- B 61-62.

¹⁴ Parfi R. Saylanma.-T.: Akademnashr, 2013.

"Butun zim-ziyo tun. Atrof-muhit, odamlar-yarim mudrar-shirin uyquda, lekin osmonda bulutlar bezovta suzmoqda (lirik qahramonning yuragidagi alg'ov-dalg'ov shubha-gumon, qoraliklarga, bezovtalikka ham ishora) va nur sohib turgan oy (yor)ni yashirmoqchi, yashiradi-"yopdi" ham"¹⁵:

Eslaysanmi, izg'irin kecha
Darchaga qor urar besabr...¹⁶

Kecha timsoli faqat Rauf Parfi she'riyatida emas, balki barcha ijodkorlarning lirikasida uchratamiz. Bundan a'yon bo'ladiki, kecha timsoli zamonaviy va mumtoz adabiyotda, nafaqat nasriy asarlarda an'anaviy timsoldir. Kecha timsolining o'z va ko'chma ma'nolarda qo'llanganligini, qanday ma'no va mazmun ifoda etganini, ba'zan ijobiy, ba'zan salbiy ma'nonini anglatganini quyidagi tahlilga tortilgan she'rlarda kuzatdik. Bundan xulosa shuki, kecha timsoli har safar o'zining yangi ma'no qirralarini namoyon qilganligining guvohi bo'ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Parfi R.Turkiston ruhi.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.
2. Parfi R. Saylanma.-T.: Akademnashr, 2013.
- 3.G'aniyev I. Rauf Parfi O'z Turk dunyosi.-T.: Muharrir nashriyoti, 2019.
4. Vafo Fayzulloh. Rauf Parfining "Turkiston ruhi" to'plamiga yozgan so'z boshisidan.-T.: "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2013.- B 18.

¹⁵ G'aniyev I. Rauf Parfi O'z Turk dunyosi.-T.: Muharrir nashriyoti, 2021.-B 89.

¹⁶ Parfi R. Saylanma.-T.: Akademnashr, 2013.

MATEMATIKA KURSI BO'YICHA MA'RUZA MASHG'ULOTLARINI MASOFAVIY TASHKIL ETISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Raxmonov Ixtiyor Xusanovich

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Ta'lim muassasalarida, shu jumladan oliy ta'lim muassasalarida o'qitishni tashkil etishning asosiy va muhim masalalaridan biri, bu samarali o'qitish shaklini tanlashdir.

Hozirgi zamon ta'lim jarayoniga ananaviy tushunchalar qatorida yangi-yangi tushunchalar kirib kelmoqda. Shunday tushunchalardan biri bu masofaviy ta'lim.

Ta'lim – bu o'qitishning natijasi bo'lib, shaxsiyatni tarbiyalash va rivojlantirishdir.

Masofaviy o'qitish – eng yaxshi an'anaviy va innovatsion metodlar, o'qitish vositalari va formalarini o'z ichiga olgan sirtqi va kunduzgi ta'lim singari axborot va telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta'lim formasidir.

Masofaviy o'qish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta'lim tizimidir. U ta'lim oluvchiga ma'lum standartlar va ta'lim qonun-qoidalari asosida o'quv shart-sharoitlari va o'qituvchi bilan muloqotni ta'minlab berib, o'quvchidan ko'proq mustaqil ravishda shug'ullanishni talab qiluvchi tizimdir. Bunda o'qish jarayoni ta'lim oluvchini qaysi vaqtda va qaysi joyda bo'lishiga bog'liq emas.

Masofaviy ta'lim – masofadan turib o'quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o'qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta'lim oluvchilarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi ta'lim kompleksidir.

Demak, masofaviy o'qitish masofaviy ta'lim kompleksidagi jarayon ekan. Masofaviy o'qitishning va masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, pedagogik tizimi, zarurligi va maqsadi mavjud.

Masofadan o'qitish bu Internet tarmog'i orqali sizga qulay bo'lgan vaqtda o'qishdir. Masofadan o'qitishning tarkibiy belgilari: o'qituvchi, o'quvchi, kommunikatsiyadir.

Masofadan o'qitish uslubiy materiallari quyidagilardir:

- Darslik
- Audio va video darsliklar
- Onlayn darslar (Internet sahifa)
- Elektron kutubxonalar
- Testlar
- Multimedia - elektron darsliklar

Masofadan o'qitish qanday amalga oshiriladi. Dunyoda ko'pgina universitetlarda va o'quv markazlarida bu usul mavjud.

Insoniyat yigirmanchi asr nihoyasida bir turkum muammolarga duch keldikim, ular bevosita axborot telekommunikatsiya sohasidagi jiddiy o'zgarishlar, xususan axborot texnologiyalarining jadal sur'atlar bilan rivojlanishiga bog'liq. Ta'lim, ishlab chiqarish va

kishilik jamiyatining turli jabhalariga yangi axborot kommunikatsiya vositalari kirib kela boshladi. Internet global kompyuter

tarmog`ini rivojlanishi butun dunyo ta'lim tizimini takomillashtirishning yangi yo`nalishlarini ochilishiga sabab bo`ldi. Birinchidan, o`quv muassasalarining texnik ta'minotini keskin o`zgarishi, dunyoviy axborot resurslarga keng yo`l ochilishi o`qitishning yangi shakl va usullaridan foydalanish zaruratini keltirib chiqardi.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini ta'lim jarayoniga kirib kelishi an'anaviy o`qitish usullariga qo'shimcha ravishda yangi o`qitish shakli - masofaviy o`qitish yaratilishiga omil bo`ldi.

Masofaviy ta'limda talaba va o`qituvchi fazoviy bir-biridan ajralgan holda o`zaro maxsus yaratilgan o`quv kurslari, nazorat shakllari, elektron aloqa va Internetning boshqa texnologiyalari yordamida doimiy muloqotda bo`ladilar. Internet texnologiyasini qo'llashga asoslangan masofaviy o`qitish jahon axborot ta'lim tarmog`iga kirish imkonini beradi, integratsiya va o`zaro aloqa tamoyiliga ega bo`lgan muhim bir turkum yangi funksiyalarni bajaradi.

Masofaviy o`qitish barcha ta'lim olish istagi bo`lganlarga o`z malakasini uzluksiz oshirish imkonini yaratadi. Bunday o`qitish jarayonida talaba interaktiv rejimda mustaqil o`quv-uslubiy materiallarni o`zlashtiradi, nazoratdan o`tadi, o`qituvchining bevosita rahbarligida nazorat ishlarini bajaradi va guruhdagi boshqa «vertikal o`quv guruhi» talabalari bilan muloqotda bo`ladi.

Ma'lum sabablarga ko`ra, ta'lim muassasalarining kunduzgi bo`limlarida tahsil olish imkoniyati bo`lmagan, masalan, sog`ligi taqoza etmaydigan, mutaxassicligini o`zgartirish niyati bo`lgan yoki yoshi katta, malakasini oshirish niyati bo`lgan kishilar uchun masofaviy o`qitish qulay o`qitish shakli hisoblanadi.

Masofaviy o`qitishda turli xil axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalaniladi, ya'ni har bir texnologiya maqsad va masala mohiyatiga bog`liq. Masalan, an'anaviy bosma usuliga asoslangan o`qitish vositalari (o`quv qo'llanma, darsliklar) talabalarni yangi material bilan tanishtirishga asoslansa, interaktiv audio va video konferensiyalar ma'lum vaqt orasida o`zaro muloqotda bo`lishga, elektron pochta to`g`ri va teskari aloqa o`rnatishga, ya'ni xabarlarni jo`natish va qabul qilishga mo`ljallangan. Oldindan tasmaga muhrlangan videoma`ruzalar talabalarga ma`ruzalarni tinglash va ko`rish imkonini bersa, faksimal aloqa, xabarlar, topshiriqlarni tarmoq orqali tezkor almashinish talabalarga o`zaro teskari aloqa orqali o`qitish imkonini beradi.

Yuqoridagilarga asoslanib, ta'lim jarayonida ayni vaqtda qayta-qayta tilga olinayotgan ayrim terminlar tavsifi va ta'riflarni keltirib o`tamiz.

Masofaviy ta'lim - masofaviy o`qitishga asoslangan ta'lim.

Masofaviy o`qitish - o`zaro ma'lum bir masofada Internet texnologiya yoki boshqa interaktiv usullar va barcha o`quv jarayonlari komponentlari - maqsad, mazmun, metod, tashkiliy shakllar va o`qitish usullariga asoslangan talaba va o`qituvchi o`rtasidagi munosabat.

Masofaviy o`qitish tizimi - masofaviy o`qitish shartlari asosida tashkil etiladigan o`qitish tizimi. Barcha ta'lim tizimlari singari masofaviy o`qitish tizimi o`zining tarkibiy

maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari va tashkiliy shakllariga ega. Masofaviy o'qitishning pedagogik texnologiyalari – tanlangan o'qitish konsepsiyasiga asoslangan masofaviy ta'limning o'quv-tarbiyaviy jarayonini ta'minlovchi o'qitish metodi va uslublar majmuasi.

Masofaviy o'qitish jarayonini shunday pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish lozimki, talabalarning quyidagi imkoniyatlari shakllansin:

- ☐ aniq ilmiy yoki amaliy muammolarni yechishga tadbiq eta oladigan zaruriy fundamental bilimlarni olish;
- ☐ bilish faoliyati jarayonida kelib chiqqan muammolarni do'stlar bilan hal etish;
- ☐ qo'yilgan masalalarni yechish uchun zarur bo'lgan qo'shimcha axborot manbalari bilan ishlash;
- ☐ barcha mavjud muammolarni bartaraf etish, egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llash;
- ☐ Internet texnologiyalardan foydalangan holda mustaqil kuzatishlar olib borish;
- ☐ o'z bilim darajalarni, erishilgan yutuqlarini baholash imkoniga ega bo'lish, o'z faoliyatini to'g'rilay olish.

Bir tomondan, barcha aytilganlar tanqidiy fikrlashni shakllantirishni keltirib chiqaradi. Boshqa tomondan, shunday pedagogik texnologiyalarni va tashkiliy shakllarni tanlash talab etiladiki, yuqorida keltirilgan o'qitish shartlarining tadbiqi tanqidiy fikrlashning shakllanishiga xizmat qilsin. Tanqidiy fikrlash tushunchasiga to'xtalamiz. Uni qisqacha qilib shunday ta'riflash mumkin: «ketma-ket argumentlashtirilgan, maqsadga yo'nalgan o'ylash». Tanqidiy fikrlash bir nechta omillar bilan xarakterlanadi:

1. Aqliy va ixtiyoriy boshqa faoliyatni rejalashtirishga intilish.
2. Dogmatizmning qarama-qarshisi bo'lgan egiluvchanlik;
3. Chidamlilik, maqsadga erishishdagi ketma-ketlik;
4. O'z-o'zini to'g'rilashga tayyorgarlik.

Zamonaviy kompyuter didaktik dasturlari (elektron darsliklar, kompyuter topshiriqnomalari, o'quv qo'llanmalari, gipermatnli axborot-ma'lumot tizimlari, arxivlar, kataloglar, ma'lumotnomalar, entsiklopediyalar, sinovchi va shakllantiruvchi trenajyor dasturlar) bilimlarning ko'p sohalarini kesishuvidan kelib chiqqan multimediya – texnologiyalari asosida yaratiladi.

Rangli kompyuter animatsiyalaridan, yuqori ishlanadi. Sifatli grafika, videokator, sxemali, formulali, spravochnik (yordamchi prezentatsiyalari)dan foydalanish – o'rganilayotgan kursni dinamik tasvirlarning ketma-ket yoki tarmoqlangan zanjiri tarzida namoyish etish imkonini beradi. Multimediya – tizimlar didaktik materialni uzatishni yuqori darajada qulay va ko'rgazmali

bo'lishini ta'minlaydi, bu o'rganishga qiziqishni orttirish va bilimlardagi bo'shliqlarni to'ldirishga xizmat qiladi.

Multimedia kurslari uchun umumiy bo'lgan quyidagi talablarni olish mumkin:

- 1) fanga kirish (tarixi, predmeti, dolzarbligi, mutaxassislik bo'yicha dasturning boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va o'zni);
- 2) fan (kurs) bo'yicha o'quv dasturi;
- 3) fanni o'rganishning maqsad va vazifalari;

- 4) kursni mustaqil o'rganish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar;
- 5) mundarija;
- 6) bo'limlar bo'yicha tuzilgan asosiy mundarija;
- 7) bo'limlar bo'yicha nazariy va amaliy ma'lumotlar, testlar, savollar, trening uchun javoblari bilan mashqlar;
- 8) yakuniy test;
- 9) mustaqil ishlash uchun amaliy topshiriqlar;
- 10) katta bo'lmagan ilmiy-tadqiqot ishlari uchun mavzular (mini-ITI);
- 11) terminlarning izohli lug'ati;
- 12) qisqartma va atamalar ro'yhati;
- 13) xulosa;
- 14) adabiyotlar ro'yxati (asosiy, qo'shimcha, fakultativ);
- 15) kursning mavzulari bo'yicha darsliklardan, jurnallardan olingan va ilmiy maqolalar lavhalarini o'z ichiga olgan xrestomatiya (dayjest);
- 16) qo'llanmaning muallifi haqida qisqacha ma'lumot.

Masofaviy o'qitishning pedagogik texnologiyalari – tanlangan o'qitish konsepsiyasiga asoslangan masofaviy ta'limning o'quv-tarbiyaviy jarayonini ta'minlovchi o'qitish metodi va uslublar majmuasidir.

Masofaviy ta'limning asosiy texnologiyalariga quyidagilarni kiritish mumkin:

INTERAKTIV texnologiyalar:

1. internet masofaviy ta'lim portali;
2. video va audio konferensiyalar;
3. elektron pochta orqali ta'lim;
4. internet orqali mustakil ta'lim olish;
5. uzoqdan boshqarish tizimlari;
6. onlayn simulyator va o'quv dasturlari;
7. test topshirish tizimlari.

INTERAKTIV bo'lmagan texnologiyalar:

1. video, audio va bosmaga chiqarilgan materiallar;
2. televizion va radio ko'rsatuvlar;
3. disklarda joylashgan dasturlar.

Video va audio konferensiyalar - bu Internet va boshqa telekommunikatsion aloqa kanallari yordamida ikkita, uzoqlashgan auditoriyalarni telekommunikatsion holatda bir- biri bilan bog'lab ta'lim olish yo'li. Video va audio konferensiyalar uchun katta xajmda maxsus texnika, yuqori tezlikga ega bo'lgan aloqa kanali va o'qitishni tashkil qilish uchun xizmat ko'rsatuvchi mutaxassislarni jalb etish talab etiladi.

Internet orqali mustaqil ta'lim olish - Internetdagi ko'pgina saytlarda joylashgan katta xajmdagi ma'lumotlar ustidan mustaqil ravishda ishlash va yangi bilimlar olish yo'li. Elektron pochta orqali ta'lim-ommaviy Internet xizmatlaridan foydalangan holda talaba va o'qituvchi o'rtasida xatlar orqali muloqot o'rnatib ta'lim olish yo'li. U yordamida xar xil test, vazifa, savol-javob va ko'rsatmalarni (matn, grafika, multimediya, dasturlar va boshqa ko'rinishda) yuborish hamda qabul qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. И. Рахмонов, Д. Абдурахмонов, М. Бобокулова. Дарслик ва уни математикани ўқитишда тутган ўрни.

Аниқ фанларни ўқитишни модернизациялаш: инновацион таълимнинг янги моделлари ва амалиёти тавзусидаги республика миқёсидаги илмий онлайн конференция материаллари тўплами. 2020 йил 17 апрель

2. М. Shamsiyeva, Ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish davr talabi bo'lib, u ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

"Science and Education" Scientific Journal

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING EKOLOGIYA SOHASIDAGI DAVLAT
SIYOSATI VA UNING ASOSIY YO'NALISHLARI, O'SIB KELAYOTGAN YOSH
AVLODDA EKOLOGIK MADANIYAT VA TARBIYANI SHAKLLANTIRISHNING
ASOSIY MEZONLARI**

Абдурахмонов Тошмурод Дилмуроджон ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси 1-ўқув курси курсанти

Аннотация: *Мақолада бугунги кунда мамлакатимизда хавфсиз экологияни таъминлаш соҳасида олиб борилаётган тизимли ва исчил ишлар, экологик нормаларнинг миллий қонунчилик тизимидаги ўрни, бугунги кундаги хавфсиз экологияни таъминлашга доир давлат сиёсатининг муҳим йўналишлари, унинг истиқболли вазифалари ҳамда мазмун моҳияти ёритилган.*

Калит сўзлар: *Экологик сиёсат, экологик тарбия, экологик маданият. Давлат сиёсати, махсус ваколатли органлар, экологик жиноят, экологик жавобгарлик.*

**ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В
ОБЛАСТИ ЭКОЛОГИИ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ, ОСНОВНЫЕ
КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И
ВОСПИТАНИЯ ПОДРОСТКОВ**

Аннотация: *В статье описывается планомерная и активная работа в области обеспечения безопасной окружающей среды в нашей стране, роль экологических норм в национальной правовой системе, важные направления государственной политики по обеспечению безопасной окружающей среды на сегодняшний день, ее перспективные задачи и содержание.*

Ключевые слова: *Экологическая политика, экологическое образование, экологическая культура, политика, специально уполномоченные органы, экологическая преступность, экологическая ответственность.*

**THE STATE POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN IN THE FIELD OF
ECOLOGY AND ITS MAIN DIRECTIONS, THE MAIN CRITERIA FOR THE
FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AND EDUCATION IN THE YOUNG
GENERATION**

Abstract: *The article describes the systematic and active work in the field of ensuring a safe environment in our country, the role of environmental norms in the national legal system, the important directions of the state policy on ensuring a safe environment today, its prospective tasks and content.*

Key words: *Ecological policy, ecological education, ecological culture. State policy, special authorized bodies, environmental crime, environmental liability.*

Бугунги глобал-ўзгарувчан замонда инсон унинг табиатга бўлган таъсири кундан кунга ортиб бормоқда. Бу ўз навбатида жаҳонинг барча мамлакатлари амалга ошираётган сиёсатига таъсир этмасдан қолмайди.

Инсон ва табиат ўртасидаги алоқалар мураккаб ижтимоий зиддиятларга бой. Шунинг учун ҳам атроф табиий муҳитга бўлган муносабатда фуқароларнинг эҳтиёткор бўлишга мажбурлиги, унинг энг муҳим бурчлари қаторида табиатнинг инсон олдида эмас, балки инсоннинг табиат олдида маъсуллиги ва унинг бир бўлаги сифатида уни асраб-авайлаши ҳақидаги табиий қонуният ётади. Конституциямизнинг 50-моддасида ҳам **“Фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар”** деб белгиланган қоида инсон ва табиат ўртасидаги муносабатлар уйғун мувозанатда ривожланишини, экологик тизимлар ва табиат объектларининг муҳофаза қилинишини, фуқароларнинг қулай атроф муҳитга эга бўлиш ҳуқуқини таъминлашга қаратилганлигининг исботидир.

Инсон, унинг ҳар томонлама уйғун камол топиши ва фаровонлиги кўп жиҳатдан унинг табиатга нисбатан муносабати билан бўлиқ. Чунки минг йиллар давомида инсоният табиат қонуниятлари асосида яшаб, унга мослашиб, унинг неъматларидан баҳраманд бўлиб келмоқда. Ҳозрги кунда аксарият давлатлар ўзининг давлат сиёсатинг устувор йўналилиши сифатида хавфсиз экологик муҳитни яратиш ўзгарувчан табиатни ва унинг ресурсларидан оқилона фойдаланиш масаласини қўйган. Ўзбекистон Республикаси Марказий Осиёда барқарор ривожланиш ва давлатлар ўртасида хавфсиз экологик муҳитни яратиш борасидаги сиёсий, ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий масалаларда ҳамкорлик ва унинг асосий йўналишларини белгилашга алоҳида этибор қаратмоқда.

Жумладан Марказий Осиё бўйича **минтақавий ҳамкорлик стратегиясини** ишлаб чиқиш, Марказий Осиёда экология, атроф-муҳитнинг ифлосланишини олдини олиш ва табиатни муҳофаза қилиш борасида ҳамкорликни янги босқичга олиб чиқиш масаласида давлатлар ўртасида кенг ҳамкорлик йўлга қўйилмоқда. Экология соҳасида давлат бошқарувини ташкил этиш ҳамда назоратини кучайтириш ва уни олиб бориш мустақил давлатимиз **экологик сиёсатининг** асосини ташкил этади.

Яқин истиқболга мўлжалланган Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-60-сон фармони билан тасдиқланган “Тараққиёт стратегияси”да ҳам республика ҳудудларида ўрмонлар майдонини кенгайтириш ва ўрмон фонди йерларидан самарали фойдаланиш масалаларида шунингдек ўрмон фондининг тоғ ва тоғолди ҳудудлари плантатсияларини барпо қилиш борасида тизимли ишлар белгиланди. Ушбу стратегиянинг **80-мақсадида** ҳам экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш, шаҳар ва туманларда экологик аҳволни яхшилаш, “Яшил макон” умуммиллий лойиҳасини амалга ошириш вазифаси белгиланган. Бунга асосан “Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси доирасида ҳар йил камида 200 миллион туп дарахт экиш. “Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси ташаббусларига мос тарзда республиканинг 10 та ҳудудида аэробиологик мониторинг тизимини йўлга қўйиш вазифаси қўйилди. Шунингдек

маиший чиқиндиларни йиғишни 100 фоизга, уларни қайта ишлаш даражасини 2026-йилга қадар 21 фоиздан 50 фоизга етказиш устувор вазифа сифатида белгиланди.

Ушбу стратегияга мувофиқ қуйидаги асосий вазифалар бегиланди:

➤ Ҳозирги вақтда республика бўйича 51 та йер усти, табиий сув объектлари (дарёлар, кичик дарёлар ва табиий қўллар)нинг санитария-муҳофаза зоналари ва соҳил бўйи минтақаларини белгилаш ишларини амалга ошириш.

➤ Оролбўйида халқаро "Яшил иқлим" ва Глобал экологик жамғармаларнинг биохилма-хиллик, иқлим ўзгариши ва тупроқ емирилишининг олдини олишга қаратилган дастурлари асосида 300 миллион АҚШ доллари қийматидаги лойиҳаларни амалга ошириш.

➤ Оролбўйи минтақасида яшовчи аҳолини ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлашни янада кучайтириш масалалари шулар жумласидандир.

➤ Чўл ҳудудларида ўсимликларни қўпайтириш, ҳудудларда ҳимоя ўрмонзорлари барпо этиш орқали мамлакатизмизнинг экологик тизимини сақлаш ва мустаҳкамлаш.

➤ Суғориладиган ерларни эрозиядан ва мелиоратсия объектларини қум кўчишидан сақлаш учун ихота дарахтзорларини барпо этиш.

➤ Давлат ўрмон фонди ерларида ўрмонлардан фойдаланиш, ўрмон фондини кенгайтиришни тартибга солиш.

➤ Ўрмонларни қўриқлаш ва муҳофаза қилиш механизмини тубдан қайта кўриб чиқиш.³

Бундан кўриниб турибдики яқин келажакда Ўзбекистонни экологик барқорор мамлакатга айлантириш,биологик хилма-хилликни таминлаш, инсоният учун кафолатланган табиий иқлимий шароитни яратиш каби глобал вазифалар давлатимиз олдида аниқ мақсад сифатида белгиланган.Хар қандай давлат сиёсатини унинг органлари ўз ваколатлари доирасидан келиб чиққан ҳолда амалга оширади.Ушбу соҳада давлат сиёсатини бевосита унинг номидан Экология соҳасидаги ваколатли органлар бажаради.Бу органлар 2 турга яни:

1.Умумий ваколатли(Олий мажлис,Вазирлар маҳкамаси)

2.Махсус ваколатли органлар(Экология ва атроф-табiiй муҳитни муҳофаза қилиш қўмитаси,Ички ишлар вазирлиги) бўлинади.⁷

Бу органлар ичида алоҳида функционал вазифаларга эга органлардан бири сифатида бевосита **Экология ва атроф-табiiй муҳитни муҳофаза қилиш қўмитасини** кўрсатиш мумкин.Унинг фаолияти 2019-йил 15-январдаги **"Ўзбекистон республикаси экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси тўғрисида"**ги низом билан тартибга солинади.Айнан шу низомга кўра экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ушбу соҳадаги ягона давлат сиёсатини амалга оширувчи давлат органи эканлиги қайт этилган.

Ушбу низомга мувофиқ давлат сиёсатини амалга оширишда Давлат экология қўмитасининг асосий вазифалари сифатида қуйдагилар белгиланган:

- атроф муҳитнинг қулай экологик ҳолатини, экологик тизимлар, табиий комплекслар ва объектларнинг муҳофаза қилинишини таъминлаш;
- чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга оширишда қонунчиликка риоя этилиши юзасидан давлат назоратини олиб бориш, маиший чиқиндиларни йиғиш, ташиш, утилизация қилиш, қайта ишлаш ва кўмиш борасида давлат ва хусусий шерикчиликни фаол жалб қилган ҳолда тизимни ташкил этиш;
- атмосфера ҳавоси, ер ости бойликлари, сув, ўрмонлар, ҳайвонот ва ўсимлик дунёсини, муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларни муҳофаза қилиш ва улардан фойдаланишда қонунчиликка риоя этилиши юзасидан давлат экологик назоратини ўрнатиш;
- ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини асраш, улар турларининг хилма-хиллигини, табиий туркумлари яхлитлигини ва уларнинг яшаш муҳитини сақлаш, қайта тикланиши ва ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш;
- экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш йўналишини «Коррупциясиз соҳа»га айлантириш, экологик тарбия, тарғибот ва таълим тизимини ташкил этиш, илмий-тадқиқот институтлари, олий таълим муассасалари фаолиятига кўмаклашиш;
- атроф муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш ҳамда чиқиндилар билан боғлиқ ишларни амалга ошириш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар бўйича профилактика ўтказиш;
- атроф муҳитни муҳофаза қилиш борасида жамоатчилик, фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни таъминлаш, жамоатчилик назоратига услубий ёрдам кўрсатиш ва кўмаклашиш, фуқароларнинг қулай атроф муҳитга бўлган ҳуқуқларини таъминлаш.⁴

Ушбу органлар фаолияти қанчалик самарали ташкил этилса мамлакатимизнинг ушбу соҳадаги сиёсати ўз кўзланган самарасини беради. Ушбу соҳадаги махсус органлар ваколатларини қонундан четлашишларсиз ноқонуний аралаштиришларсиз фақат қонун нуқтаи назаридан амалга ошириш учун эса уларнинг фаолияти ташкил этувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тизимини ислоҳ қилиш ва уларнинг мустақил ваколатлари ҳажмини янада ошириш, фаолиятида очиқлик ва шаффофликни таминаш зарурдир.

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки экологик сиёсатни асоси ва келажаги бевосита ўсиб келаётган ёш авлод билан чамбарчас боғлиқдир. Уларда юксак ахлоқий қарашларни, экологик онг ва маданиятни шакллантириш бугунги кунда долзарб масалалардан биридир. Ёшларда экологик маданиятни шакллантиришда экологик таълим-тарбиянинг ўрни катта аҳамиятга эга. Айнан ушбу соҳада ёшларнинг фаол фуқаролик позитсиясини мустаҳкамлаш, жамиятда дахлдорлик ҳиссини кучайтириш, атроф табиий муҳитга нисбатан экологик тарбияни шакллантиришда муҳим омилдир.

Экологик маданият -бу шахсларнинг ўз экологик билим ва онгига таяниб табиат, жамият, давлат миқёсида экологик-тартиб тамоиллар асосида ҳаракатланишидир.

Экологик тарбия-ижтмий тарбиянинг бир қисми бўлиб унда шахсларда экологик билим ва кўникмалар берилади.

Экологик онг-бу шахсларда экологик билим ва кўникмаларни эгалланиши натижасида шаклланадиган ижтимоий онгнинг бир қисмидир.²

Ёшларни экологик билимларни шакиллантириш уларни атроф-табiiй муҳит, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси, улардан оқилона фойдаланиш меъзонлари, уларни асраш ва улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш учун жавобгарлик доирасини уларга етказиш келажакда содир этилиши мумкин бўлган экологик ҳуқуқбузарликларни олдини олиш учун ҳам муҳим кафолатдир.

Ёшларда экологик имунитетни шакиллантириш уларда экологик ҳуқуқбузарликларга қарши мурасасиз қарашларни шакллантиришни бугун давр талаб қилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг "Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида"ги қонуни ҳам ёшларнинг экологик маданиятини юксалтириш масаласини соғлом экологик муҳитни яратишда уларнинг экологик онглари ва бу соҳдаги билим ва кўникмаларини ошириш заруратини ўртага ташлайди.

Тан олиш керак, бугун жамиятимиз ва давлатимизда, фуқароларимиз ўртасида экологик таълим тарбия даражаси паст. Бу эса ўз навбатида йилдан йилга экологик жиноятлар сонининг ошиб боришига замири яратиб бермоқда.

Қайд этилишича, ўтган 2021-йил мобайнида соҳага оид қонунчилик ҳужжатлари талабларини бузган 34 275 нафар шахс аниқланди. 32 млрд. сўм маъмурий жараима ва табиатга етказилган зарарлар ҳисобланиб, 16,3 млрд. сўм ундириб олинди. 1365 та ҳолат бўйича 15 млрд. сўм жараима ва табиатга етказилган зарарларни ундириш юзасидан тайёрланган материаллар ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига киритилди. 12 та ҳолат бўйича 1,6 млрд. сўмлик даъволар юзасидан қонунбузарлик содир этган шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш бўйича иш қўзғатилган.

Маълумот учун бугунги кунда мамлакатимизда экологик ҳуқуқбузарлик ва жиноятлар учун маъмурий, жиноий, интизомий, фуқаровий жавобгарлик белгиланган. (Ўзбекистон республикасининг **Жиноят кодекси 192-202 моддалар**, Ўзбекистон республикасининг **Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 65-96 моддалар**). Лекин шуни айтиш жоизки жиноят ва ҳуқуқбузарликларга қарши фақат жазо қўллаш орқали курашиб бўлмайди. Энг аввало бундан жиноят ва ҳуқуқбузарликларга имкон яртаган омиллар ва шароитлар билан курашмоқ даркор. Агар биз бундай қоидабузарликларни ўз вақтида аниқлайдиган ва бунга имкон яратган шароитларни бартараф этсак ўйлайманки ўз қўзланган мақсадимизга эришамиз.

Экологик жиноят-бу шахсларнинг экологик нормалар билан қўриқланадиган экологик объектларга реал тажовуз қилиш ёки шундай хавфни келтириб чиқарадиган ҳаркат ва ҳаракатсизликдир.²

Экологик жавобгарлик қонунда белгиланган экологик ҳуқуқбузарликни содир этган шахсга нисбатан давлат томонидан қўриладиган жавобгарликнинг туридир.²

Ёшларимизда қонунларга ҳурмат руҳи шаклланиши, экологик таълим-тарбияни самарали йўлга қўйилиши, экологик онг ва маданиятни юксак даражада шаклланиши **экологик тараққиётнинг** асосидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси конситутсияси
2. Ўзбекистон Республикаси Юридик энсклопедияси
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-60-сон фармони билан тасдиқланган “Тараққиёт стратегияси”
4. “Ўзбекистон республикаси экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси тўғрисида” низом
5. Ўзбекистон Республикасининг “Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида” қонуни 2016 йил 14 сентябрь
- 6 “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш” тўғрисида президент фармони 2019 йил 9 январь
7. Конситуциявий ҳуқуқ Дарслик Ў.Х.Мухамедов, Н.П.Азизов, Б.А.Саидов ва бошқалар. Т: ИИВ Академия 2021
8. Экология ҳуқуқи Дарслик Тошкент ТДЮ, 2019

NEYROLINGVISTIKA TA'LIMOTIDAGI YANGI YONDASHUVLAR

Nurullayeva Kumushbibi

TMA Urgench branch, Department of English language

Annotation: *Neurolinguistics is the study of how language is represented in the brain: how and where our brain stores our knowledge about the language (or languages) we speak, understand, read and write, and what happens in our brain when we acquire it. learns this knowledge and what happens when we apply it in our daily lives. Neurolinguists try to answer the following questions: What about our brain, which can implement human language - why is our communication system so complex and different from that of other animals? Does language use the same neural computation as other cognitive systems, such as music or mathematics? Where is the word you learned located in your brain? How do you "remember" when you need it?*

Keywords: *Neurolinguistics, communication system, brain, linguistics*

Аннотация: *Нейролингвистика — это изучение того, как язык представлен в мозгу: как и где наш мозг хранит наши знания о языке (или языках), на котором мы говорим, понимаем, читаем и пишем, и что происходит в нашем мозгу, когда мы его приобретаем. изучает эти знания и то, что происходит, когда мы применяем их в нашей повседневной жизни. Нейролингвисты пытаются ответить на следующие вопросы: А как насчет нашего мозга, который может реализовывать человеческий язык, почему наша система общения настолько сложна и отличается от системы других животных? Использует ли язык те же нейронные вычисления, что и другие когнитивные системы, такие как музыка или математика? Где в вашем мозгу находится слово, которое вы выучили? Как вы «вспоминаете», когда вам это нужно?*

Ключевые слова: *нейролингвистика, система коммуникации, мозг, лингвистика.*

Kirish. Neyrolingvistika tilning miyada qanday namoyon bo'lishini o'rganadi: ya'ni bizning miyamiz biz gapiradigan, tushunadigan, o'qiydigan va yozadigan til (yoki tillar) haqidagi bilimlarimizni qanday va qayerda saqlashini, biz o'zlashtirganimizda miyamizda nima sodir bo'lishini o'rganadi. bu bilim va biz uni kundalik hayotimizda qo'llaganimizda nima sodir bo'ladi. Neyrolingvistlar quyidagi savollarga javob berishga harakat qilishadi: Bizning miyamiz haqida nima deyish mumkin, inson tilini amalga oshirish mumkin - nega bizning aloqa tizimimiz boshqa hayvonlarnikidan shunchalik murakkab va farq qiladi? Til musiqa yoki matematika kabi boshqa kognitiv tizimlar kabi bir xil neyron hisoblashdan foydalanadimi? Siz o'rgangan so'z miyangizning qayerida joylashgan? Sizga kerak bo'lganda qanday qilib "yodga keladi"?

Agar siz ikkita tilni bilsangiz, ular o'rtasida qanday almashasiz va ularni bir-biriga aralashmaslikdan qanday saqlaysiz? Agar siz tug'ilishdan ikki tilni o'rgansangiz, sizning miyangiz faqat bitta tilda gapiradigan odamning miyasidan qanday farq qiladi va nima uchun? Miyaning chap tomoni haqiqatan ham "til tomoni"mi? Agar insult yoki boshqa miya

jarohati tufayli gapirish yoki o'qish qobiliyatini yo'qotib qo'ysangiz, yana gapirishni qanchalik yaxshi o'rganishingiz mumkin? Qaysi turdagi terapiya yordam berishi ma'lum va til terapiyasining qanday yangi turlari istiqbolli ko'rinadi? Chapdan o'ngga yozilgan tillarni (masalan, ingliz yoki ispan) o'qiydigan odamlar o'ngdan chapga yozilgan tillarni (masalan, ibroniy va arab) o'qiydigan odamlardan boshqa joyda tilga egami? Agar xitoy yoki yapon kabi alifbo o'rniga boshqa turdagi belgilar yordamida yozilgan tilni o'qisangiz-chi? Agar siz disleksik bo'lsangiz, sizning miyangiz o'qishda qiynalmaydigan odamning miyasidan nimasi bilan farq qiladi? Agar duduqlansangiz-chi?

Ko'rib turganingizdek, neyrolingvistika psixolingvistika bilan chuqur bog'langan bo'lib, u so'zlarni va jumalarni gapirish va tushunish, birinchi va keyingi tillarni o'rganish uchun zarur bo'lgan tilni qayta ishlash bosqichlarini, shuningdek nutq, til, til va nutq buzilishlarida tilni qayta ishlashni o'rganadi. va o'qish. Ushbu kasalliklar haqida ma'lumotni Amerika Nutq-Til eshitish Assotsiatsiyasidan (ASHA) olish mumkin.¹

Bizning miyamiz qanday ishlaydi

Bizning miyamiz ma'lumotlarni miya hujayralari (neyronlar va glial hujayralar) tarmoqlarida saqlaydi. Bu neyron tarmoqlari oxir-oqibat miyaning bizning harakatlarimizni (jumladan, nutqni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan) va ichki va tashqi sezgilarimizni (tovushlar, ko'rishlar, teginish va o'z harakatlarimizdan kelib chiqadigan) boshqaradigan qismlarga bog'langan. Ushbu tarmoqlar ichidagi aloqalar kuchli yoki zaif bo'lishi mumkin va hujayra yuboradigan ma'lumot uning ba'zi qo'shnilarining faolligini oshirishi va boshqalarning faoliyatiga ta'sir qilishi mumkin. Har safar ulanishdan foydalanilganda u kuchayadi. Miya hujayralarining zich bog'langan qo'shnilari hisob-kitoblarni amalga oshiradi, ular boshqa mahallalardan keladigan ma'lumotlar bilan birlashtirilgan, ko'pincha teskari aloqa zanjirlarini o'z ichiga oladi. Ko'pgina hisob-kitoblar bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi (miya massiv parallel axborot protsessoridir).

Ma'lumot yoki ko'nikma yangi aloqalarni o'rnatish va/yoki mavjud aloqalarning kuchli tomonlarini o'zgartirish orqali amalga oshiriladi. Birlashtirilgan miya hujayralarining mahalliy va uzoq masofali tarmoqlari plastiklikni namoyon qiladi² ya'ni ular hayotimiz davomida o'zgarib turishi mumkin, bu bizga o'rganish va tiklanish imkonini beradi (ma'lum darajada).) miya jarohatlaridan. Afazia bilan og'rigan odamlar uchun³ (miya shikastlanishi tufayli til yo'qolishi), shikastlanish qanchalik jiddiyligiga qarab, intensiv terapiya va amaliyot, ehtimol transkraniyal bilan birgalikda. magnit stimulyatsiya tilda va harakatni boshqarishda katta yaxshilanishlarga olib kelishi mumkin; quyidagi afazia bo'limiga qarang va u yerda joylashtirilgan havolalar. Defektolog nazorati ostida bunday qizg'in til amaliyotini amalga oshirish uchun kompyuterga asoslangan usullar mavjud bo'lmoqda.

Til miyaning qayerida joylashgan?

Bu savolga javob berish qiyin, chunki miya faoliyati ulkan shahar faoliyatiga o'xshaydi. Shahar shunday tashkil etilganki, unda yashovchi odamlar yashashlari uchun zarur bo'lgan narsalarni olishlari mumkin, ammo mahsulot ishlab chiqarish kabi murakkab faoliyat bir

¹ <http://www.asha.org/public/>.

² http://merzenich.positscience.com/?page_id=143 -

³ <http://www.asha.org/public/speech/disorders/Aphasia.htm>

joyda "bir joyda" deb ayta olmaysiz. Xom ashyo kerakli vaqtda yetib borishi kerak, subpudratchilar kerak, mahsulotni turli yo'nalishlarga jo'natish kerak. Bizning miyamiz bilan ham xuddi shunday. Til miyaning ma'lum bir qismida joylashgan deb ayta olmaymiz. Ma'lum bir so'z odamning miyasida "bir joyda" bo'lishi ham to'g'ri emas; so'zni tushunganimizda yoki aytganimizda yig'iladigan ma'lumotlar so'zning ma'nosiga qarab ko'p joydan keladi. Misol uchun, biz "olma" kabi so'zni tushunganimizda yoki aytganimizda, biz buni bilmasligimizga qaramay, olmaning ko'rinishi, his qilishi, hidi va ta'mi haqida ma'lumotdan foydalanamiz. Shunday qilib, tinglash, tushunish, gapirish va o'qish miyaning ko'p qismlarida faoliyatni o'z ichiga oladi. Biroq, miyaning ba'zi qismlari boshqa qismlarga qaraganda tilda ko'proq ishtirok etadi.

Og'zaki va yozma til uchun muhim bo'lgan miya qismlarining aksariyati qaysi tilni o'qiganingizdan va qanday yozilishidan qat'i nazar, miyaning korteksining chap tomonida (chap yarim sharda) joylashgan. Biz buni bilamiz, chunki afaziya deyarli har doim chap yarim sharning shikastlanishi tufayli yuzaga keladi, o'ng yarim sharning shikastlanishi emas, qaysi tilda gaplashmasligingiz yoki o'qimasligingiz yoki umuman o'qiy olishingizdan qat'i nazar. (Bu o'ng qo'llarning taxminan 95% va chap qo'llarning taxminan yarmi uchun to'g'ri keladi.) Miyaning katta qismi («oq modda») turli sohalarini bir-biri bilan bog'laydigan tolalardan iborat, chunki tildan foydalanish (va fikrlash) miyaning ko'plab turli mintaqalarida saqlanadigan va / yoki qayta ishlanadigan ma'lumotlarning tezkor integratsiyasini talab qiladi.

O'ng tarafdagi joylar samarali muloqot qilish va odamlar nima deyotganini tushunish uchun zarurdir. Agar siz ikki tilli bo'lsangiz, lekin tug'ilgan kundan boshlab ikkala tilni ham o'rganmagan bo'lsangiz, sizning o'ng yarim sharingiz birinchi tilingizga qaraganda ikkinchi tilingizga ko'proq jalb qilingan bo'lishi mumkin. Bizning miyalarimiz biroz plastikdir, ya'ni ularning tashkil etilishi bizning tajribamizga, shuningdek, genetik qobiliyatimizga bog'liq. Masalan, normal eshitish qobiliyatiga ega bo'lgan odamlarda og'zaki nutqni tushunish bilan bog'liq bo'lgan miyaning "eshitish" sohalarining ko'p qismi tug'ilishdan kar bo'lgan yoki erta kar bo'lgan (va) imo-ishora tilini tushunishda (vizual) ishlatiladi. koxlear implantlari yo'q). Ko'zi ojiz odamlar esa Brayl alifbosi teginish orqali o'qilgan bo'lsa ham, Brayl alifbosida yozilgan so'zlarni qayta ishlashda miyalarining "vizual" sohalaridan foydalanadilar.⁴

Ikki tilli ma'ruzachilar qaysi tildan foydalanishni va kim bilan gaplashayotganiga qarab, o'z tillarini aralashtirib yuborish maqsadga muvofiqligini nazorat qilishda maxsus ko'nikmalarni rivojlantiradilar. Ushbu ko'nikmalar boshqa vazifalar uchun ham foydali bo'lishi mumkin.⁵

Neyrolingvistik g'oyalar qanday o'zgargan

Neyrolingvistika haqidagi ko'plab o'rnatilgan g'oyalar, xususan, miyaning chap yarim sharidagi an'anaviy "til sohaları" ning roli (Broka maydoni, Vernik maydoni) - so'nggi dalillar bilan shubha ostiga olindi va ba'zi hollarda bekor qilindi. Ehtimol, eng muhim so'nggi topilmalar: 1) an'anaviy til zonalaridan uzoqda joylashgan hududlarni o'z ichiga

⁴ <http://www.scientificamerican.com/article.cfm?id=the-reading-region>

⁵ <http://www.nih.gov/researchmatters/may2012/05072012bilingual.htm>

olgan keng qamrovli tarmoqlar tildan foydalanishda chuqur ishtirok etadi, 2) til sohalari ham tildan tashqari ma'lumotlarni qayta ishlashda ishtirok etadi, masalan, tilning ba'zi jihatlari. musiqa⁶ va 3) miyaning ma'lum sohalari bilan alohida til nuqsonlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik o'ylanganidan ancha yomonroq ekanligini isbotladi. Ushbu yangi ma'lumotlar odamlar gapirganda yoki tinglayotganda miyada nima sodir bo'layotganini ko'rish qobiliyatimizdagi sezilarli yaxshilanishlar va ko'p yillik afazia testining batafsil ma'lumotlarini to'plash va tahlil qilish natijasida mavjud bo'ldi.

Neyrolingvistik tadqiqotlar qanday o'zgargan

Yuz yildan ortiq vaqt davomida neyrolingvistika sohasidagi tadqiqotlar deyarli butunlay afazi bilan og'rikan odamlar tomonidan tilni tushunish va ishlab chiqarishni o'rganishga bog'liq edi. Ularning til qobiliyatini o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar shikastlanishning miyada joylashgan joyi haqidagi nisbatan qo'pol ma'lumotlar bilan to'ldirildi. Nevrologlar bu ma'lumotni, masalan, boshqa qanday qobiliyatlar yo'qolganligini va tez-tez mavjud bo'lmagan otopsi ma'lumotlarini hisobga olgan holda xulosa chiqarishlari kerak edi. Og'ir epilepsiya yoki o'smalardan xalos bo'lish uchun jarrohlik amaliyotini o'tkazmoqchi bo'lgan bir nechta bemorlarni bevosita miya stimulyatsiyasi yordamida o'rganish mumkin edi, bu tibbiy nuqtai nazardan jarrohnin bemorning tildan foydalanishi uchun zarur bo'lgan joylardan uzoqlashtirishi kerak edi.

Erta avlod kompyuterlashtirilgan rentgenologik tadqiqotlar (CAT skanerlari, KT skanerlari) va miya qon oqimining rentgenologik tadqiqotlari (angiogrammalar) 1970-yillarda afazi bilan bog'liq eksperimental va kuzatuv tadqiqotlarini kuchaytira boshladi, ammo ular shikastlangan qismning qayerda ekanligi haqida juda qo'pol ma'lumot berdi. miya joylashgan edi. Ushbu dastlabki miya tasvirlash usullari faqat miyaning qaysi qismlari jiddiy shikastlanganligini yoki qon oqimini cheklashini ko'rishi mumkin edi. Ular miyada sodir bo'layotgan haqiqiy faoliyat haqida ma'lumot bera olmadilar, shuning uchun ular oddiy yoki afazik ma'ruzachilarda tilni qayta ishlash jarayonida nima sodir bo'layotganini kuzata olmadilar. O'sha davrda oddiy ma'ruzachilarning tadqiqotlari asosan yozma yoki og'zaki tilni qayta ishlashda miyaning qaysi tomoni ko'proq ishtirok etishini ko'rib chiqdi, chunki bu ma'lumotni turli xil ma'lumotlarni tinglash kabi qiyin sharoitlarda o'qish yoki tinglashni o'z ichiga olgan laboratoriya topshiriqlaridan olish mumkin edi. bir vaqtning o'zida ikkita quloqqa taqdim etiladi (dikotik tinglash).

1990-yillardan boshlab neyrolingvistika sohasida katta o'zgarishlar yuz berdi. Zamonaviy texnologiyalar yordamida tadqiqotchilar oddiy so'zlovchilarning miyasi tilni qanday qayta ishlashini va shikastlangan miya jarohatni qanday qayta ishlashini va uni qoplashini o'rganishi mumkin. Ushbu yangi texnologiya odamlarning o'qish, tinglash va gapirish paytida sodir bo'layotgan miya faoliyatini kuzatish, shuningdek, miyaning shikastlangan joylarining joylashishini juda nozik fazoviy aniqlashtirish imkonini beradi. Nozik fazoviy o'lchamlari magnit-rezonans tomografiyadan (MRI) kelib chiqadi, bu miyaning qaysi sohalari shikastlanganligini ko'rsatadigan ajoyib rasmlarni beradi; kompyuter tomografiyasining aniqligi ham sezilarli darajada yaxshilandi. Miyaning davom

⁶ <http://www.youtube.com/watch?v=ZgKFeuzGEnS>

etayotgan faoliyatini kuzatish bir necha usul bilan amalga oshirilishi mumkin. Ba'zi maqsadlar uchun eng yaxshi usul neyronlarning bir-biriga yuboradigan elektr va magnit signallarini bosh suyagidan tashqaridagi sensorlar (funktsional magnit-rezonans tomografiya, fMRI; elektro-ensefalografiya, EEG; magnetoensefalografiya, MEG; va hodisa bilan bog'liq potentsiallar) yordamida aniqlashdir. ERP). Boshqa usul - hodisa bilan bog'liq optik signalni kuzatish, EROS; Bu asab to'qimalarining infraqizil nurlarini tarqatish yo'lidagi tez o'zgarishlarni aniqlashni o'z ichiga oladi, bu esa bosh suyagiga kirib, miyaga taxminan bir dyuymni ko'rishi mumkin. Usullarning uchinchi oilasi kislorod kontsentratsiyasiga (BOLD) yoki qonning yaqin infraqizil nurni yutish usulini o'zgartirishga (yaqin infraqizil spektroskopiya, NIRS) qarash orqali miyaning turli sohalariga qon oqimidagi o'zgarishlarni kuzatishni o'z ichiga oladi. . Miya faoliyati transkraniyal magnit stimulyatsiya (bosh suyagi tashqarisidan stimulyatsiya, TMS) orqali ham vaqtincha o'zgarishi mumkin, shuning uchun tadqiqotchilar ushbu stimulyatsiyaning odamlarning tilni qanchalik yaxshi gapirishlari, o'qishlari va tushunishlariga ta'sirini ko'rishlari mumkin. NIRS, EROS, ERP va EEG usullari xavf-xatarsizdir, shuning uchun ular axloqiy jihatdan oddiy ma'ruzachilarni, shuningdek, tadqiqot ishida bo'lishdan foyda keltirmaydigan afazi bo'lgan odamlarni tadqiq qilish uchun ishlatilishi mumkin. TMS ham xavfsiz ko'rinadi.

Miyaning turli qismlaridan olingan ma'lumotlarning real vaqtda qanday birlashishi haqida tafsilotlarni aniqlash juda murakkab, shuning uchun miya gapirish yoki o'qish paytida nima qilishi mumkin bo'lgan qismlarni taqlid qilish uchun kompyuterlardan foydalanish usullarini ishlab chiqishda yana bir muvaffaqiyat keldi.

Xulosa. Til kasalliklari bo'lgan odamlar nima qila olishi va qila olmasligini o'rganish miya va til o'rtasidagi munosabatlarni tushunishimizga yordam berishda davom etmoqda. Masalan, nutq kamchiliklari bor odamlarning sintaksis testlarida qanday ishlashini, ularning miyasini batafsil tasvirlash bilan solishtirish, grammatikadan foydalanishda ishtirok etadigan miya qismlarida muhim individual farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Bundan tashqari, afazia bilan og'rigan odamlarni tillar bo'yicha taqqoslash shuni ko'rsatadiki, afaziyaning har xil turlari har bir tilda xato qilish imkoniyatlariga qarab, turli tillarda bir oz farq qiladi. Misol uchun, erkak va ayol olmoshlari yoki erkak va ayol sifatlarining turli shakllariga ega bo'lgan tillarda afazia bilan og'rigan odamlar gapirishda gender xatosiga yo'l qo'yishlari mumkin, ammo turli jinslar uchun turli shakllarga ega bo'lmagan tillarda bu muammo ko'rinmaydi.

LIST OF USED LITERATURE:

1. January, D., Trueswell, J.C., & Thompson-Schill, S.L. (2009). Co-localization of Stroop and Syntactic Ambiguity Resolution in Broca's Area: Implications for the Neural Basis of Sentence Processing. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 21(12), 2434-2444. PMID: 19199402.

2. *Menn, Lise. 2011. Chapter 2, How Brains Work, and Chapter 6, Analyzing Aphasic Speech and Communication, in Psycholinguistics: Introduction and Applications. Plural Publishing.
3. Novick, J.M., Trueswell, J.C., & Thompsen-Schill, S.L. (2010). Broca's Area and Language Processing: Evidence for the Cognitive Control Connection. *Language and Linguistics Compass*.
4. *Patel, Aniruddh D. 2008. *Music, Language, and the Brain*. Oxford University Press.
5. Ramus, Franck. 2006. Genes, brains and cognition: A roadmap for the cognitive scientist. *Cognition* 101, 247-269.
6. Schwartz, Myrna F., Dell, Gary S., Martin, Nadine, Gahl, Susanne, & Sobel, P. (2006). A case-series test of the interactive two-step model of lexical access: Evidence from picture naming. *Journal of Memory and Language*, 54, 228-264.
7. Tse, C.-Y., Lee, C.-L., Sullivan, J., Garnsey, S.M., Dell, G.S., Fabiani, M., & Gratton, G. (2007). Imaging cortical dynamics of language processing with the event-related optical signal. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 104, 17157-17162.
8. Turken, A.U. & Dronkers, N.F. The neural architecture of the language comprehension network: converging evidence from lesion and connectivity analyses. *Frontiers in Systems Neuroscience*, 2011, 5, 1-20

INNOVATSION YONDASHUVLAR ORQALI BINO VA INSHOOTLARNI QURISH AFZALLIKLARI

Davlatov Diyor Dilshodovich

Termiz muhandislik va texnologiya institute Arxitektura(turlari bo'yicha) 1-kurs talabasi

Ergasheva Umida Komil qizi

Termiz muhandislik va texnologiya institute Arxitektura(turlari bo'yicha) 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Hozirgi kunda butun dunyoda shaharlarning ko'rinishi o'zgarib bormoqda. Kundan-kunga yirik shaharlarning soni ortib bormoqda. Shu bilan bir qatorda bu shaharlarda aholining energiyaga bo'lgan ehtiyoji oshishi tabiiy. Maqolaning asosiy mazmuni bino qurilishida issiqlikni ushlab turuvchi va sovuqa bardoshli materiallardan foydalanib energiya tejash, yarim tayyor beton konstruksiyalar yordamida binoni tez va sifatli qurish haqidagi ma'lumotlardan iborat.

Kalit so'zlar: *Energiya, energiya tejovchi, yarim tayyor konstruksiya, materiallar, qurilish.*

Insoniyat foydalanayotgan tabiiy energiya resurslari asta-sekin tugamoqda, birlamchi yoqilg'i energetika resurslarini qazib olish va qayta ishlash xarajatlari oshib, ulardan oqilona foydalanmaslik atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Qurilishda innovatsion yondashuvlar orqali resurslardan samarali foydalanish bu muammoning yechimi sifatida hozirda ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu loyiha binolar konstruksiyalarining issiqlik ko'rsatkichlarini yaxshilash, shuningdek, energiya tejamkor va kam uglerodli texnik yechimlarni joriy etish orqali turar-joy sektorida energiya sarifini kamaytirishga xizmat qiladi. Bunday tadbirlar tabiiy va moliyaviy resurslarni tejash, atmosferadagi gaz chiqindilarini kamaytirish imkonini beradi.

Ma'lumot o'rnida aytib o'tadigan bo'lsak issiqlikning binodan chiqishini 100% deb olsak; 15% poydevor va pollardan, 25% eshik va derazalardan, 25% binoning tom qismidan, 35% esa devor qismidan ajralib chiqadi. Bu ham qishda xonaning issiqlik harorati bo'yicha katta yo'qotishdir. Buning oldini olish uchun esa issiqlikni o'zida saqlovchi materiallardan foydalanish zarur. Birgina sifatli qalin eshik derazalardan fodalaniib xonadagi issiqlikni 25% ni, binoning devor qismida sifatli sovuqa chidamli materiallardan foydalanib esa issiqlikning 35% ni xona ichida qolishini ta'minlay olamiz.

Hozirda binolarga sovuq o'tkazmaslik issiqlikni ushlab turish uchun penapleks kabi turli xil materiallardan foydalanilmoqda. Bu materilallar binoning tashqi qismida joylashtirilishi tabiiy. Tashqi muhitda bu materiallar o'z hususiyatlarini sekin-asta yo'qotishi mumkun. Ammo ularni betonlar orasiga joylashtirish orqali ularni yaroqlilik muddatini oshirish, xonani ichki haroratini bir meyorda ko'proq ushlab turish imkonini beradi.

Bilamizki fasllar almashishi bilan kunlar ham sovuq yoki aksincha ilib boradi. Binoning ichidagi harorat ham shu tarzda o'zgaradi. Yil davomida tashqi to'siq konstruksiyalarni bino xonalarida talab etilgan iqlim sharoitini yaratish tashqi muhit

tasiridan himoya yetarli emas. Shu sababli bu sharoit sun'iy ravishda, ya'ni isitish tizimlari yordamida yaratiladi.

Yig'ma temir beton konstruksiyalar

Yig'ma temir beton konstruksiyalarga binoning yig'ma regil qismi, yig'ma zinapoyalar, yig'ma ustunlar(kolonalar), yig'ma plitalar kiradi. Bu konstruksiyalardan foydalanishimiz bizga juda katta qulayliklari yaratadi. Masalan: ko'p qavatli binolarda bir oyda bir dona ko'tarma kran yordami bilan 4000m^2 gacha tez ishlashini taminlay olamiz. Ko'p qavatli binolarda 80% gacha yig'ma temir beton konstruksiyalardan foydalanishimiz, har 1 m^2 joyga beton uchun ketadigan harajatni kamaytirishimiz, texnikalar sonini kamaytirishimiz, binoni qurish jarayonida vaqtni sezilarli darajada kamaytirishimiz mumkin. Bu qisqa vaqt davomida kamharj, sifatli, mustahkam, eng muhimi sovuqni o'tkazmaydigan, issiqlikni saqlab turuvchi-energiya tejovchi uy barpo etishimiz mumkun degani.

Yig'ma va yaxlit beton konstruksiyalarning farqi.

Qurilishda yaxlit konstruksiyalar tayyorlash uchun qolip yasaladi, uning ichki sirtiga beton qorishmaning yopishmasligi uchun mashina moyi yoki ohak surtiladi, keyin ichiga armatura joylanib beton qorishma quyiladi. Ko'rib turibdiki bu ihlarni qilish uchun anchagina vaqt ishchi va texnika kuchi ketadi. Undan tashqari agar beton 3-4 gradus issiqlikda isitilmasa, unda qotish jarayonii to'xtaydi. Agar beton yaxshi qotmay muzlab qolsa, konstruksiyaning umumiy mustahkamligi 50-60% ga qadar kamayib ketadi. Bu esa binoni to'liq yaroqsiz holiga olib kelishi mumkun. Ko'rinib turganidek yaxlit beton konstruksiyalar uchun ancha harakat va vaqt sarflanar ekan.

Yig'ma temir beton elementlar maxsus zavodlarda yoki ishlab chiqarish ishlari yaxshi mexanizatsiyalashgan tajriba maydonlarida ishlanadi. Ularning qotishi harorati nazorat qilinadi va sifati saqlanib qoladi. Eng asosiysi tez va sifatli ortiqcha ishchi kuchi sarflanmaydi va shu tomonlama qurilishda mablag' ham tejab qolinadi. Shu bilan bir qatorda ushbu loyiha orqali beton ishlab chiqaruvchi zavodlarda yangi yoki bo'lmasam qo'shimcha mahsulot ishlab chiqarilishiga yo'l ham ochib bergan bo'lamiz.

Xulosa

Bu kabi materiallardan foydalanib xonani isitishda foydalanadigan gaz va elektr energiyasi sarfini sezilarli darajada kamaytirish; materiallar yordamida issiqlikni bir me'yorda ushlab turish; yig'ma temir beton konstruksiyalardan foydalanib: qurilish vaqtini qisqartirish, ishchi kuchi va texnikalar sarfini kamaytirish va shu bilan birga bino qurilishiga ketadigan mablag'ni kamaytirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABYOTLAR:

1. Поноварева Е.С. "Цвет в интерьере" Стройиздат. 2006
2. Зингир Б.И Встроенное оборудования для жилых зданий М.Строиздат
3. Penny Drue Baird, The New French Interior.Monacelli Press,2011

SAIF FARGHANI UND DIE SITUATION SEINES LEBENS

Axmadjonov Parvizjon Mahamadzoda

Lehrerin der sprachwissenschaftlichen Fakultät Staatliche Universität Ferghana

Anmerkung. Dieser Artikel ist dem Leben eines der Werke des persisch-tadschikischen Literaturautors Saifiddin Mohammad Farghani gewidmet, neue Informationen werden bereitgestellt. Die Situation der Lebenszeit und das Thema der Gedichte des Dichters werden diskutiert.

Schlagwörter: Saif Ferghani, mongolische Eroberung, Heimatstadt, Lebensunterhalt, Gedichte, Devan, Migration, Kreativität, Nachfolge.

In der Geschichte der tadschikischen Literatur sind die Reihen der Zahiddevan-Dichter sehr groß, und das Studium und die Erforschung ihres Lebens und Werks dauern bis heute an. Leben und Werk eines der berühmten tadschikischen Sprecher, Sayfiddin Mohammad Farghani, besser bekannt als Sayif Farghani, der in der ersten Hälfte des 13 hier studiert.

In seiner Heimatstadt studierte Saifiddin Mohammadi Farghani bei seinen Lehrern zeitgenössische Wissenschaften, darunter arabische Sprache, Geschichte sowie Poesie, Reime und künstlerische Künste. Da sein Leben mit der Zeit der mongolischen Eroberung zusammenfiel, Movarounnahr und Khorasan wurden von ihnen erobert, war Saif Farghanis Leben nicht so friedlich.

Die grausame Eroberung durch die Mongolen zwang die Bevölkerung von Ost-Khorasan, an andere Orte abzuwandern: „Sie (Mongolen-P.A.) zeigten niemandem Gnade, im Gegenteil, sie töteten Frauen, Männer und Kinder, rissen die Bäuche von Schwangeren auf Frauen und enthauptete ungeborene Kinder, sie schlugen ... Die mongolische Eroberung brachte den Völkern Zentralasiens unermessliches Leid. Infolge von Plünderungen und Bränden wurden die Städte Movarunnahr zu Ruinen, ihre fleißige Bevölkerung wurde massakriert. Auch die Pflanzenproduktion ging deutlich zurück“ [2, 468]. An anderer Stelle heißt es: „Die mongolische Invasion versetzte dem landwirtschaftlichen Leben Zentralasiens einen schweren Schlag. Die Beschimpfungen der lokalen Machthaber, die willkürlich Steuern um ein Vielfaches über dem vorgeschriebenen Niveau erhoben, machten die Lage der Menschen völlig unerträglich. Tyrannei, Tyrannei und Leid beraubten die überlebende Bevölkerung von Städten und Dörfern jeder Lust und Lust, die Wirtschaft zu führen“ [2, 470]. Daraus folgt, dass das Leben unter solchen Bedingungen natürlich unerträglich ist, und einer der Hauptgründe dafür, dass Sayyiddin Ferghani Ferghana verließ und in Richtung Iran ging, war die gleiche Unterdrückung der Mongolen.

Tatsächlich hatte Sayfiddin Mohammad Farghani auf dem Gebiet der tadschikisch-persischen Poesie, wie andere große Männer dieser Literatur, keinen besonderen Platz, bis sein Wahnsinn bekannt wurde. Obwohl kleine Artikel über Saif Farghanis Leben und

Aktivitäten in mehreren republikanischen und regionalen Zeitschriften und Zeitungen veröffentlicht wurden, wurden nur einige Aspekte seiner Kreativität betrachtet.

1954 berichtete der türkische Wissenschaftler Ahmadi Otash in seinem Artikel über das Leben und Werk von Saif Farghani von der Existenz seiner Gottheit. Dr. Zabehullo Safo erhielt eines der Exemplare dieses Buches und veröffentlichte es in drei Bänden, das als eines der wertvollsten Bücher der persisch-tadschikischen Literatur gilt. Die Gedichte dieses Buches sind nicht nur voller neuer Bedeutungen, sondern drücken auch das Bild der mongolischen Unterdrückung, die Gesichter der brutalen und unehrlichen Herrscher der damaligen Zeit, das Mitgefühl für die Hinterbliebenen und die im Krieg Getöteten sowie die Hoffnung auf eine glänzende Zukunft. Daher kann Saif Farghanis Hingabe als spirituelle Waffe des Widerstands gegen die Unterdrückung durch Unterdrücker bezeichnet werden. Seine Gedichte enthalten Kritik an der politischen und gesellschaftlichen Situation sowie Rat und Weisheit. In der äußerst komplizierten Zeit der politischen Ereignisse der Zeit macht das Leben und Schaffen des Dichters seine Gedichte sehr wichtig. Denn in dieser Zeit stand das gesellschaftliche Leben unter extrem hohem Druck. Saif Ferghani ertrug nicht alle Ungerechtigkeiten der blutrünstigen Mongolen und bekämpfte sie mit seiner Feder:

“Ҳам марғ бар ҷаҳони шумо низ бигзарад,
Ҳам равнақи замони шумо низ бигзарад.
В-ин буми меҳнат аз пайи он то кунад хароб,
Бар давлату ошёни шумо низ бигзарад.
Боди хазону нақбати айём ногаҳон,
Бар боғу бўстони шумо низ бигзарад.
Оби ачал, ки ҳаст гулўғири хосу ом,
Бар халку бар даҳони шумо низ бигзарад...” [4, 289].

In den folgenden Versen können wir beobachten, dass Saif Ferghani so hässliche Eigenschaften wie Weltlichkeit, Verrat und Körper- und Magenmissbrauch verurteilte:

“...Эй ҳашт хулдро ба яке нон фурӯхта,
В-аз баҳри роҳати тан, ҷон фурӯхта.
Назди ту хоксор чу динро набуда он,
Ту дузахӣ, биҳишт ба як нон фурӯхта” [1, 147].

Einer der berühmten tadschikischen Wissenschaftler, Rasul Hadizoda, betonte in seinem Buch „Geschichte der Literatur in den XII-XIV-Zeitaltern“ die Gefolgschaft des Dichters von Saadi Shirazi: „Saif Farghani folgte Sana'i, Haqani, Attar, Humam und Saadi im Ghazal-Gesang und mehr der Stil und die Methode seines großen Freundes Saadi gefiel ihm. Saifs Erschaffung von mehr als neunzig Ghazals als Antwort auf Saadis Ghazals ist ebenfalls ein unwiderlegbarer Beweis für diese Behauptung“ [3, 318]. Auch Sayfiddin Mohammad Farghani schuf eine Hommage an die Ghazals von Saadi Shirazi, in der man sehen kann, dass er ihm folgte:

Азизи Миср нашносад, ки ўро кист дар хона,
Камоли ҳусни Юсуфро надонад чуз Зулайхое.

Чу Саъдӣ Сайфи Фарғонӣ ҷаҳонро узр меғӯяд:

“На ман танҳо гирифтарам ба доми зулфи зебӯе” [5, 1].

Der Forscher Rasul Hadizoda notiert in dem Buch "Literatur der XII - XIV Jahrhunderte" die Beziehung zwischen Saif Farghani und Saadi Shirozi durch Briefe: "Leider ist nicht bekannt, was Saadi als Antwort auf Saifs Briefe geschrieben hat, aber es ist möglich, dass 1265, als Saadi nach Tabriz reiste, trafen sie sich" [3, 317]. Dieser Punkt beweist, dass Saadi Shirazi Saif Farghani folgte.

Kurz gesagt, Sayfiddin Muhammad Farghani hat eine anständige Position in der Geschichte der tadschikischen und persischen Literatur, und man kann sagen, dass er seine Kindheitstage in der Oase von Sukh im Ferghana-Tal verbracht hat.

Man kann sagen, dass Saif Farghani in seinen Gedichten die sozioökonomische und politische Situation seiner Zeit klar zum Ausdruck brachte.

Saif Farghanis verfügbare Gedichte sind in perfekter Übereinstimmung mit der sozioökonomischen und politischen Situation seines Lebens.

Das Studium und die Erforschung der Gedichte von Sayfiddin Mohammad Farghani sind aus sozialer, politischer, wirtschaftlicher und mystischer Sicht wert zu bewerten und zu diskutieren. Das Kabinett des Dichters gilt als sehr zuverlässige Quelle für die Untersuchung der Situation während der mongolischen Eroberung.

Die bitterste Gesellschaftskritik unter den Dichtern der mongolischen Ära ist in den Gedichten von Saif Farghani zu beobachten, was ein Beweis für den Einfluss der damaligen Situation, insbesondere der mongolischen Eroberung, auf das Leben und Schaffen des Dichters ist.

VERWEISE:

1. Zabehulloh Safa. Diwane Saif e Farghani. Teheran: Impremerte de Universute. 1962.
2. Ғафуров Б. Ғ. Тоҷикон: Таърихи қадимтарин, қадим, асрҳои миёна ва давранав. – Душанбе: “Ирфон”, 2020. 884 саҳ.
3. Расул Ҳодизода. Таърихи адабиёти асрҳои 12-14. Душанбе: “Дониш”, 1975.
4. شکورع، محمدجواد، ۱۳۴۱- چهل چراغ. مشهد: آهنگ قلم، ۱۳۸۹. ۴۰۰ ص
5. <https://donish.org/ru/course/learn/32-adabiyoti-tojik-sinfi-9/lesson/241-merosi-adabii-saifi-far-oni>
6. Maxamadzoda, A. P. (2022). Life and Works of Saifiddin Muhammad Fargani. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(11), 127-132.
7. Axmadjonov, P. M. (2021). Sadridin Ayni "Sample of Tajik literature" and some issues of zullisonayn in it. ISJ Theoretical & Applied Science, 12(104), 406.
8. Mahamadzoda, A. P. (2021, April). Important features of fazli namangani tazkirasi and the issue of zullisanain. In *Archive of Conferences* (Vol. 23, No. 1, pp. 5-7).

ПОСТМОДЕРНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В ПОЭЗИИ ИОСИФА БРОДСКОГО

Д.Пулатова

магистрант, Ферганский государственный университет

Аннотация: Данная статья попытка заглянуть во внутренний мир гениального поэта И.А.Бродского, понять его мироощущение, мировоззрение и дать краткую поэтико-историческую справку к его произведениям.

Ключевые слова и выражения: постмодернистское течение, бинарность, преемственность, дегуманизация искусства, символы, тавтологичность.

D.Po'latova

magistr, Farg'ona davlat universiteti

Annotasiya: Bu maqola zo'r shoir I.A.Brodskiyning ichki dunyosiga nazar tashlash, uning dunyoqarashi, dunyoqarashini anglashga, ijodiga qisqacha she'riy va tarixiy ma'lumot berishga urinishdir.

Tayanch so'z va iboralar: postmodern tendentsiya, ikkilik, davomiylik, san'atning insoniylashuvi, ramzlar, tautologiya.

D.Pulatova

undergraduate, Fergana State University

Annotation: This article is an attempt to look into the inner world of the brilliant poet I.A. Brodsky, to understand his worldview, worldview and give a brief poetic and historical background to his works.

Keywords and expressions: postmodern trend, binary, continuity, dehumanization of art, symbols, tautology.

Ни в коем случае не стали бы навязывать свое видение мира и литературный вкус читателю, все же у каждого свое мироощущение и соответственно жизненный опыт диктующий вкус к той или иной поэзии, литературе в целом.

Если кому-то литературный вкус позволяет восторгаться и понимать постмодернистские «потуги» В.Сорокина, В.Пелевина, В.Ерофеева, то другим по нраву интеллектуальна смысловая поэзия И.А.Бродского, которого привечала сама «королева-бродяга» А.С.Ахматова и которого проправительственные авторы ушедшего социализма зло называли «окололитературным трутнем» [Гандлевский, 18], что с легкостью опровергается большим количеством защитников, заступившихся за Бродского после его ареста и ссылки.

Но оставив в стороне автобиографические события И.Бродского обратим внимание на устойчивое мнение о его принадлежности к постмодернистскому течению русской, а затем англо-американской литературы.

Как и разночтения в периодизации русской литературы, причисление И.А.Бродского к постмодернистскому течению носит спорный характер.

Если опираться на утверждение И.Хассана что литература постмодернизма, по сути антилитература [«Расчленение Орфея», 53], то Бродского, с его огромным вкладом в литературу нужно убрать со списков выдающихся литераторов XX века. Но это слабый аргумент перед теорией исследователя Фокина утверждающего что, постмодернизм бинарен, то есть двоичен в своем внутреннем направлении и обладает двумя характеристиками : «постмодернизма» (в кавычках) и постмодернизма [Хассан, 18]. Первому направлению характерно отсутствие развития, упадок культуры и ее «смерть», нагромождение бессмыслицы, пародийность письма, а второму – созидательность, отход от индивидуальности к преемственности с превосходством содержания над изложением.

Учитывая, что И.Бродский говорил о культуре «она вся преемственность» и его учителями являлись Мандельштам, Ахматова, Цветаева можем его назвать последним модернистом пытавшимся найти новые формы самовыражения в период острой борьбы между соцреализмом и постмодернистами.

Но, сравнивая мнение Ортеги-и-Гассета переплетающийся с мнением А.Блока о том, что в XX веке произошла дегуманизация искусства и интеллектуально-эмоциональное обнищание человека с признанием И.Бродского о неприязни к людям и первостепенности человеческой индивидуальности, выраженное в стихотворении «Натюрморт» 1971 года, можем утверждать, что будущий Нобелевский лауреат вырастал в диссидента и поэтому политическая система того периода активно его преследовала, что и пробуждало в нем трагедийное мировосприятие очерченное и в поздней его поэзии.

Я вас любил. Любовь еще (возможно,
что просто боль) сверлит мои мозги,
Все разлетелось к черту, на куски.
Я застрелиться пробовал, но сложно
с оружием. И далее, виски:

Фаталист в своих стихах, Бродский внимательно следит за изменением времени, за его течением, отражая в лучших традициях серебряного века в символах. Пример цикл «Посвящается стулу»:

Март на исходе. Радостная весть:
день удлинился. Кажется, на треть.
Глаз чувствует, что требуется вещь,
которую пристрасно рассмотреть.
Возьмем за спинку некоторый стул.

Или:

К подержанным вещам,
имеющим царапины и пятна,
у времени чуть больше, вероятно,
доверия, чем к свежим овощам.
Смерть, скрипнув дверью, станет на паркете
в посадском, молью траченом жакете.

То же наблюдение за временем мы видим и в других стихах поэта-«Конец прекрасной эпохи», «Осенний вечер в скромном городке», «Я не то что схожу с ума », «Примечания папоротника».

Своеобразием произведений поэта является и «тавтологичность»,повторяемость событий на разных этапах существования.

Разделяя и даже развивая точку зрения Платона о преобладании духа над телом,о вечности идеи,мысли и скоротечности,бренности плоти И.Бродский многие свои произведения посвящал теме веры и религии:

В деревне Бог живет не по углам

В деревне Бог живет не по углам,
как думают насмешники, а всюду.....

Остановка в пустыне

Теперь так мало греков в Ленинграде,
что мы сломали Греческую церковь,
.....

Разговор с небожителем

Здесь, на земле,
где я впадал то в истовость, то в ересь,
.....

Presepіo

Младенец, Мария, Иосиф, цари,
скотина, верблюды, их поводыри,
.....

Тебя в Вифлеемской вечерней толпе

...и Тебя в Вифлеемской вечерней толпе
не признает никто: то ли спичкой.....

Изучать литературное наследие И.А.Бродского можно долго.Можно исписать многие тома литературы,дать более точное описание его взглядам,поэтике,уделить особое внимание понятию «хронотоп» в его произведениях,но это лишь подтвердит гениальность автора.

С изменением литературного течения, его наследие не устаревает,выбор словоформ,порой грубая семантика его выражений,простота выражений еще долго будут притягивать любителей поэзии.

Подчеркнуть вышесказанное помогут известные всем слова гениального изобретателя и замечательной русской поэтессы:

Леонардо да Винчи: «Простота — это то, что труднее всего на свете; это крайний предел опытности и последнее усилие гения.»

А.Ахматова И.Бродскому: «Вы даже не понимаете, что написали!»

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гандлевский С. Олимпийская игра // Иосиф Бродский: творчество, личность, судьба. Итоги трех конференций. С. 116; Купле В. Иосиф Бродский: новая Одиссея // Соч. Иосифа Бродского. СПб., 1998. Т. I. С. 286-287; Гордин Я. Странник // Russian Literature. XXXVII-11/111(1995). North-Holland. С. 227-246.

2. Гаспаров М. Рифма Бродского // Гаспаров М. Избранные статьи. О стихе. О стихах. О поэтах. М., 1995. С. 83-92.

3. Ирвинг Х., «Массовое общество и постмодернистская литература» (Irving Howe, Mass Society and Postmodern Fiction), Partisan Review, vol. 26, no. 3 (Summer 1959), вошло в его книгу «Закат Нового» (Decline of the New), (New York, 1970), 190-207;

4. Лосев Л. Чеховский лиризм у Бродского // Поэтика Бродского. Tenaflly, 1986. С. 187; Венцлова Т. Развитие семантической поэтики // Полухина В. Бродский глазами современников. СПб., 1997. С. 268.

5. Лотман Ю., Лотман М. Между вещью и пустотой (из наблюдений над поэтикой сборника Иосифа Бродского «Урания») // Лотман Ю. О поэтах и поэзии. СПб., 1996. С. 731-746; Polukhina V. Joseph Brodsky. A Poet for our time. Cambridge, 1989. С. 149.

6. Полухина В. Поэтический автопортрет Бродского // Иосиф Бродский: творчество, личность, судьба. Итоги трех конференций. СПб., 1998. С. 146-147; Нокс Дж. Поэзия Иосифа Бродского: Альтернативная форма существования, или новое звено эволюции в русской культуре // Там же. С. 217.

7. Предварительные наблюдения // Ранчин А. На пиру Мнемозины. М., 2001. С. 381.

8. Ранчин А. «Крылышку скорописью ляжек»: Авангардистский подтекст в поэзии Бродского.

9. Хассан И., «Расчленение Орфея», эссе (The Dismemberment of Orpheus, 1982).

STUDY OF ECONOMIC TERMS IN ENGLISH CLASSES

Bobokulova Shakhnoza Bakhriddinovna

Hikmatova Nargiza Umed's daughter

Bukhara State University, student, Bukhara, Uzbekistan.

Annotation: *One of the characteristic features of the modern education system is the rapid development of information and communication technologies. There is a growing need for specialists who practically know a foreign language, knowledge of which allows one to get acquainted with the latest trends in the development of science and technology, establish professional contacts, and improve the level of professional competence. For a modern specialist, if he wants to succeed in his field, knowledge of a foreign language is vital.*

Key words: *scientific and socio-political nature, terminological component, terminological units, science and technology, professional communication, Income, benefit, staff, profit.*

The range of tasks of our department in the process of teaching students a foreign language (hereinafter, we mean students of non-linguistic specialties) includes not only the formation and improvement of the skills of reading original scientific literature in the specialty, newspaper, magazine articles of a popular scientific and socio-political nature, but and the formation of the ability to take part in a dialogue on educational, social, political and professional topics. The student must be able to build his own statement, negotiate, participate in the discussion of various kinds of business issues at meetings and meetings.

In today's educational space, the possession of the terminological component of any special lexical system can hardly be overestimated. In his professional activity, a specialist is faced with the problem of an abundance of foreign-language information presented through various sources (books, magazines, the Internet, etc.).

But, of course, the problem of obtaining and transmitting scientific, professionally significant information becomes much more complicated if the communicants use different national languages in the process of communication. Consequently, the problem of transposition of terminological units from one system of special vocabulary to another arises.

Therefore, the English language program for non-linguistic universities requires students to have knowledge of English terminology in their specialty and the ability to translate scientific literature rich in terminological vocabulary into their native language.

A scientific term is usually understood as a word, a stable terminological combination (or abbreviation), which expresses and, to a certain extent, qualifies a certain scientific concept in a given system of terminology, reflecting in its literal meaning the characteristic features of the terminating class of objects and the relationship of this class with others with sufficient for mutual communication accuracy. Or, more simply, according to another

definition, a term is a word or phrase that is the name of a scientific or technical concept and defines it. The term, as a rule, is unambiguous, or tends to be unambiguous, stylistically neutral, and systemic. Full definiteness of meaning and stability of use are indispensable requirements for it. The terms themselves are the conditional language of science, which is reflected in the very essence of the term. The presence of this group of words in scientific texts is extremely important and symptomatic: it signals that the text belongs to a closed, limited sphere of communication.

Terminology, as a set of terms from various fields of science and technology, functioning in the field of professional communication, is the main, most significant and informative part of the lexical system of the language of science.

Functioning in a scientific context, the terms enter into complex semantic-syntactic relationships with other words, show limited collaborative possibilities, in a different way than the words of a common language, "get used" to the fabric of the text, and all this presents considerable difficulties for students.

Therefore, the task of developing training materials for the relevant special courses is important and relevant.

The main unit of information in the learning process is still the text. From our point of view, it is advisable to divide the work on the terminological component of a foreign-language scientific text into pre-text text and post-text stages.

Pre-text study of special vocabulary

Students become familiar with the terms of the topic. The spelling, transcription, interpretation of terms in English is given. It is necessary to carefully study professionally oriented vocabulary at this stage, which is due to the complexity and novelty of the terms being studied. Sometimes students find it difficult to give their correct interpretation. It is advisable to draw the attention of students to the following factors.

1. Internationality of terminological vocabulary.

Give the Uzbek equivalents for the following words without using a dictionary: economy, per cent, broker, export, import, credit.

2. Ways of word formation.

Translate the following words paying attention to the suffixes: manufacturer, manufacturing; joint, jointure, jointly, competitor, competitive, competitiveness.

3. The presence in scientific texts of definitions expressed by a noun.

Translate the following "word chains": brand name, business failure, monopoly control, market structure, mass production techniques, market economy.

4. Polysemy.

Translate the following sentences paying attention on to the meaning of the word "share":

We still have the largest market share, but the competition is growing fast.

She's got all her money in stocks and shares.

5. Synonymy of terms.

Find the odd one in each group of the business words.

Firm, enterprise, company, market.

Income, benefit, staff, profit.

Workforce, employer, personnel, staff.

6. Antonymia.

Group the antonyms into pairs.

To export, economic goods, to buy, costly, to import, to sell, free goods, cheap.

7. Homonymy.

Define the meaning of the underlined word.

I have no interest in marketing.

They lent me the money at 6% interest.

8. Lexical compatibility.

Choose one word from the list below for each group to form strong word partnerships.

price, business

to run ____	a competitive ____
____ opportunities	a high ____
a successful ____	a bargain ____

Text Stage

Work with a special text on a given topic. In the texts, the terms and phraseological units that were practiced in the pre-text exercises are highlighted in type. Analytical, studying reading is carried out with the study of lexical and grammatical features of the text.

Post-text stage

Exercises of the post-text stage can be aimed at solving the following problems.

1. Consolidation of terminological units in speech.

Consolidation of vocabulary with exercises for reverse translation.

Give the English equivalents for: domestic and foreign market, wholesale trade, loan, export credit, shareholders.

Consolidation of vocabulary in terminological games.

What words are hidden in the anagrams?

RETRAB	PORTSEX	RENCURCY	PORIMTS
Barter	Exports	Currency	Imports

Consolidation of vocabulary in question-answer exercises.

- Define capital.
- What are reserves?
- Define deficit.

2. Discussion of the text, a discussion during which questions are asked that require knowledge of terms and understanding of the text.

At this stage, the analysis and modeling of professional activity (quasi-professional activity) is implemented; analysis of the operation of economic laws; product advertising, etc.

3. Control of lexical skills.

Fill in the blanks with the proper words.

Companies pay ____ for loading goods at the dock.

Money paid by the bank to the company to finance exporting is called ____.

Formation of skills of monologue (dialogical) speech on the material of a problematic nature

Go to the store and write down the cost of milk products of different brands. The prices are most likely different. Using the economic terminology explain why that is the case and why anyone would buy milk at a higher price.

At this stage, widely used in practice graphical methods of presenting information are mastered. In the methodological literature, the following methods of graphical representation of information are distinguished: conceptual, semantic, network and mental maps; text denotation maps, Venn diagrams.

A concept map is a way of presenting and linking thoughts. The basic rules for constructing conceptual maps were developed in the 60s. Professor Joseph Novak, who, in turn, proceeded from the theory of David Ozubell, who showed the importance of previous experience for the formation of new concepts. A concept map is built on the basis of a central word or concept, around which are located from 5 to 10 main ideas related to it. Each of these child words is again surrounded by ideas. The resulting graphic structure allows us to take a fresh look at our understanding of the central concept, to find new connections in this concept with our experience. This is a special diagram for the exploration of knowledge and the collection and sharing of information. Cards are made up of nodes or cells that contain a concept, item or question and links. Links are labeled with labels and show direction with an arrow symbol. A labeled link denotes a relationship between nodes. The arrow describes the direction of the relationship and reads like a sentence. A concept map differs from a regular plan or reference outline in that it shows relationships between concepts, including binary (two-way) relationships.

Semantic mapping is a way of presenting semantic information that characterizes a certain concept or structure, which includes this concept. If conceptual mapping focuses mainly on the conceptual content and relationships between concepts, then the semantic map reflects the relationship between the units of the lexicon that characterize a particular concept. So, just like conceptual maps, graphically semantic maps can be represented in the form of trees, networks, webs. The semantic map reflects the lexical characteristics of a certain concept and is a convenient tool for forming a foreign language lexicon. "Verbal web" (a lexical scheme consists of a central (key) concept, around which are located from 5 to 15 main ideas associated with this concept. In the process, concepts associated with a central concept can be added. The difference between a conceptual map and a lexical scheme is that in the center of the lexical scheme there can be only one concept, and the conceptual map can contain several key concepts. The use of semantic maps contributes to the formation of mental connections between the terms and the concepts behind them. Students learn not isolated words, but in the system of their relationships. The structuring of knowledge and graphic support contribute to the assimilation of new foreign terminology.

Venn diagrams, named after John Venn, who developed them, are used to compare (oppose) ideas, concepts. Graphically, they are represented as circles (two or three). Non-coinciding characteristics of the compared objects are located on the outer part of the circles, and similar characteristics are located in the area of their intersection.

Other types of graphic supports also help to improve the understanding of the content of the text, to form methods and techniques for mastering the language material, to convey the content of the text. For example, text can be structured as a table.

For any text, you can use the Zig-Zag retelling method, which takes into account the physiology of eye movement in the text: from left to right and from top to bottom.

Texts, where there are many facts (data) in chronological order, it is convenient to retell, making up a "time scale"

The proposed methods for introducing, practicing and reproducing professional vocabulary units can be modified, changed and supplemented depending on the specifics of the audience, purpose, and stage of training.

In our opinion, such methods of working on a text in a specialty are very effective, as they allow students not only to comprehend and process information, to see the relationship (similarity/difference) between concepts, but also to create a support for further monologue statements, increase the visibility of learning, activate the process of mastering knowledge, provide individualization of learning, organize independent work of students, provide an opportunity diversify organizational forms of education and optimize the assimilation of lexical units, grammatical rules, make classes aimed at the formation of language competence more interesting.

LITERATURE:

1. Batsenko I. V. Semantic mapping as a way of working on lexical material. Foreign language at the Republic of Belarus, No. 2, 2002, p. 26–30.
2. Gvishiani N. B. The language of scientific communication (questions of methodology): Monograph. - M.: Higher. school, 1986. - 280s.
3. Zyryanova O. B. Methods and techniques for mastering language material when retelling texts. IYASH, 2004, 57–58.
4. Novikov L. A., Ivanov V. V. Kedayne E. I., Tikhonov L. N. Modern Russian language. Theoretical course. Lexicology. – M.: Rus. lang., 1987.– 160p.
5. Mitrofanova O. D. Scientific style of speech: learning problems. M.; "Russian language", 1985, 230 p.

PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN A NON-LANGUAGE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

Pulatova Shakhzoda Haydarovna
Rakhmatullayeva Saidabonu Sherkhanovna
Bukhara State University student, Bukhara, Uzbekistan

Abstract: *The article is devoted to questions of profession-oriented foreign language teaching. The literature review on stated problems is given in the article. The importance of teaching students of non-language Institution how to work with text materials is stressed.*

Key words: *professionally oriented education, teaching reading, text activity, teaching a foreign language in a non-linguistic university.*

The article is devoted to the issues of professionally oriented teaching of a foreign language. The article provides a review of the literature on this issue. The importance of teaching students of a non-linguistic university to work with textual material is emphasized.

The task of higher education is to train qualified specialists with flexible thinking. The specialist must constantly update the acquired knowledge, analyze the problems facing science, linking them into an integral system; he must draw parallels in order to better understand the laws of the development of science. The graduate training program involves the formation of a whole range of key competencies, and a foreign language also makes its own contribution to the professional training of future specialists.

The specificity of professional activity implies practical knowledge of a foreign language by students of all profiles. A foreign language as an academic subject in the system of higher professional education is considered from several positions: the problems of teaching a foreign language as a means of communication; Problems formation of communicative skills by means of a foreign language; formation of a professional orientation; communicative approach in teaching foreign languages. The purpose of teaching foreign languages in non-linguistic universities is the practical use of a foreign language in professional activities.

The requirements currently imposed on graduates of non-linguistic universities are very high: participation in international conferences, conducting business meetings, working with documentation in the specialty, literature in a foreign language. Professionally oriented communication can also take place in an informal setting, in the form of a conversation with foreign colleagues, so a university graduate must use a foreign language as a means of intercultural communication. Such training in a non-linguistic university, according to researchers, requires a new approach to the selection of content - the integration of a foreign language with specialized disciplines, which affects the professional interests of students and contributes to their professional growth. As the

analysis of existing literature shows, professionally-oriented teaching of a foreign language in a non-linguistic university should solve the following tasks:

1. development of communication skills by types of speech activity: speaking, listening, reading, writing;
2. mastery of knowledge in the field of phonetics, grammar, word formation;
3. formation of socio-cultural knowledge that introduces students to the culture of the people, helps to adapt in a foreign language environment;
4. mastering a certain set of professional vocabulary, special terminology in a foreign language.

Teaching a foreign language to students of agricultural universities is fraught with difficulties that are associated with a limited number of hours allocated for mastering the language and varying degrees of student preparedness. Most of the students who grew up in rural areas, often do not have the necessary level of knowledge in the field of grammar and vocabulary of the language being studied, and a foreign language teacher is faced with the problem of working with a group of students that have different levels of training. This problem is solved by using interactive technologies. Interactive learning tools allow you to adjust the difficulties of learning tasks, taking into account the individual level of foreign language proficiency of an individual student and the personal characteristics of students. Interactive learning is based on innovations associated not with passive assimilation of the material, but with active interaction between the teacher and the student, excluding the dominance of one opinion over the other. One of the goals of interactive methods is to create comfortable conditions when the student feels successful and intellectual viability. New education paradigm is an interactive learning process in which each student interacts with three sources of learning information: with a teacher, a database on the subject and colleagues in the group.

The study of new software products, as well as accompanying instructions for the description, use, operation, maintenance and repair of agricultural machinery and tools, reading documentation in the language require a good knowledge of a foreign language from a specialist, especially knowledge of terminology and the ability to work with specialized literature. Program "Foreign language" for students, students at the Faculty of Forestry and Ecology, provides 4 thematic sections in the areas of communication: "household", "educational cognitive", "socio-cultural" and "professional".

In accordance with these thematic sections, teaching of monologue and dialogic speech, writing, reading is carried out. Students make reports, reports, get acquainted with the basics of summarizing and translating literature in their specialty, acquire skills in working with special literature.

The ability to work with literature in a foreign language is becoming increasingly important, as it is basic in the professional activity of a specialist. Students must be proficient in the language of scientific and reference literature, be able to select the literature they need in a foreign language, understand important information for themselves, and must also be aware of achievements in their field of knowledge. Neither reading foreign literature in the specialty, nor oral communication with foreign specialists

is possible without mastering the terminological vocabulary in the specialty, so mastering the terminological vocabulary in the specialty by students is one of the main tasks. Mastering terminological units is a gradual and long-term process.

In the process of reading, new professionally significant information is processed and, as a result, "the generation of a secondary oral or written professionally oriented discourse". Ideally, the student is faced with the task of extracting textual information, mastering the techniques for extracting information from the text and mastering language forms in the text. When working with text, the teacher teaches methods of extracting information from a foreign language message based on knowledge of the compositional-semantic structure, fixes the language material intended for assimilation.

Working with literature in a foreign language requires students to master different types of reading, each of which has its own goals. An analysis of research papers on the topic shows that the following model of teaching reading seems to be the most effective: introductory viewing - search. Learning reading involves a complete and accurate understanding of all the information contained in the text, the formation of students' ability to independently overcome difficulties in understanding the text. During introductory reading, the main communicative task is to extract basic information as a result of reading the entire text, to find out what issues and how are solved in the text. In this reading, it is important to be able to distinguish between primary and secondary information. When teaching students studying and introductory reading, the following tasks can be offered:

1. Divide the text into introductory, main and final parts. Highlight paragraphs that contain more important information and information of secondary importance.

2. Read a paragraph of text and define a sentence containing the main information. Find a sentence that is a link for the semantic parts of the text.

3. Highlight the main issues raised by listing the sequence of facts in the text. Name the main semantic parts of the text.

4. Answer the questions on the text and make up your own questions. In viewing reading, efforts are directed to determine whether there is information in the text that is of interest to him, and hence the corresponding internal setting for the degree of understanding - to understand in general terms, what this work is about (as an example, one can suggest reading and viewing printed materials in search of certain data). When teaching viewing reading, students can be given the following tasks:

1. Read the title of the text and identify the main topic.

2. Determine what this text is about, judging by the title, pictures, graphs and the end of the text.

3. Determine the topic of the text from the illustrations or drawing.

4. Write down the key words of the text and make a chain of the main facts of the text in which the key words would be related in meaning.

Search reading involves the most complete and accurate extraction of the information contained, which is associated with the comprehension of information, its interpretation, setting for long-term memorization already in the process of reading. When teaching search reading, you can offer the following tasks:

1. Read the text and express your agreement or disagreement with the statements below. Explain the main idea of the text in your own words.
2. Prepare a plan for retelling the text.
3. Retell the text in your native/foreign/ language.
4. Answer the question, in the study of which subjects you may need the information contained in the text.

To achieve this goal, the teaching of a foreign language should follow the principle "from simple to complex". It is necessary to select professional language material for work, taking into account students' knowledge of the language and specialty, the level of education, and organize independent work of students.

BIBLIOGRAPHY:

1. Matukhin D.L. Vocational-oriented teaching of a foreign language to students of non-linguistic specialties // Language and Culture. - 2011. - No. 2 (14). - C. 121-128.
2. Molchanova Yu.A. Methodology for teaching students of a non-linguistic university of professional terminology based on compensatory terminology: Ph.D. dis.... cand. ped. Sciences. - Nizhny Novgorod, 2009. -22 p.
3. Obraztsov P.I., Ivanova O.Yu. Vocational-oriented teaching of a foreign language at non-linguistic faculties of universities. - Orel: Publishing House of OSU, 2005. - 129 p.
4. Schukin, A. N. Teaching foreign languages theory and practice [Text] / A. N. Schukin. — M.: Philomatis, 2011. — 480 p.
5. Schemeleva, I. Yu. Application of innovative methods of teaching foreign languages at school [Text]
6. Yu. Schemeleva, Yu. S. Vasilyeva, A. O. Nasledova, I. V. Nuzha. - Orsk Humanitarian and Technological Institute, 2009. - 20–30 p.
7. Galskova. N.D. Modern methods of teaching foreign languages [Text] / N.D. Galskova, N.I. Gez. — M.: ARKTI, 2011. — 336 p.
8. Zagvozhkin, V.K. The portfolio of individual educational achievements is something more than just an alternative method of assessment [Text] // Inostr. languages at school. - 2011. - No. 5. - P. 8–13

THE PRACTICE OF WORKING WITH TEXTS IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO NON-PHILOLOGIST STUDENTS

Bobokulova Gulrukh Sharipovna

Hamidova Kamola Sobirovna

Bukhara State University student Bukhara, Uzbekistan

Annotation: *The article deals with the issues of professionally oriented teaching of a foreign language to students of non-linguistic specialties. The authors analyze the principles of selecting foreign language texts, substantiate the need to use active forms of interaction between the teacher and students, and describe interactive forms of teaching reading. Key words: teaching methods, text comprehension, principles of selection of educational text, interactive forms of teaching, communicative types of reading. Section: (01) Pedagogy; history of pedagogy and education; theory and methodology of training and education (by subject areas).*

Key words: *social and communicative problems, professional sphere, educational purposes, obtaining information, professional activity, interactive.*

A modern professionally oriented approach to teaching foreign languages involves the formation of intercultural communicative competence of students to solve social and communicative problems, primarily in the professional sphere of communication, as well as for further self-education. At the same time, it is in the organization of motivational-incentive and orienting-research activities that its main difference from teaching a language for general educational purposes is seen. And to a large extent this applies to reading as one of the most important ways of obtaining information in the modern world. For a future specialist, the ability to obtain information from various sources in foreign languages becomes a necessary condition for successful professional activity in the context of the globalization of the labor market. Therefore, the ability to read and understand foreign literature is one of the main requirements for the level of training of students in foreign language programs of any higher professional educational institution.

To achieve this goal, the teacher needs to effectively organize the process of teaching reading, taking into account, firstly, the features of selecting the content of texts in the framework of professionally oriented education and, secondly, using interactive forms of working with text in accordance with the new requirements of the federal educational standard.

The whole learning process is made up of many texts endowed with meanings.

If we consider the text not only as a message expressed in verbal language, then we can imagine the entire learning process as a set of different texts: educational narrative text, text-student, text-teacher, text-group, text-environment (*mise-en-scene*). The mutual influence and interaction of these texts represents the entire learning process.

As such, the text must be conceived, created and voiced, i.e., first a motive is born, then meanings, and finally the formation of a thought into a sign. Some texts are created

directly by the teacher, such as educational narrative, mise-en-scene, but some are born "here and now" during interaction, spontaneously. The teacher's task is to analyze situations, try to predict and direct relationships for writing their own texts (student, teacher, group). Considering the learning process as an integral macrotext, consisting of many microtexts, it is possible to build the learning process in one storyline. Writing texts is not a one-day process. It is impossible to plan certain relationships, to create a certain team, but it is possible to organize certain conditions under which it will be favorable to write humanitarian texts: an educational text with polyphony of meanings, a student with an active life position, a teacher who "understands" and reasoning, an educational open atmosphere for discussions, flexible mise-en-scene. These conditions may be:

1) creating an atmosphere and constructing situations that make possible and prepare the state of empathy;

2) removal of various barriers to build a relationship of cooperation with the teacher and more vivid self-disclosure;

3) creative development of the content, its rethinking on the basis of subjective spiritual experience, ideals, ideas of the subjects of the pedagogical process.

You can use the technological rules that are built on the basis of the "atmosphere of understanding" (K. Rogers). Following the instructions below, the teacher becomes the author of the text (in this case, the text is understood as a learning situation), in which the learning process will be lived and experienced together. :

1) trust in learning;

2) individual approach to learning;

3) subjective position of students;

4) absence of barriers in relations between teacher and student;

5) dialogue in education;

6) emotionally rich behavior of the teacher;

7) sincerity in relationships;

8) self-control of the teacher and student;

9) the desire to create, improvise, the ability to "ignite" others (the creative nature of learning);

10) activation of the semantic interpretation of the text with the help of means of expression and selection of content (semantic orientation of the content of education).

When teaching a foreign language at a university, this requirement must be taken into account equally when teaching all components of a foreign language communicative competence, including reading. It is obvious that the result of the successful application of communicative reading skills is productive actions (despite the fact that reading is a receptive activity), that is, the use of the information received in oral and written speech, in everyday and professional communication situations.

Since reading as a type of speech activity is widely in demand in solving many professional problems, special importance in achieving this goal is given to the ability to work with literature to master all types of reading (viewing, familiarization, studying, searching). Types of reading are a sequence of actions determined by the goal and

characterized by "a specific combination of methods of semantic and perceptual processing of material perceived visually". The classification of types of reading is related to the communicative goals and objectives of the reader, which determine the necessary degree of completeness and accuracy of understanding the material. This criterion formed the basis of the generally accepted classification of types of reading by S.K. Folomkina, which distinguishes search, viewing, introductory and studying reading.

View reading is a selective reading of the text in parts for a more detailed acquaintance with its details and the structure of the text. The student should get a general idea of a number of issues addressed in the text, be able to determine the significance and importance of this material and assess their awareness of the range of issues under consideration. Tasks for this type of reading can be as follows: review the text and determine whether it fits the topic, what this text is about, what are its keywords.

When teaching viewing reading, an interactive task can be offered: students are divided into 3-4 groups, each group works out one "own" part of the general text (for example, they determine key words). Then new groups are formed in such a way that in each group there are "representatives" of each part of the text; students each present their own part, together formulate the main idea of the whole text and discuss their options at the final stage of working on the text.

During introductory reading, it is necessary "as a result of a quick reading of the entire text, to extract the basic information contained in it, that is, to find out what issues and how are resolved in the text, what exactly it says on these issues. It requires the ability to distinguish between primary and secondary information". This type of reading involves working with the entire proposed text. The student does not have the task of reproducing the text or applying the information in any way. Tasks for this type of reading suggest answering questions, correlating information with the content of the text, and analyzing words.

Obviously, to work with textual material in a foreign language, a specialist will need the skills and abilities of all types of reading; they are interconnected and logically follow from each other. When working with foreign literature, a specialist should be able to look through an article and determine whether it relates to his topic, whether it contains the necessary information and whether the material should be read more carefully (viewing reading). If the text matches the request, then the specialist can familiarize himself with its content, find out what it says on the topics of interest questions (introductory reading), and in the presence of new (interesting) information, proceed to a careful reading of the text in order to fully understand and analyze its content (study reading). In some cases, a specialist will need to find the necessary information in it (exploratory reading).

Thus, it is necessary to form the ability to understand the text with a professionally oriented approach with equal training in all types of reading. It seems most appropriate to perform the exercises sequentially in the order in which they correspond to the logic of the work of a specialist with a foreign language text, develop skills and abilities and reflect the following relationship between types of reading: viewing reading - introductory reading - studying reading / search reading. At the same time, at the present stage, it becomes

relevant to use not only traditional tasks for understanding the text, but also interactive forms of learning that form the social competence necessary for further professional activity. An important factor for effective learning is also the correct selection of texts, which imply not only knowledge in the specialty, but also the opportunity for the emotional and behavioral development of the individual.

LITERATURE:

1. Bogin G. I. Obtaining the ability to understand: an introduction to philological hermeneutics: a textbook. - Tver, 2001. - 52 p.
2. Rogers K. Formation of man. - M., 1994. - 40 p.
3. Lotman Yu. M. Culture and text as generators of meaning // Cybernetic Linguistics. - M., 1983. - S. 23-30.
4. Senko Yu. V. Humanitarian foundations of pedagogical education. - M.: Ed. Center "Academy", 2000. - 240 p.
5. Salje D., Nickel H.-W. Spiel und Theater // LAG-Materialien 14. - Berlin, 1986. - 70 S.
6. Lebedeva I. S. Creative and practical significance of tasks in teaching students to read. Technical University // Higher Humanitarian Education of the 21st Century: Problems and Prospects: Materials of the Fifth Intern. scientific-practical. conf. - Samara: PSGA, 2010. - 636 p.
7. Folomkina S. K. Teaching reading in a foreign language in a non-linguistic university. - M.: Higher. school, 2005. - 255 p.
8. Obraztsov P. I., Ivanova O. Yu. Vocational-oriented teaching of a foreign language at non-linguistic faculties of universities: textbook. allowance / ed. P. I. Obraztsova. - Eagle: OGU, 2005. - 114 p.

TEACHING LISTENING IN ENGLISH LESSONS IN HIGHER EDUCATION

Khotamova Maftuna Madatovna

Amonov is the son of Zikrillo Shukrillo

Bukhara State University student, Bukhara, Uzbekistan

Annotation: *The article is devoted to the issues of the process and methodology of mastering listening as a type of speech and learning activity in higher education. The specifics of teaching listening comprehension in English lessons in higher education, as well as the types of listening comprehension are investigated. An analysis of the technology of teaching listening in English is given, a system of auditive exercises in English lessons is considered.*

Keywords: *English, types of speech activity, listening, auditive exercises, memorizing, basic information, communication.*

Today, listening occupies a significant place in the methodology of teaching English. As you know, listening is a process of perception and understanding of foreign speech by ear. However, in order to master this type of speech activity, it is necessary to first master the phonetic structure of the language. After all, the correct and high-quality pronunciation of a word greatly helps to develop knowledge, skills and abilities in the field of listening. This is especially true among higher education students, since the younger age is most susceptible to learning the perception of sounding speech by ear, since the memory of a child aged 6-10 years is able to show various methods of memorizing the material being studied. And in addition to this is the cognitive activity of the child, who always tries to show interest in new types of learning. Unfortunately, despite the great need to study English phonetics, teachers cannot devote enough time to this section. In this regard, students have a poor understanding of the sounds of the language being studied, and therefore they do not pronounce and read words well, which leads to a poor-quality process of mastering listening. And since listening is inextricably linked with other productive and receptive types of speech activity, this certainly affects the lack of knowledge in reading, speaking and writing. Therefore, teachers should direct their English language teaching methodology more towards listening not only as a type of speech, but also as a learning activity, using all kinds of technologies and exercises for this to form auditory pronunciation and rhythmic intonation skills in English. Indeed, without mastering listening it is impossible to learn to speak the language at the level that is necessary at the present stage of development of society. Listening as a type of speech activity of great importance in teaching English is the logically constructed connection of listening with such types of speech activity as speaking, reading and writing. Let us consider in detail the system of mutual work of the above types.

Listening and speaking

Despite the fact that listening and speaking are related to different types of speech activity, both processes are interconnected in communication, and even more so in language

learning. This is explained by the fact that speaking is the oral expression of one's thoughts, while listening plays the role of the process of perception and understanding of these thoughts. Therefore, learning to speak is impossible without learning to listen.

Listening and reading

Reading in the educational process is the perception and comprehension of written speech. Having an understanding of what listening is, we can say that there are similarities and interactions between these types of receptive activities. Possession of listening skills helps to comprehend the read text. For example, when working on the rules for reading letters and transcription marks, teachers often use audio recordings with the correct pronunciation of the necessary phonemes, as a result of which children perceive the correct sounding speech and practice it in the process of reading.

Listening and writing

There is the closest relationship between listening and writing in the methodology of language teaching. Writing is the "graphic process" of listening. The results of listening to sounding speech by ear are transmitted through written speech. The simplest form of teaching listening comprehension with the help of writing is tasks in which you need to insert the missing words, phrases or sentences, according to the text you have listened to. A more complex form of education includes various types of dictation or written translation of authentic texts.

As you know, speech is the basis of thinking. Based on this, we can conclude that without mastering speech in all its forms (listening, reading, speaking and writing), it is impossible to either learn a foreign language yourself or teach it.

Types of listening

There is a wide variety of types of listening. Each of them has its own specific functions and manifests itself in different ways in different areas of education.

In foreign and domestic methods, the types of listening are divided depending on 1) the communicative setting (learning task); and 2) relationships with expressive speech.

Regarding the communicative attitude, which focuses on what should be the volume of speech perception by ear, the following stand out:

- listening with the extraction of basic information (skim listening);
- listening with a full understanding of the content and meaning (listening for detailed comprehension);
- listening with selective extraction of information (listening for partial comprehension);
- listening with critical assessment (critical listening)

The system of auditory exercises in English lessons

The system of auditory exercises in English, used to form and develop listening skills in primary school students, includes two subsystems of exercises: 1) preparatory (training); and 2) speech (communicative). Preparatory / training exercises are an important link in the entire system of exercises, although they do not play the role of speech activity, but create the basis and means for its implementation. These exercises are used to provide the technical side of listening, to eliminate the linguistic and psychological difficulties of

semantic perception, to develop the skills of logical and semantic processing of signs of a lower level - from words to micro texts. The most effective preparatory exercises for listening in English as practical work in the lesson is the following: Exercises for teaching speech hearing: listen to and repeat some couples of words, for example: law - low;

Listen to the pairs of sentences, write in a graphic key (on a card) "+", if sentences are identical, and "-", if they are different; define by ear the rhymed words, mark them with figures, for example: sort - pot - part - port.

Exercises for teaching probabilistic forecasting:

Listen to the row of adjectives (verbs), call the nouns which are used with them more often; call the word's meanings, formed from the known elements, for example: thankful, thankless (thank); listen to the row of speech formulas, call the situations in which they can be used (in a native or foreign language).

Exercises for the development of short-term and verbal-logical memory: listen to the row of insulated words, remember and reproduce from them belonging to the same subject; listen to two-three short phrases, connect them in the sentence. Exercises in recognizing realities and abbreviations by ear: listen to the phrases containing the realities; translate them (write the realities in the course of perception); listen to the text containing realities; group the realities understood by you (proper names, place names, names of establishments etc.).

Exercises in the development of word-formation and contextual guessing: listen to the row of verbs, form from them the nouns with a suffix -er, for example: to listen – listener; listen to the compound and derivative words formed of the known word-formation affixes, translate them (or explain their use in the sentence); determine the meaning of international words by the context and their sound form.

In general, the preparatory exercises are based on the physiological basis of thinking and perception perceived by the students, as a result of which all the necessary mechanisms of listening are formed and developed.

Speech / communication exercises contribute to the development of skills to perceive speech messages in conditions approaching natural speech communication (contact and distance).

The main speech exercises in listening in English are:

1. Exercises for teaching the perception of dialogical speech "from the outside", for example:

listen the dialog, make the similar on the same subject;

listen to the dialog's beginning, expand and add the last remark of one of the partners;

listen to the filmstrip, retell the talk of the characters.

Exercises for teaching the perception of dialogical speech when participating in a dialogue, for example:

- listen to the recorded questions. Give the detailed answers in the pause led out for this purpose;

- listen to the dialog's (polyglot's) beginning, continue it in the pair work;

•in process of dialog's perception in the audio recording (or a film fragment), replace the remarks of one of the characters with synonymic expressions. Then reproduce the dialog in new variant in the pair work.

Exercises for teaching the perception of monologue speech, for example:

- listen to the text, answer the detailed questions;
- reproduce the heard with some modification of the beginning (the middle, the end);
- watch the film, explain its main idea.

Working with audio text implies a clear sequence in the actions of the teacher and students: preliminary briefing and preliminary task; the process of perception of audio text; comprehension tasks.

Let's give a classification of speech exercises with audio text:

Exercises before listening to the text. The purpose of these exercises is to prepare students for listening to an audio text, introduce them to text topics, update their knowledge and experience, create a motive for the upcoming work, and remove all kinds of difficulties.

Exercises in the process of listening to the text. While listening to an audio text, students should understand what its meaning and the communicative intention of the speaker are, keep in mind the information that they learned from the text and evaluate it.

Exercises after listening to the text. The task of post-text assignments is to involve students in dynamic creative activities, ways to control understanding and effective communication process. These are exercises of a textual nature (correct - incorrect, yes - no answers to questions, drawing up a plan, retelling, completion of the text, conversation, discussion, evaluation of the characters, their actions and the text itself.

Conclusion

Learning to listen is a fairly relevant process of teaching English, since without listening, verbal communication is impossible. The concept of listening includes the process of perceiving and understanding sounding speech by ear. The communicative feature of listening as a type of speech activity plays a major role in the first stage of teaching English. In addition, today, listening can be attributed to developmental learning. This is explained by the fact that the very process of listening to speech involves memorizing various types of texts, which improves memory and develops horizons; the use of metaphorical expressions, which trains attention, and, finally, the ability to listen and understand what is heard, which brings up attentiveness to the interlocutor.

Thus, all of the above allows us to fully appreciate the benefits of teaching listening in English lessons in higher education.

REFERENCES:

1. Introduction to the communicative method of teaching English. Handbook for teachers. - Oxford University Press, - 1997.
2. Hasanboev J., Turakulov HA, Alkarov I., Usmonov NG Isyanov RG, Yuzlikayev F. Theory of pedagogy (Didactics) Tashkent - 2011

3. Innovative educational technologies / Muslimov NA, Usmonbaeva MH, Saifurov DM, Turaev AB - T .: “Sano Standard” Publishing House, 2015. - 150 p.
5. Jalilov J. Methods of teaching foreign languages, Tashkent .2012
6. Prussakov N.N. Difficulties in learning to listen to a foreign-language sounding text//Foreign languages at school. 1994. No. 6. S. 6-7.
7. Tsvetkova Z.M. On the methodology of oral speech//Foreign languages at school. 1995. No. 4. S. 14-16.

FEATURES OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS OF ECONOMIC SPECIALTIES AT UNIVERSITY

Mirkhodjayeva Mahliyo Islamovna

Abdurakhimova Sevara Tolkin's daughter

Bukhara State University student Bukhara, Uzbekistan

Annotation: *The article discusses various forms of work used in teaching a foreign language to students of economic specialties. Particular attention is paid to working with texts in the specialty, the importance of developing students' skills in translating such texts is emphasized. The importance of interactive learning is emphasized.*

Keywords: *professional orientation of teaching a foreign language, technologies for translating texts in a specialty, techniques for working with dictionaries, studying, searching and introductory reading, authentic economic texts, interactive learning, communicative approach to learning.*

The use of new technologies, the changes taking place in society as a whole and in the economy require a new approach to the formation of a future specialist in the field of economics and business. A foreign language is included in the structure of the formation of professional competence of future technical specialists. In today's rapidly developing society, in the context of the complication and constant expansion of social experience, the need for highly qualified and professionally competent technical specialists with good language training is increasing, which, in our opinion, is expressed in the formation of students' professionally oriented linguistic competence - an integrative personality trait, summarizing the knowledge, skills and abilities acquired in the process of teaching a foreign language and readiness for professional activities using the acquired linguistic knowledge.

The professional orientation of teaching a foreign language in a non-linguistic university requires students to have systematized knowledge in their specialty from the very beginning of their studies. However, this requirement is difficult to fulfill in the first and second years, whose students, in accordance with the current educational standard, study a foreign language.

Language training is set for the first two years and ends almost before students begin to receive professional knowledge in their specialty. In fact, the process of teaching a foreign language takes place separately from the future specialty of students. Therefore, teaching a foreign language to students of economic specialties puts the teacher in front of the need to find ways to ensure the transition from general language training to learning the language of the specialty. It is important to interest students in learning a foreign language and present it as a professionally significant subject.

It is advisable to divide the entire course of study into levels. The first level is basic; it involves mastering the basics of grammar and lexical material for participating in a conversation on everyday topics. At this level, preparation for work with literature in the

specialty takes place. The second level is the practical knowledge of a foreign language in professional situations. This implies both knowledge of special vocabulary and the ability to construct a statement in a foreign language within the framework of one's specialty, within the framework of business communication.

Students of a technical university understand how knowledge of a foreign language can expand their opportunities in subsequent employment. Students are increasingly aware of the need for linguistic education, which has a practical orientation and is in demand in the modern labor market.

A holistic immersion of students in professionally oriented activities and the formation of a stable motivation for learning a foreign language is carried out through the connection of the entire learning process with the conditions and content of the future information activity of a specialist. The whole process of teaching a foreign language is as close as possible to the real professional activity of a specialist when using a foreign language as a means of his information activity, professional communication.

One of the main ways to implement the principle of professional orientation in teaching a foreign language is knowledge about technologies, rules for reading and translating texts in a specialty. Before the student starts translating the text, he gets acquainted with the educational material, which orients him to the study of the basics of his specialty. Usually these texts are small in size, with consistent content. Then students begin to translate articles from magazines in their specialty, articles from reference literature. The texts are accompanied by a reliance on the logic of the subject-conceptual sphere of the student's specialization.

It is important to form students' primary skills of translating texts in their specialty. This includes the removal of grammatical and lexical difficulties in order to eliminate the language barrier, a detailed analysis of grammatical, lexical and stylistic errors that occur in the translation of texts, discussion and the choice of an adequate translation option. Before reading texts, it is necessary to remove the following difficulties: recognition of parts of speech, members of a sentence, operations associated with searching in a dictionary. It is very important to teach students the rules of working with an English-Russian dictionary of general purpose and the technique of working with economics and business dictionaries.

When working with economic texts, you can use learning reading technologies: slow reading to yourself without time limits and rereading in order to solve some new problems, translating the entire text or its fragments, independent reading with a dictionary.

When professionally oriented learning a foreign language, you should use search reading in your work and perform the following tasks: identify the problem of the text, find the answer to a professionally significant question, review the annotation and determine whether it corresponds to the content of the text.

During introductory reading, the understanding of the basic information is checked without translation into Russian. The following tasks are performed: draw up a plan of the text, choose the correct answer to the question from the options offered, convey the content of the text, make an annotation, and find the main idea at the beginning, middle and end of the text.

A foreign language is a means of exchanging information in oral and written communication and thematic authentic texts, information contained in advertising brochures, textbooks on the basics of economic knowledge should contain the economic information with which the goal of teaching a foreign language to students of economic specialties is realized.

Lexical material to be mastered covers the following topics: Economic Environment, Environment of Global Finance, The Firm and its Environment, Environment of Accounting, Measuring Economic Activity, Three Economic Issues, Income, Economic Systems, Microeconomics and Macroeconomics, Positive and Normative Economics, A Model of the Economy, Injections and Withdrawals, Inflation, Modern Banking, Interest Rates and Bond Prices.

Authentic texts, through which students get acquainted with the economic life of other countries, are of particular value. The economic orientation of teaching a foreign language contributes to the formation of the economic outlook and economic culture of students, understanding the essence of modern economic phenomena, the ability to find the most economical and error-free solutions in situations related to practical activities; contributes to the development of speech-cognitive activity and the economic style of thinking, based on the ability to operate with economic concepts and judgments, to use analysis, comparison, synthesis and generalization to solve vital economic problems; contributes to the development of speech-creative activity and the formation of research skills; contributes to the preparation for future professional activities related to the field of economics and finance.

In professionally oriented teaching of a foreign language, interactive learning is very effective, contributing to the active interaction of all participants in the educational process. In interactive learning, the focus is on the very process of communication and the learning situation in the classroom.

The most effective interactive teaching methods used in professionally oriented foreign language learning:

- discussion (dialogue, "brainstorming", "round table", heuristic conversation);
- gaming (business game, role-playing game, project game, simulation game, organizational and activity game);
- training (communicative training, sensitivity training);
- scientific and practical conference.

In the process of work, there is a constant change in the modes of activity (game, discussion, information retrieval, simulation); positions of participants in the interaction (listener-speaking, asking-answering, leading-slave, active-passive).

Interactive learning encourages joint search activities of students and the teacher; all participants get a new experience of interaction and communication.

The economic orientation of teaching a foreign language stimulates the socio-cultural competence of students, informing them about the peculiarities of the financial system of the countries of the language being studied, about the latest in economic science, about the development of entrepreneurship, and prepares future specialists for an economic dialogue

with foreign partners. It is necessary to provide the most complete system for the implementation of interdisciplinary links and continuity at all stages of teaching students a foreign language. This is realized through the orientation of the learning process to the sphere of future professional interests of students. At the same time, it is not supposed to expand the educational material, but to reduce the amount of information due to the actualization of the knowledge already available to students, knowledge and skills in the field of special subjects. Teaching a foreign language is based on a specific model, ensuring the consistent accumulation of foreign language knowledge. ii, skills and abilities. The content of each subsequent stage correlates with the previous one, supplementing and deepening it. The effectiveness of teaching a foreign language to students of economic specialties is achieved through the use of various forms and methods of problem-based learning, the introduction of a systemic organization of individually differentiated learning. It is necessary to develop the skills and abilities of independent work aimed at finding and processing professionally oriented educational texts, journal articles. The purpose of independent work is to teach students how to learn and thus contribute to the development of students' creative abilities and improve the quality of education.

The communicative approach in teaching a foreign language contributes to the use of group forms in the educational process, including educational games, which can be divided into language (aspect), speech and teaching communication. The use of a communicative approach creates a favorable psychological climate in the classroom, increases the motivation of students who are actively involved in business and role-playing games. In the process of assimilation of educational material in practical classes, with independent work, with participation in scientific and practical conferences, students develop communication skills, which is very important in the professional field.

The use of various forms, techniques and teaching methods, the professional orientation of the content of a foreign language course contributes to the qualitative preparation of future specialists in economic profile, the formation of his personality, and also helps to increase the effectiveness of teaching a foreign language to students of economic specialties.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bagramova N.V. Interactive approach to teaching foreign languages. - M.: Academy, 2005. - 157 p.
2. Derkach A.A., Shcherbak S.F. Pedagogical heuristics. - M.: Pedagogy, 1991. - 224 p.
3. Motorina S.V. Formation of foreign language readiness for professional activity among students of humanitarian specialties: Abstract of the thesis. ... cand. ped. Sciences: 13.00.08. - Chita: ChGU, 2006. - 25 p.
4. Nikolaeva E.V. Problems of teaching professional communication in a foreign language // Foreign languages in educational prospace of a technical university: Sat. articles. - Novocherkassk: YuRG TU (NPI), 2007. - S. 82.

5. Pluzhnikova Yu.A. On the problems of professionally-oriented teaching of foreign languages to students of a non-linguistic university // Actual problems of a foreign language of business and professional communication: Sat. articles. - M.: RUDN, 2006. - S. 94-95.

SOME ASPECTS OF TEACHING ENGLISH GRAMMAR AT UNIVERSITY

Kaharova Shahlo Shaydilloevna

Daughter of Saidov Makhlio Oqil

Bukhara State University student, Bukhara, Uzbekistan

Annotation: *The article examines certain aspects of teaching English grammar to students. Special attention is paid to developing communicative competences and grammar skills. The authors introduce grammar tasks aimed to develop students' auditory language skills.*

Keywords: *teaching grammar; technical universities; speech mechanisms; mechanisms of reading; mechanisms of writing; tense form; vocabulary.*

Today, in the era of scientific and technological progress, English is not only the language of international communication, but also the language of development of cooperation in all areas of social, political and cultural life of mankind. The ultimate goal of teaching a foreign language in a higher educational institution is the transfer of knowledge and skills from a teacher to a student, the development of students' abilities for constant, continuous self-education, the desire to replenish and update knowledge, to creatively use them in practice, in areas of future professional activity.

This article reveals some pedagogical aspects of teaching a foreign language in a technical university. It should be noted that much attention is paid to the development and formation of grammatical skills and abilities, which positively affects the improvement of the mechanisms of speaking, reading and writing. The formation of abilities for oral and written speech in the study of English is impossible without mastering the grammatical material of the target language.

When teaching a foreign language to students of a technical university, it is necessary to take into account the profile training of students, the specifics of their future profession. Students of a technical university study according to the system of progressive information processing, as they better master standard language programs that contain questions on the assimilation of information, work with vocabulary, analysis of lexical units.

To achieve this goal, didactic material is needed in the form of tables, graphs, diagrams, cards. The use of didactic handouts helps to educate students in the need for a constant desire for self-realization, the formation of diligence, a sense of responsibility for the quality of their own knowledge, skills and abilities, the development of the logic of thinking, the ability to extract information and use it in practice, especially when performing grammatical exercises.

One of the features of learning a foreign language by students of a technical university is accuracy, specificity in the use of lexical units and adherence to grammatical rules. However, students are slower to complete tests and written work, as they take more time to think and scrupulously complete assignments.

A particular difficulty for students, native speakers of the Russian language, is the system of tenses in the English language, the coordination of tenses, the use of modal verbs, infinitive constructions. Following the material presented, we come to the conclusion that the accurate and systematic accumulation of grammatical material is the main step towards improving the system of grammatical rules, thanks to which students correctly express their thoughts.

When introducing students to the tense forms of the verb, a significant problem is the correct choice of the tense form for each specific situation. Typical student mistakes include the incorrect use of the completed action, which is transmitted in English in two different forms: "I have meet Tom today" (I met Tom today. Present Perfect) / "I met Tom yesterday" (I met Tom yesterday. Past Simple) (examples compiled by the authors of the article - D. Zh., S. F.). In both cases, the action is completed, and the student, not knowing the theory, cannot understand in what situations it is necessary to use the Present Perfect and Past Simple, since students may not associate the verb forms with the words "today" (today) and "yesterday" (yesterday).

As already noted, the correct collection of didactic material for the study of grammar is considered the main step towards the formation and memorization of the features of oral and written speech, on which the correctness of oral and written speech ultimately depends.

Recently, there has been a tendency that the study of tense forms of the English verb should be built on the basis of didactic principles: awareness, order, logic of providing information in Russian using English examples. Knowledge of the theory gives us the opportunity to compose English sentences, but these constructions are far from always correct without certain skills and hard training. Hence the idea that there is no point in dwelling on theoretical training in detail, the explanation of the material should be brief. For example, when explaining the grammatical topic Present Continuous Tense in the sense of a planned action in the near future, an explanation is available that the form "I am doing ..." is translated into Russian by the present tense of the imperfective form ("I do"), and not by the future. Therefore, the expression "Today I am reading a book" will be equivalent to the English phrase "I am reading a book today".

Studying the aspect-temporal forms of the verb, students first get acquainted with the grammatical rules, and then work out the acquired knowledge in practical exercises. Denmark. The choice of grammatical material depends on his need for further activities of the future specialist in order to understand the interlocutors and partners.

The aspectual-temporal forms of the English verb are explained and practiced with specific examples. Grammatical constructions are used according to the model. Grammar topics should be presented in an accessible way. Thanks to the active use of tense forms of the English verb, the possession of oral and written speech develops and improves. So, temporary forms of Present Perfect Tense are presented to students in the form of listening, and then practiced on a specific situation. At the same time, various oral tasks are performed, and only at the final stage of processing the material covered, students are given the opportunity to write proposals using this temporary form.

When studying the grammatical norms of the English language, the teacher is obliged to structure his work in stages:

- Introduction to the topic using visual aids (diagrams and tables).
- Actualization of the material covered.
- Compilation of speech structures.

Increased interest should be given to communication-oriented tasks that help develop professional competencies. When choosing didactic information for studying grammar, a teacher can use a variety of teaching methods from level to level, it all depends on the preparedness of students and the development of their linguistic abilities, goals and objectives, as well as the complexity of the grammatical material.

To explain the tense forms of the English verb and memorize this material, it is best to use the following types of tasks:

I. Task for the primary consolidation of grammatical material.

1.1. Translate the sentences into English using the verb "to be" in Present Simple or Past Simple.

My brother is in school now. / My brother is at school now (Present Simple).

In our opinion, tasks that involve choosing the correct form of the verb given in the infinitive, depending on the circumstances, are useful. The student should choose the right temporary indicators of one or another temporary form.

1.2. Open the brackets, put the verb in the correct form.

Yesterday grandfather (to tell) us how he (to work) at the factory during the war. Yesterday grandfather told us how he worked at the factory during the war. / Yesterday grandfather told us how he worked at the factory during the war.

1.3. Put the sentences in the interrogative and negative forms, paying attention to the correct use of the verb.

I was having dinner when you rang me up. / I was having dinner when you called me.

Was I having dinner when you rang me up?

I wasn't having dinner when you rang me up.

1.4. Ask questions for the underlined words and phrases.

We were waiting for you at five o'clock yesterday. / We were waiting for you at five o'clock yesterday.

Who were waiting for you at five o'clock yesterday?

When were we waiting for you?

II. Lexico-grammatical tasks for the repetition of grammatical material.

Tasks of this type are difficult for students, since they are required to convey one or another speech statement. Performing this type of exercise, students better perceive the theoretical material covered and answer the questions on the topic with great interest.

2.1. Repetition with replacement (students are asked to replace the underlined word).

The young actress was given a very difficult role, but she managed it.

The young actress was given a very difficult role, but she did it well. / The young actress was given a tough role, but she pulled it off.

2.2. Phrase completion (students are asked to complete the sentence started by the teacher). You won't make any progress in your English unless...

3.1. Express surprise using the Present Indefinite Tense.

teacher. - Karim lives in Tashkent. / Karim lives in Tashkent.

student. - Does he? I think he lives in London. / Yes? I thought he lived in London.

3.2. Make up short stories in the past tense using the following words:

To travel by car, to make a voyage, to save, to hear, to think, the weather, strange, to reach, not to know the way. / Travel by car, rescue, hear, think, weather, strange, get, get lost.

● Paraphrase the following sentences.

teacher. He was reading in the garden. She saw him. / He was reading in the garden. She saw him. student. She saw him reading in the garden. / She saw him reading in the garden.

● Make conditional sentences following the rules.

If I had written the composition yesterday, I should be free now. / If I had written an essay yesterday, I would be free now.

I would like to note that this type of assignment develops students' skills in reading, translating, extracting, processing and transmitting information in English, and also increases interest in the subject being studied.

Thus, with the correct formation of grammatical skills with the active use of speech examples through a system of speech exercises, a more effective and competent speech in a foreign language is formed.

REFERENCES:

1. Agabekyan I. P. English for universities: textbook. allowance. M.: Prospekt, 2006. 317 p.
2. Weisburd M. L. The use of educational speech situations in teaching oral speech in a foreign language: textbook. allowance. Obninsk: Title, 2001. 128 p.
3. Voevoda E. V., Timchenko M. V. A Course of English. Intermediate: textbook. Moscow: TK Velby; Prospect, 2005. 344 p.
4. Milrud R. P. Methods of teaching English. English Teaching Methodology: textbook. allowance for universities. M.: Drofa, 2007. 256 p.
5. Rogova G. V., Rabinovich F. M., Sakharova T. E. Methods of teaching foreign languages in secondary school. Moscow: Education, 1991. 287 p.
6. Solovova E. N. Methods of teaching foreign languages: a basic course of lectures. Moscow: Education, 2002. 239 p.

O'ZBEK VA KOREYS MAQOLLARIDA MENTALITET VA MILLIY XARAKTERNING IFODALANISHI

Murodova Iroda Poyonovna

IIV Qashqadaryo viloyati akademik litseyi, ona tili va adabiyot fan o'qituvchisi

Aliqulova Feruza Abror qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek va koreys xalqiga xos milliy mentalitet va xarakterning maqollarda aks etishi misollar yordamida solishtirib o'rganildi.*

Kalit so'zlar: *maqol, milliy xarakter, milliy mentalitet, qadriyat, madaniyat.*

Maqollarning lingvokulturologik xususiyatlariga to'xtalar ekanmiz, millatlarning o'ziga xos milliy xarakteri va mentaliteti haqida so'z ochmay ilojimiz yo'q, albatta. Chunki xalqning o'ziga xos madaniyati, tarixi va urf odatlarini ixcham holatda yetkazib beruvchi xalq maqollari xalqning mentalitetini ifodalashda yetakchi o'rinda turadi.

Maqollar xalq ijodiyotining bebaho namunasi bo'lib, o'sha xalqning milliy – madaniy xususiyatlarini, dunyoqarashi va millatning ruhiyatini ifodalaydi. Mashhur tilshunos Dal aytganidek, “maqollar to'plami – bu xalq tilidan, tajribadan olingan hikmatlar majmuasi, sog'lom aql sarasi, xalqning hayotda orttirgan haqiqati” [1, b. 171] .

Turli tillarning maqollariga to'xtalar ekanmiz, ular o'sha til egasi bo'lmish xalqning tarixiy, ma'naviy va moddiy madaniyati ko'zgusi ekaniga guvoh bo'lamiz. Shu sababli, turli til maqollarini qiyosiy o'rganish millatning o'ziga xos madaniy va milliy qirralarini ochishga yordam beradi, boshqacha qilib aytganda, o'sha xalqning mentalitetini ko'rsatadi.

“Mentalitet” tushunchasi tilshunoslik paradigmasiga kiritilganiga hali ko'p bo'lmagan bo'lsa-da, hozirda juda keng doirada qo'llanilmoqda. Tor ma'noda mentalitet “fikrlash doirasi, dunyoqarash” mazmunida foydalanilsa, keng ma'noda “xalqning axloqi, tarbiyasi va tasavvuri tushuniladi” [2, b.59].

Mentalitet tushunchasini tilshunos V.fon Gumboldt qarashlarida ham ko'rishimiz mumkin. Uning fikricha, mentalitet – bu “xalqning nafaqat tilida, balki adabiyoti, dini va boshqa ma'naviy jabhalarida ham o'z aksini topgan xarakteridir”. Shunday ekan, yuqorida aytib o'tilganidek, bu “milliy xarakter” xalqning dini, siyosati, urf – odatlari, ijtimoiy qatlami, turmush tarzi, tarixi va hatto geografik o'rni bilan ham chambarchas bog'liq.

Tilshunos olim Boldirev dunyo madaniyatlarini o'tmishga, hozirgi kunga va kelajakka yo'nalishiga qarab uch turga bo'ladi. Birinchi guruh madaniyatlari “konservativ” madaniyatlar sifatida tasvirlanib, ularda an'analarga katta ahamiyat beriladi. Ingliz, rus, xitoy, yapon va fransuz madaniyatlari bunday madaniyat turiga misol bo'la oladi. Hozirgi kunga yo'nalgan madaniyat vakillari bugungi kun bilan yashashadi. Ular ta'sirchan bo'lib, qarorlarni “shu yerda, hozirning o'zida” qabul qilishadi. Ushbu madaniyatlarga Lotin Amerika mamlakatlari, filippinliklar, irlandiyaliklar kiradi. Bunday guruhga turklarni ham daxl qilsa bo'ladi. Shimoliy amerikaliklar esa kelajakka yo'nalgan madaniyatlar sirasiga

kiradi. Bunday madaniyatlarda rivojlanishga, kelajak uchun jamg'arishga katta ahamiyat qaratiladi [3, b.76]. Ishimizda ko'rib o'tayotganimiz koreys va o'zbek xalqlari madaniyatini "konservativ" madaniyatlar guruhiga kiritishimiz mumkin. Shu bois har ikki xalq maqollarida umuminsoniy qadriyatlar, fazilatlar va odatlar, falsafiy tushunchalar o'xshash. Ahamiyatli tomoni shundaki, har ikki tilda mavjud bo'lgan bir xil maqollar ba'zan ikki xalq tomonidan bir xil, ba'zan umuman boshqacha ifoda bilan o'zining xususiyatlarini ochib beradi.

Koreys tilshunosi Bok-Myung Chang Sharq va G'arb xalqlari qadriyatlarini quyidagicha farqlaydi [4, b.137] :

Sharq qadriyatlari tizimi	G'arb qadriyatlari tizimi
Jamoatchilik va jamoaga qarab ish tutish	Shaxsiyat va yakkalik
Iyerarxiya/daraja/ijtimoiy mavqe	Tenglik
Hamkorlik	Mufavvaqiyat uchun raqobatlashish
Spiritualizm	Materialism
Rasmiyatchilik	Norasmiyatchilik
Andisha	Ochiq-oydinlik
Konservativlik	Liberallik
Odob-axloqqa asoslanish	Qoida va qonunlarga asoslanganlik

Demak, koreys va o'zbek mentaliteti, milliy xarakterida o'xshash tomonlari juda ko'p. Jumladan, har ikki xalq maqollarida jamoaviy yakdillik, hamjihatlik va ahillikka targ'ib ruhi aks etgan maqollar juda ko'p uchrab, bu ushbu xalqlar tarixi va ular boshdan kechirgan ijtimoiy sharoitlar bilan bog'liq.

O'rta neolit davridagi Koreya iqlimi insonlarni to'da bo'lib yashashga majbur qilgan, chunki bunday iqlim sharoitida alohida oilalar bo'lib hayot kechira olishning iloji yo'q edi. Qishloq xo'jaligida sholi yetishtirish asosiy tirikchilik manbasiga aylanganda esa, aholidan birgalikda sug'orish inshootlari qurish talab etilgan. Ikkinchidan, VI asrdan boshlab Koreyada konfutsiychilik davlat mafkurasi sifatida shakllana bordi. Konfutsiychilikda alohida ta'kidlangan qadriyatlardan biri esa jamiyat a'zolarining bir-birlariga ma'sul va javobgar ekanliklaridir.

백지장도 맞들면 낫다. (Oddiy oq qog'ozni ham birgalikda ko'targan yaxshi)

함께 고민하면 슬픔은 덜어진다. (Birgalikda tashvishlanish g'amni yengillatadi)

혼자서는 옹매는 재간이 없다. (Qanchalik qobiliyatli bo'lsang-da, yolg'izlikda hech narsani eplolmayсан)

두 손뼉이 맞아야 소리가 난다. (Ikki qo'l kafti bir-biriga urilsagina tovush chiqadi)

O'zbek xalqining etnik jihatdan ko'p tarmoqli va sertomir ekanligi uning mentalitetida barcha urug' va ijtimoiy qatlamlar uchun umumiy jihatlar, jamoa manfaatlari va yakdillikni taqozo qilib kelgan:

Yolg'iz daraxt o'rmon bo'lmas.

Birlashgan o'zar, birlashmagan to'zar.

Yo'ldan chiqsang chiq, eldan chiqma.

Ikki qo'l qilgan ishni bir qo'l qilolmas.

Shuningdek, xalq ikki xalq madaniyatida ham mehmondo'stlik va bag'rikenglik tushunchalari ulug'lanadi, bu mavzudagi maqollar ham ko'pchilikni tashkil etadi:

거지도 손 볼 날이 있다. (Gadoyning uyiga ham bir kuni mehmon keladi)

Muqobili: Mehmon – atoyi xudo.

꽃이 좋아야 나비가 모인다. (Gul yaxshi bo'lsa, kapalak ko'payadi)

Muqobili: Mehmon mezbonga aziz, mezbon – mehmonga.

Ushbu maqollarda mehmonga bo'lgan hurmat, bag'rikenglik yaqqol ko'rinib turibdi. Ammo, ogohlantirmay keladigan va mezbon uyida ko'p qolib ketuvchi mehmonlar xushlanmasligini quyidagi maqollarda ko'rishimiz mumkin:

귀한 나그네 새벽에 온다. (Aziz mehmon tongda keladi)

Muqobili: Erta borsang, et pishar, kechga qolsang, bet pishar.

손은 갈수록, 비는 올수록 좋다.

(Yomg'ir yoqqani sari, mehmonlar ketgani sari yaxshi)

Muqobili: Chaqirilmagan mehmon – sariq itdan yomon.

승어와 손님은 사흘만 지나면 냄새난다.

(Yangi baliq va mehmon uch kundan keyin sasir)

Muqobili: Mehmonning otini asl derlar, uch kundan so'ng sasir derlar.

O'zbek xalq maqollaridagi mentalitet tushunchasiga to'xtaladigan bo'lsak, xalqimiz qonidagi bolajonlik to'g'risida eslamay ilojimiz yo'q. Dunyo millatlari orasida o'zbeklarchalik bolajon xalq yo'q. Shu sababli farzand, bolalar haqidagi maqollar o'zbek xalqining eng sevimli mavzularidan biridir:

Bol – shirin, bola boldan – bola shirin.

Farzandim – asal-qandim.

Qo'y qo'zichog'i bilan chiroyli, xotin – chaqalog'i bilan.

Farzand va ota-ona munosabati to'g'risidagi maqollar koreys xalq maqollari orasida ham ko'p uchraydi:

두벌자식이 더 곱다. (Bolaning bolasi yanada shirin)

Muqobili: Bolaning bolasi – qand-u o'rik donasi.

집 안에 어린 아이가 없으면, 지구에 태양이 없는 거와 같다.

(Uy ichida bola yo'qligi yer sharida quyosh nuri yo'qligi bilan barobardir)

Muqobili: Bolali uy – bozor, bolasiz uy – mozor.

제 새끼 밍다는 사람 없다.

(Bolam yomon deydigan odam yo'q)

Muqobili: Yomon bo'lsa ham omon bo'lsin.

아이가 셋이면 석 자 가시가 걸리지 않는다.

(Uchta bola bor uyda onaga yegani tikan ham tegmas)

Muqobili: Bolalik qarg'aga don tegmas.

Endi esa o'zbek va koreys xalq maqollarida aks etgan tarbiya masalasiga to'xtalsak. Buyuk ma'rifatparvar Abdulla Avloniy tarbiya jarayoniga to'xtalar ekan shunday deb yozadi: "Tarbiya qilguvchilar tabib kabidurki, tabib xastaning badanidagi kasaliga davo qilgani kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl maraziga "yaxshi xulq" degan davoni ichidan, "poklik" degan davoni ustidan berub, katta qilmog'i lozimdur" [5]. Ushbu fikrlarning o'zi tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beruvchi dalil vazifasini o'taydi.

Xalq og'zaki ijodining o'ziga xos shakl va ma'no munosabatiga ega bo'lgan xalq maqollarida ham tarbiya masalasi eng asosiy mavzulardan biri sanaladi. Ularda tarbiyaning muhim jarayon ekanligi va unda nimalarga e'tibor berish kerakligi maqolda berilayotgan fikr va hukmga asos bo'ladi.

Ma'lumki, tarbiyaning asosi yoshlikda qo'yiladi. Inson bolalikda sodda, ishonuvchan, samimiy, bo'ladi. Aynan shu davrdan bolaga e'tiborli bo'lish, odobi va tarbiyasini nazorat qilish, o'rgatish talab etiladi:

자식도 농사와 같다. *(Bola ham hosilga o'xshaydi)*

Muqobili: Daraxtdan meva olaman desang, niholligidan parvarish qil.

Har ikkala maqoldagi "hosil" va "nihol" misolida yosh bola nazarda tutilib, uni tarbiyasini navniholligidan, bolaligidan nazorat qil, to'g'rilik tomonga eg, aks holda egri o'sishi, tarbiyasini, odobini buzishi mumkinligi uqtiriladi.

그 아버지에 그 아들. *(Otasi qanday bo'lsa, o'g'li ham shunday bo'ladi)*

자식을 복 전에 어머니를 보랬다. *(Bolasini ko'rishdan oldin onasini ko'r)*

윗물이 맑아야, 아랫물이 맑다. *(Suvning usti tiniq bo'lsa, osti ham tiniq bo'ladi)*

Ushbu maqollarga muqobil sifatida esa o'zbeklardagi "Yaxshi otadan – yaxshi o'g'il", "Onasini ko'rib qizini ol", "Kichiklar kattaga ergashar" maqollarini keltirish mumkin. Chunki ota-onaning qandayligini ko'rib, ular tarbiya qilgan farzandlarga baho beriladi. Bunga sabab, farzand, odatda, ota-onasidan o'rnak oladi, ularga o'xshashga harakat qiladi. Ota-onaning qandayligi farzandda aks etadi. Tarbiyaga oid bunday maqollarni har ikkala xalq og'zaki ijodi namunalari orasida ko'plab uchratish mumkin. Boisi, tarbiya har qanday zamonda va makonda xoh u o'zbek, xoh u nemis bo'lsin, eng muhim masala sanaladi.

Yana shuni ham e'tirof etish kerakki, "qaynona" va "kelin" obrazlari nafaqat o'zbek maqollarida, balki, koreys xalq maqollarida ham ko'p yoritiladi. Buning sababi koreys va o'zbek xalqida ota-onani ulug'lash, ular qariganda g'amxo'rlik qilish millatning qon-qoniga singib ketgan qadriyat, eng oliy burch hisoblanadi. Shu boisdan farzandlar oila qurgandan so'ng ham ota-onalari bilan birgalikda yashab kelishgan. Shu bois qaynona kelin mavzusi kundalik hayotning ajralmas qismi bo'lib, har ikki xalqda ham bu munosabatlarga jiddiy yondashiladi. Masalan:

둘째 며느리 삼아 보아야 말며느리 착한 줄 안다. (*Ikkinchi kelinni olgandan keyin birinchisining yaxshiligini bilasan*)

사위 사랑은 장모 며느리 사랑은 시아버지. (*Kuyovni qaynona, kelinni qaynота xushlar*)

영감님 주머니 돈은 내 돈이요 아들 주머니 돈은 사돈네 돈이다. (*Cholimning puli mening pulim, o'glimning puli kelinimniki*)

O'zbek maqollaridan esa "Kelin bilan qaynona – o't bilan suv", "Qaynота ham – ota, qaynona ham – ona", "Cholimning topganini yayrab yeyman, o'glimning topganini ingrab yeyman" maqollarini misol qilib keltirishimiz mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maqollar bu xalqning madaniy merosidir. Ularda o'sha xalqning barcha o'y – fikrlari, dunyoqarashi, turmush tarzi, fe'l-atvori va e'tiqodi aks etadi. Har bir millat o'ziga xos tavsiflarga ega ekan, bu ularning maqollariga ham ta'sir etmay qolmaydi. Hatto maqollardagi mavzular o'xshash bo'lsada, ulardagi obrazlar takrorlanmasligi bilan ajralib turadi. Aynan ana shu tasvirlar maqollardagi milliy bo'yodkorlikni ta'minlaydi [6, b.67].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Порудоминский В.И. Жизнь и слово: Даль. Повествование. – М.: Мол. Гвардия, 1985. – 171 С.
2. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. – М., 1995. – 59 С.
3. Болдырев В.Е. Введение в теорию межкультурной коммуникации. Курс лекций. – М.: Русский язык, 2009. – 76 С.
4. Chang B. M. Cultural identity in Korean English // Pan-Pacific Association of Applied Linguistics. – 2010. – №14 (1). – 137 p.
5. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2004.
6. Axmedova U.K. Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik va semantik xususiyatlari: Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya – Urganch, 2014. – 67 b.

MAXSUS TA'LIM MUASSASALARI: MUAMMO VA KAMCHILIKLAR

Qo'chqarova O'g'iljon Umar qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

oligofrenopedagogika mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *ushbu maqolada siz maxsus ta'lim muassasalarida uchraydigan muammo va kamchiliklar hamda ularni tuzatish uchun tavsiyalar haqida ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *yordamchi maktablar, maxsus ta'lim, inklyuziv ta'lim, adabiyotlar, yordamchi sinflar*

Globallashuv davrida jahonda ilm-fan, texnika va texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotganini aslo ko'zdan qochirib bo'lmaydi. Bu esa o'z navbatida ta'lim, ilm-fan oldiga yangi talablarni ko'ndalang qo'ymoqda. Ta'lim tizimini muntazam isloh etish, o'qitishning zamonaviy usul va vositalarini takomillashtirish, ta'lim mazmunini boyitib borish, demak, bugungi kunning ham dolzarb talabi bo'lib qolaveradi.

Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar vaqt o'tgani sayin o'z samarasini bermoqda, ammo muammolar ham to'liq bartaraf etilgan emas. Xalq ta'limining barcha sohalari bilan bir qatorda maxsus ta'lim va unga qaratilgan e'tiborni nazarda tutgan holda ulardagi muammolarni o'rganish va kamchiliklarni yuzaga olib chiqish, mutasaddilar e'tiborini ushbu muammolarga qaratish bugungi kunning dolzarb mavzularidan biri bo'lib qolmoqda.

Maxsus ta'lim tizimi deganda jismoniy va ruhiy kamchiliklarga ega bo'lgan bolalarga (ko'zi ojiz, kar-soqov, aqli zaif, tayanch harakali apparatida nuqsoni bo'lgan, nutq nuqsoni bo'lgan bolalar) aniq maqsadni ko'zlab «korreksiya», «kompensatsiya», «reabilitatsiya» ishlarini amalga oshiradigan maxsus ta'lim muassasalari: ko'zi ojiz bolalar uchun, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun, aqli zaif bolalar uchun maktab-internatlar tushuniladi.

Maxsus ta'lim muassasalari alohida yordamga muhtoj bolalar ta'lim tarbiyasi bilan shug'ullanganligi sababli, ularga umumiy ta'lim maktablariga qaratiladigan e'tibor ikki hissa ko'p bo'lishi lozim. Maxsus ta'lim oluvchi bolalarga ta'lim tarbiya qoniqarli berilmasa nafaqat bu bolalarning kelajagiga balki sog'lom bolalar rivojlanishiga ham jiddiy ta'sir o'tkazadi. Davlatimiz kelajagi yosh avlodga bog'liq. Ularning samarali bilim olishi va jahon yutuqlaridan xabardor bo'lishi yurtimiz kelajagini belgilab beradi. Shu sababdan biz quyida maxsus ta'lim tizimidagi ayrim muammolarni ko'rsatib o'tamiz.

Zamonaviy maxsus ta'limning eng muhim muammolaridan biri – bu xorijiy mamlakatlarning maxsus ta'lim jarayonidagi ilg'or tajribalarni o'rganish va ahamiyatga molik jihatlarini o'zimizda qo'llashdir.

Shu jihatdan olib qaraganda chet el tajribalariga murojaaaat qiladigan bo'lsak, ko'plab mamlakatlarda maxsus ta'lim majburiy va hamma birdek bu turdagi ta'limni olish huquqiga ega. Aksariyat mamlakatlarda bolalarning ta'limni olishi ular 6 yoshga yetganida, sog'lig'i borasida jiddiy muammolar kuzatilmagan holatda boshlanadi. Shu bilan birga, ta'limni 8 yoshdan kechiktirmay boshlash ko'p davlatlarda belgilab qo'yilgan. Sababi, aynan shu

bosqichda bilim-ko'nikmalar shakllanib, ularning o'zlashtirish darajasi ko'p ma'noda ta'limning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Zamonaviy maxsus ta'limning eng muhim muammolaridan yana biri – zamonaviy texnik vositalardan unumli foydalanishdir. Zero, ta'lim-tarbiya zamon bilan hamnafas ravishda taraqqiy etib boradigan uzluksiz jarayondir. Buning uchun o'qituvchi-murabbiylarga zarur shart-sharoitlar yaratilgan. Mamlakatimizdagi qariyb barcha umumta'lim maktablari zamonaviy kompyuter texnikasi, multimedia vositalari va boshqa jihozlar bilan ta'minlangan, har bir o'qituvchining "Ziyonet" axborot-ta'lim portali orqali internetga ulanishi, kerakli ma'lumotlarni qidirish, ularni qayta ishlash va ta'lim jarayoniga samarali tadbiq etishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratilgan. Lekin maxsus ta'lim muassasalari xususan yordamchi maktablar bu boradagi imkoniyatlardan foydalana olmaydi. O'qituvchi muntazam ravishda o'z malakasi, bilim va mahoratini qo'shimcha adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, sohaga oid yangiliklar hamda ish tajribalarini o'rgangan holda oshirib borishi zarur. Bu borada internetning ham katta o'rnini bor.

Hech birimizga sir emaski biz yangi bilimlarni va ta'lim to'g'risidagi yangiliklarni internet orqali mustaqil o'zlashtirib boradigan avlodmiz. Internet tarmoqlarida mavjud yangiliklar va yangi nashr ettirilgan adabiyotlar esa xorijiy tillarda bo'lganligi sababli oddiy maxsus ta'lim tizimidagi o'qituvchini biroz qiyinchilikka uchrashiga sabab bo'ladi. Maxsus pedagogikaga tegishli xorij adabiyotlarini ona tilimizga tarjima qilish va o'zbek tilidagi ma'lumotlarni internet tarmog'ida ko'paytirish nafaqat bu tizimdagi pedagoglar uchun balki ona tilimiz uchun ham xizmat qilganimizni anglatadi.

Maxsus ta'limdagi muhim muammolardan yana biri maxsus ta'lim muassasalari davlatimizni har bir tuman va shaharlarda mavjud emasligi. Birgina Qoraqalpog'iston Respublikasi miqyosida 14 ta tuman va shahar uchun 2 ta aqli zaif bolalar uchun mo'ljallangan yordamchi maktab va internat, zaif eshituvchi bolalar uchun 1 ta maktab internati va 1 ta ko'zi ojiz bolalar maktab internati bor. Ularning 3 tasi Respublika markazida joylashgan bo'lsa bittasi boshqa tumanda. Bolalarning o'z hududiga yaqin bo'lmagan joyga borib ta'lim olishi oilaning moddiy ahvoriga va bolaning ta'lim olish sifatining pasayishiga olib kelmoqda. Ayrim bolalar esa hududda maxsus ta'lim muassasasi bo'lmaganligi uchun umumta'lim maktablarida yoki uyda ta'lim olmoqda. Bugungi kunda mamlakatimiz miqyosida inklyuziv ta'limni joriy etish to'g'risida ishlar jadal olib borilmoqda, ammo jamiyatimizning hali bu ta'lim turiga tayyor emasligi ya'ni ko'pchilik ota-onalar bir sinfda o'z farzandi bilan rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani ta'lim olishiga qarshilik ko'rsatish holatlari ham uchrab turibdi. Bundan tashqari umumta'lim maktablarida defektolog-pedagoglarning yetishmasligi, maxsus ta'limda faoliyat olib boradigan o'qituvchilarning inklyuziyadan to'liq va tushunarli ma'lumotga ega emasligi ham to'siq bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Ko'rinib turibdiki, nogiron, alohida yordamga muhtoj bolalar ham zamon talabiga javob beradigan ilmiy bilimlarning elementar asoslarini egallashi, hayotda o'z o'rnini topa olishlari haqida davlatimiz mustaqillikning dastlabki yillaridayoq g'amxo'rlik qila boshlagan. O'zbekiston Respublikasida barcha maxsus ta'lim-tarbiya muassasalari davlat ixtiyorida ekanligi, bu

tashkilotlarni davlat mablag' bilan ta'minlashi nazarda tutiladi. Maxsus ta'lim-tarbiya muassasalarining faoliyati davlat tomonidan boshqarilib boriladi. Shu kabi tadbirlar maxsus ta'lim ustidan davlatning siyosatini amalga oshirish, o'quv reja va dasturlarining yagona bo'lishini ta'minlash imkoniyatini beradi. Nogiron bolalarning barcha turi uchun maxsus maktab, maktab-internatlar, sog'lomlashtirish sanatoriyalarida ta'limning bepul ekanligini ta'kidlash mumkin.

Shuni aytish zarurki, maxsus ta'lim tizimining o'ziga xos bo'lgan tomoni — uch vazirlik: Xalq ta'limi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Ijtimoiy ta'minot vazirligi tasarrufida ekanligidir.

Davlatimiz qonunlarida har kim bilim olish huquqiga ega ekanligi va zamonaviy ilm-fan yutuqlaridan foydalana olishi mumkinligi ta'kidlangan. Shuni nazarda tutgan holda maxsus ta'lim oluvchi alohida yordamga muhtoj bolalar ham bu jamiyat a'zosi sifatida sifatli ta'lim olishga haqlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992-yil
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, "O'zbekiston", 2017 yil, 488 bet.
3. . Normativ huquqiy hujjatlar loyihalari muhokamasi portalida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonuni

ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ (PIRLS ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ДАСТУРИ АСОСИДА)

Тухтасинова Мунира Ибрагимовна

Содирова Дилноза Муродовна

ҚДПИ, Ўзбекистон

biloliddin19860419@gmail.com

Аннотация: PIRLS халқаро баҳолаш дастури ва таълим соҳасидаги ютуқларни баҳолаш халқаро ассоциацияси (IEA) тавсифи, бошланғич синф ўқувчиларининг ўқиш саводхонлигини баҳолаш тартиби, таълим самарадорлигини оширишда халқаро баҳолаш дастурларидан фойдаланиш механизмларини такомиллаштиришнинг замонавий усул ва воситалари ҳақида маълумот берилади.

Калит сўзлар: таълим соҳасидаги ютуқларни баҳолаш халқаро ассоциацияси, IEA, OECD, халқаро баҳолаш дастурлари, PIRLS, таълим самарадорлиги, рейтинг, натижа.

Таълим тизимида инновация, интеграция ва ўқитиш сифати мониторингини такомиллаштириш бўйича амалга оширилаётган илмий изланишларда ўқув-тарбия жараёни натижавийлигига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бундай йўналишдаги тадқиқотларда ўқитиш сифати мониторингининг назарий-методологик асосларини такомиллаштириш, компетенциявий ёндашувга асосланган давлат таълим стандартларини татбиқ этиш, узлуксиз таълим тизимида инновацион ғояларни, ахборот-коммуникацион технологияларни жорий қилишга оид илмий жиҳатдан асосланган таклифларни, тавсиялар тизимини ишлаб чиқиш, таълим ва ўқитиш сифатига таъсир этувчи омилларни аниқлаш, ўқитиш сифати мониторингини автоматлаштиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

PIRLS халқаро баҳолаш дастури таълим тизимининг кучли ва кучсиз томонларини аниқлашга ёрдам беради. Натижалар шуни кўрсатиб келмоқдаки, иқтисодий ривожланиш таълим сифати ва унинг натижасига тўғри пропорционал таъсир кўрсатар экан. Маълумки, таълим сифати билан боғлиқ тарзда ҳар бир таълим муассасаси қатор вазифаларни ҳал қилади. Бундан ташқари таълим сифати муаммосини тадқиқ қилишда методологик жиҳатдан муҳим бўлган қуйидаги таъкидларни келтириш лозим:

1) таълим сифати – бу, таълим олувчи, баркамол шахсни ҳар томонлама тарбиялаш ва ривожлантиришга доир масалаларни ҳал қилишга имкон берадиган ўзига хос хусусиятлар тўпламидир;

2) таълим сифатини яхлит, жамланган ҳолда, ҳам процессуал, ҳам натижа берадиган жиҳатлар нуқтаи назаридан кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ;

3) таълим сифати инсон фаолиятининг асосий турлари тизими билан белгиланадиган мазмунига боғлиқ;

4) таълим сифати жараён сифатида ўқув жараёнининг ташкилий доирасида ҳосил бўладиган ўзаро боғлиқ таълим бериш ва таълим олиш фаолияти сифатида намоён бўлади;

5) таълим сифати, аввало, таълим олувчиларда билимнинг тўлиқлик, чуқурлик, тезкорлик, мослашувчанлик, аниқлик, умумлашганлик, англашганлик ва мустаҳкамлик каби хусусиятлар тизимини шакллантириш қобилияти ҳамда эгалланган билимни амалиётда жамият, муассаса ва ўзи учун самарали, ўз вақтида ва мобил қўлланилиши билан белгиланади.

Ҳозирда таълим инспекция ҳузуридаги Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш Миллий маркази томонидан ўзбек, рус ва қорақалпоқ тилларида ўтказиладиган жараёнлар учун барча тадқиқот материаллари: баҳолаш дафтарлари ва сўровномалар тегишли тилларга мослаштирилган ҳолда таржима қилиниб, халқаро сертификациядан ўтказилган.

PIRLS асосий тадқиқоти қоғоз шаклида ўтказилади ва унда 4-синф ўқувчилари матнни ўқиб тушуниш даражаларини баҳоловчи тест топшириқларини бажаришади ҳамда таълимга қизиқишлари, уй ва мактаб шароитлари тўғрисидаги шахсий фикрларини намоён этувчи ўқувчи сўровномасини тўлдиришади.

Шунингдек, иштирокчи мактаблар раҳбарлари ва танланган синф раҳбарлари таълим муассасасидаги таълим муҳитини ўрганувчи мактаб ва ўқитувчи сўровномасини, ўқувчиларнинг ота-оналари ёки васийлари эса фарзандларининг таълим олиш шароитларини ўрганувчи уй сўровномасини тўлдиришади.

PIRLS тадқиқотлари муваффақиятли таълим негизида муваффақиятли шахс, муваффақиятли келажак ва муваффақиятли касб эгаси ётганини таъкидлайди. IEA халқаро ассоциацияси ўзининг 15 йиллик тадқиқотлари натижасида 60 дан зиёд мамлакатлар, 12000 дан ортиқ мактаб, 340000 дан ортиқ ўқувчи ва 16000 дар ортиқ ўқитувчиларнинг фаолиятини таҳлил қилди. 15 йилдан ортиқ вақт мобайнида 4-синф ўқувчиларининг саводхонлик даражаси анчага кўтарилганлиги таъкидланади. Халқаро экспертлар 2 турдаги ўқишни баҳолайдилар:

- янги адабиётни ўқиш тажрибаси;
- янги маълумотни эгаллашга йўналтирилган ўқиш малакаси. Тадқиқотда иштирок этувчилар 2 турдаги адабиётдаги маълумотларни ўқийдилар: бадиий ва информацион. Бунда тадқиқотда иштирок этувчиларнинг 4 кўникмаси баҳоланади: зарур маълумотни топиш ва уни ўқиб гапириб бериш, матннинг маълум қисмидан зарур хулосаларни чиқариш, бош қаҳрамонлар ҳаракатларидан интерпритациялар намоён қилиш ва ўз фикрларини матннинг зарур қисмларидан мисоллар билан тасдиқлаш. Шунинг таъкидлаш жоизки, Ўзбекистонлик ўқувчилар илк бора бу тадқиқотда иштирок этдилар, лекин мактаб таълим тизимида юз бераётган ижобий ўзгаришлар фарзандларимизни ҳар қандай мураккаб синовларга тайёр эканлигини

кўрсатмоқда. Бугунги кунда таълим соҳаси вакиллари халқаро баҳолаш тизимлари ва уларнинг аҳамияти ҳақида етарли маълумотга эга бўлишлари, таълим муассасаларида таълим самарадорлигини оширишда халқаро баҳолаш дастурларидан фойдаланиш механизмларини такомиллаштириш долзарб эканлигини ҳисобга олган ҳолда тадқиқот ишимиз мавзусини “Бошланғич синфларда таълим самарадорлигини оширишда халқаро баҳолаш дастурларидан фойдаланиш механизмларини такомиллаштириш (PIRLS баҳолаш дастури мисолида)” деб танлаб олинган.

Дарҳақиқат, PIRLS - (The Progress in International Reading Literacy Study) халқаро баҳолаш дастури 4-синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини баҳолашга мўлжалланган. Мазкур халқаро дастур бошланғич синфларда ташкил этиладиган таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг ўқилган матнни тушуниши, уни шарҳлаши, мустикал ҳаётда тўғри қарорлар қабул қилиши орқали таълимнинг кейинги босқичида ўқишни муваффақиятли давом эттиришга замин тайёрлайди.

PIRLS халқаро баҳолаш дастурига тайёргарлик кўриш жараёнида ушбу методлардан фойдаланиб келинмоқда: кузатиш, суҳбат, бошланғич синф ўқувчилари саводхонлигини оширишни аниқлашга қаратилган ижтимоий-педагогик сўровнома, қиёсий таҳлил, PIRLS машқ дафтарлари, ўқув материаллари ва математик-статистик методлари.

Ушбу тадқиқот ишнинг натижалари таълим сифатини халқаро стандартлар даражасига кўтариш, миллий таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълим мазмунини, педагог кадрлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш дастурларини такомиллаштириш бўйича тўпланган маълумотларни назарий бойитишга хизмат қилиш мумкин. Диссертация ишининг аҳамияти бошланғич синфларда таълим самарадорлигини оширишда халқаро баҳолаш дастурларидан фойдаланиш механизмларини такомиллаштириш билан боғлиқ масалаларни ечишда кўзга ташланади. Улардаги ишлардан умумтаълим мактабларида таълим самарадорлигини оширишда фойдаланиш мумкин бўлади. Таълим сифатини халқаро стандартлар даражасига кўтариш, миллий таълим тизимини ислоҳ қилиш, таълим мазмунини, педагог кадрлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш дастурларини такомиллаштириш дастурларини яратишда кўл келиши мумкин. Тадқиқот материалларидан умумтаълим мактаблари бошланғич синфлари учун педагог кадрлар тайёрловчи йўналишлар учун, шунингдек, соҳада фаолият олиб бораётган педагог ходимлар учун услубий қўлланмалар яратишда ҳамда уларнинг педагогик ва услубиёт соҳасидаги билимларини ошириш учун фойдаланиши мумкин.

Бугунги илмий-техник тараққиёт олға бораётган замонда ёш авлоднинг таълим олиш даражси жаҳон стандартлари асосида ўлчаниши Ўзбекистон шароитида муҳим ҳисобланади. Глобаллашув шароитида ўқувчилар саводхонлигини ошириш жараёнида кўплаб муаммолар борки, уларни ечишда жаҳон таълим тизими ва баҳолаш стандартларининг ўзига хос жиҳатларини ўрганиш жуда муҳимдир. Юқорида санаб кўрсатган кўплаб таълим самарадорлигини ошириш механизмлари борасида

муаммолар борки, уларни бартараф қилиш, бу масалаларни ечиш муҳим масалалардан ҳисобланади.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'quvchilarni xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashga mo'ljallangan Axborotnoma. 3-soni. PIRLS. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'qituvchilari va o'quvchilari uchun mo'ljallangan topshiriqlar to'plami. Toshkent – 2021 yil.
2. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini baholash (PIRLS). Metodik qo'llanma. Toshkent. "Sharq" NMAKBT. 2019 yil.
3. Shermatovna, Erkaboyeva Nigora, and Akbarov Sardor Sodiqjon O'g'li. "Conditions of inclusive education." Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3.7 (2022): 1-4.
4. Рахимова, Хуршидахон Содиковна. "FACTORS IN THE FORMATION OF MOTIVATION FOR INDEPENDENCE IN CHILDREN ON THE BASIS OF AUDITORY AND SPEECH REHABILITATION AFTER COCHLEAR IMPLANTATION." Scientific Bulletin of Namangan State University 2.10 (2020): 391-396.
5. Тешабоева, Ф. Р. "ТЕХНОЛОГИИ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ МОДУЛЯ «СПЕЦИАЛЬНАЯ МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РОДНОГО И РУССКОГО ЯЗЫКА» В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ." Образование. Наука. Культура: традиции и современность. 2022.
6. Ibragimovna, Tuhtasinova Munira. "Today, there are Prestigious International Organizations that Conduct Research on the Evaluation of the Achievements of the Educational System of the Countries of the World and Help in the Implementation of Reforms." *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture* 3.11 (2022): 137-140.
7. Aminovna, Feruza Turakulova. "Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda "Ustoz-shogird" ananasidan foydalanish tizimini takomillashtirish texnologiyasi." *Ижтимоий фанларда инновация онлайн илмий журнали* (2022): 191-194.
8. Ibragimovna, Tuhtasinova Munira. "The Importance of International Assessment Programs in Enhancement, Assessment and Development of Reading Literacy of Primary Students." *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture* 3.11 (2022): 133-136.
9. Обиджонова, Раъно Набиевна, and Мунира Ибрагимовна Тухтасинова. "PEDAGOGICAL FEATURES OF FORMATION OF SELF-CONSCIOUSNESS AT STUDENTS." *Актуальные научные исследования в современном мире* 5-7 (2020): 174-177.
10. Asrorjon Bakhromovich Mahmudjonov, "Forms and Methodsof Work to Increase the Strong Motivation of Students to Learn in Partnership with the Family, Community, School" *MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN* ISSN 2694-9970, VOLUME 22 Mar 2022, 151-153

ИНСОНИЯТ ЖАМИЯТИ ТАРИХИДА БИЛИШНИНГ ТАРАҚҚИЙ ЭТИШИ

Феруза Аминовна Туракулова

Қўқон ДПИ катта ўқитувчиси

t.a.feruzaxon@gmail.com

Аннотация: *Мазкур мақолада Билиш – моддий ва маънавий борлиқнинг инсон миясидаги муайян мақсадга қаратилган фаол акс этиши, фалсафа инсон билишининг энг умумий томонларини, қонуниятларини ва хусусиятларини ўрганувчи фанлиги ва билиш тўғрисидаги турли қарашларнинг мавжудлиги баён этилган.*

Калит сўзлар: *инсон, билиш, сезги, фалсафий муаммо, тафаккур, ақл, илм, ҳукм*

Аннотация: *В данной статье Познание – это активное отражение материального и духовного бытия в мозгу человека, направленное на достижение определенной цели, философия – это наука, изучающая самые общие стороны, закономерности и особенности человеческого познания, существование различных взглядов на познание..*

Ключевые слова: *человек, знание, интуиция, философская проблема, мышление, разум, наука, суждение*

Abstract: *In this article, Cognition is an active reflection of material and spiritual being in the human brain, aimed at achieving a certain goal, philosophy is a science that studies the most general aspects, patterns and features of human cognition, the existence of different views on cognition..*

Key words: *man, knowledge, intuition, philosophical problem, thinking, mind, science, judgment.*

Билиш – моддий ва маънавий борлиқнинг инсон миясидаги муайян мақсадга қаратилган фаол акс этишидир. Фалсафа фани инсон билишининг энг умумий томонларини, қонуниятларини ва хусусиятларини ўрганади ва очиб беради. Бу тарзида турли қарашлар мавжуд:

Д.Юм билишнинг манбаи субъектив сезги ва идрокларимиз биз ўз сезги ва идрокларимиз чегарасидан ташқарида нима борлигини била олмаймиз-деган.

И.Кант – объектив борлиқни тан олиб, у предмет ва ходисаларни «нарсалар ўзида»гина бўлади. «Нарсалар биз учун»лигини инсон билади, бу инсонни қуршаб турган ходисалар, нарсалар. «Нарсалар ўзида»лигини инсон била олмайди. Бу еркинлик, ўлмаслик, худо ва шу кабилар. Кант билиш назариясини биринчи бўлиб фалсафий муаммо сифатида, ҳар томонлама қараб чиққан файласуфдир.

В.Гегел- (Хегел) – инсон билишини мутлоқ рухнинг инсон киёфасида ўз – ўзини англашидир дейди.

Л.Фейербах – дунё инсондан ва унинг онгидан ташқарида мавжуд, инсон билиш табиатнинг унинг сезгилари ва тафаккуридаги тўғри инъикосдир дейди.

Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Улуғбек, Навоий – инсон табиат ва жамиятни ҳамда ўзини билишга қодир, инсон билиши сезги ва идроклардан бошланиб,

тафаккурга томон ривожланиб боради. Инсон ақли – фаол, у билишнинг асосий куролидир. Улар инсон билиши маълум нарсалардан номаълум нарсалар томон ривожланиб боради, деб кўрсатади. Инглиз олими Ф.Бекон (17-18- аср) – инсон билиши сезгилардан бошланади, билишнинг манбаи тажрибадир-дейди.

Билиш инсоннинг табиат, жамият ва ўзи тўғрисида билимлар хосил қилишга қаратилган ақлий, маънавий фаолият туридир. Инсон ўзини қуршаб турган атроф-мухит тўғрисида билим ва тасаввурга эга бўлмай туриб, фаолиятнинг бирон-бир тури билан муваффақиятли шуғуллана олмайди. Билишнинг махсули, натижаси илм бўлиб, ҳар қандай касб-корни эгаллаш фақат илм орқали рўй беради. Шунингдек, билиш инсонгагина хос бўлган маънавий эҳтиёж, ҳаётий заруриятдир. Инсоният кўп асрлар давомида орттирган билимларини умумлаштириб ва кейинги авлодларга бериб келганлиги туфайли ҳам ўзи учун қатор қулайликларни яратган. Инсон фаолиятининг ҳар қандай тури муайян илмга таянади ва фаолият жараёнида янги билимлар хосил қилади. Кундалик фаолият жараёнида тажрибалар орқали билимлар хосил қилиш бутун инсониятга хос бўлган билиш усулидир. Билимлар бевосита ҳаётий эҳтиёждан, фаровон ҳаёт кечириш заруратидан вужудга келган ва ривожланган. Инсониятнинг анча кейинги тараққиёти давомида илмий фаолият билан бевосита шуғулланадиган ва илмий назариялар яратувчи алоҳида ижтимоий гуруҳ вужудга келган. Булар илм-фан кишилари бўлиб, илмий назариялар яратиш билан шуғулланганлар.

Билишнинг 2 шакли мавжуд:

1. Кундалик (эмпирик) билиш;
2. Назарий (илмий) билиш.

Кундалик билиш усуллари нихоятда хилма-хил ва ўзига хос бўлиб, бундай билимларни системалаштириш ва умумлашган ҳолда кейинги авлодларга бериш анча мушкулдир. Ҳозирги замон ғарб социологиясида халқларнинг кундалик билим хосил қилиш усулларини ўрганувчи махсус соҳа этнометодология фани вужудга келган. Гносеология асосан назарий билиш ва унинг ривожланиш хусусиятларини ўрганиш билан шуғулланади. Назарий билишнинг объекти, субъекти ва предметини бир-биридан фарқлаш муҳим.

Тадқиқотчи-олим, файласуф, санъаткор ва бошқаларнинг, умуман инсоннинг билимлар хосил қилиш учун илмий фаолияти қаратилган нарса, ходиса, жараён, муносабатлар билиш объектлари ҳисобланади. Билиш объектлари моддий, маънавий, конкрет, мавҳум, табиий ва ижтимоий бўлиши мумкин. Билиш объектлари енг кичик зарралардан тортиб улкан галактикагача бўлган борлиқни қамраб олади. Билиш объектларига асосланиб, билим соҳалари табиий, ижтимоий-гуманитар ва техник фанларга ажратилади. Билиш билан шуғулланувчи кишилар ва бутун инсоният билиш субъекти ҳисобланади. Айрим олинган тадқиқотчи-олимлар, илмий жамоалар, илмий тадқиқот институтлари ҳам алоҳида билиш субъектларидир.

Илмий билиш фаолият табиат ва жамият моҳиятини билишгагина эмас, балки инсоннинг ўзига ҳам қаратилиши мумкин. Инсон ва бутун инсоният айни бир вақтда

ҳам билиш объекти, ҳам билиш субъекти сифатида намоён бўлади. Билишнинг мақсади илмий билимлар ҳосил қилишдангина иборат эмас, балки билиш жараёнида ҳосил қилинган билимлар воситасида инсоннинг баркамоллигига интилиш, табиат ва жамиятни инсонийлаштириш, табиий ва ижтимоий гармонияга эришишдир. Билиш предмети субъектнинг билиш фаолиятини камраб олган билиш объектининг айрим соҳалари ва томонларидир. Фаннинг ўрганиш соҳаси тобора конкретлашиб боради. Табиатшунослик фанларини билиш предметиға қараб ботаника, зоология, география ва бошқа соҳалари вужудға келгандир. Тадқиқот предмети фанларни бир-биридан фарқлашға имкон берадиган муҳим белгидир.

Билиш даражаларини шартли равишда қуйи, юқори ва олий даражаға ажратиш мумкин.

Билишнинг қуйи даражаси барча тирик мавжудотларға хос бўлиб, ҳиссий билиш дейилади. Ҳиссий билиш сезгилар воситасида билишдир. Инсоннинг сезги аъзолари бўлмиш кўриш, эшитиш, хид билиш, таъм билиш, тери сезгиси бошқа мавжудотларда бўлгани сингари унинг нарсаларға хос хусусияти, белгиларини фарқлаш, табиий муҳитға мослашиш ва ҳимояланиши учун ёрдам беради. Билишнинг қуйи босқичида сезги, идрок, тасаввур, диққат, ҳаёл ташқи олам тўғрисида муайян билимлар ҳосил қилишға ёрдам беради.

Билишнинг юқори босқичи фақат инсонларғагина хос бўлиб, ақлий билиш ёки рационал билиш дейилади. Агар инсон ўз сезгилари ёрдамида нарса ва ходисаларнинг фақат ташқи хосса ва хусусиятларини билса, тафаккур воситасида нарса ва ходисаларнинг ички моҳиятини билиб олади. Моҳият эса ҳамиша яшириндир, у доимо ходиса сифатида намоён бўлади. Хар бир ходисада моҳиятнинг фақат бир томонигина намоён бўлади. Шу боисдан ҳам ходиса алдамчи ва чалғитувчидир. Бинобарин, инсон сезгиларининг бирон бир нарса ёки ходиса тўғрисида берган маълумотлари ҳеч қачон унинг бутун моҳиятини очиб бера олмайди. Тушунча ақлий билиш ёки тафаккур воситасида билиш ҳиссий билишни инкор этмайди, балки сезгилар воситасида олинган билимларни умумлаштириш, таҳлил қилиш, синтезлаш, мавҳумлаштириш орқали янги ҳосил қилинган билимлардан тушунчалар яратилади. Тушунчада инсоннинг ҳиссий билиш жараёнида орттирган барча билимлари мужассамлашади. Тушунча ақлий фаолият маҳсули сифатида вужудға келади. Нарса ва ходисалар моҳиятиға чуқурроқ кириб боришда тушунча муҳим восита бўлиб хизмат килади. Ақлий билиш ҳиссий билишға нисбатан анча мураккаб ва зиддиятли жараёндир. Ақлий билишда нарса ва ходисаларнинг туб моҳиятини билиш учун улардан фикран узоқлашиш талаб этилади. Инсоннинг моҳияти аввало, унинг ақл ва тафаккурға, яратиш қудратига, меҳр-шафқат ҳиссига, меҳнат қилиш, сўзлаш қобилиятиға эга эканлигида намоён бўлади. Инсон тушунчаси ўзида инсониятнинг кўп асрлар давомида орттирган билимларининг маҳсули сифатида шаклланди. Хар бир фан ўзига хос тушунчалар аппаратини яратади ва улар воситасида моҳиятни билишға интилади. И. Кантнинг фикрича, нарсаларнинг моҳияти сўз ва тушунчаларда мужассамлашади.

Яъни биз сўз ва тушунчаларни ўзлаштириш жараёнида бирон бир билимга эга бўламиз. Хар бир инсон дунёга келар экан, тайёр нарсалар, муносабатлар билан бир қаторда тайёр билимлар оламига ҳам кириб боради. Ҳукм ақлий билиш нарса ва ходисаларга хос бўлган белги ва хусусиятларни тасдиқлаш ёки инкор этишни тақозо этади. Тафаккурга хос бўлган ана шу тасдиқлаш ёки инкор этиш қобилиятига ҳукм дейилади. Ҳукмлар тушунчалар воситасида шаклланади. Ҳукмлар янги билимлар ҳосил қилишга имконият яратади, улар воситасида нарса ва ходисалар моҳиятига чуқурроқ кириб борилади. Шундай қилиб, ҳукм нарса ва ходисаларнинг туб моҳиятини ифодаловчи энг муҳим белги ва хусусиятлар мавжудлигини ё тасдиқлайди ёки инкор этади. Масалан, инсон ақлли мавжудотдир, деган ҳукмда инсонга хос энг асосий белги - ақлнинг мавжудлиги тасдиқланаяпти. Бироқ инсон шундай мураккаб мавжудотдирки, унинг моҳияти фақат ақлли мавжудот эканлиги билан чекланмайди. Чунки қирғинбарот урушлар, экологик инкирозлар ақлли мавжудот бўлган инсон томонидан амалга оширилди. Инсон ахлоқли мавжудотдир. Инсон тўғрисидаги ҳозирги замон фанининг муҳим хулосаси ана шу. Хулоса ақлий билишнинг муҳим воситаларидан бири, янги билимлар ҳосил қилиш усулидир.

Хулоса чиқариш индуктив ва дедуктив бўлиши, яъни айрим олинган нарсаларни билишдан умумий хулосалар чиқаришга ёки умумийликдан алоҳидаликка бориш орқали бўлиши ҳам мумкин. Бинобарин, тушунча, ҳукм ва хулосалар чиқариш илмий билишнинг муҳим воситаларидир. Бундай билиш инсондан алоҳида қобилият, кучли иродани тарбиялашни, нарса ва ходисалардан фикран узоқлашишни, диққатни бир жойга тўплашни, ижодий ҳаёлни талаб этади.

Билишнинг олий даражаси - интуитив билиш, қалбан билиш, ғойибона билишдир. Ўзининг бутун борлигини фан, дин, сиёсат ва саноат соҳасига бағишлаган буюк кишилар ана шундай билиш қобилиятига эга бўладилар.

Хулоса қилиб айтганда, инсон билиш орқали табиий муҳитга мослашади, нарса ва ходисаларнинг ташқи хосса ва хусусиятларини, ички моҳиятини билиб олади ва янги билимлар ҳосил қилиш усуллари ёрдамида

жамият тарихини тараққий эттиришида фаол иштирок этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Муаллифлар жамоаси. ИЖТИМОИЙ ФАЛСАФА (ўқув қўлланма) Тошкент-2008
2. Основы философии / Под ред. Ахмедова М. – Т.: Шарк, 2003.
3. Назаров Қ. Билиш фалсафаси. – Т.: Университет, 2005.
4. Классическая наука Средней Азии и современная мировая цивилизация. – Т.: 2000.
5. Шермухамедова. Н.А. Фалсафа ва фан методологияси. –Т.:Университет, 2005-324 б

ТАЪЛИМНИ АХБОРОТЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА БЎЛАЖАК ИНФОРМАТИКА ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШ МУҲИТИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

З.М. Дадабоева

Андижон давлат университети

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Ҳозирги кунда жамиятда таълим хизмати бозори тушунчаси қарор топган бўлиб, унга кўра, муқобил таълим, уйда таълим олиш; таълим олувчининг индивидуал психо-физиологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда, ўқитиш ва дам олишни навбатлаштириш; ўқитишда интернет ва замонавий таълим технологияларини қўллаш; таълим олувчининг касбий билим ва кўникмаларга эга бўлишига эътибор қаратиш кабилар муҳим ўрин тутмоқда. Шунга кўра, таълим хизмати бозори амал қилаётган ҳозирги шароитда информатика ўқитувчиларини тайёрлашда уларнинг касбий компетентлигини ошириш билан бир қаторда таълим жараёнини методик таъминлашга катта эътибор қаратиш зарур.

Педагогика олий таълим муассасаси талабаларида касбий компетентликни таркиб топтириш уларнинг педагог сифатида шаклланиши, истиқболда ўқитувчилик фаолияти учун зарур ижодкорлик хусусиятига эга бўлишлари учун муҳим пойдевор ҳисобланади.

Ўқитувчининг психологик-педагогик компетентлиги унда

Предметли компетентлик - бўлажак ўқитувчининг илмий-педагогик тафаккурга эга бўлиши ва ўз ўқув фани асосларини яхши билишини ҳамда амалий фаолиятга тайёргарлигини таъминлайди.

Методик компетентлик - касбий фаолиятга тайёрлашда муҳим ўрин эгаллаб, махсус илмий-амалий, психологик-педагогик билим ва маҳоратга эга бўлишни кафолатлайди. Бу информатикани ўқитиш жараёнида билим ва маҳоратнинг уйғунлашган тизимида намоён бўлади[4; 17 б.].

Информатика ўқитувчилари фаолиятининг ўзига хослигидан келиб чиқиб, *касбий компетентлик* мотивацион, мақсадга мувофиқлик, шахсий ва мазмунли-операцион компонентларга ажралади.

Мотивация - мотив лот. шоуео - “ҳаракатланаман” сўзидан олинган бўлиб, психологияда инсон фаолиятидаги муайян мақсадни бажаришга сабаб бўлувчи омил, важ, сабабни билдиради. Мотив шахсни саъй-ҳаракатга ва фаолиятга ундовчи, эҳтиёжнинг юксак шакли сифатида амал қиладиган ички туртки ҳисобланади. Хатти-ҳаракат ва фаолият мотивларининг мажмуаси **мотивация** дейилади. Мотив эҳтиёж негизида вужудга келади ва шаклланади. Эҳтиёжнинг барқарорлашуви мотивациянинг самарали шаклланишини таъминлайди. Ҳаракат фаолиятининг таркибий қисми сифатида у фаолият мақсади ва мотиви орқали бошқарилади. Баъзан “мотив”

тушунчасини “эмоция”, “мақсад”, “установка” атамалари билан алмаштириш ҳоллари учрайди. Гоҳида у туртки, қўзғовчи, ундовчи тушунчалари билан айнанлаштирилади [6; 97-6].

Мотивация - бу инсонни шахсий ва (ёки) ташкилий мақсадларга эришиш учун фаолиятга ундайдиган жараёндир. Мотивацияни амалга оширишда эҳтиёж ва рағбатлантиришни аниқ тасаввур этиш талаб қилинади [5; 92-6].

Информатика ўқитувчилари фаолиятига хос педагогик функция таҳлилига кўра, мотивация касбий фаолиятнинг асосий компоненти сифатида белгиланади.

Касбий компетенциянинг яхлит тузилмасида мотивацион компонент

Мақсадга мувофиқлик компоненти бўлажак информатика ўқитувчиси фаолиятини фаннинг сўнгги ютуқлари асосида амалга оширишга хизмат қилади.

Шахсий компонент ўқитувчининг бетакрор ва ўзига хос жиҳатларини белгилаб беради. Информатика ўқитувчиси мутахассислигига хос шахсий компонентни амалга оширишда амалий, лойиҳалаш, рефлексив фаолиятни тартибга солиш кабилар муҳим ўрин тутди.

Мазмунли-операцион компонент “ўқитувчи - ахборот - ўқувчи” тизимида бўлажак информатика ўқитувчилари томонидан бошқариш функциясининг бажарилишига тегишлидир. Педагогик компетентлик мазмунли-операцион компонентнинг таркибий қисми саналиб, эгалланган билимларнинг тизимли бўлиши уларнинг билиш фаоллигини англатади. Яъни, билиш фаоллиги ўқитувчи касбий фаоллигининг асосий шартларидан ҳисобланади [2; 147-149-б.].

АКТни жорий этиш шароитида бўлажак информатика ўқитувчисининг билиш фаоллиги мазмуни муайян ўзгаришларга учрайди, шунга кўра, унинг конструктив, гностик, лойиҳали, ташкилий, коммуникатив шарт-шароитлар мазмуни муайян аҳамият касб этади. Қўйида педагогика олий таълим муассасаларида бўлажак информатика ўқитувчисининг тайёргарлигига қўйиладиган асосий талабларга тўхталамиз.

Информатикани ўқитиш методикасига кўра, сўнгги йилларда қуйидаги қатор шарт-шароит ва воситаларга тегишли ўзгартириш киритиш борасида муайян талаблар илгари сурилмоқда:

1 информатика ўқитувчиларининг касбий тайёргарлигида муҳит тушунчаси ва ўқитишнинг методик маъноси;

2 мактабда информатика таълими методик тизими асосий компонентларининг билиш фаолияти билан уйғунлашуви;

3 мазкур йўналишда ишлаб чиқилган дастур ва дарсликлар, информатика фанини ўқитишнинг асосий технологиясини билиш;

4 мактаб курси саволлари ва алоҳида мавзуларни ўқитиш методикасини эгаллаш;

5 методик усуллар бутунлигини мақсадли баҳолаш ва курснинг дастурий ёрдами қўллашни танлай билиш;

6 юқори синфда информатикани ўқитишга табақали ёндашув тамойилларини

билиш, информатика курси касбий методикасини эгаллаш;

7 информатика ўқув жараёнини режалаштира олиш, ўрганувчи материалнинг мазмунига ташкилий шакл ва методларни адекват танлаш;

8 ўқитишнинг назорат турлари ва натижаларини баҳолаш функциясини билиш, текшириш воситаларини ишлаб чиқиш ва қўллаш билиш;

9 ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларини объектив баҳолаш, назорат натижаларига кўра информатика ўқитиш методикасини такомиллаштириш кабилар.

Ахборот-таълим муҳити ўқувчи шахсига йўналтирилиб, яхлит таълим муҳитини таркиб топтириш тамойилига таянади. Таълимнинг янги мақсад ва ютуқларга эришишда таълим оловчи шахсининг ўқув муҳити шароитида кўп ўлчамли ҳаракатланиши учун зарур имкониятни вужудга келтириб, унга мос оптимал шароитларни таъминлаш зарур. Бунда таълим тизими шахсни ривожлантиришга қаратилади, шу сабабли таълим оловчида асосий компетенцияларни шакллантириш, қобилият ва лаёқатлар ҳамда ўқиб-ўрганишга нисбатан мотивацияни ривожлантириш зарур. Айнан шундай шароитда таълимда АКТ воситаларидан самарали фойдаланиш мумкин. Чунки мазкур воситаларни қўллашнинг мослашувчанлик, интерфаоллик, ўқув фаолияти турларини кенгайтириш каби вазифаларини амалга ошириш учун барча имкониятлар юзага келади. Бугунги кунда таълим мақсади ва вазифалари билан бирга, ўқитувчи функцияси ҳам ўзгармоқда. У "билим берувчи"дан "билим тарқатувчи"га, янги АКТ воситалари билан таъминланган ахборот-таълим муҳитида ўқувчининг билиш фаолиятини (маълум даражада мустақил) ташкиллаштирувчига айланмоқда. Бундай муҳитда ўқитувчининг асосий вазифаси ўқувчиларга мустақил билим олиш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори «Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иктисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида» 27.07.2017 й., ПҚ-3151, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 30-сон, 729-модда.

2. М.Е.Мамаражобов, С.Қ.Турсунов, Л.М.Набиуллина, "Kompyuter grafikasi va web-dizayn"//Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik.-Toshkent, Cho'lpon nomidagi NMIU, 2013 yil.- 4-б

3. Sh.I. Razzoqov, Sh.S. Yo'ldoshev, U.M. Ibragimov. Kompyuter grafikasi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi. - T.: Noshir, 2013. – 141-143 b.

4. Аксянов, И. М. Методические подходы к совершенствованию информационной подготовки преподавателей учреждений системы среднего профессионального образования: На примере курса информатики для системы повышения квалификации: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Аксянов Ильзар Мустафович. – М., 2004. – 25 с.

5. Абдураимова Г.О. Возможности мультимедийных технологий в преподавании педагогических дисциплин // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – Москва, 2018. – №4. 50 – 53 с.

6. Зиновкина, М. М. Инженерное мышление (Теория и инновационные педагогические технологии): монография / М. М. Зиновкина. – М.: МГИУ, 1996. – 283 с.

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИ ЎҚУВЧИЛАРИНИ ФИЗИКА ФАНИ ОПТИКА БЎЛИМИГА ДОИР НОСТАНДАРТ МАСАЛАЛАРНИ ЕЧИШ УЧУН ЗАРУР ИЖОДИЙ ҚОБИЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Абдуқодиров Жасур Бахтиёр ўғли

Термиз давлат университети академик литсейи

“Аниқ фанлар кафедраси” катта ўқитувчиси

g-mail: abduqodirovjasurbek2@gmail.com

Аннотация: *Мазкур мақолада Умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларида физика фани Оптика бўлимига доир ностандарт масалаларни ечишга қаратилган методик инновацияларнинг ўқувчида ижодий фикр яратишга қаратилган. Умумий ўрта таълим мактабларининг давлат таълим стандарти малака талабларига жавоб берадиган, тизимли.*

Калит сўзлар: *инновация, Давлат таълим стандарти, малака талаблари, оптика, ностандарт масалаларнинг таълим.*

Ижодий қобилиятнинг муҳим компоненти ҳисобланган натижаларни кўра олиш ва башорат қилиш маҳорати ҳақида сўз юритар эканмиз, мутахассислар томонидан ушбу маҳоратни шакллантириш бўйича вазифалар учта муҳим йўналишда олиб борилиши лозимлиги таъкидланганлигини айтиб ўтмоқчимиз [1,11-бет]. Аввало, таълим жараёнларидаги “кўра олиш” ҳодисасининг мутахассислар томонидан таклиф этилган талқинлардан келиб чиқиб, унинг қисқача таърифини келтириб ўтиш билан чекланамиз. Яъни кўра билиш – бу бирор натижанинг келиб чиқиши ёки келиб чиқиш эҳтимолини ҳисобга олишдир [2, 7-бет]. Ўқувчи муайян ўқув вазифасини бажаришга киришар экан, олдинга қарашга, ечимнинг қиймати (ёки шакли) ҳақида тасаввур қилишга уринади. Ҳатто мазкур ўқувчи тасаввур қилишга ҳаракат қилган мазкур ечим ноаниқ ёки нотўғри бўлиши мумкин, аммо ўқитувчи энг аввало, ўқувчидаги кўра билишнинг намоён бўла бошлаганига кўпроқ эътибор қаратиши муҳимдир [3,83-бет].

Натижаларни кўра билишнинг аниқ ва равшан бўлиши, бинобарин, ечим қиймати (ёки шакли) тўғри бўлишига эришиш учун субъект қатор сифатларга эга бўлиши талаб этилади. Бу сифатларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- объектга доир назарий материаллар билан ишлай билиш;
- ўз фаолиятининг алоҳида жиҳатларини экстраполяция қилиш (яъни бутун жараёнга татбиқ эта олиш);
- абстракт хотирадан фойдалана олиш [4,17-бет].

Биз ўқувчида мазкур сифатларнинг шаклланиш усуллари баъзафсил тўхталамиз, негаки, физика (оптика бўлими) бўйича ностандарт масалаларни ҳал этишда зарур бўладиган ижодий қобилиятнинг учинчи компоненти шаклланиши учун ушбу таълимий сифатларга эга бўлиш муҳим ҳисобланади. Ўқувчи физика (оптика бўлими)

бўйича ностандарт масалаларни ечиш жараёнида натижани кўра билишга, ечимни башорат қилишга ҳаракат қилади. Бунда у назарияга асосланган, назарий қоидалардан иборат билимларига мурожаат қилади ва юқорида тадқиқ этганимиз таҳлил ва умумлаштириш маҳоратларини намоён қилиб, ўзи ўзлаштирган назарий билимларнинг ностандарт масала шартларига нисбатини аниқлашга ҳаракат қилади. Шу ўринда ўқувчи назария билан ишлаш билан бир қаторда назария устида ишлашга ҳам зарурат сезади. Назария билан ишлаш – ўзида мавжуд билим, ахборот, маълумот шаклидаги потенциални таҳлил этиш, қисқа вақт кесими ичида тўғри йўналиш топиш ва мавжуд потенциални амалий вазиятларда қўллай билиш демакдир [5, 41-бет].

Мазкур жараён ўқувчида қатор кўникма ва малакаларнинг шаклланиши учун замин ҳозирланишини таъминлайди. Жумладан:

- керакли ўқув материалини топиш учун адабиётлар билан ишлаш;
- ўқув материали матнининг мазмуний йўналишини тўғри белгилай олиш;
- ўқув материалларини аҳамиятлилиқ даражасига қараб таснифлай олиш;
- ностандарт масаланинг ечимига яқин ахборотлар топа билиш ва шу кабилар [6, 28-бет].

Ўқувчида назария билан ишлаш кўникмасининг шаклланганлик даражасини аниқлаш учун зарур бўладиган мезонлар тизими қуйидаги кўринишда бўлиши тавсия этилади:

- ностандарт масалани ҳал этишда фойдаланилган назарий манбалар;
- ностандарт масалани ҳал этишда қўлланилган воситалар (намуна сифатидаги масалалар, тушунчалар, мавзуга оид қонунлар, ахборот, маълумотлар, АТК, мултимедиа воситалари) орасида назарий материалларнинг салмоғи;
- аҳамият даражасига қараб таснифланган назарий материалларнинг ҳал этилиши талаб этилган ўқув вазифасига (бизнинг тадқиқотларда – ностандарт масала ечимига) мазмунан яқинлиги [5, 81-бет].

Ижодий қобилиятнинг учинчи компоненти ҳисобланган натижаларни кўра билиш ва башорат қилиш қобилиятининг шаклланиши учун ўқувчида ўз фаолиятининг хусусий жиҳатларини экстраполяция қилиш (объектни ўрганишнинг бутун жараёнига татбиқ этиш) сифатининг шаклланиши ҳам муҳим шартлардан бири эканлигини юқоридаги мулоҳазаларимизда айтиб ўтган эдик. Ўқувчида бу сифатни шакллантириш муайян бир фаолият турида олинган натижалар ҳамда ҳулосаларнинг унинг бутун ижодий фаолиятига яхлит ҳолда татбиқ этишни назарда тутати.

Шунингдек, ўқитувчи ўқувчига битта масалани бир неча хил усулда ечишни ёки бир ҳаракат орқали ҳал этиладиган масалани бир неча турдаги ҳаракатларни амалга ошириш орқали ечишни ҳам топшириши мумкин. Айтиш керакки, абстракт хотира – моҳиятан шахсга хос индивидуал сифат, бинобарин, ностандарт масалаларни ҳал этиш учун зарур бўладиган абстракт хотирани шакллантириш учун ўқитувчи ҳар бир ўқувчига алоҳида ёндашувни амалга оширмоғи лозим бўлади.

Демак, ўқувчиларда ижодий қобилият, мустақил фикрлаш каби кўникма ва қобилиятларни шакллантириш ҳамда уларда қизиқиш ва унинг натижасида мотивация

ҳосил қилиш орқали физика (оптика бўлими) бўйича ностандарт масалаларни ечиш методикасини такомиллаштириш мумкинлиги бизнинг тадқиқотларимизнинг биринчи бобида келтирилган мулоҳазаларда ўз исботини топди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Менчинская Н. А. Проблемы умения и умственного развития школьника // Избранные психологические труды. — М.: Педагогика, 1989.
2. Моляко В. А. Психология решения школьниками творческих задач. — Киев, 1983.
3. Лернер И. Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. — М.: Просвещение,
4. Платонов К. К. Структура и развитие личности / Отв. ред. А. Д. Глоточкин. — М.: Наука, 1986.
5. Пospelов Н. Н., Пospelов И. Н. Формирование мыслительных операций у старшеклассников. — М.: Педагогика, 1989.

**O'ZBEKISTONDA 2016-2021 YILLAR IJTIMOIIY-MADANIY ISLOHOTLARNING
AMALGA OSHIRILISHI MAVZUSINI O'RGANISH (SAMARQAND VILOYATI
MISOLIDA)**

Ollayorov Ulug'bek Abdusattor o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti tarix 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbekistonda 2016-2021 yillar ijtimoiy-madaniy islohotlarning amalga oshirilishi mavzusini o'rganish (Samarqand viloyati misolida) keng yoritildi.*

Kalit so'zlar: *Samarqand, Bobirmirzo Obloqulov, ijtimoiy-iqtisodiy, tadbirkorlik.*

Samarqand shahar hokimi Bobirmirzo Obloqulovning 2020-yilda amalga oshirilgan asosiy ishlar yakuni va shaharni 2021-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng ustuvor yo'nalishlari to'g'risidagi axboroti eshitildi.

Ma'lumki, yil boshida har bir viloyat, tuman va shahar hokimi xalqqa murojaat qilib, tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha aniq rejalarini belgilab olgan edi. Ularni amalga oshirish maqsadida, bu yilgi murakkab sinovlarga qaramasdan, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun yetarli resurslar ajratilib, barcha zarur sharoitlar yaratildi.

Sessiyada shahar hokimi tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilayotgan e'tibor, ularga yaratilayotgan shart-sharoitlar to'g'risida ma'lumot berdi. Ta'kidlanganidek, 1-dekabr holatiga shaharda 15 ming 243 ta tadbirkorlik subyektlari faoliyat ko'rsatmoqda.

Jumladan, joriy yilda 2 ming 56 ta yangi yuridik korxona tashkil etilib, yillik reja 90 foizga bajarildi. Yil yakunigacha yana 230 ta yangi korxonalar tashkil etishni rejalashtirilgan.

Shuningdek, tadbirkorlik subyektlarini qo'llab quvvatlash borasida ham salmoqli ishlar amalga oshirildi.

Jumladan, tijorat banklari tomonidan barcha moliyalash manbalari hisobidan shahardagi 11 ming 903 ta yuridik va jismoniy shaxslarning tadbirkorlik loyihalariga 1 trillion 693 milliard so'm kreditlar ajratildi.

2016 - yilda O'zbekistonda Islom Karimov davri yakunlandi. Zamon ustunlari hisoblangan arboblarning abadiyatga kuzatildi. Karimovning o'limi tarixiy burilish yasadi.

Yakunlanayotgan yil O'zbekiston boshqaruv tizimi uchun ulkan sinov davri bo'ldi. Yangi rahbar Shavkat Mirziyoyevni jamoatchilik olqish va umidlar bilan kutib oldi.

Vafoti 2- sentabr kuni rasman tasdiqlangan Karimov O'zbekistonning chorak asrlik lideri, mustaqil mamlakatning birinchi prezidenti sifatida ardoqlanmoqda.

Sharhlovchi Kamoliddin Yo'ldosh nazarida O'zbekiston nafaqat Karimov shaxsi, balki muhim bir sinov davri bilan xayrlashmoqda.

"2016 -yil O'zbekiston mustaqillik tarixinngi birinchi bosqichi yakunlandi. 25 - yillik davrni belgilab kelgan uchta markaziy shaxs olamdan o'tdi. Siyosiy iqtidorda Islom Karimov vafot etdi. Bu davrning mafkuraviy yetakchisi bo'lgan, davlat madhiyasi muallifi

shoir Abdulla Oripov ketdi. O'zbekistonda jamiyatning diniy, ma'naviy qadriyatlar tizimdagi asosiy shaxs sobiq muftiy Muhammadsodiq Muhammadyusuf vafot edi. Yani bir davlatni oyoqda tutib turgan uch ustuning hammasi quladi. Albatta, bu davrga xos yutuqlar ham, kamchiliklar ham bor, ammo asosiysi mamlakat tarixidagi bir bosqichning yakunlanishidir".

Karimov hukmronligi uning o'limi bilan yakunlandi, ammo marhum yaratgan tizim ham, tamoyillar o'zgargani ham yo'q. Karimov vorisi sifatida hokimyatga kelgan Mirziyoyev har sohada uning siyosatini davom ettirishga va'da bergan. Mamlakatda Islom Karimov xotirasi abadiylashtirilmoqda, Samarqandda uning qabri xorijlik mehmonlar uchun ham, o'zbekistonliklar uchun ham ziyoratgohga aylangan.

Islom Karimov O'zbekistonning birinchi prezidenti sifatida mamlakat tarixida o'chmas iz qoldirgani, mustaqillikni mustahkamlagan siyosiy arbob sifatida qayd etiladi.

Hukumat qaydlarida Karimov davri tazyiqlar, qiynoqlar, qirg'in bilan kuzatilgani, mamlakat diktatura ostida yashagani, tuzum muxoliflari quvg'in qilingani eslanmaydi.

Kamoliddin Yo'ldosh deydi, Karimov asos solgan tuzum joyida.

"Men Karimov diktaturasi uning shaxsiy diktaturasi degan qarashdan yiroqman, shunday bo'lganda uning o'limi bilan O'zbekistonda diktatura tugatilishi kerak edi. Bu davlat - ko'proq Milliy xavfsizlik xizmati tanlagan yo'l. Rossiya misolida ko'rsak, Yeltsin hokimiyatga kelib demokratik o'zgarishlar boshlagandan keyin mamlakatda cho'kish kuzatildi, sovet zehniyatidagi xalq erkinlikni boshboshdoqlik sifatida tushundi. Bizda ham xuddi shunday ahvol edi. O'zbekiston oldida mustaqillikni demokratik yo'lda yoki sobiq KGB tavsiyasiga ko'ra qattiq nazoratga olgan holda rivojlantirish tanlovi turgan edi. Karimov davlat rahbari sifatida o'z taxtini, siyosiy nazoratini saqlab qolishni tanladi va bu diktaturaga aylandi. Bu boshqaruvning eng jiddiy xatolarni eslatib o'tish joiz, Andijondagi qaliom, fuqarolik jamiyati, dindorlarga nisbatan boshlangan repressiyalar".

2016- yilda O'zberistonda ko'plab arboblarning hayotdan ko'z yumdi. Lekin jamoatchilikda islohotlar bo'lishiga umidlar kuchaygan.

Mirziyoyev o'z va'dalari, hokimiyatga kelishi ortidan qilgan ayrim o'zgarishlari bilan xalqni uyg'otayotgandek.

4-dekabr kuni o'tgan prezidentlik saylovlari ko'tarinki ruhda o'tdi. Raqobatsiz kurashda Mirziyoyev mutlaq g'oliblikni qo'lga kiritdi. U rasmiy partiyalardan surilgan, muqobillik vazifasini o'tab bergan nomzodlar ishtirokidagi g'alabasi uchun o'z xalqiga ta'zim qildi.

"Jamoatchilikdagi bu umidlar targ'ibotdan oziqlantirilganga o'xshaydi. Men umidlarga biror asos ko'rmayapman, aksincha Mirziyoyev Karimov davridagi mulozimlarni qaytarayotgani tahlikali ishora", - deydi Kamoliddin Yo'ldosh.

Asosiy 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida

18/01/2019 - 09:28

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash yili" deb e'lon qilingan 2018-yilda mamlakatimizda iqtisodiyot, ijtimoiy soha va davlat boshqaruviga zamonaviy ilm-fan yutuqlari, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Qabul qilingan 2018-yilgi Davlat dasturini ro'yobga chiqarish doirasida 21 trillion so'm va 1 milliard AQSH dollariga teng 76 mingta loyiha amalga oshirildi.

"Obod qishloq" va "Obod mahalla" dasturlariga muvofiq 400 dan ortiq qishloq va mahallalarda munosib turmush sharoitlarini yaratishga qaratilgan qurilish va obodonlashtirish ishlariga 3 trillion so'm mablag' yo'naltirildi.

"Har bir oila – tadbirkor" va "Yoshlar – kelajagimiz" dasturlari doirasida 2 trillion so'mga yaqin mablag' ajratilib, joylarda 2 600 dan ortiq biznes loyihalar amalga oshirildi.

Ijtimoiy sohani rivojlantirish, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va mehnatga haq to'lash tizimini yanada takomillashtirishga alohida e'tibor qaratildi hamda bu aholining real daromadlarini 2017 yilga nisbatan 12 foizga oshirish imkonini berdi.

Yangi o'quv yo'nalishlarini ochish va qabul kvotalarini oshirish hisobiga oliy ta'lim olish imkoniyatlari salmoqli darajada kengaytirildi.

Soliq ma'muriyatchiligining mohiyatan yangi tartibi joriy etilgani sababli soliqlarning prognozdan oshirib bajarilgan qismi hisobidan mahalliy byudjetlar ixtiyorida 5,5 trillion so'm mablag' qoldirildi. Bu 2017 yilgi ko'rsatkichlarga nisbatan 6 barobar, 2016-yilga nisbatan 32 barobar ko'pdir.

Bundan tashqari, iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish, ishbilarmonlik muhiti va investitsiyaviy jozibadorlikni yaxshilash, aholi daromadlarini oshirish va biznes uchun soliq yukini kamaytirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasining soliq siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilindi.

Xususan, yagona ijtimoiy to'lov stavkasining 12 foizgacha pasaytirilishi hamda yuridik shaxslarning aylanmasi (tushumi)dan davlat maqsadli jamg'armalariga undiriladigan majburiy ajratmalarining bekor qilinishi korxonalar ixtiyorida qo'shimcha mablag'lar qolishi uchun shart-sharoit yaratdi.

2018-yilda 18 ta davlatlararo tashriflar amalga oshirildi va 50 milliard AQSH dollariga teng investitsiyaviy kelishuvlarga erishildi. Bugungi kunda yurtimizda chet el investitsiyalari hisobidan qiymati 23 milliard AQSH dollari miqdoridagi 456 ta loyiha amalga oshirilmoqda.

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi ijrosini ta'minlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsadida:

1. Umumiy qiymati 16,9 trillion so'm va 8,1 milliard AQSH dollariga teng loyihalarni amalga oshirishni nazarda tutuvchi hamda quyidagilarga qaratilgan 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha

Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi (keyingi o'rinlarda – Davlat dasturi) 1-ilovaga muvofiq tasdiqlansin:

davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish sohasida – parlamentning muhim qarorlar qabul qilish va qonunlar ijrosini nazorat etish faoliyatini kuchaytirish, ijro etuvchi hokimiyat tizimini optimallashtirish, ma'muriy islohotlarni davom ettirish, davlat boshqaruvida zamonaviy menejment uslublarini keng qo'llash, davlat xizmatlarini rivojlantirish, davlat xizmatiga malakali mutaxassislarni jalb etishga qaratilgan yagona kadrlar siyosatini shakllantirish, mahalliy davlat hokimiyati organlarining vakolat va mas'uliyatini qayta ko'rib chiqish, ularning mustaqilligini oshirish;

qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilish sohasida – sud hokimiyatining haqiqiy mustaqilligiga erishish, aholi tinchligi, xavfsizligini va qonuniyligni ta'minlash, jinoyatchilikning barvaqt oldini olish bo'yicha zarur choralar ko'rish, jinoyat qonunchiligini takomillashtirish va liberallashtirish;

iqtisodiyotni rivojlantirish va investitsiyalarni faol jalb etish sohasida – makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, sog'lom raqobat uchun zarur sharoitlarni yaratish, ishbilarmonlik va investitsiya muhitini tubdan yaxshilash, iqtisodiyotda davlat ishtirokini jiddiy ravishda kamaytirish, yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish, "xufyona" iqtisodiyotga qarshi kurashish va uning ulushini keskin qisqartirish, valyuta siyosatini erkinlashtirishni davom ettirish;

ijtimoiy rivojlanish sohasida – aholi o'rtasida ishsizlikni kamaytirish, odamlarning daromadlarini oshirish, fan va uzluksiz ta'limni rivojlantirish, tibbiy xizmatlar sifatini yaxshilash va ular bilan aholini qamrab olishni kengaytirish, xotin-qizlar va yoshlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, odamlarning turmush sharoitlarini yaxshilash, ularni munosib turar joy bilan ta'minlash va farovonligini oshirish, jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish, turizmni rivojlantirish;

xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash, shuningdek, tashqi siyosat sohasida – mamlakatimiz mudofaa qudratini oshirish, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining salohiyatini mustahkamlash, milliy mudofaa sanoati kompleksini shakllantirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, suv va boshqa tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ochiqlik, o'zaro teng va manfaatli hamkorlik tamoyillariga asoslangan tashqi siyosiy faoliyat samaradorligini yanada oshirish.

2. Davlat dasturida nazarda tutilgan tadbirlar, ayniqsa, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, qulay investitsiya muhitini yaratish, shuningdek, mamlakatimiz hududlarining ijtimoiy rivojlanish darajasini oshirish sohasidagi tadbirlarning samarali va o'z vaqtida ijro etilishini ta'minlash uchun shaxsan mas'ul hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi, Vazirlar Mahkamasi mansabdor shaxslari, vazirlik va idoralar rahbarlari, O'zbekiston Respublikasining xorijdagi diplomatik vakolatxonalari 2-ilovaga muvofiq mamlakathududlariga biriktirilsin.

Belgilansinki, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari tomonidan har chorakda Davlat dasturi ijrosining borishi to'g'risida hisobotlar eshitaladi, mavjud muammo va kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha takliflar kiritiladi, Davlat dasturidagi tadbirlar sifatli va o'z vaqtida bajarilishini ta'minlash uchun zarur choralar ko'riladi.

3. Har oyda O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining vazirlik va idoralar, mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlari, O'zbekiston Respublikasining xorijdagi diplomatik vakolatxonalari rahbarlari bilan birgalikda investitsiya loyihalari amalga oshirilishining borishini muhokama qilish, investorlar faoliyatiga to'sqinlik qilayotgan muammolarni tezkor va samarali hal etishni ta'minlash maqsadida investorlar bilan shaxsan uchrashuvlarni, shu jumladan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o'tkazish amaliyoti joriy etilsin.

4. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlarni maslahat va ekspertlik jihatidan ta'minlashni amalga oshirish, shuningdek, jamiyat va davlat hayotini isloh qilish, iqtisodiyot va ijtimoiy sohani rivojlantirishning dolzarb masalalari, jumladan, mamlakatda investitsiya muhitini yaxshilash yuzasidan takliflar ishlab chiqishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ekspert kengashi tashkil etilsin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Loyiha boshqaruvi milliy agentligi ikki oy muddatda quyidagilarni tasdiqlashni nazarda tutuvchi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori loyihasini kiritsin:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ekspert kengashi tarkibi, bunda uning tarkibiga muvaffaqiyatga erishgan tadbirkorlar, atoqli davlat va jamoat arboblari, olimlar, jumladan, xorijiy davlatlar fuqarolari va xorijdagi vatandoshlarni kiritish nazarda tutilsin;

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ekspert kengashi to'g'risidagi nizom.

5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari bilan birgalikda 2019 yil 1 iyunga qadar har bir hududning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, birinchi navbatda, investitsiya jalb etish uchun ustuvor yo'nalishlarni nazarda tutuvchi O'zbekiston Respublikasining o'rta muddatli istiqboldagi investitsiya siyosati strategiyasi(keyingi o'rinlarda – Strategiya) ishlab chiqilishini ta'minlasin.

6. O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi, Tashqi savdo vazirligi, Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasi boshqa manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda bir hafta muddatda 2019-yilda O'zbekiston Respublikasining xorijiy mamlakatlar – ustuvor hamkorlar bilan savdo-iqtisodiy, investitsiya, madaniy-gumanitar va siyosiy, shuningdek, xavfsizlik sohasidagi hamkorligini yanada faollashtirish va rivojlantirishga qaratilgan aniq tadbirlar bo'yicha takliflarni kiritsin.

Belgilansinki, O'zbekiston Respublikasining xorijiy mamlakatlar – ustuvor hamkorlar bilan hamkorligini yanada faollashtirish bo'yicha taklif etiladigan tadbirlar va yo'nalishlar

Davlat dasturi va O'zbekiston Respublikasining 2019-yilga mo'ljallangan Investitsiya dasturi bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'lishi lozim.

7. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar bo'yicha davlat qo'mitasi, Moliya vazirligi, Iqtisodiyot va sanoat vazirligi, Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining quyidagilarni tashkil etish to'g'risidagi taklifiga rozilik berilsin:

a) e'lon qilingan kapitali 1 milliard AQSH dollarimiqdorida bo'lgan O'zbekiston Respublikasining to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar jamg'armasi (keyingi o'rinlarda – Jamg'arma). Quyidagilar uning asosiy vazifalari etib belgilansin:

respublika iqtisodiyotining ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirishga, shuningdek, uning raqobatbardoshligini yanada oshirishga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va innovatsion texnologiyalarni jalb etish;

xususiy mahalliy va xorijiy investorlar bilan uzoq muddatli o'zaro manfaatli sheriklik munosabatlarini yo'lga qo'yish orqali investitsiya faoliyatini rag'batlantirish va rivojlantirish;

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hamda Iqtisodiyot va sanoat vazirligi bilan birgalikda oliy ta'lim muassasalari tomonidan talabalarni qabul qilish kvotalarini iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaning istiqboldagi ehtiyojlarini, shuningdek, muassasalarning kadrlarni sifatli tayyorlashni tashkil etish imkoniyatlarini hisobga olgan holda mustaqil ravishda belgilash tartibini tasdiqlasin va ushbu tartib 2019/2020-yildan tatbiq etilishini nazarda tutsin;

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi bilan birgalikda xorijiy diplomlarning ekvivalentligini tasdiqlashdagi sun'iy to'siqlarni bartaraf etish va ularni tan olish jarayonini optimallashtirish bo'yicha takliflar kiritilsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Балтабаева М.М. Узбекистон Республикаси хотин-кизларининг кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришдаги иштироки (1991-2019 йиллар) мавзусидаги Автореферати. Андижон-2019. 16-бет.

2. Каримов И.А. Узбекистоннинг сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. 3-жилд. - Тошкент: Узбекистон, 1996.-Б.117.

3. Каримов И.А. Бунёдкорлик йулидан. 4-жилд. - Тошкент: Узбекистон, 1996. - Б. 163.

NUTQ BUZILISHLARINI TUZATISH ISHLARIGA KOMPLEKS YONDASHUV

Kuchkarova Zuhra Fattaxovna

Toshkent shaxri, Uchtepa tumani 340-DMTT defektologi

Xayitova Chinigul Ne'matovna

Sirdaryo viloyati Guliston shahar 3-DMTT defektologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarning maxsus tashkil etilgan kognitiv-motor faoliyati nutq buzilishlarini yanada samarali tuzatishga va yozish buzilishining oldini olishga bolalar nutqini faollashtirish uchun tuzatish va rivojlantirish ishlarini amalga oshirishda kompleks yondashuv, ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining o'zaro ta'siri haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье обсуждается роль комплексного подхода к осуществлению коррекционно-развивающей работы по активизации речи детей, более эффективной коррекции специально организованной познавательно-двигательной деятельности детей при нарушениях речи и профилактике нарушений письма, а также взаимодействие всех участников образовательного процесса.

Kalit so'zlar: logopediya, korreksiya, postanovka, avtomatizatsiya, defferensiatsiya, kompleks yondashuv.

Tug'ilish - bu yangi hayotning boshlanishi. Bu nima bo'ladi, asosan, kichkina odam qanday rivojlanishiga bog'liq. Shuning uchun ota-onalar, ayniqsa, chaqaloq tug'ilishidan oldin ham, keyin ham uning kelajagi uchun javobgar bo'lishlari kerak. Buning uchun ular, ayniqsa, erta davrda bolalarning rivojlanish bosqichlarini tavsiflovchi maxsus adabiyotlarga qiziqishlari kerak.

Shunday qilib, chaqaloq tug'ildi. Biz uni ko'rganimizda birinchi qiladigan narsamiz, unga tabassum qilishni, unga nimadir deyishni boshlaymiz. Birinchi muloqot sodir bo'ladi. Buning evaziga biz javoblarni kutamiz. Ular bo'lmasa ham. Ammo ishoning, ular tez orada paydo bo'ladi va bizni ajoyib tarzda xursand qiladi. Axir, bola uchun muloqot juda muhimdir.

Ammo chaqaloq boshqa tengdoshlar bir xil kommunikativ faollikni ko'rsatmasa-chi? Budilnikni darhol chalishingiz shart emas. Barcha bolalar boshqacha. Farzandingiz allaqachon bilgan narsalarni tahlil qiling, uning yoshida nima qila olishi kerakligi bilan solishtiring va shundan keyingina mutaxassislarga murojaat qiling. Shuni unutmangki, chaqaloqlar hayotning birinchi kunlaridan boshlab rivojlanishi kerak, ular nafaqat oziqlantirish va quruq tagliklarni, balki muloqotni ham talab qiladi. Bu juda ko'p bo'lishi kerak. Balki bu muammodir? Agar yo'q bo'lsa, biz davom etamiz.

Bola shaxsini to'g'ri nutqqa o'rgatmay turib, uning har tomonlama rivojlanishi mumkin emas. Biroq, bu vazifani bajarish muayyan qiyinchiliklar bilan bog'liq bo'lib, ular nutq hodisasining o'ta murakkabligining natijasidir.

Hozirgi vaqtda nutq rivojlanishining buzilishi muammosi juda dolzarbdir. Bola nutqining rivojlanishiga ko'plab omillar ta'sir qiladi - biologik, ekologik, ijtimoiy. Jumladan, nutq aloqalarining o'sib borayotgan tanqisligi, "jonli muloqot" ni elektron qurilmalar (telefon, planshet va boshqalar) bilan bir tomonlama o'zaro ta'sir qilish bilan almashtirish ham nutq nuqsonlarning sabablaridan biri bo'lmoqda. Muloqotga bo'lgan ehtiyoj kamayib borishi, bolaning imo-ishoralardan foydalanishga olib kelmoqda.

Bugungi kunda bolalarni tarbiyalash va o'qitish tizimida yuzaga kelgan vaziyatni tahlil qiladigan bo'lsak, nutq patologiyasi bo'lgan bolalar soni juda sezilarli bo'ldi. Bu bolalarning salmoqli qismini me'yoriy muddatlarda tovush madaniyatini o'zlashtirmagan 5-6 yoshli bolalar tashkil etadi. Bolalarda tovush talaffuzining, so'zning bo'g'in tuzilishi buzilishlari, so'z boyligi yosh darajasidan pastligi, agrammatizatsiyalar kuzatiladi. Bunday bolalar to'liq eshitish qobiliyati saqlanganligi va intellektga ega bo'lishiga qaramay, ta'limiy faoliyatda muvaffaqiyatsizlikka uchragan asosiy xavf guruhini tashkil qiladi. To'g'ri tovush talaffuzini shakllantirish murakkab jarayondir. Binobarin, bolalarnig har tomonlama yetuk shaxs bo'lib yetishishida barcha mutaxassislarining kompleks, maqsadli ta'siri bolalardagi nutq nuqsonlarini bartaraf etishga xizmat qiladi.

Bolalarda tovush talaffuzidagi korreksion ishlar logoped- o'qituvchi tomonidan sentyabrdan maygacha nutq nuqsonlarining murakkabligiga qarab amalga oshiriladi.

Shuning uchun bugungi kunda nutqi buzilgan bolalar bilan ishlash haqida gapirganda, faqat logoped- o'qituvchisining faoliyatini hisobga olish mumkin emas.

Nutq buzilishlarini bartaraf etish va nutqning barcha komponentlari bazasini shakllantirish uchun pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilarining chuqur o'zaro integratsiyalashgan yondashuvli hamkorlik ishi zarur, ammo bu erda etakchi va muvofiqlashtiruvchi rol logopedga tegishli bo'ladi. Logopedning ishi ko'p qirrali bo'lib, tovushlarni nutqqa qoyish bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish bu jihatlardan biridir. Haqiqiy mutaxassis uchun yuqori sifatli va samarali tuzatish va logopediya ishlarini qurish eng muhim vazifadir.

Axir, biz bilganimizdek, bolaning to'liq rivojlangan nutqi uning maktabda muvaffaqiyatli o'qishi uchun ajralmas shartdir. Bundan tashqari, bu maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatining to'liq rivojlanishiga ta'sir qiladi.

Buni pedagogik jarayonning barcha ishtirokchilari yaxshi tushunishlari kerak. Bunga ko'p jihatdan logoped va maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari, ota-onalarning sa'y-harakatlarini birlashtirish, shuningdek, barcha aqliy jarayonlarni to'g'rilash bo'yicha ishlarning uyg'unligi yordam beradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi bolalarni nutq buzilishlarini bartaraf etish va oldini olish natijalarining barqarorligiga erishish uchun maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini bartaraf etish butun pedagogik jamoasining va albatta logopedning ishi ekanligini tushunish kerak.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim muammosi pedagoglar o'rtasidagi hamkorlikning zaifligi, muvofiqlashtirishning yo'qligi, nutqi buzilgan bolalar uchun tuzatish ta'lim faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish uchun yagona talablarning yo'qligidadir.

Pedagoglarning har biri dasturda ko'rsatilgan vazifalarni bajaradi, o'z usullari, texnikasi va texnologiyalaridan foydalanadi, ammo bunday "mehnat taqsimoti" bolaning ta'lim yo'nalishini yaxlit ko'rishga, kompleks yondashuvni amalga oshirishga xalaqit beradi.

Shunday qilib, bolaning nutqini rivojlantirishga unitar ta'lim makonini tashkil etish, yagona pedagogik talablarga rioya qilish, tuzatish va rivojlantiruvchi ta'lim va tarbiya tamoyillari, kompleks ta'sir ko'rsatishni tashkil etish zarurati tug'iladi.

Kompleks yondashuv nutqning barcha tomonlarini normallashtirishga, vosita ko'nikmalarini va kognitiv aqliy jarayonlarni rivojlantirishga, bolaning shaxsiyatini tarbiyalashga va butun tanani yaxshilashga qaratilgan tuzatish-pedagogik va sog'lomlashtirish ishlarining kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. Shu nutq nuqsonlari bo'lgan bolalar bilan nevrolog, logoped, psixolog, psixiatr ishlaydi. Bu ish muvofiqlashtirilgan murakkab xarakterga ega. Bolaga ma'lum tibbiy va pedagogik vositalar bilan faol ta'sir ko'rsatadigan pedagog va shifokorlar o'z ishlarini umumiy pedagogik tamoyillar asosida quradilar. Shu bilan birga, turli tibbiy-pedagogik sohalarining ob'ektiv mavjud bo'lgan aloqa nuqtalarini aniqlash orqali har bir pedagog va shifokor alohida ishlamaydi, balki boshqalarning ta'sirini to'ldiradi va chuqurlashtiradi.

Shu sababli, nutqida nuqsoni bo'lgan har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, mutaxassislar bolaning shaxsini rivojlantirishning motor, intellektual, nutq va ijtimoiy-emotsional sohalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan birgalikdagi tuzatish va pedagogik ishlarining yagona kompleksini belgilaydilar.

Tovush talaffuzidagi kamchiliklarni tuzatishga integratsiyalashgan yondashuv ikki jihatni belgilaydi:

1. Nutqning barcha komponentlarini shakllantirishga, artikulyatsion va umumiy motorika rivojlantirishga qaratilgan tuzatish-pedagogik va sog'lomlashtirish ishlarining kombinatsiyasi.

2. Nevrolog, logoped, psixolog, psixiatr va ota-onalarning hamkorlik ishi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tovush talaffuzini tuzatishga kompleks yondashuvning bir qismi sifatida turli xil ish tizimlari qo'llaniladi. Deyarli har bir tizim oddiydan murakkabgacha didaktik printsiptan foydalanadi.

Korreksiya ishlari quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Tibbiy ta'sir (nevrolog va psixiatrning ishi) (asab tizimini dori vositalari bilan mustahkamlash) psixoterapiya va faol logopedik ta'sir uchun qulay zamin yaratadi.

2. Psixoterapevtik ta'sir (logopediya ishi davomida amalga oshiriladi). Bola doimo chiroyli va to'g'ri gapira olishiga va gapirishiga ishonch hosil qiladi; har doim bolalar va tarbiyachilar huzurida nutqdagi muvaffaqiyatga e'tiborini qaratish.

3. Logopedning ishi. Talaffuzi buzilgan tovushlarni tuzatish maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini va tuzatish ishlari davrini hisobga olgan holda muntazam, tizimli mashg'ulotlar davomida amalga oshiriladi. Yakka mashg'ulotlar tovushning noto'g'ri talaffuzini tuzatish bo'yicha ish bosqichlariga muvofiq quriladi (tayyorgarlik bosqichi, tovushni nutqga qoyish, tovushni nutqda avtomatlashtirish, tovushlarni differentsiatsiya farqlash mashg'ulotlari)

4. Psixologning ishi hissiy-irodaviy sohani, yuqori aqliy funktsiyalarni rivojlantirishga va bolalarning hissiy stressini yengillashtirishga qaratilgan

Mutaxassis nutqida nuqsoni bo'lgan har bir bolaga individual yondashishni ta'minlaydi, bolalar nutqini nazorat qiladi, tovush talaffuzini tuzatish bosqichini hisobga olgan holda o'yinlar va mashqlarni, nutq materialini tanlaydi

Shunday qilib, nutqni rivojlantirish dinamikasi va kognitiv jarayonlar o'rtasidagi munosabat ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining o'zaro ta'siri ijobiy natijalarga olib keladi, deb hisoblashga asos beradi. Ushbu o'zaro ta'sir logoped- o'qituvchisining muvofiqlashtiruvchi roli, nafaqat nutqni, balki bolalarning bilish jarayonlarini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan tizim tufayli samarali bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Ayupova M.Y. mLogopediya: darslik/ M.Y. Ayupova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
2. Logopediya (L. Mo'minova, M. Ayupova). — T., 1993.
3. Логопедия (под. ред. Л.С. Волковой). - М., 2002.
4. Логопедия (Л. Муминова., М. Аюпова). — Т., 1993.
5. Shomaxmudova R. Sh. Mo'minova L. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish. — T., 1994.
6. Ya. M o'minova, M. Qahramonova. Logopediya terminallarining ruscha o'zbekcha izohli lug'ati. - T., " O'qituvchi", 1988.

NUTQ BUZILISHLARI TASNIFI

Salimbayeva Nilufar Erkin qizi

Toshkent shahar, Yangiheyot tumani, 305 – DMTT o'qituvchi- defektologi

Halimova Gulnora Parruxovna

Toshkent shahar, Shayxontohur tumani, 112 – DMTT o'qituvchi- defektologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutq buzilishlarining shakl va turlari haqidagi ilmiy asoslangan tasavvurlar, shu buzilishlarni bartaraf etishning samarali usullari, logopediyada nutq buzilishlarining 11 ta shakli hamda ulardan 9 tasi og'zaki nutq natijasi va ishlab chiqarishning turli jarayonlardagi buzilishlari haqida ma'lumot berilgan.

Аннотация: В данной статье представлена информация о научно обоснованных представлениях о формах и видах речевых нарушений, эффективных методах устранения этих нарушений, 11 формах речевых нарушений в логопедии, а 9 из них о результатах устно-речевых и производственных нарушений при различных заболеваниях. процессы.

Kalit so'zlar: Logopediya, disfoniya (afoniya), taxilaliya, bradilaliya, duduqlanish, dislaliya, rinolaliya, dizartriya (anartriya), alaliya, afaziya, yozma disleksiya (aleksiya), disgrafiya (agrafiya).

Logopediya bu — nutq buzilishlari haqidagi maxsus ta'lim va tarbiya vositasida nutq buzilishlarini o'rganish, tuzatish va oldini olish haqidagi pedagogik fandır. Logopediya nutq faoliyati buzilishining sabablari, mexanizmlari, alomatları, oqimları tarkibini o'rganadi. Shuning uchun uni maxsus pedagogika sirasiga qo'shadilar.

Nutq buzilishlarining shakl va turlari haqidagi ilmiy asoslangan tasavvurlar shu buzilishlarni bartaraf etishning samarali usullarini ishlab chiqish uchun dastlabki shart hisoblanadi. Tadqiqotchilar logopediya fani taraqqiyotining barcha tarixiy davrida ko'pgina turlarga ega bo'lgan nutq buzilishlarini tasniflashga harakat qildilar. Lekin hozirgi davrda ham tasniflash muammosi nafaqat logopediyaning, balki nutqiy faoliyat buzilishlarini o'rganadigan boshqa ilmiy fanlarning ham muhim muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Bunday fanlarga quyidagilarni kiritish mumkin: neyrofiziologiya, tibbiyot, patopsixologiya va neyropsixologiya, maxsus psixologiya va pedagogikaning tarmoqlari: oligofrenopedagogika, surdopedagogika, tiflopedagogika.

Nutq buzilishlarini tasniflashning murakkabligi ayrim sabablar bilan bog'langandir, ular orasida nutq mexanizmining o'zi yetarlicha o'rganilmaganligi, shuningdek, tadqiqotchilarning tamoyillar masalasidagi nuqtayi nazarlarining mos kelmasligi yetakchi o'rinni egallaydi, tasniflash esa yuqoridagi tamoyillar asosiga qurilishi lozim.

Logopediya fani o'zining dastlabki shakllanish bosqichlarida o'z tasnifiga ega emas va hatto uni ishlab chiqish zarurligi masalasini ham qo'ymagan edi. Zero, u Yevropa tibbiyotining nutq buzilishlarini o'rganish borasida qo'lga kiritgan muvaffaqiyatlarining katta ta'siri ostida bo'lib, XIX asr oxiri — XX asr boshlarida to'plangan tasniflashlarga tayanar edi. A. Kussmaul tasnifi dastlabki tasniflardan biri bo'lib (1877), u nutq

buzilishlarining turlari haqidagi awal yig'ilgan tasavvurlarni tanqid ostiga oldi; ularni sistemalashtirdi, atamalarini tartibga keltirdi. U uni keyinchalik klinik deb atay boshlashdi) XX asrning birinchi choragidagi chet ellik va rus tadqiqotchilari: V. Oltushevskiy, G. Gutsman, E. Freshels, S. M. Dobrogayev va boshqalarning qator ishlariga asos qilib olindi.

Kattalar va bolalardagi nutqning buzilishi bolalik davrida aqliy funktsiyaning ayrim tarkibiy qismlarining "noto'g'ri shakllanishi" yoki yetuk yoshda inson asab tizimiga patogen ta'siri tufayli allaqachon shakllangan nutq tizimining ishlashining buzilishi natijasi bo'lishi mumkin.

Disfunktsiyaning paydo bo'lish vaqtiga, uning tabiati va intensivligiga qarab, nutq buzilishining belgilari va kechishiga qarab o'zgaradi.

Quyida sog'liqni saqlash va ta'lim tizimida qo'llaniladigan nutq buzilishining ikkita eng keng tarqalgan tasnifi keltirilgan:

1. Psixologik-pedagogik tasnifi

Aloqa vositalarini buzilishi

- Nutqning fonetik-fonemik rivojlanmaganligi (FFNR)
- nutqning to'liq rivojlanganligi (NTR), alaliya, afaziya

Aloqa vositalaridan foydalanish qoidalarini buzish

- Duduqlanish

2. Tibbiy-pedagogik tasnif logopediya fani uchun an'anaviy bo'lgan tibbiyot bilan hamkorlikka tayanadi, lekin tibbiy tasnifdan farqli o'laroq, unda ajraladigan nutq buzilishlarining turlari kasallik shakllariga bog'lanmaydi.

Og'zaki nutqning buzilishi

• Disfoniya (afoniya) — tovush apparatining patologik o'zgarishlari oqibatida fonatsiyaning yo 'q bo'lishi yoki zaiflashuvi. Ma 'nodoshlari: tovushning buzilishi, fonatsiyaning buzilishi, fonotor buzilishlar, vakal buzilishlar.

• Bradilaliya — nutqning patologik sekinlashgan sur'ati. Ma 'nodoshi: bradifraziya. Artikular nutq dasturining sekinlashgan ishlab chiqarishda namoyon bo'ladi, markaziy bog'langan va o'z tabiatiga ko'ra organik yoki funksional bo'lishi mumkin.

• Taxilaliya — nutqning patologik tezlashgan sur'ati. Ma 'nodoshi: taxifraziya. Artikular nutq dasturining tezlashgan holda amalga oshirilishida namoyon bo'ladi, o 'z tabiatiga ko'ra, markaziy bog'langan, organik yoki funksional hisoblanadi.

• Duduqlanish — nutq apparati mushaklarining va ixtiyoriy pay tortishish natijasida sur'at-ohangning buzilishidir. Ma 'nodoshi: logonevroz. Markaziy bog'langan bo'ladi, funksional yoki organik ko'rinishga ega, ko'proq bola nutqining rivojlanishida paydo bo'ladi.

• Dislaliya – inntelekt va eshitish qobiliyating saqlanganligida tovush talaffuzining buzilishi

• Rinolaliya (burun nutqi) - nutq analizatorining periferik qismidagi anatomik nuqson tufayli tovush talaffuzi va ovoz tembrining buzilishi.

• **Dizartriya** - nutq funktsiyasini ta'minlaydigan mushaklarning etarli darajada innervatsiyasining buzilishi natijasida nutqning ovozli talaffuzi va prozodik (intonatsiya, ohang, ritm, balandlik) tomonining buzilishi. Dizartriya - nutq apparati innervatsiyasining organik buzilishi sababli nutqning talaffuz tomonidan buzilishidir. Dizartriya termini grekcha so'zdan olingan bo'lib, *dis* — bo'lak, *arthon* — biriktirish degan ma'noni bildiradi. Dizartriya—bu markaziy xarakterdagi organik nutq buzilishi hisoblanadi.

• **Alaliya** — bolaning ona qornida yoki dastlabki rivojlanish bosqichida nutq shakllanishiga qadar bosh miya qobig'i nutq doirasining organik jarohatlanishi oqibatida uzluksiz rivojlanmay qolishdir. "Alaliya" atamasi (grekcha *a* — yo'q, *lotincha lalio* — nutq) tarjimai nutqning yo'qligi, nutqsizlik holati — nutq buzilishlariga doir adabiyotlarda qadim zamonlardan beri kuzatiladi. Maxsus adabiyotlarda "alaliya" atamasidan tashqari, shu nutq nuqsonini anglatuvchi quyidagi atamalardan foydalanganlar: "Tug'ma afaziya", "Ontogenetik afaziya", "Rivojlanish afaziyasi", "Disfaziya", "Nutqiy rivojlanishi sustlashuvi", "Nutqning konstitutsional orqada qolishi", "Tilni egallashdagi kamchiliklar" va h.k.

• **Afaziya** — bosh miyaning muayyan joyi shikastlanishi bilan bog'liq holda nutqning to'liq yoki qisman yo'qolishi. Ma'nodoshlari: nutqning buzilishi, yo'qolishi. Bola nutqining bosh miya jarohatlanishi, neyroinfeksiya yoki miya shishi natijasida yo'qolishi nutqning shakllanib bo'lganidan so'ng sodir bo'lsa, unda bolalar afaziyasi deb nomlanadi. Agar buzilish kattaroq yoshda yuz bergan bo'lsa, unda afaziya haqida fikr yuritiladi.

Yozma nutqning buzilishi. Uning qaysi turi buzilganiga qarab ikki guruhga ajratiladi. Mahsuldor tur buzilganida yozuvning zaiflashuvi, retseptli yozma faoliyat buzilganida — o'qishning zaiflashuvi qayt qilinadi.

1. **Disleksiya** — o'qish jarayonining qisman o'ziga xos buzilishi.

2. **Disgrafiya** — yozish jarayonining qisman o'ziga xos ravishda buzilishi. Harfning optik-fazoviy obrazining turg'un emasligida, harflarning aralashib ketishi yoki tushib qolishida, so'zning so'z-bo'g'in tarkibini bayon qilish va gap qurilishida namoyon bo'ladi. O'qitish davomida yozish jarayoni shakllanmagan hollarida agrafiya haqida fikr yuritiladi.

Shunday qilib, logopediyada nutq buzilishlarining 11 ta shakli ajratiladi, ulardan 9 tasi og'zaki nutq natijasi va ishlab chiqarishning turli jarayonlardagi buzilishlarini tashkil etadi. Qolgan 2 ta shakl esa yozma nutqning buzilish jarayoni bilan bog'liq holda ajratiladigan buzilishlarni o'z ichiga oladi. Og'zaki nutqning buzilishlari orasida disfoniya (afoniya), taxilaliya, bradilaliya, duduqlanish, dislaliya, rinolaliya, dizartriya (anartriya), alaliya, afaziya ajratiladi; yozma nutqning buzilishlari orasida disleksiya (aleksiya) va disgrafiya (agrafiya) ajratiladi. Keltirilgan tasniflarga nutq buzilishlarining faqat shunday shakllari kiritilganki, ular logopedik adabiyotda ko'rsatilgandir va ularga tatbiqan metodikalar ishlab chiqilgan. Har bir nutq buzilishlari shakllari ichida turlar va turchalar ajratiladiki, ular navbatdagi boblarda aks ettirilgan. Shu munosabat bilan shuni aytib o'tish kerakki, qator hollarda bir shaklga taalluqli nutq buzilishlari varianti emas, balki alohida buzilishni o'zida

namoyon qiladi. Masalan, dislaliyaga, bir tomondan, artikular-fonetik buzilishlar, ya'ni nutqning nutq normasi darajasiga taalluqli xususiy ovoz ishlab chiqarishdagi nuqsonlar, boshqa tomondan esa operatsiyalarning shakllanmagani bilan bog'liq holdagi tovushlar tanlovini amalga oshiradigan va bayon qilishning (tilli) turlanish darajasiga taalluqli fonetik buzilishlar kiradi.

Keltirilgan tasnifning izchil emasligi nutq (psixologik va fiziologik) mexanizmlari haqidagi bilimlar va logopediyadagi yangi tadqiqodlarning o'sishi bilan bog'liq holda fanning zamonaviy taraqqiyoti davrida ayniqsa, sezilarli tus oldi. Fan taraqqiyotidagi har bir yangi bilimlar avvalgi tasavvurga o'zgartirishlar kiritilishini talab etadi. Shuning uchun nutq buzilishlari masalalarini bundan keyingi ishlab chiqarish logopediyasining dolzarb vazifasi bo'lib qoladi.

Psixologik-pedagogik tasnif tibbiy tasniflarni pedagogik jarayonda qo'llanish nuqtayi nazaridan tanqidiy tahlil qilish natijasida vujudga keldi (bu uslub logopedik ta'sir etish deyiladi). Bunday tahlil logopediyani nutqiy rivojlanishi buzilgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashga jalb etish bilan bog'liq holda juda muhim bo'ldi.

Yuqori da bayon qilingan tasnif logopediya nazariyasining hozirgi ahvolini o'zida aks ettiradi. Ular o'rtasida qarama-qarshiliklar yo'q, ular bir-birini to'ldiradi. Mazkur darslikda har ikkala variant ham uning tuzilish asosi sifatida qo'llanadi.

Logopediyaning vazifasi — nutq buzilishlarini tartibga solishni takomillashtirishdir. Keltirilgan tasniflar, ko'proq bolalarni nutqning birlamchi rivojlanmay qolishiga, ya'ni eshitish qobiliyati va aqliy jihatida normal holdagi nutq buzilishlariga nisbatan ishlab chiqilgan. Darvoqe, bu toifadagi bolalar o'z tarkibiga ko'ra bir xil emas: zero bunday darajaga ruhiy rivojlanishi to'xtab qolgan, ko'rish qobiliyati va tayanch harakati apparati buzilgan bolalar ham taalluqli. Logopediyada ishlab chiqilgan tasnifni yuqorida ko'rsatib o'tilgan toifadagi nutqi buzilgan bolalarga nisbatan qo'llash mumkinmi yoki yangi izlanishlar zarurmi, degan masalani hal etish muhimdir.

Shuningdek, aqliy qoloq va zaif eshitadigan bolalarning nutq buzilishlarini tartibga solish haqidagi masala ham juda muhim va murakkab masaladir.

ADABIYOTLAR:

1. Ayupova M.Y. mLogopediya: darslik/ M.Y. Ayupova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. — T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
2. Logopediya (L. Mo'minova, M. Ayupova). — T., 1993.
3. Логопедия (под. ред. Л.С. Волковой). - М., 2002.
4. Логопедия (Л. Муминова., М. Аюпова). — Т., 1993.
5. Shomaxmudova R. Sh. Mo'minova L. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish. — T., 1994.
6. Ya. M o'minova, M. Qahramonova. Logopediya terminallarining ruscha o'zbekcha izohli lug'ati. - T., " O'qituvchi", 1988.

O'ZBEKISTONDA MUSIQA TURIZMI VA UNING RIVOJLANISHI

Erkinova Farangiz Umidjon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Xalqaro turizm fakulteti magistranti

ferkinova049@gmail.com

Annotatsiya: Ko'pgina sayohatchilar noyob turizm sohalariga qiziqadilar va musiqa turizmi bunga yaqqol misol bo'la oladi. Musiqa turizmi hozirgi kunda eng ko'p daromad keltiruvchi sohalaridan biri bo'lib, ko'plab mintaqalar musiqa turizmi orqali daromadga ega bo'lishmoqda. Bu turizm insonlarning musiqiy shou, konsert, yarmarkalar, musiqa spektaklari va hattoki kattaroq festivallarda ham qatnashish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: turizm, festival, shou-konsert, gastronomik turizm, ziyorat turizmi, ekoturizm.

Musiqa turizmida sayohatchilar sevimli musiqachilarini jonli sahnalarda ko'rish orqali zavqlanadilar. Shuningdek, musiqiy tamosha olib boriladigan joylarni ko'rib keladilar. Ular konsert va musiqiy shoularga chipta sotib olishganlarida tabiiyki albatta o'sha joyda biror muddat qolishlariga to'g'ri keladi. Va mahalliy iqtisodiyotga ham bu soha foyda keltiradi. Masalan; mehmonxonalarni bron qilish, restoran, kafelarda ovqatlanish, ichimliklardan olinadigan daromadlar. Shu va boshqa ko'plab sabablar bilan ko'plab hududlar musiqa turizmini qadr-qimmatini tan olishmoqda. Musiqa turizmining yana bir jihatlaridan biri bu musiqa festivallari. Musiqa festivallarini tashkil qilinishi biznes egalari uchun ancha yaxshi. Chunki festivallar o'tkazilishi 3-4 kun yoki ishtirok etuvchilar soniga qarab 1 hafta va undan ham ko'roq bo'lishi mumkin. Musiqa festivallarida yakka ijrochilikdan ko'ra ko'proq jamoa ijrochilar, raqs guruhlar qatnashadilar va bu ishtirokchilar hamda turistlarning qiziqish imkoniyatlarini oshiradi. Davlatlarning madaniy jihatdan o'z ma'lum bir musiqa uslublari mavjud va shu uslublari bilan muxlislarni o'zlariga jalb qilishadi.

O'zbekistonning musiqa uslublari boshqa mamlakatlarning musiqiy uslublari bilan o'zgacha va o'z muxlislari ega. Musiqa - mo'jizalar o'lkasi. Unda inson ruhiyati yashiringan bo'lib, ohangi va aks-sadosi ila orom olinadi. Musiqa dunyo madaniyatini bog'lab turuvchi bir ko'prikdir. Shu jumladan, o'zbek musiqasi uning madaniyatini anglash kaliti desak mubolag'a bo'lmaydi. An'anaviy o'zbek musiqasining kelib chiqishi qadimlarga borib taqaladi. Bunga misol: Samarqand va Termizda olib borilgan arxeologik qazishmalar chog'ida O'zbekistonning milliy cholg'ulari aks ettirilgan freskalar topilgan. An'anaviy musiqiy asarlar, asosan, folklarga yo'naltirilgan. Alisher Navoiy, Jomiy, Muqimiy va ko'plab taniqli, qalami ko'kka yetgan ijodkorlarning she'r, doston va g'azallari baxshilar tomonidan ijro etilgan. O'zbekistonning noyob musiqiy janri "Shashmaqom" esa Yuneskonning insoniyat og'zaki va nomoddiy madaniy merosi durdonalari ro'yxatiga kiritilgan. "Shashmaqom" olti maqomdan iborat bo'lib, bular: Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq kabilardir. Olti uslubning har biri o'z ritmiga, tartibiga va qiymatiga ega. Bu musiqa uslubini bir guruh qo'shiqchilar, sozandalar an'anaviy dutor, tanbur, doira kabi cholg'u asboblari bilan ijro etib kelishgan. Demak, an'anaviy musiqa asboblari o'zbek musiqa

san'atini tasavvur qilish qiyin. Ularning ovozi yuzlab metr balandlikdan ham tinglash mumkin va bu jarayon har kimni o'ziga jalb qila oladi.

Mustaqillikka erishilgandan so'ng, o'zbek estradasi vujudga keldi, mahalliy janrlar jonlandi. Lekin shunday bo'lsada an'anaviy musiqa bo'lgan e'tibor, ham talab pasaygani yo'q. Bundan kelib chiqadiki, O'zbekistonda musiqa turizmini shakllantirish va rivojlantirish kerak.

O'zbekistonda Musiqa turizmi – bu biron bir davlat o'z sayyohlarining Toshkent shahri yoki viloyatlarimizni ziyorat qilishi yoki tomosha qilishi mobaynida, ularga kreativ ruhdagi musiqa festivallarini uyushtirib berishimizdir. Bu festivallar davomida mehmonlar an'anaviy cholg'ularda ijro etilgan qo'shiqlarni tinglashi va musiqiy cholg'ularni ko'rishi ham mumkin. Bu ularga estetik ruh va madaniy hordiq beradi.

Statistik ma'lumotlarga qaraganda, dunyo mamlakatlarining musiqa qiziqishi va musiqa turizmida topadigan daromadi juda yuqori. Bu bo'yicha maxsus jadval ham har yili Amerikada nashr qilinadigan mashhur "Forbes" jurnalida chop etib boriladi. Hozir quyida eng so'nggi ro'yxatning pastdan yuqoriga qarab o'sishi shaklidagi ko'rinishi bilan tanishishingiz mumkin.

10. Xitoy
9. Niderlandiya
8. Rossiya
7. Avstraliya
6. Kanada
5. Fransiya
4. Yaponiya
3. Buyuk Britaniya
2. Germaniya
1. Amerika

Bu davlatlarda dunyo bo'yicha har yili mahalliy bo'lmagan mehmonlarni jalb qiladigan ko'plab musiqa festivallari bo'lib o'tadi. Ular birgina festivalning o'zidan 20 mln. dollardan 60 mln. dollargacha foyda olishadi. Dunyo bo'yicha musiqa shahri deya Nashvil tan olingan. Umuman olganda, har yili tahminan 10 mln. ga yaqin kishi musiqa yoki boshqa musiqiy tadbirda ishtirok etadi va xalqaro miqiyosda sayr qiladi.

O'tkazilgan tajribalarga ko'ra, xorijiy mehmonlar o'zbek musiqa san'atiga ham qiziqishadi. Musiqa turizmi loyihasi asosida sayyohlarni o'zbek xalq musiqalari, folklor, lapar, shuningdek, "Shashmaqom" va "Lazgi" kabi madaniy merosimizni tinglashga, O'zbekiston Davlat Kanservatoriyasi qoshida ochilgan musiqiy cholg'ular muzeyini tomosha qilishga va hatto ularni ijro etib ko'rishga, yetuk ustozlarining ijodlarini tinglashga va ular bilan suhbatlar uyushtirib ko'ngilochar musiqiy kechalarda ishtirok etishga jalb etish mumkin.

Bu turizm biznes egalari uchun ham qo'shimcha daromad olish imkoniyatini beradi. Masalan: restoran, qahvaxonalar yoki barlarda uyushtirilgan musiqa shoularida, ovqatlanish va ichimliklardan olinadigan daromadlar va ochiq havoda uyushtiriladigan musiqiy tadbirlarda yegulik va ichimliklardan olinadigan daromadlar doimiysiga nisbatan ancha

yuqori bo'ladi. Bundan tashqari milliy cholg'u asboblari, milliy kiyimlar, haykaltaroshlik buyumlari yarmarkasini tashkil qilish va yana bir qancha tadbirlarni o'tkazish mumkun. Musiqiy turizmga tashrif buyuruvchilar bir vaqtning o'zida ziyorat turizmi bilan ham (Samarqand, Buxoro, Xiva) kabi tarixiy shaharlarni sayr qilishlari, ekoturizm bilan ham (O'zbekiston flora va faunasini) tomosho qilishlari, gastronomik turizm bilan ham vaqtlarini o'tkazishlari mumkin.

Xulosa:

Musiqi turizmi, eng avvalo, davlat uchun foyda keltiradi. O'zbekistonda ham bu turizm rivojlansa, o'zbek musiqa san'ati dunyoga taniladi Musiqa turizmini O'zbekistonda ham rivojlantirishimiz mamlakat manfaati uchun foydalidir va yana bir turizm yo'nalishida ajoyib yangilikdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Blacksoulrhythms.com
2. Diggitmagazine.com
3. En.m.wikipedia.org
4. Researchgate.net

NOVERBAL MULOQOT JARAYONIDA GENDER FARQLARNING NAMOYON BO'LISHI

Gafforov Xasan Shuhratovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti "Tillarni o'qitish" kafedrası assistant o'qituvchisi

qurgoshin19@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida noverbal muloqot vositalarining til foydalanuvchilari tomonidan foydalanilishida yuzaga chiqadigan gender farqlar masalasi tadqiq etiladi. Shuningdek, tadqiqot ishida o'zbek adabiy matnlarida noverbal muloqot vositalarining ishlatilish jarayoni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Ekstralingvistik, Implitsit, Tana tili, Noverbal muloqot, Emotsionallik, Milliy xususiyatlar.

O'zbek tilida ham dunyodagi barcha tillar kabi, fikr faqat lingvistik yo'l bilangina emas, balki lingvistik bo'lmagan (ekstralingvistik yoki paralingvistik) vositalar – imo-ishoralar hamda implitsit (bo'laklarga ajralmas) tovushlar yordamida ham ifodalanadi.¹

Noverbal muloqot - bu so'zlardan foydalanmasdan muloqotni amalga oshirish (intonatsiyalar, imo-ishoralar, mimikalar, pantomima, muloqot mizan-sahnasining o'zgarishi orqali ma'lumot uzatish yoki bir-biriga ta'sir qilish), ya'ni odamlar o'rtasidagi aloqa o'zaro ta'siri, to'g'ridan-to'g'ri yoki har qanday ishora shaklida taqdim etilgan nutq va til vositalari o'rqali muloqotdir. Bunday "muloqot"ning quroli inson tanasi bo'lib, u axborotni uzatish yoki almashishning keng ko'lamli vositalari va usullariga ega bo'lib, u insonning o'zini o'zi ifoda etishining barcha shakllarini o'z ichiga oladi. Odamlar orasida ishlatiladigan umumiy ishchi ism "og'zaki bo'lmagan" yoki "tana tili" dir.

Kishi jonli so'zlashuv nutqida ma'lum axborotni qisqa va lo'nda ifodalashda, fikrning emotsionalligini va ta'sirchanligini oshirishda holat va sharoitdan kelib chiqib tilga yondosh bo'lgan imo-ishoralardan (noverbal vositalardan) foydalanadi.² Nutqni to'ldiruvchi noverbal vositalarda ham genderologik farqlarni kuzatish mumkin. Shuning uchun, ekstralingvistik asoslardan bo'lgan noverbal vositalarni ham gender lingvistikasi nuqtai nazaridan tadqiq qilish zarur. Chunki erkak va ayolning o'ziga xos mimikalari va jestlari bor.

Professor S. Mo'minov o'zbek erkak va ayol kommunikantlari uchun xos bo'lmagan noverbal vositalarni quyidagicha tasniflaydi:³

O'zbek erkak kommunikantlari uchun xos bo'lmagan noverbal vositalar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin (tasniflashda tipiklik nazarda tutildi):

- qosh uchirib, chimirib gapirish;

¹ Нурмонов А. Ўзбек тилининг паралингвистик воситалари ҳақида. Андижон. 1980,- Б.37.

² Саидхонов М. Алоқа-аралашув ва имо-ишоралар. – Т. "Фан". 2008,- Б.3.

³ Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг жинс жиҳатдан хосланиши // Ўзбек тили ва адабиёти, - Б.64-66.

- noz qilishni ifodalovchi ko'z suzish;
- sababsiz og'izni to'sib gapirish;
- hayronlik, bexabarlik, mensimaslik ma'nosida lab burish;
- achinish ma'nosida tilni tishlab, boshni qimirlatish;
- o'pishib (ayniqsa, o'z jinsiga mansub kishilar bilan) ko'rishish;
- jimjiloqni labga tekkizib, uyalib, yerga qarab turish;
- ko'rsatkich barmoqni iyakka qo'yib, o'y surish;
- suhbatlashib turganda o'ng yoki chap tomonga bir siltanib qayrilish va boshni hiyol pastga egib, suhbatdoshdan arazlash;

- kommunikant bilan o'ta yaqin (50-60 santimetrdan qisqa) turib so'zlashish;

O'zbek ayol kommunikantlari uchun xos bo'lmagan noverbal vositalar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- kommunikantning yuziga tik boqib turib gapirish (tinglash);
- qo'lni arra (paxsa) qilib gapirish;
- ichkilik ichishga ishora ma'nosida tomoqqa chertish;
- qo'lni "chars" etkizib urib, siltab, mahkam qisib, tortib... so'srashish;
- baland ovozda "xo-xo"lab kulish;
- bosh barmoqni orqaga qayirib, "men" ma'nosida ko'krakka ishora qilish;
- muhabbat izhori ma'nosida "do'st" deb ko'krakka urish.

Erkak va ayolning ruhiy-hissiy holati va ichki kechinmalari turli holatlar orqali namoyon bo'ladi. Odatda, ayollarda emotsionallik kuchli bo'lib, ular his-hayajonga erkaklarga nisbatan tez beriladi, erkaklarda esa ayollarga nisbatan bosiqlikni kuzatishimiz mumkin. Bu xususiyatlar noverbal vositalar orqali yuzaga chiqadi. Chunki ayol va erkakning o'ziga xos individual harakati, jest va mimikalari bor.

"Otabek g'ayri ixtiyoriy bir tebrandi. Uning yuzida bir o'zgarish va vujudida bir chayqalish bor edi". (Qodiriy A. O'tkan kunlar. –B.67)

"Yulduz opa yerga qaradi. Qizi qoshiqlarni ko'tarib kelganda esa ro'molining uchi bilan ko'zini artgancha qaytib oshxonaga chiqib ketdi". (U.Hamdam)

Har ikki misolda ham ruhiy-hissiy holat ifoda etilmoqda. Bunday holatlarda insonda kechayotgan ichki o'zgarishlar ayollar va erkaklarda turli holatlar orqali namoyon bo'ladi.

Lab va qosh bilan bog'liq mimik harakatlar – labni burish, labni cho'chchaytirish, labni tishlash, qosh qoqish ko'proq ayollarga xos hisoblanadi.

" – Siz kim bo'libsiz o'zi? Nega qariyani haqorat qildingiz? Boring, kechirim so'rang!"

- Voy vu-uy... – juvon labini cho'chchaytirdi". (G'.Hotamov)

"Nasima noz-karashma bilan o'rtaga chiqib, sho'x o'ynay boshladi. U dam domlaga, dam Mahvashga qarab qoshlarini uchirib muqom qilardi" (T.Ashurov).

G'azab, qahr mazmunini ifodalaydigan yuz bilan bog'liq harakatlarni ko'proq erkaklarda kuzatish mumkin.

"So'fi ular uyga kirib olguncha eshik oldida bo'zarib-gezarib turdi". (Cho'lpon A.Tun va kun. – B.79)

Noverbal vositalarda gender o'ziga xoslik deganda faqatgina erkak va ayolning o'ziga xos individual harakat, jest va mimikalarini emas, balki milliy harakterdagi imo-ishoralarini ham e'tiborga olish kerak.

Milliy xarakterdagi noverbal vositalar ma'lum xalq, millat yoki elatlar aloqaaralashuvida ishlatiluvchi ishoralar sanalib, ishlatilish ko'lami chegaralangani bilan harakterlanadi. Bunday noverbal vositalar milliy xususiyatlarni o'zida gavdalandiradi, urfodatlar, ritual va adab xatti-harakatlari bilan aloqador bo'ladi.

Mashhur sharqshunos olim German Vamberi arab, fors, o'zbek tillarinigina emas, balki bu xalqlarning madaniyati, urf-odatlarini ham puxta bilgan. Uning muomalasidan, gaplaridan horijiy, g'ayridin ekanligi butunlay sezilmaydi. Islomning sharq xalqlari tarixi va madaniyatining bilimdoni sifatida aholi o'rtasida hurmat va e'tibor qozonadi. Ammo bir o'tirishda juda yoqimli muzikadan ta'sirlanib, beixtiyor kuy maromiga qarab oyog'ini silkita boshlaydi. Bu harakati esa uni davra ahliga uning yevropalik ekanligini oshkor qilib qo'yadi. Chunki sharq xalqlari orasida kuy, ashuladan rohatlanish belgisi oyoq harakati bilan emas, balki boshning gorizontal holatda asta-sekin tebranishi bilan ifodalanar edi.⁴

Darhaqiqat, bosh irg'ash, oyoq silkitish turli xalqlarda turlicha ma'no ifodalaydi.

"Xat yozib tur, - dedi dadam. Bosh irg'ab ko'chaga chiqdim". (O'.Umarbekov)

Yuqoridagi parchada bosh irg'ab konstruksiyasi o'zbek xalqi orasida tarqalgan rozilik, tasdiq ma'nosini ifodalovchi imo-ishorani aks ettiradi. Agar yuqoridagi matn bolgar tiliga so'zma-so'z tarjima qilinsa, xat yozib turmaslik ma'nosini ifodalaydi. Chunki bolgarlarda yuqoridagi imo-ishora inkor ma'nosini bildiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Smith P.M. Language, the Sexes, and Society. Oxford: Blackwell.1995. – 228 p.
2. Matluba Sadullaeva Akrorovna. Philosophy of Numerical Symbolism in World's Culture. Published in International Journal of Trend in Scientific Research and Development (ijtsrd), ISSN: 2456-6470, Volume-4 | Issue-5, August 2020, pp.1545-1548.
3. Asamiddinov E.A. Axloqiy madaniyat va uning rivojlanish xususiyatlari. Fil.f.n. dis... - T., 1999, - 145 b.
- 4.Мўминов С. Ўзбек мулоқот хулқининг жинс жиҳатдан хосланиши // Ўзбек тили ва адабиёти, - Б.64-66.
- 5.Нурмонов А. Ўзбек тилининг паралингвистик воситалари ҳақида. Андижон. 1980,- Б.37.
- 6.Саидхонов М. Алоқа-аралашув ва имо-ишоралар. – Т. "Фан". 2008,- Б.3.

⁴ Нурмонов А. Ўзбек тилининг паралингвистик воситалари ҳақида. Андижон, 1980, - Б. 4.

СОХРАНЕНИЕ БИОРАЗНООБРАЗИЯ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ В УСЛОВИЯХ КАРАКАЛПАКСТАНА

Тилеумуратова Бийбиназ Азатовна

преподаватель кафедры ботаники, экологии и методики ее преподавания,

Нукусский государственный педагогический институт

Значимость сохранения биоразнообразия считается приоритетным направлением в области экологии на различных уровнях функционирования экосистем.

Стабильность является основным принципом развития государства. Развитие общества и сохранение окружающей среды должны находиться в тесной взаимосвязи. Экономика многих стран зависит от растений, поэтому необходимо обеспечить сохранение и рациональное использование биологического разнообразия и его компонентов. Рациональное использование биоразнообразия является одной из основных тем и целей Конвенции по биоразнообразию.

Особыми уникальными объектами охраны растительного мира являются редкие и эндемичные виды. Для научного обоснования мероприятий по охране растительного мира необходимо проведение широкомасштабных экологических исследований. Отметим, что в настоящее время для реализации различных экологических программ в том направлении уделяется внимание оценке современного состояния биоразнообразия на популяционном уровне и прогнозирование развития ситуации по охране ресурсов растительного мира. По данным Комитета по экологии и охране окружающей среды Республики Каракалпакстан, общий фонд орошаемых земельных ресурсов составляют в основном засоленные почвы, в том числе: слабозасоленные – 26,2%, средnezасоленные – 37,4%, сильно засоленные – 35,2%, очень сильно засоленные – 1,2%. Главными особенностями почв Каракалпакстана являются наличие тонкого слоя плодородной поверхности (0,15–0,35 м) и низкое содержание гумуса (0,5–0,8%), наличие большого уровня водорастворимых солей, высокая гипсированность и карбонатность.

В связи со сложившимися экологическими условиями в регионе Приаралья, в том числе и Каракалпакстане, вследствие усыхания Аральского моря возникла потребность выявления современного состояния растительных ресурсов, решение вопросов сохранения и восстановления биоразнообразия, охраны и их рационального использования. Изучение различных видов лекарственных растений, произрастающих в экстремальных почвенно-климатических условиях, является актуальной задачей и главной экологической проблемой в регионе Центральной Азии. Популяционный уровень является слабо разработанным в области сохранения биоразнообразия растительного мира, особенно лекарственных видов растений. Кроме существующих глобальных климатических изменений, Всемирный союз охраны природы среди основных факторов, приводящих к утрате биоразнообразия, выделяет следующие:

- опустынивание;

- утрета и фрагментация естественной среды;
- загрязнение окружающей среды;
- конкуренция со стороны инвазивных видов;
- рост численности населения;
- нерациональное использование природных биоресурсов.

Такая комплексность поддержания устойчивости биоразнообразия зависит не только от интенсивного воздействия вышеуказанных факторов, но и от сложности характера их воздействия. В Республике Каракалпакстан растительный мир отличается большим разнообразием. Неоднородность природных условий окружающей природной среды жизнедеятельности растений и многогранность истории развития земной поверхности сформировали разнообразие типов растительности. Использование природных популяций не сможет обеспечивать возрастающие потребности фармацевтической промышленности неограниченно долго. Поэтому необходима многоуровневая стратегия сохранения ресурсов лекарственных растений.

Рассмотрим некоторые характеристики распространения лекарственных видов растений, широко распространенных на территории Каракалпакстана и которые можно рекомендовать для заготовок сырьевых ресурсов.

Гармала обыкновенная (*Requanium harmala* L.) на территории Каракалпакстана распространена почти повсеместно. Можно наблюдать формирование сплошных зарослей гармалы на песчаных, щебнисто-песчаных и каменисто-щебнистых почвах, но наиболее продуктивные расположены на песчаных массивах. В результате проведенных исследований нами выявлены 20 массивов зарослей гармалы, которые различны по площади и плотности запаса сырьевых ресурсов, из них 14 массивов представляют, по нашему мнению, интерес для проведения заготовок сырья в промышленных масштабах. Таким образом, при исследовании ареала распространения лекарственных растений необходимо основываться на следующих аспектах: в первую очередь необходимо провести прогнозные расчеты и научную обоснованность об использовании биологических запасов сырья, которое можно заготовить на определенной площади массивов произрастания лекарственного растения, далее провести исследования по выявлению эксплуатационных запасов, т.е. количества сырьевых запасов, которое можно заготовить на данной площади массивов лекарственного растения, не подрывая возможности восстановления растений, и предоставить возможность регенерации данной ценопопуляции.

Биоразнообразие дикорастущих лекарственных видов растений, произрастающих на территории Республики Каракалпакстан, варьируется в достаточно широких границах и определяется биоэкологическими их свойствами, а также уровнем воздействия естественных и антропогенных факторов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бахиев А., Бутов К.Н., Даулетмуратов С. Лекарственные растения Каракалпакии. – Ташкент : ФАН, 1983.
2. Бондаренко О.Н. Определитель высших растений Каракалпакии. – Ташкент : Наука, 1964.
3. Гаммерман А.Ф., Кадаев Г.Н., Яценко-Хмелевский А.А. Лекарственные растения (Растения-целители). – М.: Высшая школа, 1990. – 542 с.
4. Гроссгейм А.А. Растительные богатства Кавказа. – МОИП, 1952.
5. Даулетмуратов С.Д. Ресурсы лекарственных растений Каракалпакии и их охрана. – Нукус, Каракалпакстан, 1991. – 135 с.
6. Жоллыбеков Б. Изменение почвенного покрова приморской дельты Амударьи при аридизации. – Нукус : Билим, 1991.
7. Кабулов С.К. Изменение экосистем Южного Приаралья в связи с понижением Аральского моря // Проблемы освоения пустынь. – 1990. – № 2. – С. 77–84.
8. Логвиненко И.Е., Логвиненко Л.А. Лекарственные растения, перспективные для введения в культуру на юге Украины // Труды Никитского ботанического сада. – 2011. – Т. 133. – С. 104–114.
9. Турова А.Д., Сапожникова Э.Н. Лекарственные растения и их применение. – М. : Медицина, 1983. – 288 с.
10. The World Commission on Environment and Development. Our Common Future. – Oxford University Press, U.K., 1987.

FORMATION OF THE MODEL OF CLUSTER APPROACH IN THE EDUCATIONAL SYSTEM

N.Kh.Kushieva

Doctor of philosophy (PhD) Dsc doctorate UzSWLU

The reformatioins taking put in the conditions of Uzbekistan, along with the development of industrial production, at the side improvement in the education system. In this regard, international level foreign language training is important to increase the interdependence between production enterprises and institutions and the educational system, as well as to increase the quality of training of highly qualified personnel. The research was carried out in 2020-2022, and 12 educational institutions of our Republic participated in it. The creation of a modular system based on cluster approaches in English language teaching was based on the results of the research conducted with the involvement of students of higher education institutions, teachers and employers of specialized departments and foreign language departments, students and teachers of general education schools and academic lyceums. In this article, the mechanism of English language teaching based on the cluster approach in the field of biology education of the higher education system is presented. The effectiveness of teaching English based on the cluster approach in non-philological education areas according to specializations was confirmed by statistical methods during the research.

Leading scientific centers and researchers in the world are carrying out scientific research on the internationalization of the personnel training process related to the development of cooperation based on cluster approaches in the system of comprehensive education and production integration. According to the tasks defined in the UNESCO Global Convention on Education (2019) [Abdisamatov.A., 2022; 30], special attention should be paid to learning a foreign language in educational institutions based on the cluster system. It is shown that education enables young people to develop creative thinking skills and innovative development. Accordingly, in connection with the development of continuous education, integration of science and production, scientific research is being carried out in promising directions to improve the mechanisms of forming the scientific and theoretical foundations of the innovative cluster in the system of continuous education[Mikhailova, M., 2018; 49].

Innovation clusters in the educational system are higher education and scientific research institutions located in a certain environment, including production, where all participants in the chain system created (scientific institutions, small innovative companies, testing centers, centrally used equipment, product certifiers) laboratories, higher education institutions and training centers that prepare specialists and deliver to places, intellectual property agency, etc.) are interactive and collaborative activities from the beginning to the end of creating an innovative product [Anistsyna N.N., 2010; 91]

It is fact that the last stage of the continued educational system is higher education. As a continuation of the teaching of English in step-by-step modules based on the cluster

approach, the teaching of English to the students of non-philological education, in particular, biology, based on cluster approaches, was determined in the tasks of the research which was held by us. A student who studied English in the upper class (10-11 grades) based on the cluster approach, studies English in the university system as a continuation of this system[Kushieva N., 2020; 78].

The principles noted in the modular system formed on the basis of our experimental work and systematic training based on the module were taken as a basis and efficiency indicators were achieved. According to this system, communication in English (General English), description of specialized resources in English (Introduction to the biological sphere), being able to express and communicate one's opinion in the specialty (Communicating in biology sphere), mastering foreign resources on agriculture and expanding one's worldview (Developing natural sciences outlook), providing information about industry news and technologies in English (Integration of education and production) is supposed to have such aspect.

REFERENCES:

1. Decree No-5847 of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 8, 2019 on "The concept of development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030".
2. Abdisamatov A, Solijonov M. //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 3. – C. 535-539.
3. Akhmedova L.T. The role and place of pedagogical technological and professional preparation of students. - Tashkent: Science and technology, 2009. - 160 p.
4. Anistsyna N.N. Innovative scientific and educational cluster as a way to organize innovative activities in the university // Creative Economy. 2010. - No. 4 (40). - P. 91-97.
5. Araslanova, A.A. Quality management of higher professional education based on the formation of regional educational clusters: monograph / A.A. Araslanova. - 2nd ed., revised. - Moscow ; Berlin: Direct-Media, 2016. - 462 p.
6. Azizkhodjaeva N.N. Pedagogical technology and pedagogical master's degree. - Tashkent, 2002. - 145 c.
7. Avliyakov N.Kh. Practical basic modular system education and pedagogical technology. Study guide – Bukhara: 2001. – 99 p

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ЛЕЧЕНИЮ ПСОРИАЗА

Асомова Намуна Мехриддин кизи

Ахмадалиева Дилхумор Акбарали кизи

Шавкатова Исмигуль Шариф кизи

Обидова Сабохатхан Исроилжан кизи

Студент Ташкентской медицинской академии

Мирхамидова Севара Мирмахмудовна

Ассистент кафедры общественного здравоохранения и менеджмента

Ташкентской медицинской академии

Электронная почта: smirkhamidova@gmail.com

Аннотация: Цель данной обзорной статьи - объективно рассмотреть причины, проблемы, диагностику и лечение кожного заболевания - псориаза. Дать оценку опубликованным работам отечественных и зарубежных исследователей, сделать логические выводы из проведенного исследования.

Поиск литературы осуществлялся с использованием библиографических баз данных Web of Science, Scopus, DBLP, Medline. При выборе источников мы ориентировались на экспериментальные статьи, обзоры литературы и количество цитирований, полученных за последний год.

Ключевые слова: псориаз, папулосквамоз, дендритные клетки, Т-клетки, хронические бляшки, депрессивные заболевания, сердечно-сосудистые заболевания, псориатический артрит, гиперкератоз, псориаз, гиперпролиферация эпидермиса, эпидермальная гиперплазия.

PSORIAZ KASALLIGINI DAVOLASHGA INNOVATSION YONDASHUV

Asomova Namuna Mehriddin qizi

Axmadaliyeva Dilxumor Akbarali qizi

Shavkatova Ismigul Sharif qizi

Obidova Sabohatxon Isroiljon qizi

Toshkent tibbiyot Akademiyasi talabasi

Mirkhamidova Sevara Mirmakhmudovna

Toshkent tibbiyot Akademiyasi Jamoat salomatligi va menejment kafedrasi assistenti

E-mail: smirkhamidova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu sharh maqolasining maqsadi teri kasalliklaridan-psoriazning kelib chiqish sabablarini, muammolarni o'rganish, tashxis qo'yish va davolash darajasini ob'ektiv ko'rib chiqishdir.

Dunyo mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning nashr etilgan ishlariga asosli baho berish, olib borilgan tadqiqotlardan mantiqiy xulosalar chiqarish.

Adabiy manbalarni qidirish Web of Science, Scopus, DBLP, Medline bibliografik ma'lumotlar bazalari yordamida amalga oshirildi. Manbalarni tanlashda biz eksperimental maqolalar, adabiyotlar sharhlari, o'tgan yil davomida olingan iqtiboslar soniga e'tibor qaratdik.

Kalit so'zlar: Psoriaz, papuloskuamoz, dendritik hujayralar, T-hujayralari, surunkali blyashka, depressiv kasalliklar, yurak-qon tomir kasalliklari, psoriatik artrit, giperkeratoz, toshbaqa kasalligi, epidermisning giperproliferatsiyasi, Epidermalgiperplaziya.

Psoriaz - surunkali, genetik ta'sir ko'rsatadigan, qaytalanuvchi va qaytalanuvchi qobiqli va yallig'lanishli teri kasalligi bo'lib, dunyo aholisining 1 dan 3 foizigacha ta'sir qiladi. Psoriaz, papuloskuamoz teri kasalligi, dastlab epidermal keratinotsitlarning buzilishi deb hisoblangan, ammo hozirda eng keng tarqalgan immunitet vositachiligidagi kasalliklardan biri sifatida tan olingan. O'simta nekrozi omili alfa, dendritik hujayralar va T-hujayralari uning patogeneziga katta hissa qo'shadi. Erta boshlangan toshbaqa kasalligida (40 yoshdan oldin boshlanadi) va atrof-muhitni qo'zg'atuvchi omillar, masalan, beta-gemolitik streptokokk infektsiyalari kasallikning namoyon bo'lishining asosiy omillari hisoblanadi. Bundan tashqari, kamida to'qqizta xromosomal psoriazga sezuvchanlik lokuslari aniqlangan. Psoriazning bir nechta klinik fenotiplari tan olingan, surunkali blyashka (psoriasis vulgaris) holatlarning 90% ni tashkil qiladi. Psoriazning komorbidialari qiziqish uyg'otadi va hayot sifatining buzilishi va ular bilan bog'liq depressiv kasalliklar, yurak-qon tomir kasalliklari va psoriatik artrit deb nomlanuvchi seronegativ artritni o'z ichiga oladi.[3,7] Asosiy patomehanizmlarni to'liqroq tushunish yangi davolash usullariga olib keladi, ular ushbu seriyaning ikkinchi qismida muhokama qilinadi. Tashxis klinik sabablarga ko'ra amalga oshiriladi, ammo teri biopsiyasi namunasini gistologik tekshirish foydali bo'lishi mumkin. Psoriaz - nogironlik bo'lib, kamdan-kam hollarda hayot uchun xavfli, ijtimoiy va iqtisodiy ta'sirga ega bo'lgan kasallik bo'lib, shifokorlar va boshqa sog'liqni saqlash xodimlari tomonidan kam baholanadi. So'nggi

paytlarda toshbaqa kasalligining patogenezini tushunishda muvaffaqiyatga erishildi va terapevtik yutuqlar hatto og'ir ta'sirlangan bemorlarni parvarish qilishni yaxshilaydi. Psoriazning bir necha turlari mavjud, ular orasida pustular, guttat va artrit variantlari mavjud. Ushbu sharh, birinchi navbatda, eng keng tarqalgan shaklga, surunkali blyashka psoriaziga qaratilgan.[2,6] Toshbaqa har qanday yoshda bo'lsa-da, uning ikki cho'qqisi bor: biri o'smirlar va yoshlarda (16 yoshdan 22 yoshgacha), ikkinchisi esa keksa odamlarda (57 yoshdan 60 yoshgacha). Ko'zga ko'rinadigan ko'rinishlar qichima bo'lishi mumkin bo'lgan chegaralangan, qalinlashgan, qichitqi blyashka bo'lib, ko'pincha tirsaklar, tizzalar, dumba, bosh terisi va mahalliy travma

joylarida topiladi. (Koebner fenomeni, 1-rasm Bemorning bilakning fotosurati, terining zarb qilingan joyini o'z ichiga olgan psoriazni ko'rsatuvchi)

Qo'llashning og'irligi odatda Psoriaz maydoni va zo'ravonlik indeksi bo'yicha baholanadi, bunda ishtirok etgan hududning kattaligi, qizarishi, qalinligi va miqyosi hisobga olinadi. Blyashka juda qalinlashgan, shoxli qatlam (giperkeratoz) bilan tavsiflanadi va og'riq, qichishish va yallig'lanish o'zgarishining aksariyati bu qatlamning quruqligi va yorilishi bilan bog'liq. Indeks bo'yicha maksimal ball 72 ni tashkil qiladi va yengil, o'rtacha va og'ir psoriaz mos ravishda 10 dan kam, 10 dan 50 gacha va 50 dan ortiq ball bilan aniqlanadi.

Blyashka toshbaqa kasalligi patologik jihatdan epidermisning giperproliferatsiyasi va epidermis va dermisning yallig'lanishi bilan tavsiflanadi.

Epidermalgiperplaziya, giperkeratoz va parakeratozni ko'rsatadigan toshbaqa kasalligi bilan og'riqan bemorning teri-biopsiya namunasining fotomikrografi (Gematoksilinvaезin, $\times 140$).

Psoriaz blyashka haftalar, oylar yoki yillar o'tgach, chandiқsiz o'z-o'zidan orqaga qaytishi mumkin. Relapslar ham tez-tez uchraydi va ta'sirlangan bemorlarda ularning chastotasi va og'irligini kuchaytiruvchi omillardan qochish orqali kamaytirish mumkin. Ushbu o'zgarishlar noma'lum antigen stimullarga T-limfotsitlar vositasida dermal immunitet reaksiyasi bilan bog'liq. Psoriatik epidermisning proliferativ faolligi odatdagidan ancha yuqori; keratinotsitlarning bazal qatlamdan epidermis yuzasiga ko'chishi tezroq sodir bo'ladi va keratinotsitlarning hujayra siklining davomiyligi qisqaradi.

Psorizanidavolash

Hozirgi vaqtda toshbaqa kasalligini davolasi yo'q, faqat bostiruvchi terapiya. Davolash uchun ko'rsatmalar mahalliy simptomlar (og'riq, qichishish, qo'lning aralashuvi tufayli qo'lda harakatchanlikning pasayishi), kosmetik muammolar (qo'l, oyoq yoki yuzning

ko'zga ko'ringan shikastlanishi) yoki ikkalasidan kelib chiqishi mumkin. Davolashning maqsadi toshbaqa kasalligining og'irligi va darajasini pasaytirishdan iborat bo'lib, u endi bemorning kasbiga, shaxsiy yoki ijtimoiy hayotiga yoki farovonligiga sezilarli darajada xalaqit bermaydi. Cheklangan kasallikni qabul qilish, shuningdek, mahalliy yoki tizimli davolanishdan kelib chiqadigan nojo'ya ta'sirlarni kamaytiradi.[8]

Yumshatuvchi vositalar

Psoriatik plitalarning qichitqi, giperkeratotik yuzasini namlovchi va shu bilan yumshatuvchi yumshatuvchi vositani qo'llashning o'zi psoriazni faol, ammo zaif

davolashdir. Bemorlarning taxminan 35 foizida qichishish, og'riq, qizarish, qichishish va lezyonning kengayishi yumshoq sariq kerosin yoki suvli krem kabi yumshatuvchi moddalarni kuniga ikki marta qo'llash orqali kamayadi. Bu ta'sir stratum corneum shikastlanishining yallig'lanish oqibatlarini bartaraf etish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Yog'li yumshatuvchi vositalar, masalan, vazelin yoki akvafor kremi (yog'li asosdagi suv) samaraliroq, ammo kosmetik sabablarga ko'ra bemorlar tomonidan kamroq qabul qilinadi, shu jumladan davolangan terining porlashi va yopishqoqligi.

Keratolitik Vositalar

Salitsil kislotasi (2 dan 10 foizgacha) o'z ichiga olgan malham yakka o'zi yoki ko'mir smolasi yoki topikal kortikosteroidlar bilan birgalikda eng ko'pishlatiladigan keratolitik vositadir. Salitsil kislotasi malhami psoriatik plitalarning qobiqli qatlamlarini yumshatadi va ularni olib tashlashni osonlashtiradi. Salitsil kislotasi tirnash xususiyati beruvchi, ammo ko'zni ifloslantirmaslik uchun ehtiyot bo'lish kerak. Salitsil kislotasi malhamidan foydalanish an'anaga ko'ra muqaddas bo'lsa-da, hech qanday tadqiqotlar toshbaqa kasalligi bilan og'rigan bemorlarda yagona vosita sifatida samaradorligini tasdiqlamadi.

Kortikosteroidlar

Topikal kortikosteroidlar Qo'shma Shtatlarda psoriazni davolashda eng ko'p qo'llaniladi, chunki ularning qisqa muddatli samaradorligi, bemorlar uchun yuqori darajada maqbulligi va nisbatan arzonligi. Kuchliroq topikal kortikosteroidlar doimiy ravishda samarali bo'lib, ta'siri antralin yoki ko'mir smolasinikiga qaraganda tez yoki tezroq bo'ladi, ammo bemorning muvofiqligi ancha yaxshi, chunki terida tirnash xususiyati yoki teri va kiyimda bo'yash yo'q.[3]

Mavjud kortikosteroidlarning ko'pligi samaradorlik jihatidan farq qiladi. Masalan, 0,5 foizli betametazon dipropionat, 0,5 foizli diflorazon diasetat va faqat vositani ikki tomonlama ko'r-ko'rona solishtirganda, ularning barchasi psoriazli 139 nafar bemor tomonidan uch hafta davomida kuniga bir marta malham sifatida qo'llangan, 57, 37 va 21 nafar bemor. Bemorlarning foizi mos ravishda yaxshilandi. Ushbu natijalar, shuningdek, kuniga bir marta topikal kortikosteroidlar bilan davolash odatdagidek kuniga ikki marta davolash kabi samarali bo'lishi va kamroq yon ta'sirga ega bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi.

Qisqa muddatda jiddiy nojo'ya ta'sirlar kamdan-kam bo'lsa-da, topikal kortikosteroidlar bilan davolash terining yupqalashishiga, striae, mahalliy infektsiyalarning niqoblanishiga, gipopigmentatsiyaga va davolanishning yallig'lanishga qarshi ta'siriga tolerantlikka (taxifilaksiya) olib keladi. Ko'pgina kortikosteroidlar, jumladan 0,025 dan 0,1% gacha betametazon valerat, 0,01 dan 0,025% gacha fluotsinolon asetonid va 0,025% dan 0,1% gacha triamsinolon asetonid samarali bo'lsa-da, ularning foydasi bir necha oydan ortiq davom etmaydi. Ular, shuningdek, psoriazni beqaror va jiddiy relapsga olib kelishi mumkin, natijada vaqti-vaqti bilan pustular psoriaz holatlari paydo bo'ladi. Mahalliy kortikosteroid terapiyasining samaradorligi malhamni plastik okklyuziv plyonka ostida qo'llash orqali yaxshilanishi mumkin, ammo mahalliy va tizimli nojo'ya ta'sirlarning kuchayishi hisobiga. Kattalardagi 30 g yoki undan ortiq 0,025 foizli betametazon valerat kremi har kuni okklyuziv kiyinish ostida qo'llash gipofiz-buyrak usti bezlarini susaytiradi, va hatto 1 foizli gidrokortizonli krem chaqaloqlarda xuddi shunday ta'sirga ega.

Har qanday topikal kortikosteroid formulasining samaradorligini uning mahalliy yoki tizimli yon ta'siridan ajratish mumkinligiga ishonchli dalil yo'q.

Fototerapiya va tizimli davolash usullari

Cheklangan surunkali blyashka toshbaqa kasalligi bilan og'rigan bemorlarning aksariyati bir yoki bir nechta topikal vositalar bilan muvaffaqiyatli davolanishi mumkin bo'lsa-da, taxminan 20% agressiv davolashni talab qiladi.[3] Tizimli davolash mahalliy davolanishga javob bermagan jismoniy, ijtimoiy yoki iqtisodiy jihatdan nogiron bo'lgan psoriazli bemorlarga cheklanishi kerak. Tanlovlar - fototerapiya yoki tizimli dori terapiyasi. Katta maydonlarni (tana yuzasining 20 foizidan ko'prog'ini) mahalliy davolash noqulaylik va xarajatlar tufayli amaliy bo'lmaganda yoki bemorda topikal terapiyaga javob bermaydigan toshbaqa kasalligi, kasbiy nogironlik yoki psixologik ta'sir ko'rsatishda ko'proq agressiv terapiya ko'rsatilishi mumkin. kasallik. Ushbu rejimlarning barchasi ba'zi toksik ta'sirlarni keltirib chiqaradi va har birining terapevtik ko'rsatkichi foyda bilan bog'liq ortiqcha xavfni oldini olish uchun qayta-qayta baholanishi kerak.

Xulosa

Adabiyotlar sharhi shuni ko'rsatadiki, Psoriaz - bu yallig'lanishli teri kasalligi bo'lib, u ko'plab qo'shma kasalliklar bilan bog'liq va bemorlarning hayot sifatini sezilarli darajada pasaytiradi. O'rtacha va og'ir psoriaz tizimli ravishda, biologik preparatlar yoki kichik molekulali dorilar bilan an'anaviy davolash usullaridan foydalangan holda davolanadi. Yangi biologik preparatlar juda samarali va yaxshi ta'sir qilinadi, ammo barcha bemorlar biologik preparatlar bilan davolanishga javob bermaydi, shuning uchun psoriazni davolashning yangi usullariga ehtiyoj bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lomholt G. Psoriasis: tarqalish, spontan kurs va genetika: Farer orollarida teri kasalliklarining tarqalishi bo'yicha aholini ro'yxatga olish. Kopengagen, Daniya: GEC GAD, 1963 yil.
2. Fredriksson T, Pettersson U. Og'ir psoriaz -- yangi retinoid bilan og'iz terapiyasi. Dermatologica 1978
3. Rustamova, H. E. The organization of rendering medical, advisory, psychological and other types of the help for the people living with HIV / H. E. Rustamova, S. M. Mirkhamidova // Научные достижения и открытия современной молодёжи : сборник статей победителей международной научно-практической конференции: в 2 частях, Пенза, 17 февраля 2017 года. – Пенза: "Наука и Просвещение" (ИП Гуляев Г.Ю.), 2017. – P. 1390-1392. – EDN XXSOAB.
4. Jonson M, Roberts J (1978) Teri kasalliklari va tegishli tibbiy yordamga bo'lgan ehtiyoj 1 yoshdan 74 yoshgacha bo'lgan shaxslar orasida. Amerika Qo'shma Shtatlari, 1971-1974. Hayotiy salomatlik holati II i-v. 1-72
5. Kilkenny M, Stalhakis V, Jolley D va boshqalar. (1998) Maryborough teri salomatligi so'rovi: teri kasalliklarining tarqalishi va maslahat manbalari. Avstraliya J Dermatol 39:233-7

6. Мирхамидова, С. М. Особенности распространенности онкологических заболеваний / С. М. Мирхамидова, Н. А. Динмухаммадиев // Молодой ученый. – 2016. – № 20(124). – С. 84-87. – EDN WWSUST.

7. Kimball AB, Robinson D Jr, Wu Y va boshqalar. (2008) Yurak-qon tomir kasalliklari va AQShning ikkita sog'liqni saqlash ma'lumotlar bazasida toshbaqa kasalligi bilan og'rigan bemorlarning xavf omillari, 2001-2002. Dermatologiya 217:27-37

RAQOBATNING MOHIYATI VA AHAMIYATI

G'aybullayev Sarvar O'ktam o'g'li

O'zMUJF o'qituvchisi

Jarasheva Go'zal Bahodir qizi

O'zMUJF talabasi

E-mail: bahodirovna.01.09@gmail.com

Annotatsiya: *mazkur maqolada raqobat tushunchasi, raqobat turlari, vazifalari, mohiyati va ahamiyati haqida to'xtalib o'tamiz. Raqobat, raqobat siyosatining yuritilishi hamda raqobatlashish bozor munosabatlari bilan bog'liq tabiiy-ijtimoiy hodisa bo'lib, ushbu tushuncha o'z navbatida ham iqtisodiy, ham huquqiy jihatlarini qamrab oladigan jarayonlarini o'rganish o'zida bir qator dolzarb masalalarni aks ettiradi.*

Kalit so'zlar: *raqobat, sof raqobat, sof monopoliya, oligopoliya, monopolistik raqobat.*

Bozor mexanizmining asosiy tarkibiy qismlaridan biri raqobat hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti o'zining yetuklik darajasi va rivojlanish xususiyatlaridan qat'iy nazar raqobatning mavjud bo'lishini taqazo etadi. Shu bilan birga bozor iqtisodiyoti rivojlanib borishi bilan raqobatchilik munosabatlari ham takomillashib, o'z shakllarini o'zgartirib boradi. Mamlakatimiz birinchi Prezidenti I.A. Karimov raqobatning bozor iqtisodiyotidagi ahamiyatini ko'rsatib, "Raqobat bo'lmasa, bozor iqtisodiyotini barpo etib bo'lmaydi. Raqobat- bozorning asosiy sharti, aytish mumkinki, uning qonunidir", deb ta'kidlaydi.

Shuningdek, bu masalaning muhimligini yana bir bor ta'kidlab, "mamlakatimizda yaratilgan texnologiyalarning raqobatbardoshligini ta'minlash, "nau-xau" namunalari yaratish, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, ya'ni yuqori sifatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlash bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish" kerak.

Raqobat bozor iqtisodiyotining va umuman tovar xo'jaligining eng muhim belgisi, uni rivojlantirish vositasi hisoblanadi. Raqobatning iqtisodiy mazmunini tushunib olish unga turli tomondan yondashishini talab qiladi. Mustaqil tovar ishlab chiqaruvchilar (korxonalar) o'rtasidagi raqobat – tovarlarni qulay sharoitda ishlab chiqarish va yaxshi foyda keltiradigan narxda sotish, umuman iqtisodiyotda o'z mavqeini mustahkamlash uchun kurashdan iborat. Bunda ular kerakli ishlab chiqarish vositalari, xomashyo va materiallar sotib olish, ishchi kuchini yollash uchun ham kurashadi. Ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi raqobat pirovardida is'temolchilarni o'ziga jalb etish uchun kurashni ham anglatadi. Resurslarni yetkazib beruvchilar o'zlarining iqtisodiy resurslarini (kapital, tabiiy resurslar, ishchi kuchi) yuqori narxlarda sotish uchun raqobatlashadi. Ishlab chiqaruvchilar va resurslarni yetkazib beruvchilar o'rtasidagi raqobat bozor munosabatlari rivojlangan, iqtisodiyot to'liq erkinlashgan sharoitda yorqin namoyon bo'ladi. Raqobat-bozor

subyektlari iqtisodiy manfaatlarining to'qnashuvidan iborat bo'lib, ular o'rtasidagi yuqori foyda va ko'proq nafililikka ega bo'lish uchun kurashni anglatadi.

Raqobat kurashi tomonlama: bir tomondan ishlab chiqaruvchilar o'rtasida, ikkinchi tomondan esa iste'molchilar o'rtasida sodir bo'ladi. Bunda ishlab chiqaruvchilar sarflangan xarajatlarning har bir birligi evaziga ko'proq foyda olish maqsadida raqobatlashadilar. Mana shu foyda orqasidan quvish natijasida ular orasida tovarlarni sotish doiralarini kengaytirish, qulay bozorlar, arzon xomashyo, energiya va arzon ishchi kuchi manbalariga erishish uchun kurash boradi.

Raqobatning mazmuni uning vazifalarini ko'rib chiqish orqali yanada kengroq namoyon bo'ladi. Hozirgi bozor iqtisodiyotida raqobatning quyidagi asosiy vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- Tartibga solish vazifasi
- Resurslarni joylashtirish vazifasi
- Innovatsion vazifasi
- Moslashtirish vazifasi
- Taqsimlash vazifasi
- Nazorat qilish vazifasi

Raqobatning tartibga solish vazifasi ishlab chiqarishni talab(iste'mol)ga muvofiqlashtirish maqsadida taklifga ta'sir o'tkazishdan iborat. Aynan bu vazifa yordamida iqtisodiyotda taklifning talab orqali, ishlab chiqarish tarkibi va hajmining yakka tartibdagi va ijtimoiy ehtiyojlari orqali belgilanishiga erishiladi, ya'ni iqtisodiyot bozor qonunlari asosida tartibga solinadi.

Raqobatning resurslarni joylashtirish vazifasi ishlab chiqarish omillarini ular eng ko'p samara beradigan korxona, hudud va mintaqalarga oqilona joylashtirish imkonini beradi.

Raqobatning innovatsion vazifasi fan-texnika taraqqiyoti yutuqlariga asoslanuvchi hamda bozor iqtisodiyoti subyektlarining rivojlanishini taqazo etuvchi turli ko'rinishdagi yangiliklarning joriy etilishini anglatadi.

Raqobatning taqsimlash vazifasi ishlab chiqarilgan ne'matlar yalpi hajmining iste'molchilarning o'rtasida taqsimlanishiga bevosita va bilvosita ta'sir o'tkazadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda bir tarmoq ichidagi raqobatning to'tta shakli alohida ajratib ko'rsatiladi. Bular: sof raqobat, sof monopoliya, monopolistik raqobat va oligopoliyadir.

Sof raqobat sharoitida bir xil mahsulot ishlab chiqaruvchi tarmoqda juda ko'p sonli korxonalar mavjud bo'ladi. Yuqori darajada tashkil qilingan bozorda ko'plab sotuvchilar o'zlarining mahsulotlarini taklif qiladilar. Xususan, yangi korxonalarning paydo bo'lishi va ularning raqobatli bozorda mahsulotlarni sotishga huquqiy, texnologik, moliyaviy va boshqa jiddiy iqtisodiy to'siqlar bo'lmaydi.

Sof monopoliyada tarmoq bitta korxona yoki firmadan iborat bo'lganligi sababli, u mavjud mahsulotning yagona ishlab chiqaruvchisi hisoblanadi va yakka hukmdorlik shakllanadi. Monopoliya sharoitida firma narx ustida sezilarli nazoratni amalga oshiradi. Buning sababi oddiy bo'lib, u mahsulotning yagona ishlab chiqaruvchisi hisoblanadi.

Oligopoliya- tarmoqda u qadar ko'p bo'lmagan korxonalarning mavjud bo'lishi va hukmdorlik qilishidir. Bu oligopoliyaning eng muhim belgisi bo'lib, qaysi tovarlar xizmatlar bozorida nisbatan kam sonli ishlab chiqaruvchilar hukmronlik qilsa, shu tarmoq oligopolistik tarmoq hisoblanadi.

So'nggi o'n yilliklar butun dunyo miqyosida raqobat to'g'risidagi qonunlarni (ular trestlarga qarshi yoki monopoliyaga qarshi qonunlar deb ataladi) yanada rivojlantirish va amaliyotga kiritish davri bo'ladi. Sobiq sotsialistik lagerning parchalanib ketishi oqibatida Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyoning ko'pchilik mamlakatlari raqobat siyosati negizi hisoblangan bozor iqtisodiyoti tamoyillarini joriy qila boshlagan bir vaqtda, bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar ham bir joyda to'xtab qolmay, amaliyotda foydalanayotgan monopoliyaga qarshi qonunchilikka o'zgartirishlar kiritib bordilar. Hozirgi kunda dunyoning 100dan ortiq mamlakatlarida monopoliyaga qarshi qonunchilik tizimi mavjuddir.

2012-yil 6-yanvarda O'RQ-319-sonli O'zbekiston Respublikasining "Raqobat to'g'risida"gi qonuni, raqobat muhitini tartibga soluvchi fundamental yuridik hujjat hisoblanib, ushbu hujjatning qabul qilish sohasining rivojlanishi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Qonunning 4-moddasiga ko'ra, raqobat- xo'jalik yurituvchi subyektlarining musobaqalashuvi bo'lib, bunda ularning mustaqil harakatlari ulardan har birining tovar yoki moliya bozoridagi tovar muomalsining umumiy shart-sharoitlariga bir tomonlama tartibga ta'sir ko'rsatish imkoniyatini istisno etadi yoki cheklaydi.

XX asr iqtisodiyotini erkinlashuvi, bozorlarning ochilishi va tovarlar hamda xizmatlarni tarqatish va taqsimlashda ko'pchilik rivojlangan mamlakatlar davlat boshqaruviga emas, balki bozor kuchlariga suyuq boshlashiga guvoh bo'ldi. Raqobat siyosati iqtisodiy erkinlikni rag'batlantirish, ba'zida esa mustaqil xaridorlar va sotuvchilar o'rtasida raqobatni talab qilish yo'li bilan qo'llab-quvvatlanadi. Raqobat to'g'risidagi qonun uchta sohaga kirib boradi, ya'ni: biznesni amalga oshirish usuliga, iqtisodiy bozorlar tuzilmasiga va xo'jalik yuritish usullariga. O'rganib chiqilgan qonunchilik o'rtasida harakatlanishni o'zining bozordagi ustun mavqeyini suiiste'mol qiluvchi, yoxud savdo-sotiqni cheklovchi, raqobatni susaytiruvchi man qilingan shakllarini tan oluvchi o'zini tutish qoidalari mazmunan bir biriga yaqinligi bilan ajralib turadi.

Bir so'z bilan aytgand ichki bozorda raqobat muhitini ta'minlash, mahaliy ishlab chiqaruvchilarning raqobatdoshligini oshirish mamlakatning barqaror rivojlanishida, fuqarolarning turmush farovonligini oshirishda muhim omil bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Uchkun S., Dilshod N. PROCESS OF IDENTIFYING THE SIGNIFICANT ACCOUNTS IN THE REVENUE CYCLE //Journal of marketing, business and management. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 32-36.

2. Dilshod N. XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA KORXONALARDA TUSHUMLAR AUDITINI TASHKIL QILISH BOSQICHLARI VA DASTAKLARINI

TAKOMILLASHTIRISH //International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. – 2022. – C. 105-110.

3. Najmiddinov D. R., Shodlikov D. E. THE EFFECT OF THE SECRET ECONOMY IN A DAILY LIFE OF THE SOCIETY //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1A. – C. 56-59.

4. O'G'Li N. D. R., Qizi T. D. Z. MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA UNGA OID YANGI YONDASHUVLAR //Journal of marketing, business and management. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 1-4.

5. G'aybullayev Sarvar O. et al. O 'ZBEKISTONDA ISTE'MOL SAVATCHASI HOZIRGI HOLATINI VA UNI SHAKILLANTIRISH YO 'NALISHLARI //Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 119-125.

6. G'aybullayev S. THE PLACE OF THE DIGITAL ECONOMY TODAY //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 116-126.

7. Gaybulayev Sarvar Uktam ugli, Saitov Sirojiddin, & Davlatboyeva Sojida Oybek qizi. (2022). SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IS A PLACE TO PROVIDE EMPLOYMENT. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(12), 115–119. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/358>
DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7429509>

8. Gaybulayev Sarvar Uktam ugli, Saitov Sirojiddin, & Davlatboyeva Sojida Oybek qizi. (2022). SMALL BUSINESS AND PRIVATE ENTREPRENEURSHIP IS A PLACE TO PROVIDE EMPLOYMENT. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(12), 115–119. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/358>

Gaybullayev Sarvar, Saitov Sirojiddin, & Pulatova Mashhura Xushnudbek qizi. (2022). FACTORS AFFECTING LABOR RELATIONS AND ITS WAGE. Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences, 1(12), 125–129. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/360> DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7429572>

DUDUQLANUVCHI BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION PEDAGOGIK ISHLAR

Bobobekova Nazira

Samarqand viloyati, Bulung'ur tumani, 8- DMTT defektolog-logoped

Raxmanova Nargiza

Sirdaryo viloyati, Guliston shaxri, 11- DMTT defektolog-logoped

Annotatsiya: maqolada duduqlanuvchi bolalar nutqini o'rganish. Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni rivojlantirish usullarini, logoped, tarbiyachi va ota-onalar bilan suhbat o'tkazish. Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni tekshirish. Duduqlanuvchi bolalar mustaqil nutqini rivojlantirishni takomillashtirish haqida bayon etilgan.

Аннотация: в статье исследуется речь заикающихся детей. Методика развития самостоятельной речи у заикающихся детей, проведение беседы с логопедом, воспитателем и родителями. Исследование самостоятельной речи у заикающихся детей. Описано улучшение развития самостоятельной речи заикающихся детей.

Kalit so'zlar: ontogenetik rivojlanish, o'ziga xos jins va yosh xususiyatlari, kognitiv, kognitiv va affektiv jabhalar, genetik, ijtimoiy va shaxsiy omillar, bilish jarayonlari, qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlari, diagnostikasi va korreksiyasi jarayonlari, fonetik, leksik va grammatik vositalar.

Davlatimizning qator qonun va qarorlarida jamiyatimizning bo'lagi bo'lgan alohida yordamga muxtoj bolalarni ijtimoiy qo'llash ularga ta'lim-tarbiya berish, kasb-hunarga o'rgatish sog'lom bolalar qatoridan o'zini olib o'z qobiliyati va imkoniyatlarini ko'rsata olishga ma'naviy kamol toptirishga asos soluvchi choratadbirlar alohida e'tirof etilgan.

Jismoniy va ruhiy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy qo'llab quvvatlash ta'lim tarbiya tizimi va mazmuni davr talabi darajasida takomillashtirish ulami kasb-hunarga o'rgatish, sog'lom jamiyatda integrallash masalasiga davlatimiz tomonidan jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Alohida ehtiyojli bolalari ilk yoshdan ta'limga tayyorlash psixologik-tibbiy pedagogik yordamlarni kompleks yo'naltirilgan holda olib borish masalalariga ko'proq e'tibor berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining qonunchilik palatasi tomonidan 2020-yil 19-mayda qabul qilingan, Senat tomonidan 2020-yil 7-avgustda ma'qullangan Ta'lim to'g'risida Qonuning I-bob 3-moddasida:

- davlat ta'lim talablari — ta'limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart-sharoitlariga, shuningdek ta'lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo'yiladigan majburiy talablar;

- tarbiya — aniq maqsadli hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongini, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon;

- ta'lim — ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon.

5-moddasida esa jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi.

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonuning II-bobi 9-moddasida jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda ta'lim oladi [1].

Shunga ko'ra bolaning ilk rivojlanish davridan boshlab va xomiladorlik davridan onaga g'amxo'rlik qilish keyinchalik bolalarda uchrab turadigan nutq kamchiliklarini oldini olishga imkon beradi. Bola nutqidagi kamchiliklar o'zgarar nutqini tushinishdagi qiyinchilik ularni atrofdagilar bilan muloqatda bo'lishi o'z tengqurlariga qo'shib ketishini qiyinlashtiradi. Nutq tafakkur ko'ra olish bo'lganligi sababli bola ulg'aygan sari atrof muxitdagi tasavvurlari shakllanadi va uni aks ettirish so'z lug'ati orqali takomillashib boradi.

Nutqning rivojlanishda ta'lim-tarbiya ijtimoiy hamda biologik omillarning ta'siri ham kattadir. Buyuk mutaffakirlarimiz Yusuf Xos Hojib odob, axloq ta'lim-tarbiya hamda ma'naviy kamolotning yo'l-yo'riqlarini qomusiy asari — Qutadg'u-bilig asarida bilim zakovat soxibi bo'lishining asosiy kalitini til bayon qiladi. Til tufayli kishi o'z bilimi, aql idrokini, zakovatini til, so'z orqali bildiradi degan fikrlarini uqtiradilar [2].

Nutq faqat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir. Nutqiy aloqa jarayonida kishilar fikr almashadilar va bir birlariga ta'sir etadilar. Nutqiy aloqa til orqali amalga oshiriladi. Til - bu fonetik, leksik va grammatik vositalar sistemasidir. Gapiruvchi o'z fikrini bayon etish uchun zarur bo'lgan so'zlarni tanlaydi, ularni til grammatikasi qoidalariga asoslanib bog'laydi va nutq a'zolari artikulyatsiyasi orqali talaffuz etadi.

Odam nutqi tushunarli va ma'noli bo'lishi uchun nutq a'zolarining xarakatlari aniq va to'g'ri bo'lishi kerak.

Nutq buzilishlarini tahlil qilish tamoyillariga ta'rif bergan dastlabki tadqiqotchilardan biri R.YE.Levina hisoblanadi. Bundan oldin ham ko'pchilik olimlar nutq buzilishlari, ularning kelib chiqish sabablarini, bartaraf etish hamda fiqomulohazalar bildirganlar. XIX asr oxiri XX asr boshlarida Yevropa tibbiyotining nutq buzilishlarini o'rganish borasida qo'lga kiritgan muvaffaqiyatlarining katta ta'siri bo'lib, A.Kusmaul nutq buzilishlarining dastlabki turlari haqidagi yig'ilgan tasavvurlarini tanqid ostiga oldi; ularni sistemalashtirdi, atamalarni tartibga keltirdi.

XX asr boshida chet ellik va rus tadqiqotchilari V.Oltushevskiy, G.Gutsman, (5) E.Freshels, S.M. Dobrogayevlarning ishlarida asos qilib olindi. Buning umumiy tomoni ko'p edi; etlopotogeneztik mezon bilan to'ldirilgan klinik yondashuv, buzilishlarning alohida turlari bilan kasallikning u yoki bu patalogik shakli o'rtasidagi bog'lanish, bunday xollarda nutq buzilishlari ko'pincha u yoki bu kasallikning alomati sifatida talqin qilinardi, shuningdek, tasnif tili bunda lotin va grekcha so'z yasovchi elementlaridan tashkil topgan

atamalardan qo'llanilgan. Tasniflar o'rtasida buzilishlarni guruhlashning turli prinsiplari, shuningdek, u yoki bu mezonni tasniflashning muhimlik darajasiga bo'lgan qarashlaridagi ayrim qarama-qarshiliklar bilan bog'liq nomutanosibliklar ham kuzatiladi [3].

Nutqdagi asosiy funksiyalarning buzilishi kishi faoliyatiga albatta salbiy ta'sir ko'rsatadi, uning faolligini pasaytiradi, og'ir ruxiy kechinmalar kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Masalan, ayrim so'zlarning noto'g'ri talaffuz etilishi kishini noqulay vaziyatga solib qo'yishi bilan birga uni atrofdagilar bilan muomala qilishda qiynab qo'yadi, u gapirganda o'z fikrini to'la anglata olmaydi. Nutq kamchiliklarining og'ir turlariga duduqlanish nutq nuqsoni kiradi. Nutq qobiliyatining rivojlanmaganligi nutq maromi (sur'ati tezligi) shuningdek, ifodali qilib gapirish, o'qish malakasi bilan ham belgilanadi. Duduqlanish nutq nuqsonida nutq sur'ati, maromi va ravonligi buzilishi bilan ta'riflanadi. Bunda nutqning kommunikativ funksiyasi izdan chiqadi, ya'ni aloqa vositasi bo'lmay qoladi.

Duduqlanishda asosan nutq apparati muskullarining ravon ishlay olmasligi paylar tolalarning tortishib qolishi sabab bo'ladi. Chet el va rus olimlarining ta'kidlashicha dunyo bolalarining 2% da duduqlanish nuqsoni kuzatiladi. Bola tilining grammatik tuzilishini kattalarga taqlid etish yo'li bilan asta-sekin o'zlashtirib boradi, so'zlari ma'lum tartibda joylashgan gaplarni o'rganadi. O'z fikrlarini atrofdagilarga ma'noli nutq orqali ifodalay boshlaydilar. Bolaning o'zlashtirish qobiliyati bu davrda nihoyatda kuchli bo'ladi, ma'suliyat o'z-o'ziga talabchanlik ortib boradi. Biroq, ba'zi bolalarning nutq sur'ati, maromi, ravonligi buziladi. Ular duduqlanib (tutilib) tovush bo'g'in so'zlarini qayta-qayta takrorlab, yoki aksincha to'xtab qolib, so'ngra zo'r kuch bilan qiynalib talaffuz etadilar. XIX asr boshlarida qator fransuz tadqiqotchilari duduqlanishni kelib chiqishini uning nutq apparatining va markaziy bo'limlari faoliyatidagi turli og'ishlar bilan bog'lab tushuntiradilar. XX asrning 30 va keyingi 5060 yillarida duduqlanish mexanizmini I.P. Pavlovning inson oliy nerv faoliyati va qisman nevroz mexanizmi haqidagi ta'limotlariga suyanan holda ko'ra chiqa boshlangan. Bunda tadqiqotchilar duduqlanishni nevroz alomati tarzida (Y.A. Florenskaya, Y.A. Povorinskiy va boshqalar) duduqlanishni boshqa formalarini (V.A. Gilyarovsiy, M.B. Xvatsev, I.P. Povarnin, N.I. Jinkin, V.S. Kachergina va boshqalar) talqin qilganlar. Duduqlangan bolalarda xulq atvorida ham umumiy holatida ham ma'lum o'zgarishlar kuzatiladi. Arzimagan narsalardan xafa bo'lish, injiqlik, qo'rqish alomatlari paydo bo'ladi. Bunday ruhiy hodisalar duduqlanishni kuchaytiradi. Ba'zi bolalarning kamgap bo'lib qolishiga sabab bo'ladi. Buni shifokorlar nevroz so'zi bilan yuritadilar.

Duduqlanish nutq nuqsoni bilan chet el va rus olimlari shug'ullanganlar hozirgi kunda duduqlanish nutq nuqsonini logopedik mashqlar sistemasi asosida bartaraf etish usullari ishlab chiqilgan maktabgacha tarbiya yoshidagi duduqlanuvchi bolalar bilan S.A. Mironova, G.A. Volkova, V.I. Seliverstov, N.A. Chevelyova va boshqalar maktab yoshidagi bolalar bilan A.V. Yastrebova, R.YE. Levina, N.A. Chevelyova, S.M. Lyubinskaya, V.I. Selevyorstev va boshqalar o'smirlar va katta yoshdagi duduqlanuvchilarda I.Y. Ableyeva, L.YE. Andryonova, A.Y. Yevgenova, M.V. Smirnova va boshqalar korreksion ishlar sistemalarini va kompleks davolash ishlarini ishlab chiqqanlar [4].

Nutqiy sistema bosh miya a'zolarining faoliyatiga asoslanadi. Ulardan har biri nutq faoliyatining o'ziga xos vazifasini bajaradi. A.R.Luriya miya faoliyatini uchta funksional blokka ajratadi.

1-blok - bosh miya po'stlog'i osti haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. U bosh miya qatlami tonusining normalligi va uning tetiklik holatini ta'minlaydi.

2-blok - orqa miya qatlami katta yarim sharlari bo'laklarni o'z ichiga oladi, tashqi dunyodan olingan sezgi axborotlarini qabul qiladi, qayta ishlaydi va saqdaydi.

U bilish jarayonining amalga oshiradigan asosiy miya apparati hisoblanadi. Uning tuzilishi birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi doiralarga ajratadi. Birlamchi doira - miya qatlamlarining proyeksion doiralari, uning neyronlari juda ham yuqori darajada o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ularda alohida sezgi a'zolaridan sezgi axborotlarini qabul qilish hodisasi yuz beradi. Miya qatlami apparatlarining birlamchi doiralari ustidan ikkilamchi doiralar qurilgandir. Ular birlamchi doira orqali olingan qo'zg'alishlarni tahlil qiladi. Ikkilamchi doiralar kabi o'zining ixtisosiy modellogi (ko'rish, eshitish)ni saqlaydi. Birlamchi va ikkilamchi doiralar u yoki bu analizatorlar (ko'rish, eshitish)ning bosh miya qatlami birikmasini o'zida namoyon etadi.

Uchlamchi doiralar analizatorlarning miya qatlami bo'linmalarini o'zgartirish doiralari hisoblanadi. Ular turli modallikda olingan sezgi axborotlarini tahlil, sintez, integratsiya qilish vazifasini o'taydi. Ularning faoliyati asosida sintezlarning beqaror va tashqi darajasidan simvolik darajaga e'tiborni qaratish munosabatlari murakkab logik-grammatik so'zlar qurilish haqidagi bilimlar bilan ish ko'rishga o'tish sodir bo'ladi.

3-blok katta yarim sharlar qobig'ining oldingi bo'limlari (motor, motor oldi va old frontal soxa) doirani o'z ichiga oladi. Bu blok inson faoliyatining rejalashtirish, moslashtirish va nazorat qilishni ta'minlaydi. U, shuningdek, miya qobig'i ostidagi a'zolar faoliyati barcha sistemalarning tonusi va tetik holatini ular faoliyati oldiga qo'yilgan vazifalarga muvofiq moslashtirishni amalga oshiradi. Nutq faoliyati barcha bloklarning birgalikda ishlash natijasida vujudga keladi. Shu bilan birga har bir blok nutq jarayonida alohida maxsus o'ziga xos xususiyati bilan ishtirok etadi. Rossiyada ko'pchilik tadqiqotchilar duduqlanishni nutq sohasidagi funksional buzilish, nutq nevrozi (I.A.Sikorskiy; I.K.Xmelevskiy; E.Anders va boshqalar) deb qaradilar yoki uni nutq apparatidagi g'ayriixtiyoriy harakatda ifodalanadigan sof ruhiy xastalik deb (Xr. Laguzen; G.R.Netkachev), psixoz deb (Gr. Kamenka,) belgiladilar [5].

Duduqlanish boshqa nevrozlar kabi qo'zg'alish, tormozlanish va patologik shartli refleksning shakllanish jarayonlaridagi zo'riqishni keltirib chiqaradigan turli sabablar natijasida paydo bo'ladi. Duduqlanish, bu - alomat ham, alomatlar yig'indisi ham emas, balki markaziy nerv sistemasining umuman xastalashuvidir (V.S.Kochergina) [6].

Tadqiqotchilar bolalardagi nutq buzilishlari tasnifi masalalarini ishlab chiqishda ikkita yo'nalishga ajraladilar. Birinchi yo'nalish tarafdorlari nutq buzilishlarining umumiy logopediyaga daxldor an'anaviy nomenklaturasini saqlab qoldilar. Lekin uni yangi mazmun bilan boyitdilar. Boshqa yo'nalish tarafdorlari an'anaviy bo'lgan nomenklaturani inkor etdilar va nutq buzilishlarining yangi guruhini tuzdilar. Shunday qilib, nutq buzilishining

ikki turi tibbiy-pedagogik va psixolo-pedagogik va pedagogik turini R.YE.Levina asoslab berdi.

S.M.Dobrogayev nutq buzulishlari sabablari orsida quyidagilarni ajratib ko'rsatdi.

1. Oliy nerv faoliyati kasalliklari.
2. Anatomik nutq apparatida patalogik o'zgarishlar.
3. Bolalikdan tarbiyaning yetishmasligi.
4. Organizmning umumiy nevropatik holati.

M.YE.Xvatsev nutq buzulishi sabablarini ichki va tashqi omillarga ajratadi. Shu bilan birga organik (anatomik-fiziologik), (morfologik) funksional (psixogek) ijtimoiy psixologik va psixo-nevrologik sabablarni ajratib ko'rsatdi. Funksional sabablarni M.YE.Xvatsev, I.P.Pavlov ta'limoti orqali tushuntirdi. Bu talimot markaziy nerv sistemasida qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining o'zaro munosabatini buzilishi haqida bo'lib, M.YE.Xvatsev bu orqali organik va funksional, markaziy va periferik sabablarning o'zaro munosabati mavjudligini takidlaydi [7].

Nutq buzilishlari sababi deganda - organizmga tashqi yoki ichki zararli omilning ta'sir etishi yoki ularning o'zaro aloqasini tushunish mumkin, qaysiki, bu nutq buzilishi xususiyatini aniqlaydi. Nutq buzilishining umumiy ko'rinishi ko'pchilik olimlar va tadqiqotchilar har xil fikrlarida isbotladilar. Bolalarda va kattalarda uchraydigan eng ko'p duduqlanish nutq nuqsoni bo'lib bu nuqson bo'yicha o'tgan asrlarda ham ko'p olimlar bu muammoga qiziqqanlar va davolash ishlarini olib borganlar. Duduqlanish -bu nutq apparati muskullarining tortishish natijasida nutqning sur'at - ohangining buzilishidir.

Hulosa qilib aytganda bu nuqson qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining muvozanati buzilishlaridan kelib chiqadi.

-Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni rivojlantirishda bolalar bilan korreksion ishlarini to'g'ri olib borilishi ularni erkin holatda tutilmasdan muloqotga kirishishi maqsadga muvofiqdir.

-Tadqiqot ishimizda duduqlanuvchi bolalarni mustaqil nutqini tekshirganimizda bolalarning faqat ota-onalari bilan erkin nutqda gaplashganini guvohi bo'ldik. Chunki bolalar har kuni ota-onalari bilan bo'lganligi sababli, ulardagi his hayajon, qo'rquvni bo'lmasligi mustaqil muloqot qilishga yordam berdi.

Ota-onalar bilan bo'lgan suhbatda va o'z yaqin o'rtoqlari bilan muloqatda mustaqil tutilmasdan, erkin holatda gapirishlarini guvohi bo'ldik. Logopedik mashg'ulotlarda esa bolalarni hayajonlanib, tutilib qolishlari kuzatildi.

-Duduqlanuvchining erkin nutq darajasi uning faqat turli darajadagi mustaqilligiga emas, balki uning tayyorgarligiga ham bog'liqdir.

-Duduqlanishni korreksiyalashning muvaffaqiyati uchun atrof-muhitni to'g'ri tashkil etish: ota- onalarning o'zaro munosabati, ularning va boshqa kattalarning bolaga nisbatan munosabati, dam olishni o'tkazish va boshqalar muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lex.uz/.O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyev Toshkent sh., 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. Ayupova.M.Y. —Logopediyal O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyatinashriyoti Toshkent - 2007.
3. Ayupova.M.YU —Korreksion ishlar metodikasill Ma'ruza matni .T-2001
4. Axmedova Z.M, Ayupova M.YU, Nurkeldiyeva D.A.«Barmoqlar mashqi va logopedik o'yinlar», Toshkent «Yangi asr avlodi» 2007.
5. Bolajon (takomillashtirilgan —Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablaril asosida ishlab uchun dastur). Tuzuvchi mualliflar S.S. Mirdjalilova, M.SH. Rasuleva, D. Sharipov va b.- Toshkent, 2010.
6. L.I. Belyakova, YE.A. Dyakova —Logopediya Zaikaniyell xrestomatiya -Eksmo-Pressll, 2001.
7. L.I. Belyakova, Lubenskaya A.I. Priyom uchao'yeniya straxa rechi u detey, stradayuo'ix zaikaniyem J. Defektologiya, 1985.

МЕТОДИКА РУССКОГО ЯЗЫКА КАК НАУКА

Мадие́рова Сурайё Аминбой кизи

Учитель русского языка в 39 школе

Амударьинского района Республики Каракалпакстан

Аннотация: *Методика преподавания русского языка стоит в ряду педагогических наук. Ее можно назвать прикладной наукой, поскольку она, опираясь на теорию, призвана решать практические задачи воспитания, обучения и развития учащихся. В статье рассматривается методика русского языка как наука.*

Ключевые слова: *методика, русский язык, наука, система, методика обучения грамоте, методика чтения, методика грамматики и орфографии, развитие речи учащихся.*

Abstract: *The methodology of teaching the Russian language is among the pedagogical sciences. It can be called applied science, since it, based on theory, is designed to solve the practical problems of education, training and development of students. The article examines the methodology of the Russian language as a science.*

Keywords: *methodology, Russian language, science, system, method of teaching literacy, method of reading, method of grammar and spelling, development of students' speech.*

ВВЕДЕНИЕ

Как и любая другая наука, методика русского языка имеет свой предмет. Предметом ее изучения является процесс овладения родным языком в условиях обучения (овладение речью, письмом, чтением, грамматикой, фонетикой и пр.). Методика русского языка призвана изучить закономерности формирования умений и навыков в области языка, усвоения систем научных понятий по грамматике и по другим разделам науки о языке. Результаты этого изучения составляют фундаментальную базу для решения задач: на основе познанных закономерностей нужно выработать оптимальную систему обучения языку. Эта система (или, вернее, эти системы) должна обеспечить каждого школьника необходимым минимумом умений, навыков и знаний по языку. Одновременно методика учитывает ряд социальных требований к обучению: обеспечивает такое построение обучения, которое максимально способствовало бы коммунистическому воспитанию учащихся, развитию их мышления, а также было бы эффективным, достаточно экономным.

МЕТОДОЛОГИЯ

По традиции, говоря о задачах методики как прикладной науки, называют три ее задачи: Чему учить? Ответом на этот вопрос является разработка содержания обучения — программ по русскому языку, создание учебников и различных учебных пособий для учащихся, их постоянное совершенствование, проверка доступности и эффективности. Как учить? В соответствии с этим вопросом разрабатываются методы

обучения, методические приемы, системы упражнений, рекомендации по применению тех или иных видов заданий, пособий, последовательных систем практических работ учащихся, уроков и их циклов и т. п. Почему так, а не иначе? Здесь подразумевается исследование сравнительной эффективности методов, обоснование выбора методики, экспериментальная проверка рекомендаций и т. д. Методика русского языка изучает уровни знаний, умений и навыков учащихся на разных ступенях обучения, выясняет причины успехов или неудач в обучении, исследует типичные ошибки — речевые, орфографические и пр., находит способы их устранения и предупреждения. Время подсказывает свои задачи методике, как и педагогической науке в целом. Так, в наши дни в методике русского языка идет активный поиск таких методов и приемов, которые обеспечивали бы максимальную познавательную активность и самостоятельность школьников в учебном процессе; наилучшее развитие мышления и речи учащихся; прочность усвоенных знаний, умений и навыков и т. д. Обучение языку происходит в дошкольных учреждениях, в школе — начальной и средней, в техникумах (например, в педагогических училищах), в вузах. Задачи обучения родному языку на всех этих ступенях обучения, конечно, не могут совпадать. Но основные требования науки одинаковы: везде предметом науки является процесс овладения языком, независимо от ступени обучения методика изучает объективные закономерности усвоения языка, разрабатывает системы обучения, проверяет их и т. д. Но каждая ступень имеет свои особенности. Так, методика дошкольного воспитания ориентируется в области родного языка в основном на развитие речи детей. Методика начального обучения – русскому языку, которая нас интересует в первую очередь, имеет свои, специфические особенности. Во всех своих разделах (кроме развития речи учащихся) она не может опереться, за редкими исключениями, на какой-то фундамент, заложенный ранее. Этим обусловлено и само ее название – «методика начального обучения». Назовем основные разделы методики: «Методика обучения грамоте», т. е. элементарному чтению и письму. Проблема обучения детей грамоте всегда стояла чрезвычайно остро не только в педагогике, но и в социальной жизни, так как грамотность народа — это его оружие в борьбе за освобождение, за политическое сознание, за культуру «Методика чтения». Задача предмета «Чтение» в начальных классах, как известно, состоит в первую очередь в вооружении детей навыком достаточно беглого, правильного, сознательного и выразительного чтения. Начальная школа призвана подготовить школьника к переходу в среднее звено школы и как чтеца, и как читателя. «Методика грамматики и орфографии». Она включает обучение элементарному письму и каллиграфии, формирование грамматических понятий, первых орфографических навыков — когда нет еще достаточной грамматической основы. «Развитие речи учащихся». Этот раздел обладает в начальной школе своеобразием. Дети впервые осознают язык, речь как предмет изучения — анализа и синтеза; овладевают речью, которая вызывается не самой ситуацией, а волевым актом: они поставлены в условия, когда речь нужно обдумывать, планировать, говорить не

только о том, о чем очень хочется сказать, не только о том, что интересно; овладевают письменной речью, которая, как известно, отличается от устной не только своей графической формой, но и лексикой, и синтаксисом, и морфологическими формами.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Методика должна также обеспечить дальнейшее обогащение словаря детей, развитие их синтаксиса, их связной речи. Методика русского языка, как и другие педагогические науки, затрагивает интересы десятков, сотен миллионов людей. Известно, сколько горя приносит «двойка» за диктант, за сочинение. Необходимость глубокого изучения родного языка в школе определяется его основными функциями: язык служит человеку, во-первых, средством оформления и выражения мысли, во-вторых, коммуникативным средством, «обслуживая членов общества в их общении между собой, и, наконец, средством выражения чувств, настроений (эмоциональная сфера). Умения и навыки в области родного языка (речь, чтение, письмо) являются необходимым условием и средством учебного труда учащихся. Иными словами, дети, овладевая умением учиться, должны в первую очередь изучать свой родной язык — ключ к познанию, к образованности, к подлинному развитию ума. Без языка невозможно полноценное участие человека в жизни современного общества, участие в современном производстве, в развитии культуры, искусства. Язык служит также важным средством воспитания: только хорошее знание родного языка позволяет приобщить школьника к нашей высокоидейной и высокохудожественной литературе, привлечь его к участию в различных формах драматического искусства, привить ему потребность читать газеты и журналы, полноценно общаться со взрослыми. Вся система занятий русским языком должна обеспечивать воспитание у школьников интереса и любви к русскому языку как языку великого русского народа, «языкотворца». Один из богатейших выразительными средствами и наиболее развитых языков, русский язык уже стал языком межнационального общения в СССР и вышел на мировую, международную арену, став языком самой передовой марксистско-ленинской науки, языком высокогуманной культуры и искусства. Одна из важнейших задач методики русского языка — определить и сформировать курс русского языка в школе (и, в частности, в начальных классах школы) как учебный предмет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Школьный предмет «Русский язык» не может быть слепком с научного курса русского языка, так как перед школой стоит задача вооружения каждого школьника в первую очередь практическими умениями и навыками по родному языку. В то же время построение предмета «Русский язык» должно обеспечить учащихся подлинными образцами высокохудожественного языка, воспитать у них высокую культуру речи, научить их правильно, точно и выразительно передавать собственные мысли, знания, чувства. Наконец, школа должна дать своим воспитанникам определенную систему научно-теоретических знаний по родному языку, обеспечивающую формирование материалистического мировоззрения, развитие абстрактного мышления учащихся и

дающую теоретическую базу для усвоения орфографических, грамматических, орфоэпических умений и навыков учащихся.

REFERENCES:

1. Рамзаева Т.Г., Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: Просвещение, 1979.
2. Малаховский В.А. Методика русского языка. – М., 1925.
3. Бархин К.Б., Истрина Е.С. Методика русского языка в средней школе. – М., 1934.
4. Афанасьев П.О. Методика русского языка в средней школе. – М., 1944.

O'SMIRLARNI MONIPULYATSION TA'SIRLARDAN PSIXOLOGIK HIMOYA QILISHNING O'ZIGA XOS MEXANIZMLARI

Fayzulloyeva Mohinur Sa'dullo qizi

Buxoro davlat universiteti Psixologiya mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada manipulyatsiya haqida umumiy tushuncha hamda talabalarni manipulyatsion ta'sirdan himoya qilishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari haqidagi nazariy va amaliy jarayonlar xususida keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *manipulyatsiya, stress, his-tuyg'u, xulq-atvor, qat'iyatlilik, mustaqillik, tashabbuskorlik, o'zini tuta bilish, dominantlik, ong, motiv.*

KIRISH

Muvofiqlik. Psixologik himoya - bu insonning salbiy tajribalarini minimallashtirishga, uning xatti-harakatlarini tartibga solishga, uning moslashuvchanligini oshirishga va psixikani muvozanatlashga qaratilgan ongsiz ruhiy mexanizm. Boshqa tomondan, u ko'pincha shaxsiy rivojlanishga to'sqinlik qiladi.

Ko'pchilik himoya mexanizmlari erta bolalik davrida shakllanadi, bu bolani yopish, tashqi qiyinchiliklar va xavflardan yashirish imkonini beradi. Bolaning aqliy rivojlanishining asosiy belgilovchi omili oilaviy munosabatlar bo'lib, uning buzilishi ko'pincha shaxsiyatning hissiy rivojlanishidagi disharmoniyaga, patopsixologiyaga va bolaning psixologik himoyasining gipertrofiyasiga olib keladi. Oiladagi tarbiya sharoiti, oilaning ijtimoiy mavqei, uning a'zolarining kasbi, moddiy ta'minoti va ota-onalarning ma'lumot darajasi ko'p jihatdan bolaning ruhiy salomatlik darajasini belgilab berishini inkor etib bo'lmaydi.

Psixologik himoya va bardosh berish mexanizmlarini shakllantirish muammosini o'rganishning dolzarbligi va ahamiyati jamiyatdagi hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy, siyosiy o'zgarishlar bilan ham bog'liq bo'lib, shaxsning rivojlanishi va uning ijtimoiylashuvi jarayoniga ta'sir qiladi. Bu ta'sir rivojlanishning o'tish davrida ayniqsa muhimdir.

Davlat va oiladagi ijtimoiy o'zgarishlar hissiy noqulaylikning kuchayishiga olib keladi, o'spirinlarda ham o'z qiyinchiliklarini, ham yaqin kattalarning qiyinchiliklarini boshdan kechiradi. Shu munosabat bilan, o'smirlarning o'zini va atrof-muhitni barqarorligini va hissiy jihatdan qabul qilishiga yordam beradigan psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirishni o'rganishga qiziqish ortib bormoqda.

Psixologik himoya va kurashish mexanizmlari (bardoshli xatti-harakatlar) odamlarning stressli vaziyatlarga javob berishning moslashuvchan jarayonlarining eng muhim shakllari sifatida qaratiladi. Ruhiy noqulaylikning zaiflashishi psixologik himoya mexanizmi yordamida psixikaning ongsiz faoliyati doirasida amalga oshiriladi. Xulq-atvorga dosh berish psixologik tahdid holatini bartaraf etishga qaratilgan shaxsiy harakatlar strategiyasi sifatida ishlatiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

"Psixologik himoya" tushunchasining tahliliga o'tamiz. Katta psixologik lug'atda psixologik himoya(mudofaa mexanizmi) psixikadagi tartibga solish mexanizmlari tizimi sifatida talqin etiladi, ular ichki yoki tashqi nizolar, tashvish va noqulaylik holatlari bilan bog'liq salbiy, travmatik tajribalarni bartaraf etish yoki minimallashtirishga qaratilgan. Psixologik himoya vositalarini aktuallashtirish ko'plab omillar bilan qo'zg'alishi mumkin, jumladan: dushman ijtimoiy muhitda uzoq vaqt qolish; umidsizlik yoki mojaro holatlarini boshdan kechirish (tashqi va ichki); qondirilmagan ehtiyojlar; psixologik savodsizlik; odamlar bilan muomala qilishda madaniyat va axloqsizlik; "ko'rinmas stress", salbiy hayot tajribasi va boshqalarga uzoq vaqt ta'sir qilish.

Psixologik himoya mexanizmlarining ijobiy tomonlari ham mavjud. Shunday qilib, har qanday himoya, shu jumladan psixologik, xavfsizlikni ta'minlash uchun mo'ljallangan. "Xavfsizlik ko'pincha ob'ekt, hodisa, jarayonning tashqi tomondan maqsadli, buzg'unchi ta'sir sharoitida o'z mohiyatini va asosiy xususiyatlarini saqlab qolish qobiliyati sifatida qaraladi ...".

Himoya mexanizmlari harakatining konstruktiv ta'siri quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi: kompensatsiya (A.Adler), maqsad va unga erishish vositalarini almashtirish (A.V.Petrovskiy, S.L.Rubinshteyn), vaziyatni qayta baholash (N.Pezeshkian). Psixologik himoya mexanizmlarining bunday konstruktiv ta'siriga erishish uchun har qanday amaliyotchi psixolog o'z arsenalida mavjud bo'lgan va tajriba sifatida bir qator amaliy psixologiya usullari ("ijobiy muammolarni tahlil qilish", "belgilangan g'oyalarni blokirovka qilish" va boshqalar) qaratilgan. ko'rsatuvlar, ishda juda samarali. qurbonlik munosabati bilan o'smirlar bilan.

To'g'ri ishlaganda, psixologik himoya aqliy faoliyat va xulq-atvorning tartibsizligini oldini oladi. Himoyaning mavjudligi, bir tomondan, "jabrlanuvchi" holatidan - kuchsizlik, nochorlik va halokat tuyg'ularini boshdan kechirishdan qochish imkonini beradi. Boshqa tomondan, u boshqalarni manipulyatsiya qilish uchun bu munosabatni qo'llab-quvvatlaydi, chunki tashqaridan yordam va homiylik olib, nochor va halokatli bo'lish "foydali". Psixologik himoyaning umumiy funktsiyalariga: qo'rquvni yo'q qilish, o'zini o'zi qadrlashni yuqori darajada saqlash, bizning fikrimizcha, "foйда" olishni qo'shish kerak.

Asosiysi, o'smirning bu holatda "osilishiga" yo'l qo'ymaslik, uni o'z vaqtida keyingi bosqichga: himoya qilishdan engishgacha. Bu jabrlanuvchining munosabati bilan o'smirlar bilan ishlaydigan psixologning asosiy vazifasidir. Psixologik himoyaning maqsadi hissiy taranglikni kamaytirish va xatti-harakatlar, ong va umuman psixikaning tartibsizligini oldini olishdir. Psixologik himoya mexanizmlari xatti-harakatlarni tartibga solish, yo'naltirishni ta'minlaydi, tashvish va hissiy stressni kamaytiradi.

Identifikatsiya - boshqa odamga xos bo'lgan his-tuyg'ularni, fikrlarni, kayfiyatni o'ziga xoslashtirish. Birlamchi va ikkilamchi identifikatsiya mavjud. Birlamchi asosiy o'ziga xoslikni o'rnatish uchun ob'ektni singdirish bilan bog'liq. Ikkilamchi fallik bosqichda sodir bo'ladi va jinsiy o'ziga xoslikni o'rnatish bilan bog'liq. Ushbu mexanizmning turlaridan biri tajovuzkor bilan identifikatsiya qilishdir. Bu shuni anglatadiki, dushman figura qo'zg'atadigan qo'rquv hissidan xalos bo'lish uchun sub'ekt u bilan aloqa o'rnatadi, yoki rolni o'z zimmasiga oladi yoki ob'ektni o'ziga singdiradi. Ko'rib chiqilayotgan

mexanizmning yana bir turi - bu uning ustidan nazoratni o'rnatish uchun qandaydir ob'ektga o'zini proyeksiya qilish sifatida proyektiv identifikatsiya qilish.

Manipulyatsion turdagi mexanizmlarni to'rtinchi guruhga kiritish mumkin. Regressiya bilan shaxsiy rivojlanishning oldingi bosqichlariga qaytish mavjud bo'lib, u nochorlik, qaramlik, chaqaloqlik tuyg'ulari, fikrlari va harakatlarining namoyon bo'lishida namoyon bo'ladi. Bu haqiqatdan, tashvish tug'diradigan muammolardan qochishning bir turi. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning keskinlashuvi, birinchi navbatda, aholining eng zaif qatlamlari va guruhlarini, birinchi navbatda, bolalarni qamrab oldi. Ular aholining eng kam himoyalangan va eng ko'p zarar ko'rgan guruhi bo'lib chiqdi. Bolalarning jismoniy, ruhiy va ruhiy salomatligi darajasi pasayib ketdi. Ularning intellektual va ma'rifiy salohiyati sezilarli darajada pasaygan, madaniy va ma'naviy qadriyatlar o'zgargan. Bolalarning sog'lig'ining yomonlashishini maktabning boshidan oxirigacha kuzatish mumkin, ya'ni maktabda o'qish jarayoni o'quvchilar salomatligi uchun xavf omilidir.

Bu muammolar o'smirlik davrida eng keskin bo'lib, bu davrda o'z-o'zini anglash sohasida tub o'zgarishlar, o'z-o'zini anglashning konstruktsiyasi takomillashtiriladi. Ikkinchisining mazmuni ta'lim va tarbiyaning eng muhim natijalaridan biri hisoblanadi, ya'ni. bolaning ijtimoiylashuvining mazmuni va shakllari nimadan iborat. Shuningdek, u xulq-atvorning keyingi, ongli yoki ongsiz shakllanishiga hissa qo'shadi, o'smir shaxsining ijtimoiy moslashuvini belgilaydi, uning xatti-harakati va faoliyatini tartibga soluvchi hisoblanadi. Bu yoshda ijobiy o'zini o'zi kontseptsiyasining mavjudligi, o'z-o'zini hurmat qilish ijobiy rivojlanish va ijtimoiy moslashish uchun zarur shartdir. Noqulay o'zini o'zi tushunchasi (zaif o'ziga ishonch, rad etish qo'rquvi, o'zini past baho) paydo bo'lib, kelajakda xatti-harakatlarning buzilishiga olib keladi.

O'smirning o'zini o'zi anglashi o'zgaradi va rivojlanadi. Ko'rinib turibdiki, o'zi haqidagi g'oyalarni o'zgartirish og'riqli jarayon bo'lishi mumkin, chunki o'smirlik davrida u eng jadal va dinamik tarzda davom etadi. O'smirlik davrida o'z-o'zini anglashning rivojlanishi o'z "naqd" shaxsining fazilatlarini tushunish, o'z tanasi, tashqi ko'rinishi, xatti-harakati, ismi va qobiliyatlarini baholashdan boshlanadi. Masalan, o'smirning o'z tanasini qabul qilishi uning o'zini qabul qilishini belgilaydi. O'z tanasidan, uning turli qismlaridan va individual xususiyatlaridan qoniqish yoki qoniqmaslik nuqtai nazaridan o'ziga bo'lgan munosabat o'z-o'zini hurmat qilishning murakkab tuzilishining muhim tarkibiy qismi bo'lib, hayotning barcha sohalarida shaxsning o'zini o'zi anglashiga katta ta'sir ko'rsatadi.

O'smirlik davri ota-onalar va bolalar o'rtasidagi nizolarning o'ziga xos kuchayishi bilan tavsiflanadi. Shu bilan birga, o'smirlar va ularning ota-onalari o'rtasidagi nizolarning sabablari ma'lum bir yosh dinamikasiga ega: yosh o'smirlarda o'qish bilan bog'liq nizolar ustunlik qiladi; katta yoshdagi o'spirinlarda ota-onalar bilan nizolarning eng ko'p uchraydigan sababi "hayotga qarashlarning nomuvofiqligi" dir. " Qiyinchilik o'smirning mustaqillikka bo'lgan ehtiyojining ortishi bo'lishi mumkin, bu odatda oilada qandaydir nizolarga olib keladi, shuningdek, ota-onaning katta bo'lgan bolaga bo'lgan munosabati va tarbiyaviy ta'sir uslubini qayta ko'rib chiqish zarurati, o'sib borayotgan tashvishdir. O'smirlarga samarali kurashish xulq-atvorini o'rgatishda, ularning ijtimoiy yordam izlash

qobiliyatini, shuningdek, muammolarni samarali hal qilish va hissiy o'zini o'zi boshqarish usullarini rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim.issi. va uning uchun tashvish.

XULOSA

Shunday qilib, psixologik himoya tushunchasi quyidagi qoidaga asoslanadi. Birinchidan, psixologik himoya - bu psixoanaliz amaliyotida tasvirlangan haqiqiy ruhiy hodisa. Ikkinchidan, psixologik mudofaa - bu shaxsning psixologik gomeostazini, yaxlitligini va hissiy barqarorligini saqlash uchun psixologik travma, stressli vaziyat natijasida yuzaga kelgan har qanday o'zgarishlarni kamaytirish yoki yo'q qilishga qaratilgan usullar to'plami. Uchinchidan, psixologik himoya shaxsning tuzilishiga kiritilgan. Aynan shaxsiy xususiyatlar sub'ektning qiyin vaziyatlarda javob berishning odatiy modelini aniqlaydi. To'rtinchidan, psixologik himoya himoya mexanizmlarini shaxsiy yoki kompleks qo'llash orqali amalga oshiriladi (kirish ma'lumotlarini ongsiz ravishda qayta ishlash tufayli shaxsning intrapsixik moslashuvi jarayonlari). Beshinchidan, psixologik himoyaning paydo bo'lishiga inson uchun o'ziga xos sinov bo'lgan vaziyat yordam beradi. Oltinchidan, psixologik himoya ko'p jihatdan shaxsning ichki affektiv yo'nalishi (oldindan belgilanishi) bo'lgan munosabatlar tizimi bilan belgilanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ananiev B.G. Tanlangan psixologik asarlar. - M.: Pedagogika, 1980 yil.
2. Bassin F.V. "Men" kuchi va psixologik himoya haqida // O'z-o'zini anglash va shaxsning himoya mexanizmlari. O'quvchi. - Samara: BAHRAK-M, 2000 yil.
3. Katta psixologik lug'at. - Sankt-Peterburg: Prime-EUROZNAK, 2006 yil.
4. Vasilyuk F.E. Tajriba psixologiyasi. Kritik vaziyatlarni yengish tahlili. - M.: MGU, 1984 yil.
5. Vasilyuk F.E. Hayot olami va shaxsiyat: tanqidiy vaziyatlarning tipologik tahlili // Amaliy psixologiya va psixoanaliz jurnali, 2001 yil, 4-son.
6. Volkovich A.G. Kasbiy faoliyatda psixologik himoyaning ahamiyati // Ta'lim va kasbiy faoliyatning tizimogenezi: III Butunrossiya materiallari. Ilmiy va amaliy. Konf., 2007 yil 9-10 oktyabr, Yaroslavl. - Yaroslavl: Kansler, 2007. - S. 108-110.
7. Demina L.D., Ralnikova I.A. Ruhiy salomatlik va shaxsning himoya mexanizmlari. - Barnaul, 2003 yil.
8. Dal V.I. 4 jildda tirik Buyuk rus tilining izohli lug'ati T. 3. - Sankt-Peterburg, 2008 yil.
9. Ilyin E.P. Individual farqlar psixologiyasi. - Sankt-Peterburg: Pyotr, 2004 yil.
10. Kolienco N.S. O'smirlarda kurash strategiyalarini tanlashda ijodkorlikning o'rni // Psixologiyaning ettinchi to'liqini. Nashr. 3. - Yaroslavl, Minsk: MAPN, YarSU, 2008. - S. 222-226.

O'SPIRINLIK YOSHIDA EMPATIYANING NAMOYON BO'LISHI VA UNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Narziyeva Shaxnoza Rustamjon qizi

Buxoro Davlat Universiteti Psixologiya mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Ilmiy raxbar: Dotsent Usmanova Manzura Naimovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'spirinlarda empatiya namoyon bo'lishining psixologik jihatlari, empatiya tushunchasining mazmuni va uning psixologik xususiyatlari nazariy va amaliy g'oyalar ilgari suriladi.*

Kalit so'zlar: *empatiya, hamdardlik, shaxslararo munosabatlar, muloqot, empatiyani rivojlantirish, empatiya darajalari, hissiyotlar, individual, o'spirin.*

KIRISH

Hozirgi kunda mamalakatimizda yosh avlod ta'lim tarbiyasiga aloxida etibor qaratilmoqda. O'g'il qizlarning zamonaviy bilimlarni olishi, yuksak ma'naviyatli bo'lib ulg'ayishi uchun zarur shart-sharoitlar borasidagi ishlar izchil davom ettirilmoqda. Har qanday jamiyatda uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodni sog'lom va barkamol qilib vayaga yetishi hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko'لامي va samarasini yanada oshirishda har tamonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarni egallagan, azmu shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz. Zamonaviy psixologiyada bola emotsional faolligining barcha ko'rinishlari, aynan hamdardlik, qo'llab-quvvatlash, ichki birdamlik, empatiyaning yagona muammosi ichida ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Empatiya inson tomonidan boshqa insonning kechinmalari dunyosini tushunishi yoki boshqa insonning emotsional hayotida ishtirok etish qobiliyati deb izoh berish qabul qilingan. Odatda empatiya ob'ekti sifatida boshqa odam ko'riladi, ammo bir qator tadqiqotlarda empatiya ob'ekti sifatida, kuzatuvchi tomonidan antropomorfologik qabul qilingan neytral buyum, tabiat yoki san'at obrazi ko'riladi. Empatiya tushunchasini refleksiv (anglanadigan) tushunish jarayonlari qatoriga ham, hissiy anglash jarayonlariga kiritishadi, ba'zida empatiyada ikkalasining ham belgilarini kuzatishadi. Empatiyaning ilmiy tushunchasi psixologiyaga hozirgi asrning boshida kirib keldi, lekin bu savolning tarixi ancha oldin boshlangan. Bu hodisaning rivojlanishi birinchi navbatda simpatiya tushunchasiga borib taqaladi. Bu atama bizgacha qadimgi yunonlar tomonidan kiritilgan bo'lib, u odamlar bir-biriga hamdard bo'lishining mazmunini belgilash uchun kerak bo'lgan. Keyinchalik, bu konsepsiya, simpatiyada adolat va altruizmning asosini ko'ra olgan A.Smit va simpatiyani insonlarga hamdardlik qila olish qobiliyati va odam ruhiy rivojlanishi bilan birga o'sib boradigan hodisa sifatida ko'rgan G.Spenser tomonidan takomillashtirilgan. Simpatiya nazariyasining tarafdorlari empatiyani tug'ma xususiyat deb hisoblashgan. U.Mak-daugl simpatiyaning instinktiv kelib chiqish nazariyasini olg'a surgan bo'lsa, T.Ribo esa, uni ham odamga, ham jonivorga xos psixofiziologik xususiyat deb taxmin qilgan.

Simpatiya birlamchi tuyg'u hisoblangan bo'lib, uning asosida ijtimoiy va axloqiy tuyg'ular shakllanadi. Shu o'rinda uni o'zining tuyg'ularini boshqalarning emotsional holatlari bilan moslashtirish, odamlarning ruhiy birdamligi sifatida, ular o'rtasidagi haqiqiy munosabatlar ko'rinishi sifatida qaralgan. Simpatiya tushunchasi vaqt o'tishi bilan birlamchi ma'nosini yo'qotgan. Uning o'rniga "empatiya" tushunchasi kelgan. Empatiya haqidagi bilimlarning rivojlanishining ikkinchi yo'nalishi T.Lipps tomonidan ishlab chiqilgan his qilish nazariyasi sifatida ko'riladi. His qilish – bu san'ant asarini tushunish jarayoni, keyinchalik esa – odamning o'zini tushunish jarayonidir. T.Lipps bo'yicha his qilish – bu predmet yoki ob'ekt mohiyatini anglashning o'ziga xos turidir. Indivud o'zini va o'zining kechinmalarini predmet va ob'ekt mazmuni orqali, o'z meniga proeksiyalab anglaydi. His qilish bu xuddi qabul qilingan predmetni o'zlashtirish: qabul qilish jarayonida proeksiya orqali individ o'zi va predmet orasida birdamlikni tubiga yetadi, natijada predmet "o'z-o'zidan yuzaga keladi", yoki "shu kabi jarayon tufayli o'zini o'zi chaqiradi". Shu o'rinda muallif simpatiya tabiatini beixtiyor-immitatsion sifatida ko'rib chiqqan. Keyinchalik, ushbu nazariyaga asoslanib, san'at psixologiyasida S.Markus o'rgangan. U empatiyaning estetik zavqlanish ob'ektini tushunish, ushbu ob'ektni his qilish, tasviriy obrazga kirib borish usuli sifatida qabul qilgan. Bu nazariyalarni birlashtirgan holda, 1909 yili E.Titchener ilmiy psixologiyaga empatiya tushunchasini kiritgan. Shu bilan birga, bu tushuncha ilmiy psixologiyaga T.Lipps tomonidan kiritilgan degan nuqtai nazarlar ham mavjud. Zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan empatiya emotsional hodisa sifatida, tushunish jarayoni sifatida, boshqalarning xayollari va kechinmalarini his qilish sifatida qaraladi. L.B.Merfi empatiyaning boshqalarning tushkunligiga bee'tibor bo'lmaslik, uning holatini yengillashtirish va yordamlashish sifatida aniqlanadi. Empatiya adekvat shaklda, ijtimoiy hayotga moslashgan, oilada maksimum ishonch, muhabbat va mehr olgan bolalarda kuzatiladi. X.L.Rosh va A.G.Kovalev empatiyaning bola shaxsi rivojlanishining muhim omillaridan biri deb hisoblashadi. Ularning fikricha empatiya – ilqlik, e'tibor va ta'sirning birlashmasidir. Ehtiyojlar muvozanatiga rioya qilish tarbiyani yanada samaraliroq qiladi. Agarda empatiya bolani o'qitishning psixologik iqlimini belgilasa bundan qulay jihat bo'lmasligi ham mumkin. Empatiyaning tushuncha sifatida o'rganuvchi, psixologlar Daymond va Bronfenbrenner tomonidan, bu jarayonning shaxs emotsional tomonlari bilan o'zaro bog'liqligi ko'rsatilgan. Ularning talqini bo'yicha empatiya – bu senzitivlik va ijtimoiy insayt, ya'ni individ boshqa odamning tuyg'u va o'ylarini qabul qila olish qobiliyatidir. Bu tadqiqotchilar o'z tajribalarini empatiyaning perpektiv tipida qurishadi. Ularni maxsus uyushtirilgan vaziyatda begona odamlar bir birining javoblarini bashorat qilishlari qiziqtiradi. Daymondning so'zlari bo'yicha, empatiya bu vaziyatda "insonning ichki dunyosini intellektual reproduksiyasi" sifatida amalga oshiriladi. Daymond va Bronfenbrennerlarning qarashlariga ko'ra, empatiya odamlarni tushunishda kognitiv qobiliyat deb qarashsa-da, anglash jarayonini yengillashtiruvchi xususiyatlar yetakchi bo'lib chiqishdi.

Empatiyaning kognitiv va emotsional hodisa sifatida talqin qilishdagi kelishmovchiliklar, tushunish va empatiya jarayoni, ongning ham u, ham bu taraflari bilan bog'langanligi tufaylidir. Bu ikkala jarayon ham insonning ichki dunyosini tushunishdagi nafaqat turli xil usul hisoblablanadi balki, xulq-atvorda turli xil tuzilish va vazifaga egadir.

Agar tushunish – bu individ tomonidan boshqa odamning xulq-atvorini intellektual tahlil qilish jarayoni bo'lsa, empatiya esa – boshqa odamlarning kechinmalariga emotsional hamdard bo'lishdir.

Psixologiyada T.P.Gavrilov tadqiqotlarida empatiya tushunchasi individning boshqa odam, jonivor va boshqalarning kechinmalariga nisbatan emotsional qarashidir. Muallif empatiyaning ikki turini ajratadi: birga qayg'urish, ya'ni sub'ekt boshqa sub'ekt his qilayotgan tuyg'ularni his qila olishi, va achinish, ya'ni boshqa odam tuyg'ulari haqida qayg'urish va boshqalar. Empatiya boshqa odamning ichida nima bo'layotganini, nima haqida qayg'urayotganini, atrofini qanday baholayotganini to'g'ri tasavvur qila olish qobiliyatiga asoslangan. Aynan empatiya tufayli, kitob o'qib yoki film ko'rib turib, turli xil vaziyatlarga tushib qolgan odam his qiladigan narsalarni his qilamiz. Masalan: urush liniyasida tikanli sim ostida sudralib ketayotgan josusning xavotiri va najotini; zarba urgan futbolchining quvonchini; imtixonidan o'ta olmagan o'quvchining alami va tushkunlikka tushushiga olib keladi.

Shuning uchun odam u yoki bu holatlar boshqa odamlar tomonidan qanday qabul qilinishini qanchalik yaxshi tasavvur qila olsa, empatiya shunchalik yuqori bo'ladi. Odamning empatik qobiliyatlari hayotiy tajriba oshishi bilan oshib boraveradi. Ko'p narsani ko'rgan va ko'p narsani boshidan o'tkazgan keksa odamlar, u yoki bu vaziyatga tushib qolgan odamlar nimani his qilishini, kichkina o'quvchiga nisbatan yaxshiroq tushunishadi. Empatiyaning rivojlanishi – bu boshqa insonning foydasiga hal bo'luvchi bevosita ta'sir qiluvchi axloqiy motiv va motivatsiyalarning shakllanishidir.

Empatiya yordamida kichkina bolaning boshqa odamlar kechinmalari dunyosiga kirib borishi jarayoni paydo bo'ladi hamda boshqalarning qadriyatlari haqidagi tushuncha yuzaga keladi natijada boshqalar hotirjamligini o'ylash kabi xususiyat rivojlanadi. Empatiya rivojlanishining, axloqiy me'yorlarni o'zlashtirish asosida bolaning atrofida qilargalarga nisbatan shakllanayotgan yondashuvi yotadi.

O'spirinlarda empatiya

Tug'ilgan paytdan boshlab ota-onalar va oila insonning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oila inson hayotining rivojlanishidagi muhim tarkibiy qismidir. Empatiyani rivojlantirishda bolalarning ota-onalar bilan aloqasi juda katta rol o'ynaydi. Tajribaning etishmasligi tufayli o'spirin mustaqil ravishda his qilishni o'rgana olmaydi. U og'riq hisini hali ham bilmaydi. O'spirinlarda empatiyaning rivojlanishi oilada sevgi, g'amxo'rlik, e'tibor va iliqlikni berishga qodir bo'lgan bolalar hayotida o'zini namoyon qiladi.

O'spirinlarda hamdardlik ota-onalar farzandlarining his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini tushunganlarida mumkin. Ota-onalar bilan aloqaning uzilishi o'spirinning ruhiyatiga zarar etkazadi, uning rivojlanishida salbiy namoyon bo'ladi. Hissiy tuyg'ularga ega bo'lish, boshqa odamning dunyosini, uning og'rig'i va baxtini anglashni anglatadi. Ishonchli his-tuyg'ularga asoslangan oila, o'spirin shaxsiyatining barkamol rivojlanishiga qaratilgan. Shuning uchun, oilaviy munosabatlar har doim do'stona bo'lib qolishi kerakligini hisobga olish kerak.

Siz boshqa odamlarni xuddi o'zingiznikidek juda yaxshi his qilyapsizmi? Ehtimol, siz hamdardlik tuyg'usini uyg'otgandirsiz! Buni qanday tekshirishni bilib oling!

Empatiya nima va u qanday paydo bo'ladi?

Empatiya (empatiya) - ikkinchisining his-tuyg'ularini o'zlariga o'xshab his qilish qobiliyati. Buni qila oladigan odamlar empatlar deb ataladi. Empatiya - bu boshqalarning his-tuyg'ularini va his-tuyg'ularini his qiladigan kishi. Ba'zida empatiya qobiliyat bilan birga keladi.

Tabiiyki, odamlar bu qobiliyatga ikki holatda erishadilar:

1. Ular tug'ilish empatiyalaridir.

2. Ushbu sovg'a o'sib ulg'aygan va sotsializatsiya davrida o'z-o'zidan uyg'onadi.

Agar siz uni qanday qilib to'g'ri ishlatishni bilsangiz, hamdardlik ajoyib sovg'adir. Hamma empatiyalar ham qobiliyatni ongli ravishda boshqarishga qodir emas - aksariyat hollarda bu ongsiz ravishda sodir bo'ladi. Ba'zida ko'p odamlar boshqa odamlarning his-tuyg'ularini "ushlashadi". Aksariyat hollarda hamdardlik sovg'asi tan olinmaydi: mantiqiy ong bilan bunday ko'rinish oddiy psixologiya yoki o'z-o'zidan paydo bo'ladigan NLP kabi tushuntiriladi.

Empatiya - bu noyob qobiliyat, u har bir odamga berilmaydi. Ushbu atama birinchi marta mashhur psixoterapevt Edvard Titchner tomonidan ilmiy qo'llanishga kiritildi. Olimlar odamlarda hamdardlik darajasini, uni tasniflash tamoyillarini aniqlash uchun shkala ishlab chiqdilar. Uning rivojlanishi zamonaviy psixologiyada qo'llaniladi.

XULOSA

Shunday qilib, empatiya juda murakkab va ko'pqirrali tushuncha bo'lib, juda chuqur qayg'urishni belgilaydi. Empatiyay etakchii jtimoiy tuyg'u bo'lib, individning boshqa odamlar kechinmalariga emotsional javob bera olish qobiliyati sifatida ko'riladi. U boshqa odamni sub'ektiv qabul qilish, uning kechinmalarini, xayollari va tuyg'ularini tushunishni o'z ichiga oladi.

REFERENCES:

1. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularni mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ3775-son qarori. 2018 yil 5 iyun.

2. Bo'ronova D. Yoshlar – davlatning rivojlanish strategiyasida // Sharqshunoslik. – Toshkent, 2006. – № 2. – B. 144-149.

3. Vorobev N.E., Suxanseva V.K., Ivanova T.V. O pedagogicheskoy culture budumego uchitelya // Pedagogika. 1992. – № 1-2. – S. 667-70.

4. Ismailova, N., & Grahova, S. Mythological stories about house-spirit: Themes, structure, psychological particularities.

5. Ismailova, N., Panfilov, A., Ljdokova, G., & Farhatovich, K. Gender aspects of confounding factors in the preparation of powerlifters.

CHET EL TA'LIMIDA MAKTABDAGI O'QITUVCHILAR VA O'QUVCHILARNING HUQUQLARI

Sharipova Hanifa Ziyoidtinovna

Buxoro shahar 22- IDUM, boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Har bir bilim olayotgan bola ertami-kechmi ta'lim muassasasiga borishni boshlaydi. O'quvchining jamiyatdagi ma'lumotni qanday qabul qilishi va muloqot qilishi asosan maktab jamoasidagi munosabatlarga bog'liq. O'qituvchilar, ota-onalar va o'quvchilar o'rtasidagi aloqa chet el ta'lim tizimida "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni bilan tartibga solinadi. Biroq, inson omili ham katta ahamiyatga ega. Sinfdagi yoki o'qituvchilar tarkibidagi do'stona muhit nafaqat ta'lim muassasasida bolalarning rivojlanishiga yordam beradi.*

Kalit so'zlar: *huquq, ta'lim tizimi, tartibga solingan, ta'lim to'g'risidagi qonun, mutaxassis.*

Abstract: *Every student sooner or later begins to attend an educational institution. How a student receives and communicates information in society depends largely on the relationships within the school community. Communication between teachers, parents and students in the foreign education system is regulated by the Law "On Education". However, the human factor is also of great importance. A friendly atmosphere in the classroom or among the teachers helps the development of children not only in the educational institution.*

Key words: *law, education system, regulated, law on education, specialist.*

O'qituvchi ma'lumotni bolalarga tushunarli shaklda etkazishi uchun u uchun barcha zarur sharoitlar yaratilishi kerak. O'qituvchilarning barcha huquqlari ta'lim muassasasi tomonidan hurmat qilinishi kerak. Ishga kirayotgan har bir mutaxassis yaxshi jihozlangan ish joyiga va qulay sharoitlarga ishonishi mumkin. Har bir maktabda mehnat xavfsizligi va xavfsizligi hurmat qilinishi kerak. Ammo, afsuski, sog'likni saqlash har doim ham mumkin emas. Bolalar bilan ishlash juda katta kuch va quvvat talab qiladi. Maktablarda o'qituvchilarning huquqlari tibbiy xizmatga ham tegishli bo'lishi bejiz emas. Har bir o'qituvchi mahalliy shifokordan yordam so'rashi mumkin. O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim muassasasida bepul ovqatlanish huquqiga ega. Har bir o'qituvchi hurmat qilish, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilish huquqiga ega. Mutaxassis o'zining kasbiy manfaatlarini himoya qilishiga ishonishi mumkin. Agar maktab sharoitida qonunga rioya qilinmasa, o'qituvchi tegishli idoradan yordam so'rashga haqlidir. Bunday holda, ham ma'naviy, ham moddiy yordam mumkin.

O'qituvchi tegishli metodik adabiyot mavjud bo'lgan taqdirdagina talabalarga ma'lumotni sifatli taqdim etishi mumkin. Shuning uchun maktab mutaxassisni barcha kerakli darsliklar bilan ta'minlashi shart. Shu bilan birga, o'qituvchi talabalar va ota-onalardan kerakli kitoblarni talab qilishga haqli emas. Oddiy o'quv jarayonini ta'minlash ta'lim muassasasining vazifasidir.

O'qituvchi ta'lim muassasasida sodir bo'ladigan barcha jarayonlarning teng huquqli ishtirokchisidir. Shuning uchun har bir mutaxassis maktab ustavlari va qonunlarini qabul qilish to'g'risida o'z fikrlarini bildirishga haqlidir. Shu munosabat bilan o'qituvchi va talabaning huquqlari o'zaro bog'liqdir. Umumta'lim yig'ilishlarida maktab qo'mitalarining maxsus tanlangan a'zolari ham ishtirok etishlari mumkin. Ishga kirishishdan oldin har bir mutaxassis nafaqat o'qituvchilarning huquqlarini, balki vazifalarini ham o'rganishi kerak. Avvalo, o'quv jarayonining har bir ishtirokchisi maktab ustaviga rioya qilishi, ichki mehnat qoidalariga muvofiq harakat qilishi va ma'muriyatning amaldagi qonunchilikka muvofiq barcha hujjatli talablarini bajarishi shart. Darsni olib boradigan o'qituvchi sinfdagi bolalar hayoti va sog'lig'i uchun javobgardir. Mutaxassis ularning har birining hayoti va sog'lig'ini himoya qilishni ta'minlaydi. Shuning uchun, o'quv jarayonini boshlashdan oldin siz xavfsizlik talablari bilan tanishishingiz va tegishli hujjatlarni imzolashingiz kerak. O'qituvchi maktab mulkining xavfsizligi uchun javobgardir. Sinflar davomida har bir mutaxassis bolalarga nafaqat asosiy mavzu bo'yicha, balki maktab jihozlari uchun javobgarlik bilan bog'liq masalalar bo'yicha ma'lumot berishi kerak. Savol tug'iladi: o'qituvchi talabani darsdan haydashga haqli emasmi? Agar bola ataylab nomaqbul xatti-harakat qilsa, o'qituvchi bu haqda yuqori rahbariyatga xabar berishga majburdir. Ammo, agar u maktab mulkini qasddan talon-taroj qilsa yoki boshqa o'quvchilarning hayoti va sog'lig'iga tahdid soluvchi harakatlarni amalga oshirsa ham, bolani ruxsatsiz chiqarib yuborish umuman mumkin emas. Maktablarda o'qituvchilarning huquqlari birinchi navbatda yuqori sifatli ta'lim jarayonini ta'minlash bilan bog'liq. Shuning uchun har bir mutaxassis o'z vaqtida attestatsiyadan o'tishi va o'z malakasini oshirishi shart. Shu bilan birga o'qituvchiga moddiy mukofot kafolatlanadi. Malaka darajasi qanchalik baland bo'lsa, ish haqi shunchalik yuqori bo'ladi. Har bir o'qituvchi, agar u o'z vazifalarini yaxshi bajaradigan bo'lsa, o'n uchinchi maoshga ishonishi mumkin. Avval o'qituvchi va talabaning huquqlari muhokama qilinadi. Aynan o'qituvchilar va talabalar o'quv jarayonining asosiy ob'ektlari hisoblanadi. Shu bilan birga, voyaga etmaganlar o'z xatti-harakatlari uchun qonun oldida javobgar bo'lishlari mumkin emas. Shuning uchun ota-onalar yoki vasiylar ham beixtiyor ta'lim jarayoniga kirishadilar. Ular ta'lim muassasasi ma'muriyatidan yuqori sifatli o'quv jarayonini ta'minlashni talab qilish huquqiga ega. Faqat shu tufayli bolalar o'qituvchilardan to'liq bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bundan tashqari, ota-onalar o'qituvchilar va ma'muriyatdan xavfsizlik talablariga, shuningdek sanitariya-gigiyena rejimiga rioya qilishni talab qilish huquqiga ega. Ta'lim muassasasi devorlarida bolalarni o'qitish bilan bog'liq asosiy vazifalar mutaxassislarning elkasiga tushadi. Uyda ota-onalar bolaga o'tgan materialni mustahkamlashda yordam berishlari kerak. O'qituvchi onaga yoki dadaga tegishli uslubiy adabiyotlarni taqdim etishdan bosh tortishga haqli emas. Agar mutaxassislar va ota-onalar birgalikda ishlasa, o'quvchi yangi ma'lumotlarni tezroq o'zlashtirishi mumkin.

Har bir maktabda ko'pincha kontsertlar va boshqa ko'ngilochar tadbirlar o'tkaziladi. Ularda ota-onalar ishtirok etish huquqiga ega. Siz bunday tadbirlarda mutlaqo bepul ishtirok etishingiz mumkin. Har xil kontsertlar va musobaqalar nafaqat maktab

jamoasining mitingiga hissa qo'shadi. Onalar va dadalar turli tadbirlarni tashkil etishda ham ishtirok etishlari mumkin.

Ota-onalar ta'lim jarayonini yaxshilash uchun turli xil moliyaviy fondlarni yaratishga haqlidirlar. Yig'ilgan puldan sinfdan tashqari ishlar, ekskursiyalar va sinflarda ta'mirlash ishlari uchun pul to'lash mumkin. Oddiy ta'lim jarayoni faqat bolalar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi yuqori sifatli o'zaro munosabatlar sharoitida ta'minlanishi mumkin. O'qituvchi bolani sinfdan haydash huquqiga egami, o'quvchi hujjatli dalilsiz darslarni o'tkazib yuborishi mumkinmi - bu savollarning barchasi "Ta'lim to'g'risida" gi qonunida yozilib qo'yilgan. Ammo jamoada o'zaro tushunish, qo'llab-quvvatlash va xushmuomalalik bilan bog'liq bo'lgan aytilmagan qonunlar ham mavjud. Agar nafaqat uyda, balki maktabda ham sog'lom psixologik muhit hukm suradigan bo'lsa, o'quv jarayoni yuqori darajada amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Хайдарова, Нигина Ганиевна, and Алибек Убайдуллоев. "Мы должны воспитать молодежь достойной наших великих предков, образованными и просвещенными личностями." *Достижения науки и образования* 5 (27) (2018): 44-45.
2. Xaydarova, Nigina Ganiyevna. "IMPORTANCE OF LESSON PLANS IN TEACHING PROCESS." *Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar* 1.10 (2022): 68-70.
3. Razokovna O. M. et al. English Learning And Vocabulary Growing Methods //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 10628–10632-10628–10632.
4. Ganiyevna K. N. The peculiarities of making perfect lesson plan //Достижения науки и образования. – 2018. – №. 5 (27). – С. 45-46.

NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA ZAMON SHAKLLARINING GAPDA IFODALANISH TAMOYILLARI

Halimova Shohista Sharipovna

Buxoro davlat universiteti 1 – kurs magistranti

Annontatsiya: Bilamizki, fe'l orqali ifodalangan harakatning zamon ma'nosi fe'l so'z turkumining turli grammatik shakllari orqali ifodalanadi. Hozirda fe'l zamon shakllari, ularning gapda ifodalanish tamoyillari xususida turli qarashlar mavjud.

Kalit so'zlar: Zamon shakllari, harakatning zamon ma'nosi, grammatik shakllar, mikro va makro matn

Abstract: We know that the tense meaning of the action expressed by the verb is expressed by different grammars of the verb word group. Currently, there are different opinions about the processes of expression in the verb tense and the right sentence.

Key words: Tenses, tenses of action, grammatical forms, micro and macro text.

Mikro va makro matnda zamon shakllari qo'llanganda undagi shakl va xususiyatlar o'zgarib, ma'lum bir zamon ma'nosi boshqa bir zamon ma'nosini ifodalab kelishi mumkin. Bunday hollarda ularni bir - biridan ajratish maqsadida turli payt ravishlaridan, yuklamalardan va turli xil morfologik uslublardan foydalanamiz.[1, 106] *Hozirgina* buyruq oldik (N.Safarov , Navro'z). *Ertalab* uning qo'lida yangi uzuk ko'rib qoldim(O'. Umarbekov, Yoz Yomg'iri).Ushbu gaplarda hozirgi zamon ifodalangan bo'lsa, *Bu voqea bo'lganiga o'n besh yildan* oshdi (O. Yoqubov, Ulug'bnek xazinasini) misolida esa o'tgan zamon ifodalangan. Ushbu gaplardagi sintagmatik ma'nolar zamon shakllarining funksional , ya'ni matniy xususiyati bilan bog'liq.

Fel shakllari paradigmatic jihatdan morfologik zamon kategoriyasini ifodalasa, fe'l shaklining matn unsurlari bilan o'zaro ta'sirida kontekstual zamon kategoriyasi hosil bo'ladi. Ayrim hollarda matnda ba'zi vositalar ta'sirida Präsens ya'ni hozirgi zamon kelasi yoki o'tgan zamondagi ish-harakatni ifodalaydi.

[2,2] *Bereits 2500 vor unserer Zeitrechnung finden wir auf Tortafeln eines der ältesten Rezepte der Chemie (H.Zinner. Erzählungen, 128).* Bu misolda payt holi ta'sirida Präsens o'tgan zamon ma'nosini anglatmoqda. Bunday misollarni nutq jarayonida qo'llanashiga turli misollar berish mumkin.

Ertaga Toshkentga ketayapman – Morgen gehe ich nach Taschkent

Ushbu misolda hozirgi zamon shakli kelasi zamonni ifodalayapti.

Gestern kommt mein freund zu mir und ich bin nicht zu Hause

Quyidagi misolda hozirgi zamon o'tgan zamonni ifodalayapti.

Nemis tili fe'l so'z turkumining morfologik, sintaktik va semantik jihatdan tasniflab o'rganish ushbu so'z turkumining keng qamrovda tadqiq etishda asosiy ahamiyat kasb etadi. Bular orasida fe'lning morfologik jihatdan tadqiq etib o'rganilishi juda muhimdir.

Morfologik jihatdan fe'llar quyidagi turlarga bo'lib o'rganiladi: 1. Starke Verben kuchli fe'llar; 2. Schwache Verben-kuchsiz fe'llar; 3. Die Verben präteritopräsentia 4. Die unregelmäßigen Verben-nomuntazam fe'llar. Bulardan farqli o'laroq, o'zbek tilida bunday kategoriyalar mavjud emas.

Die Starken Verben - kuchli fe'llar. Kuchli fe'llarning yasalishi asosan fe'l o'zagidagi unlilar o'zgarishi bilan, ya'ni shaxs-sonlarda, zamonlarda o'zgarishi bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'ladi. Kuchli fe'llar hozirgi zamonda turlanganda o'zagidagi unli tovushlar o'zgaradi.

Er liest ein interessantes Buch, ushbu gapdagi "lesen" fe'li o'zagidagi "e" "i" ga almashgan. O'zbek tilida esa bunday hol kuzatilmaydi. *U qiziqarli kitob o'qiyapti*.

Bundan tashqari o'zagidagi "a, o" yoki "au" diftongi bo'lgan kuchli fe'llar II va III shaxs birligida umlaut qabul qiladi.. *Du fährst nach Fergana*

O'zagida "-e" unli tovushi bo'lgan kuchli fe'llar II va III shaxs birligida o'zagidagi "-e" unlisi qisqa yoki cho'ziq, "i, ie" ga o'zgaradi. Bunday fe'llarga *treffen-uchratmoq, werfen-tashlamoq, geben bermok* boshqa fe'llarni misol qilib keltirish mumkin. *Sie trifft mit ihren Freunden*

Kuchli fe'llarni fe'lning uch asosiy qismi bo'lmish: Infinitiv, Imperfekt, Partizip II da o'zgarishi bilan yaqqol ko'zga tashlanadi. Kuchli fe'llar Imperfekt da hech qanday qo'shimcha olmaydi. Masalan: *lesen-las-gelesen, fahren-fuhr-gefahren*

2. Schwache Verben-Kuchsiz fe'llar - ushbu doiradagi fe'llar asosan zamonlarda shaxs-sonlarda ifodalanganda ularni ajratib olishimiz mumkin. Ushbu fe'llarning hozirgi zamon shakli ham fe'l o'zagiga quyidagi shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish orqali yasaladi: Singular-I-e, II-st, III-t; Plural-I-en, II-t, III-en

Masalan: *machen, lieben* fe'llarini oladigan bo'lsak

Ich mache- du machst- Er macht Wir machen – Ihr macht – Sie machen

Ich liebe – du liebst- er liebt Wir lieben-Ihr liebt-Sie lieben

Yana o'zagi: **d, tm, gn, ffh, chn** kabi undosh tovushlar bilan tugagan kuchsiz fe'llar II va III shaxs birligida ham, hamda II shaxs ko'pligida "-e" qo'shimchasini olib keladi. Bunday toifadagi fe'llarga quyidagilarni misol qilib keltirishimiz mumkin:

öffnen-ochmoq, begegnen-uchratmoq, antworten-javob bermok, warten-kutmoq, leiten-boshqarmoq, ordnen-tartibga keltirmok. Kuchsiz fe'ldan o'tgan zamon shaklini yasashda asosan fe'l o'zagiga **-(e)te** qo'shimchasini qo'shish orqali hosil qilamiz. Kuchsiz fe'llarning bundan tashqari o'ziga xos maxsus guruhi ham mavjud. Ushbu guruhga: *kennen-bilmoq, nennen-atamoq, rennen-musobaqalashmoq* kabi ko'pgina fe'llarni misol qilib keltirish mumkin. Ushbu fe'l kuchli fe'lga o'xshab o'zagidagi "-e" unlisini, Imperfekt va Partizip II da "-a" unlisiga almashtiradi va Imperfekt da -te, Partizip II da -t, qabul qiladi: *kennen-kannte-gekannt; denken-dachte-gedacht*.

Shunday qilib, zamoniga ko'ra fe'l shakli matn tarkibida bir tomondan nutq momenti bilan, boshqa jihatdan esa muayyan obyektiv zamon bilan bog'liq bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

1. G'ani Zikrillayev "Ruh va Til", O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, Toshkent-2018
2. Yarash Ro'ziyev "Nemis tili zamon shakllarining publisistik matnlarda pragmatik maqsadda qo'llanilishi" (Центр научных публикаций, Bux DU uz) 2,2, 2020 y
3. Yarash Ro'ziyev "The usage of tense forms of German" (Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali) 2022 y
4. Ganievna K. N., Muhammadislom R. Psychological approach in teaching methods //Достижения науки и образования. – 2017. – №. 4 (17). – С. 101-102.
5. Shavkatovna S. N., Ganiyevna K. N. Using podcasts for enhancing listening and speaking skills in EFL classes //Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes. – 2022. – С. 248-251.
6. Razokovna O. M. et al. English Learning And Vocabulary Growing Methods //Journal of Positive School Psychology. – 2022. – С. 10628–10632-10628–10632.

O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SHAXS KATEGORIYASINING IFODALANISHI

Nurullayeva Gulshana Xayrullayevna

Buxoro davlat universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: O'zbek tilshunosligi o'zining tejamkorlik xususiyati bilan boshqa tillardan, xususan hind-yevropa til oilalaridan farq qiladi. O'zbek tilshunosligida ega so'z, so'z birikmasi, iboralar yordamida ifodalaniladi degan fikrlar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: o'zbek tilshunosligi, hind – yevropa tillari, grammatik vositalar, shaxs shakllari, morfologik vositalar.

Abstract: Uzbek linguistics differs from other languages, especially from Indo-European language families, by its economy. In Uzbek linguistics, it is suggested that words, phrases, and expressions are used to express.

Key words: Uzbek linguistics, Indo-European languages, grammatical means, personal forms, morphological means.

Tilshunos G'. Zikrillayevning fikricha, fe'ning shaxsni ifodalagan shakli ham subye'ktini, ham uning kesimlik belgisini bildiradi. F.Safarovning fikrlarida ham bunga yana bir bora amin bo'lamiz. Uning fikriga ko'ra o'zbek tilida qo'shimcha bilan ifodalanadigan ya'ni *morfologik ega* ham borligini e'tirof etib, o'zbek tilida ifodalanish usuli bo'yicha egani ikki turga ajratgan:

1. Morfologik ega, masalan *izla* deganda II-shaxs birlik ma'nosini bildiruvchi ega ya'ni *sen* nazarda tutiladi. Yoki *o'qituvchimiz* deganda I-shaxs ko'plik ma'nosi anglashiladi.

2. Lug'aviy ega esa so'z, so'z birikmasi va iboralar bilan ifodalanishidir. Masalan: *Qor yog'di. U keldi. Qo'ng'iroq chalindi. Dars boshlandi. Talaba gapirdi. Biz boramiz. Sen sotasan.*

So'zlarning grammatik ma'nolarini ifodalovchi maxsus til vositalari qatoriga kiruvchi kelishik, son, egalik, shaxs, mayllarni ifodalovchi qo'shimchalar kiradi. Shulardan shaxs, son qo'shimchalari Grammatik vositalarisiz aniqlab bo'lmaydi. Masalan, *ko'ylak, ko'ylakni, ko'ylakga,.....ruchka, ruchkaga, ruchkani,so'zlarining o'zi tugallangan fikr anglatmaydi. Ularga Grammatik shaxs, son, zamon qo'shimchalarini qo'shsak, tugallangan fikrni bildiradi. Masalan, Ko'ylakni oldim, ko'ylakni ko'rdim,ruchkamga tegma, ruchkangni ol,.... Oldim so'zidagi –m I-shaxs yasovchi morfologik qo'shimcha hisoblanadi. Tegma so'zidagi –ma esa II-shaxs yasovchi morfologik vositadir.*

Shaxs- ish-harakatning so'zlovchi nuqtai-nazaridan unung bajaruvchisiga aloqadorligini ifodalovchi, o'zaro qarama-qarshi shakllar tizimidan iborat Grammatik katagoriya, morfologik ko'rsatgichdir. Shaxs shakllari ish-harakatning so'zlovchiga(1-shaxs), tinglovchiga(2-shaxs), va suhbatda ishtirok etmagan o'zga shaxsga(3-shaxs) qarashlilikini bildiradi. Harakat obyektining shaxsi ko'p tillarda, jumladan, turkiy tillarda asosan fe'l orqali ifodalanadi. Masalan: *ko'rdim, ko'rganman- 1-shaxs; ko'rding, ko'rgansan-2-*

shaxs; *ko'rdi*, *ko'rgan*-3-shaxs shakllaridir. Nemis tilida esa shaxsni ifodalovchi vositalat sifatida

Shaxs kategoriyasi fe'lning boshqa kategoriyalari (mayl, zamon va nisbat) bilan paradigmatic va funksional munosabatlar orqali bog'lanadi. Ayniqsa shaxs kategoriyasini son kategoriyasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shuning uchun ularni birgalikda nomlab, shaxs-son kategoriyasi, ushbu ma'noni ifodalovchi shakllar esa, shaxs-son qo'shimchalari deb ataladi. Shaxs tushunchasi muayyan leksemalar bilan kishilik olmoshlari tizimida, maxsus affiksial morfemalar (egallik qo'shimchalari) yordamida otlarda ham ifodalanishi mumkin. Bunda kishilik olmoshlari (men, sen, u, biz, siz, ular) bajaruvchi shaxslarni, egallik qo'shimchalari esa (kitobim, kitobing, kitobi) biror narsa buyumning qaysi biriga qarashli ekanligini bildiradi.

I-shaxs shakllarining morfologik vositalari: *-man*, *-miz*, *-m*, *-k*, *-(a)y* va *-(a)yl*ik yordamida yasaladi. Masalan: *boraman*, *boramiz*, *bordim*, *boray*, *boraylik*. Toshkentda bir ro'zg'orga yetadigan yuki*m* bor. Olib kelsa*m* degandim.....Siz qatori, qo'ni-qo'shnilaringiz qatori yashamoqchi*man*. (Said Ahmad "Jimjitlik" 72-bet). Shunaqa gaplardan qachon qutula*miz*. (A.Qahhor "Sinchalak")

II-shaxs shakllarining morfologik vositalari: *-san*, *-sanlar*, *-siz*, *-sizlar*, *-ng*, *-ngiz*, *-nglar*, *-ngizlar*, *-laring*, *-laringiz*, *-(i)sh*, *-(i)ng*, *-(i)nglar*, *-(i)ngiz*, *-(i)ngizlar* bilan hosil bo'ladi. O'zing bilasan. Qarishi*ng* bor. Issiq-sovug'*ing* bor, yotish-turishi*ng* bor. Yoningda bittagina hamdam*ing* bo'lsin degandim-da, yana o'zi*ng* bilasan. Zerikib qolyapsa*n*, bolam. Ermakka bo'lsa ham biron ishni*ng* boshini tutsa*ng* bo'lardi. Bu joyga o'zlar*ingiz* sig'may qolib*siz* (Said Ahmad "Jimjitlik" 72-bet). "Meni savdoyi dadang bilan tashlab ketasammi", deb yig'ladi, degan xayolga bordi. (A.Qahhor "Sinchalak" 14-bet).

III-shaxsda esa aniq va ma'lum qo'shimchalarni ayta olmaymiz. Mayl va zamon qo'shimchalari ayni paytda shaxs ko'rsatkichi vazifasini bajaradi. Masalan: *-di* qo'shimchasi xabar maylining o'tgan zamon ko'rsatkichi bo'lishidan tashqari III-shaxsni ham ko'rsatadi. Ammo Mirvalining sabri chidamay, kampir yo'g'ida sandiq titib, soatni olar, uch- to'rt kun bolalarga maqtanib yurardi. (Said Ahmad "Jimjitlik" 24-bet). *-sin* qo'shimchasi buyruq yoki istak bilan birga III-shaxsni ham ifoda etadi. Tolibjon bo'layotgan ishlarni bilib ba'zan tajang, ba'zan isyonkor tabiatini kuch bilan bosib yurardi. (Said Ahmad "Jimjitlik" 11-bet). Sen-u men o'z toshi*miz*ga bir botmon bo'lib yurib*miz*-da, buning toshi bilan tortilsak, posangiga yaramay*miz* (A.Qahhor "Sinchalak" 16-bet).

Muxtasar qilib aytganda, o'zbek tilida shaxsni nafaqat ega orqali, balki kesim bilan ifodalanishi ham mumkinligi degan fikrlarga qo'shilib, tilimizning o'ziga xos jozibador, ma'noli, hamvazifadosh va albatta tejamkorlik xususiyatlarga ega ekanligini ta'kidlagan bo'lar edim. So'zlardagi morfologik qo'shimchalar yordamida ham so'zning zamonini, sonini, shaxsini aniqlash fikrimizning yana bir dalilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Abdulla Qahhor "Sinchalak"
2. Feruz Safarov "O'zbek tilida morfologik ega"

3. Said Ahmad "Jimjitlik", "Sano Standart" nashriyoti, Toshkent- 2016
4. G'ani Zikrillayev "Ruh va til", O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti, Toshkent-2018
5. 2. Yarash Ro'ziyev " Nemis tili zamon shakllarining publisistik matnlarda pragmatik maqsadda qo'llanilishi" (Центр научных публикаций, Bux DU uz) 2,2, 2020 y
6. Ravshanovna B. Z., Ganiyevna X. N. Three Famous Writers of the Story Genre in English, Uzbek And Russian Language //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 10.
7. Хайдарова Н. Г., Убайдуллоев А. Мы должны воспитать молодежь достойной наших великих предков, образованными и просвещенными личностями //Достижения науки и образования. – 2018. – №. 5 (27). – С. 44-45.
8. Хайдарова Н. Г., Раупов М. Analysis of the characters in literature //Молодой ученый. – 2016. – №. 12. – С. 1035-1037.

AUTOMATION OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF GRAIN DRYING

Azizbek Nodirbekovich Yusupbekov

Tashkent State Technical University

Address: 2 Universitetskaya st., 100095, Tashkent city, Republic of Uzbekistan

E-mail: app-tgtu@mail.ru

Dilmurod Ikromovich Egamberganov

Tashkent State Technical University

Address: 2 Universitetskaya st., 100095, Tashkent city, Republic of Uzbekistan

E-mail: igamoff@inbox.ru

Bog'ibek G'ayrat o'g'li O'rinov

Urgench State University

Address: 14 Hamid Olimjon st., 220100, Urgench city, Republic of Uzbekistan

E-mail: bogibekorinov@mail.ru

In modern conditions of grain production, the issues of increasing labor productivity, reducing the cost of production, saving material, energy and labor resources, intensifying the use of technological equipment for post-harvest processing of combine heaps are very relevant.

One of the directions for solving this most important task is the automation of control and management of technological processes based on modern computer technology.

One of the main factors for improving the quality of grain and seeds is drying, which is an obligatory stage in the technological process of agricultural production in conditions of high moisture zones. Grain material, dried to the standard moisture, is stored for a long time and safely, which is equivalent to additional production and preservation of products, allows you to use part of the sown area for other crops and gives a significant economic effect on a national scale.

Successful solution of the tasks of automation of technological processes of grain drying production seems possible on the basis of the use of computers in closed control loops, which is confirmed by the experience of operating such systems. Recently, in connection with the development of the element base of computer technology, there has been a tendency to create decentralized control systems based on microcomputers that provide higher efficiency and reliability of operation compared to centralized ones[1].

The most expedient is the use of microcomputers in the automation of relatively small technological objects of periodic operation. The use of decentralized control systems for automating drying processes in continuous and intermittent chambers will make it possible to develop the control systems being created both in terms of the complexity of the control laws implemented for each object, and in terms of the number of control levels.

The development of a control system for the technological process of drying grain materials includes several stages.

The purpose of the first stage is to study the technological process as an object of automation, to determine the principles for building a control system. The main tasks of the first stage: analysis of the technological process and existing control systems, identification of their features and shortcomings; formation of the purpose of creation and functions of the control system, selection of the composition of the complex of technical means; improvement and development of control methods for non-stationary objects and systems for automatic control and management of individual technological parameters.

When solving these problems, it should be taken into account that the intensification of drying of grain materials in batch chambers, aimed at improving the efficiency of existing and designed control systems in drying chambers, leads to the complication of drying technological processes as control objects [2]

Relay and linear automatic control systems that have become widespread cannot provide the desired quality and reliability of control due to the lack of the necessary a priori information about the object [1]. Therefore, in the automated control systems we offer

(ACS) as humidity and temperature controllers (for zone grain dryers and exposure) non-contact logic devices based on thyristors and triacs are used [2]. In this regard, to improve the quality of control in control systems for the grain drying process, it is advisable to use adaptive control systems that allow you to adapt to changing conditions by obtaining, processing and analyzing the missing information about the controlled process using an adaptive control device [3].

Using adaptive systems, it is possible to solve a wide range of problems, which include not only control problems, but also the problems of finding optimal conditions for the operation of the system as a whole, controlling objects under parametric disturbances and in the presence of interference.

There are more and more works on the use of adaptive control systems and adaptive controllers for control objects in various industries, which allows us to hope for an expansion of their scope. This is facilitated by the constant improvement of the structure of adaptive control systems, the identification methods used, and the use of new types of control mini- and microcomputers. One of the most promising is the class of adaptive systems with an identifier that allow you to control a variety of technological objects in the conditions of their non-stationarity, noise, rapid change, non-measurability, non-observability, non-identifiability or difficult formalization of individual state parameters [3].

At present, two directions are planned at grain processing enterprises that solve one common problem - the creation of automatic control systems.

Automation "at the top level" involves the development and implementation of automated control systems (automated control systems) for production lines, associations, enterprises and individual sections.

Automation "at the lower level" involves the development of automatic control systems for local circuits, the creation of automated process control systems (APCS) and their implementation in enterprises [3].

The intensification of grain drying regimes and the increased requirements for the quality of dried materials lead to the need to equip grain dryers with new control devices and automatic control systems that allow solving the issues of monitoring and controlling drying processes in batch chambers.

To date, the features of batch drying chambers as objects of automatic control have been studied, however, the created systems for automatic control of temperature and the psychrometric difference of the drying agent do not have mode correction for the parameters of the dried material (for average current humidity and temperature), which does not allow for complex automation of the drying process. These systems do not implement negative feedback on the process state parameters (i.e., the current parameters of the material being dried), and, in fact, are stabilizing automatic control systems that allow you to automatically maintain the specified parameters of the drying agent at the input within certain ranges of values. A system and instruments have been created for measuring the average current moisture content of grain material during chamber drying, but it needs to be improved, especially when used as part of an automated process control system. The basis for the creation of automated systems is a control system that provides complete observability of control objects.

The currently existing drying process control system is implemented using local automation tools, in which many important parameters from the point of view of process control either do not change or change with significant errors and large time delays. This does not allow for an objective and prompt assessment of the state of processes, which ultimately worsens the quality of their management.

In addition, the existing system, in principle, cannot provide the following functions:

- operational diagnostics of equipment condition;
- automatic signaling about violations of the technological regime;
- operational calculation of technical and economic indicators of the work of the departments of reception and preparation for drying;
- documentation of technological and technical and economic information.

These circumstances determine the relevance of the work aimed at developing a microcomputer-based control system for the technological process of grain drying in agricultural grain dryers with intermittent and continuous chambers.

The errors in determining the average moisture content reach 5...8%, which is due to errors in determining the "dry" weight of the sample and the discreteness of control. The decrease in grain quality (protein coagulation, thermal and mechanical injury, etc.) during drying is largely caused by violations of rational operating modes due to inaccurate moisture control.

The results of studies carried out within the framework of the first stage are presented in this paper. In subsequent articles, it is planned to publish the results obtained in the implementation of the task of building a centralized control system, developing the structure of a complex of technical means, as well as its information, algorithmic and software (second stage). The next (third) stage was devoted to the development of algorithmic support for the grain drying process control system and solving problems

related to the development of an adaptive automatic control system and the creation of software for the process control system, which allow to more fully satisfy the system of principles that ensure efficiency, intensity and optimality of the studied technological process.

Conclusion.

1. Under the conditions of multidimensionality, non-linearity, multi-loop and multi-connectivity of the technological process of grain drying, the automatic control system for grain dryers must have an adaptive non-linear structure.

2. Automatic control systems for small batch dryers should have distinctive features compared to automated control systems designed for large continuous grain dryers.

3. Control systems for the grain drying process should not be based on relay elements with long delay times and low reliability, but on modern inertialess non-contact logic elements of increased accuracy and reliability.

REFERENCES:

1. Suglenok N.V., Manasyan S.K. Problemy i perspektivy razvitiya zernosusheniya // Pril. k Vestn. KrasGAU. – 2004. – №2.

2. Modelirovaniye i optimizatsiya prtsessov sushki / N.V. Suglenok [i dr.] // Vestn. KrasGAU. –2010. –№12. – S. 128–133.

3. Manasyan S.K. Postroyeniye matematicheskoy modeli protsessa sushki zerna i metody yeye nastroyki //Avtomatizatsiya protsessov sushki i posleuborochnoy obrabotki zerna / otv. red. L.V. Kolesov. – L.:

Izd-vo LSXI, 1984.

O'QUV JARAYONI UCHUN RAQAMLI TA'LIM RESURLARINI YARATISH VA ULARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Qambarov Bahriddin Panji o'g'li

Nizomiy Nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti

magistratura yo'nalishi TAT 1 - bosqich magistri

E-mail : qambarovbahriddin@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada axborot-telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan zamonaviy innovatsion ta'lim muhitini shakllantirishning asosiy yondashuvlari, uning muhim qismi sifatida raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *raqamli ta'lim resurslari, ta'lim muhiti, innovatsiyalar, axborot texnologiya.*

Ta'limini rivojlantirishning hozirgi bosqichi fundamentalizatsiya, talabalarga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish uchun shart-sharoitlarni yaratish, ta'lim jarayonini differentsiallashtirish va individuallashtirishning barqaror tendentsiyalari bilan tavsiflanadi. Oliy ta'limning yangi paradigmasi talabalarda bilimlarni taqdim qilish va rivojlantirish asosida ma'lum kompetensiyalarni shakllantirishni asosiy maqsad qilib qo'yadi. Shu bilan birga, kompetensiyalar deganda mutaxassisning ish quroliga aylangan, u turli vazifalar va muammolarni hal qilishda foydalanadigan faol bilimlar tushuniladi [1].

¹ Voronina T., Molchanova O., Abrameshin A. Ta'limdagi innovatsiyalarni boshqarish // Rossiya oliy ta'lim. 2001 yil. № 6. S.3-12.

Rivojlanayotgan jamiyatga tanlash sharoitida mustaqil ravishda mas'uliyatli qarorlar qabul qila oladigan, ularning yuzaga kelishi mumkin bo'lgan oqibatlarini bashorat qila oladigan, hamkorlik qilishga qodir, harakatchanlik, dinamizm, konstruktivlik bilan ajralib turadigan, jamiyat taqdiri uchun mas'uliyatni his qiladigan bilimli, axloqiy, tashabbuskor odamlar kerak. Shu munosabat bilan o'qituvchi faoliyatiga qarashlar o'zgarib bormoqda, uning roli bilimlarni oddiy tarjimondan ancha murakkab rolga - o'quvchilarning yangi bilim, ko'nikma va malakalarni egallashdagi faoliyatini tashkilotchisiga o'tish bilan bog'liq. Oliy ta'lim ijtimoiy munosabatlarni insonparvarlashtirish, shaxsning yangi hayotiy qarashlari va qadriyatlarini shakllantirishning eng muhim omili, shuningdek, yosh fuqarolarning zamonaviy, sifatli ta'lim olishi kafolatiga aylanishi kerak. Yaqin vaqtgacha bu muammolarni ta'limga an'anaviy yondashuv, umume'tirof etilgan o'quv qo'llanmalari, an'anaviy darslar tizimiga ko'proq yo'naltirilgan holda amalga oshirish uchun real sharoitlar mavjud emasligi sababli hal qilish mumkin emas edi.

Bunday sharoitlarda quyidagini amalga oshirish uchun real imkoniyatlar mavjud emas edi:

- har bir o'quvchini faol bilish jarayoniga jalb etish, olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash va bu bilimlarni qayerda, qanday va qaysi maqsadlarda qo'llash mumkinligini aniq tushunish;

- Tegishli muloqot qobiliyatlari zarur bo'lgan hollarda muammolarni hal qilishda hamkorlikda ishlash;

- muayyan muammo bo'yicha o'zining mustaqil, ammo asosli fikrini shakllantirish uchun zarur ma'lumotlardan erkin foydalanish, uni har tomonlama o'rganish imkoniyati;

- kundalik faoliyat davomida paydo bo'ladigan muammolarni hal qilish uchun o'zlarining intellektual, jismoniy, axloqiy kuchlaridan doimiy foydalanish.

Talaba yoshlarning zamonaviy tayyorgarligini ta'minlash yo'llarini izlash zamonaviy pedagogika fani va amaliyotining eng muhim vazifalaridan biridir. O'quvchi shaxsini shakllantirish, barkamol shaxsni tayyorlash, bo'lajak mutaxassislarning kasbiy mahoratini yuqori darajada ta'minlash kabi murakkab vazifalarni ta'lim texnologiyasini tubdan o'zgartirmasdan hal qilib bo'lmaydi.

O'quv jarayondagi innovatsion texnologiyalar innovatsiyalarga asoslangan texnologiyalar: tashkiliy (ta'lim faoliyati sharoitlarini optimallashtirish bilan bog'liq), uslubiy (ta'lim mazmunini yangilash va uning sifatini oshirishga qaratilgan) va boshqaruv.

Innovatsion texnologiyalar talabalarga o'quv-uslubiy adabiyotlar va materiallardan unumli foydalanish, kasbiy bilimlarni o'zlashtirish, muammoli-izlanish tafakkurini rivojlantirish, kasbiy mulohazani shakllantirish, ilmiy-tadqiqot ishlarini faollashtirish, olgan bilimlarini o'z-o'zini nazorat qilish imkoniyatlarini kengaytirish imkonini beradi.

O'qitishdagi innovatsion yondashuvlar o'qituvchilarga o'quv-metodik adabiyotlarni tezkorlik bilan yangilash, modulli o'qitish texnologiyalarini joriy etish, simulyatsiya o'qitish texnologiyalaridan foydalanish, talabalar bilimni nazorat qilish imkoniyatlarini kengaytirish, mutaxassislar tayyorlashning mavjud texnologiyalari sifatini oshirish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar, umuman olganda, ta'lim sifatini va demak, ta'lim xizmatlari bozorida universitetning raqobatbardoshligini oshiradi.

So'nggi besh yil ichida o'quv jarayonini texnik va texnologik ta'minlash sezilarli darajada o'zgardi, turli darajadagi ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun yaxlit raqamli hududlar paydo bo'ldi: boshqaruv faoliyatini avtomatlashtirish, raqamli kutubxonani qo'llab-quvvatlash, ta'lim ishlarini ommaviy axborot vositalari bilan qo'llab-quvvatlash, o'quv jarayonida raqamli ta'lim resurslaridan (DER) foydalanish, maktabdan tashqari mashg'ulotlarni axborotlashtirish, o'qituvchilar va talabalarning masofaviy ish shakllari mavjud.

Ta'limni axborotlashtirish ilg'or ilmiy-uslubiy bazani yaratish, xodimlarni qayta tayyorlash va yangi avlod mutaxassislarni tayyorlash, zarur moddiy-texnik bazani rivojlantirish, pedagogik faoliyatning yangi madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq. Ta'lim maqsadi va vazifalarining innovatsionligi shundan iboratki, talabalar nafaqat bilim oladilar, balki o'qituvchi bilan birgalikda ishlash jarayonida ular kasbiy kompetentsiyaning asosini tashkil qiladilar, uning ahamiyati zamonaviy innovatsion hujjatlarda ta'kidlangan. Innovatsion maqsad va vazifalarga o'qitishda axborot, madaniyatshunoslik, kommunikativ, faollik yondashuvlaridan malakali foydalanish orqali erishiladi.

Ta'lim shakllarining innovatsionligi shundan iboratki, an'anaviy darslar bilan bir qatorda sinflar elektron o'quv vositalaridan foydalangan holda, multimedia mahsulotlari va

resurslari imkoniyatlarini o'rganishda, multimedia raqamli ta'lim resurslarini ishlab chiqishda talabalarning ishtirokida, ilmiy maqolalar, kurs va bitiruv ishlarini yozish [2].

Kadrlar tayyorlash milliy jamg'armasi ko'magida universitet ijodiy jamoasi "Maktab o'quvchilari uchun "Texnologiya" (V.D.Simonenko tahriri) darsliklari qatori uchun raqamli ta'lim resurslari (DER) to'plamini shakllantirish" loyihasini amalga oshirdi. Ishlab chiqilgan DERlar ma'lumotnoma darsliklaridagi bo'limlar mazmuniga mos keladi, ta'limning zamonaviy shakllariga yo'naltirilgan, multimediali ta'lim beradi, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga oladi:

- ushbu bo'lim doirasidagi bilim va ko'nikmalar asosida o'quvchini hayotiy muammolarni hal qilishda tajriba orttirishga yo'naltiradigan o'quv faoliyati turlarini taklif qilish;

- guruh ishlaridan foydalanishni ta'minlash;
- modulli tuzilmani nazarda tutgan holda ta'limni rejalashtirish variantlarini o'z ichiga oladi;

- ishonchli materiallarga asoslangan; bir vaqtning o'zida mavzuli bo'limlarni kengaytirmasdan, darslikning tegishli bo'limi hajmidan oshib ketish;

- DER bilan parallel ravishda boshqa dasturlardan foydalanish imkoniyatini ta'minlash;

- ishning oraliq natijalarini, agar uslubiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lsa, individual tuzatish va saqlashni ta'minlash;

- foydalanuvchilar uchun qulay interfeysga ega.

"Maktab o'quvchilari uchun texnologiya" (V.D. Simonenko tahriri) darsliklari qatori uchun raqamli ta'lim resurslari (DER) to'plamini shakllantirish" loyihasi doirasida raqamli ta'lim resurslarini yaratish bo'yicha to'plangan tajribadan deyarli barcha jihatlarida foydalanish mumkin. O'quv jarayoni uchun DERni yaratish bilan bog'liq butun kompleks loyihalarni shakllantirish.

¹ Bordovskiy G.A., Nesterov A.A., Trapitsyn S.Yu. O'quv jarayoni sifatini boshqarish: Monografiya. Sankt-Peterburg: Rossiya davlat pedagogika universiteti nashriyoti im. A. I. Gertsen, 2001. 359 b.

O'quv jarayoniga DERni faol joriy etishning hozirgi tendentsiyasi, ta'lim usullari va shakllarining o'zgarishi kelajakda ta'limning an'anaviy modelidan ko'p qutbli ehtiyojlarini qondiradigan innovatsion modelga o'tish imkonini beradi. Ushbu maqola zamonaviy innovatsion ta'lim muhitini shakllantirishga asosiy yondashuvlarni, uning muhim tarkibiy qismi sifatida raqamli ta'lim resurslaridan foydalanishni ko'rib chiqadi. Ushbu maqolaning amaliy ahamiyati o'quv ta'lim uchun raqamli ta'lim resurslari tomonidan bajarilishi kerak bo'lgan asosiy talablarning tavsifi va uni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar bo'yicha bilimlarning tavsiyalari ko'rib chiqilgan.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Voronina T., Molchanova O., Abrameshin A. Ta'limdagi innovatsiyalarni boshqarish // Rossiyada oliy ta'lim. 2001 yil. № 6. S.3-12.

2. Bordovskiy G.A., Nesterov A.A., Trapitsyn S.Yu. O'quv jarayoni sifatini boshqarish: Monografiya. Sankt-Peterburg: Rossiya davlat pedagogika universiteti nashriyoti im. A. I. Gertsen, 2001. 359 b.
3. Rossiya ta'limini modernizatsiya qilish: strategik o'zgarishlar. / Ya.I.Kuzminov tahriri ostida. M., 2002. 194 b.
4. Mojaeva L.G. Zamonaviy dunyoda ta'lim kontseptsiasining evolyutsiyasi // Ta'lim iqtisodiyoti. 2001. №6. 15-17-betlar.
5. Eliseeva E.V., Zlobina S.N., Sinitsa N.V. Oliy ta'lim tizimida raqamli ta'lim resurslaridan foydalanishning nazariy, uslubiy va uslubiy asoslari: monografiya. Bryansk: "Kursiv" nashriyoti, 2009. 233 p.
6. Ta'lim tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalari / Ed. Polat E.S. M., 1999. 218 b.
7. Osin A.B. Ta'limda multimedia: axborotlashtirish konteksti. M: Nashriyot xizmati agentligi, 2004. 310 b.
8. Bepalko V.P. Kompyuterlar ishtirokida ta'lim va ta'lim (III ming yillik pedagogikasi). M: MPSI, 2002. 215 b.

THE ROLE OF OUR ART IN EDUCATING YOUTH IN PATRIOTIC SPIRIT

Sabirov Zabikhillo Rakhmatillaevich

Artistic director of the Joy circle group at the cultural center of Shaikhontohur district

Abstract: *It is known that after the independence of our country, spiritual and educational affairs were considered as one of the important priority issues of our state policy. From the time when the winds of independence started in our country, great changes began to appear in people's consciousness, worldview, thinking, goals and aspirations, in a word, in the spiritual-ideological world, their spiritual nature and even their appearance. Because independence opened the gates of freedom, nationalism, patriotism and started people towards goodness.*

Keywords: *Motherland, development, values, youth, art, independence, education, patriotism.*

"Watan" is derived from the Arabic word "Motherland". Homeland means the place where a person's umbilical cord blood was spilled, the place where his descendants and ancestors were born, his social environment and the person, his life and spiritual concepts. "Patriotism" means devotion to the Motherland, service to it, preservation of national peace, spiritual and moral qualities that encourage to be active for the development of the Motherland. Patriotism means loving the land inherited from our ancestors, preserving and developing the country's past and future, folk traditions, songs, and values."

Since the issue of educating young people in the spirit of patriotism is one of the issues at the state level, it is appropriate to implement the tasks set out in clearly planned roadmaps for such goals. Everyone interprets the concept of homeland in different ways, at their own level of understanding. This is the place where a person was born, where the blood of the navel was shed, where he spends his childhood and youth, where he gets education, where he travels and stays. To love the motherland, to serve for its development, to protect it from the evil eye and dark forces, to protect its honor - all these are responsible tasks that you and we face. The concept of homeland, the feeling of loving, honoring and protecting it can be observed not only in humans, but also in the animal world. A fish tends to water, an animal to its nest, an insect's nest.

The issue of youth education is one of the most important strategic tasks of our state policy today. Education of young people and development of their personality in all aspects is the responsibility of all general education schools. It is no exaggeration to say that in the development of the country, the education of young people in the spirit of patriotism is compared to military service. From this point of view, the issues of educating in the spirit of patriotism have always been related to military service. But we believe that the role of our art in educating young people in the spirit of patriotism is incomparable. Today, if we educate the spirituality of young people by devoting them to art at least a little, then there will be excellent light upon light. Also, art is considered to be the main factor for the growth of all abilities of students and creation of creative aspirations. Bringing cutting-edge ideas to contemporary trends and contemporary art themes

explanation is considered a rich resource for educating boys and girls in ideological belief and spiritual worldview. Only then will a strong national education system, which will have an emotional impact on the spirit of the young generation, educate them in bravery, courage and initiative. The concept of patriotism is often used in relation to military activities. In one respect, this is true.

REFERENCES:

1. Abu Rayhan Beruni Monuments of ancient peoples. Selected works. Tashkent Science 1968.
2. Abu Rayhan Beruni Monuments of ancient peoples. Selected works. Tashkent Science 1968.
3. Avloni Abdulla Turki Gulistan or ethics. - Tashkent: Teacher 1992. -160
4. Dostmukhamedova Sh.A., Nishonova Z.T., Jalilova S.Kh., Karimova Sh.K., Alimbayeva Sh.T. "Young periods and pedagogical psychology" - Tashkent: TDPU, 2013.
5. Inoyatov I.Y., Abilov M.Kh. "Defence of the Motherland is a sacred duty" Tashkent. "Uzbekistan". 2001

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ФИНАНСОВОЙ СИСТЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Велиева Сусанна Раиповна
Раджабов Санжарбек Хамроевич
студент
Турсунов Фирдавс Шералиевич
студент

Аннотация: *В данной статье описаны перспективы развития мировой финансовой системы и глобальные проблемы развития финансовой системы.*

Ключевые слова: *финансовая система, цикл, глобальный, общество, валовой внутренний продукт, ресурс, модель.*

В современной экономике происходит переход к качественно новому состоянию финансовой системы, которая характеризуется ее способностью выполнять свою основную функцию - финансирование экономического роста. В то же время финансовая система не может адекватно справляться с организацией перераспределения финансовых ресурсов и превращением их в реальную экономику, уровень ее развития не отвечает требованиям современного экономического роста. Ряд стран объективно нуждаются в системе мер по ускорению развития финансовой системы, финансовых рынков, сектора финансового посредничества, т.е. в создании достаточной финансовой поддержки экономического развития.

Масштабное изменение качества финансового капитала, выразившееся в появлении новых форм финансово-экономических отношений глобального плана, в первую очередь коснулось финансового пространства и соотношения мировых финансовых практик и адресной политики. Он служит обеспечению комплексного развития страны в соответствии с сложившимися в мире тенденциями с точки зрения комплексного финансирования общественной жизни.

Результатом финансирования стало резкое увеличение доли финансового сектора в мировом валовом внутреннем продукте, а также распределение доходов от операций на финансовых рынках, занимающих основное место в структуре совокупных доходов общества, в экономике развитых стран. В общественном сознании развитых стран утвердилась новая поведенческая модель, ориентированная на доминирование финансовых инструментов, составляющих движение финансовых услуг и финансовых (денежных) ресурсов.

Экономисты указывают на три основные причины кризиса: во-первых, ошибки регулирования со стороны государства; во-вторых, цикличность развития экономики; в-третьих, несостоятельность существующей финансовой системы.

Поскольку финансовый кризис затронул практически все страны, связанные друг с другом экономическими отношениями, возникла необходимость рассматривать мировую финансовую систему как институциональную или структурно-правовую форму организации финансовых отношений. Мировой финансовый рынок предполагает наличие финансовой системы, представляющей собой совокупность различных сфер финансовых отношений, где формируются и используются денежные ресурсы. Одним из приоритетных направлений формирования финансовой системы является усиление ее роли в борьбе с финансово-экономическим кризисом. В то же время необходимость реформирования финансовой системы видится главным условием успешного построения цивилизованных рыночных отношений в стране.

В настоящее время термин «финансовая система» является наиболее распространенным и часто встречается в юридических документах, судебных решениях, социальных сетях, выступлениях главы государства, председателя правительства. У него нет юридического определения, нет и единого концептуального производства ученых в разработке рассматриваемого определения. Его сложная природа должна быть понята, потому что также можно показать его изменения: исторические, политические, экономические и правовые.

Также следует отметить, что увеличение нормативно-правовых документов, направленных на регулирование отношений в финансовой системе, носит, к сожалению, бессистемный и сиюминутный характер. В то же время можно сделать вывод, что данный термин часто используется в законодательстве в период кризиса. Следует отметить, что определение термина «финансовая система» неоднозначно, с определением ее границ и категорий в финансовом праве, такие как финансовая деятельность и финансовая дисциплина.

Комплексный характер термина «финансовая система» определяется тем, что данное понятие должно быть объектом научного исследования экономистов, финансистов, управленческих специалистов, поэтому основной задачей при рассмотрении данного термина является определение объема этих понятий. Актуальность проблем в международной финансовой системе связана с глобальным финансово-экономическим кризисом и необходимостью укрепления ее архитектуры с целью недопущения подобных потрясений в будущем и предотвращения дальнейшего распространения кризиса.

Финансовая система должна соответствовать следующим принципам: устойчивости финансовой системы, принципу взаимодействия и согласованности финансового контроля и государственного управления с государственными и финансовыми органами, принципу федерализма. Кроме того, как ученые, так и законодатели используют путают термины «финансовая система» и «бюджетная система», «финансовая система» и «денежная система». Можно сказать, что налоговая и бюджетная системы являются частью финансовой системы.

Итак, нынешний финансово-экономический кризис – это, прежде всего, кризис финансовой системы, показавшей свою слабость, а также необходимость четкого государственного регулирования. Практически все ученые отмечают тенденцию к повышению роли государства в регулировании кризисных явлений, включая правовое регулирование, превентивные меры и создание программ антикризисного управления.

Проблема в том, что эти программы и меры не разрабатываются, когда кризис принял «глобальный» масштаб и всеобъемлющий характер, а государство должно постоянно выполнять свои задачи по предотвращению кризисных ситуаций. В. Зорькин справедливо констатировал, что «мировой финансово-экономический кризис по своей сути означает кризис современного правового государства». Приходится согласиться с Е.В. Покачалова констатировала, что «четкое разграничение финансовой системы на определенные звенья (учреждения) необходимо не только с теоретической, но и с практической точки зрения».

Обобщая вышеизложенное, можно охарактеризовать финансовую систему как совокупность взаимосвязанных правовых норм, основанных на определенных принципах, регулирующих общественные отношения, связанные с формированием, распределением и использованием денежных средств органами, осуществляющими финансовую деятельность.

UMUMIY TURDAGI DAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA LOGOPEDNING PEDAGOGLAR BILAN HAMKORLIK ISH REJASINI TUZISH MAZMUNI

Yoqubova Sadoqat Otaxonovna

Xorazm viloyati Shovot tumanidagi 1-DMTT logoped-o`qituvchisi

Eshmurodova Zilola Saidmurodovna

Toshkent shahar Mirzo Ulug`bek tumani 419-DMTT logoped-o`qituvchisi

Mutalova Dilbar Xusniddin qizi

Toshkent shahri Sergeli tumani 297-DMTT logoped-o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy turdagi davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida logopedning pedagoglar bilan hamkorlik ish rejasini tuzish mazmuni haqida fikr yuritilgan.

Аннотация: В данной статье отражено содержание сотрудничества логопеда с педагогами в государственных дошкольных образовательных учреждениях общего типа.

Kalit so'zlar: Logopediya, duduqlanish, hamkorlik, korreksion.

«Logopediya» termini grekcha logos (so'z, nutq), peydeo (tarbiyalayman, o'qitaman) so'zlardan tashkil topgan bo'lib, tarjimada to'g'ri «nutqni tarbiyalash» ma'nosini anglatadi. Logopedning asosiy vazifasi nutqida nuqsoni bor shaxslarni o'qitish, tarbiyalash va qayta tarbiyalashning ilmiy asoslangan tizimini ishlab chiqish, Shuningdek, nutq nuqsonining oldini olishdan iboratdir. Logopediya fani optimizm va chuqur insonparvarlik bilan yo'g'rilgandir. U nutqida nuqsoni bor bolalarning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishi uchun qulay imkoniyatlar yaratib beradi.

Umumiy turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari sharoitida turli xil nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarga beriladigan logopedik ta'limning asosiy vazifalari etakchi nutq nuqsonini tuzatish bilan birga xat-savodni egallashga tayyorlash ishini ham o'z ichiga oladi. Nutq nuqsoniga ega bolalarga mo'ljallangan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida barcha korreksion jarayonlarni aniq tashkil qilish ko'zda tutiladi. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion-pedagogik ishini amalga oshirish jarayonida logopedning musiqa rahbar, jismoniy tarbiya yo'riqchisi, psixolog, tarbiyachi hamda ota-onalar bilan o'zaro hamkorlik qilishi orqali ta'minlanadi. Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun kun tartibi ishlab chiqiladi. Logoped tomonidan o'tkaziladigan umumiy guruhlardagi va yakka tartibdagi mashg'ulotlar ko'zda tutilgan. Korreksion-pedagogik ish jarayonida logoped va tarbiyachi hamkorlikda ishlashi zarur. Tarbiyachi bola nutqining shakllanishidagi individual kamchiliklarini bilishi, ta'lim va ta'limdan tashqari faoliyat jarayonlari davomida har bir bolaning nutqiy imkoniyatlarini hisobga olishi shart. Logoped bilan hamkorlikda nutqining to'liq rivojlanmaganligi (FNR-guruhlarda) nutq o'stirish, tevarak-atrof bilan tanishtirish, savodga o'rgatishga tayyorlash bo'yicha mashg'ulotlar rejalashtiriladi. Logoped bilan tarbiyachining ishidagi izchillik maxsus daftarda qayd qilinadi.

Undan tashqari bola nutqidagi qaysi tovush nuqsoni bo'lishiga qarab tarbiyachi bolaga o'sha tovushlar ko'proq mujassam bo'lgan she'r, maqol, tez aytishlar bilan bolani nutqini rivojlantiradi va boyitadi. Boladagi nutq tovushlari asta-sekinlik bilan to'g'irlanib boravergach, Bolani rag'batlantirib, o'z-o'ziga bo'lgan ishonch, g'urur va iftihorini rivojlantirishi mumkin. Bevosita tarbiyachisiga, logopedga, atrofdagilarga umuman olganda vataniga mehr tuyg'usi shakllana boshlaydi.

Dislaliya tashxisi qo'yilgan bolalar bilan tarbiyachi qaysi tovush nutqida yo'qligi va talaffuzi noto'g'riligiga qarab, o'sha tovushlar ishtirok etgan she'rlar, hikoyalar, maqollar, tez aytishlar orqali bolani nutqiga o'sha tovushlarni qo'yishga yordam beradi.

Duduqlanuvchi bolalar bilan esa tarbiyachi logoped bilan kelishgan holda bolaning kun tartibini to'g'ri tashkil etishi, chiniqtiruvchi tadbirlar va hakoza tashkil etiladi. Undan tashqari duduqlanuvchi bolalarning erkin nutq darajasiga ham bog'liqdir. Tarbiyachi esa bolalarga ertak, hikoyalarni bayon qilishni, hamda she'rlar yodlab aytib berishini ta'minlaydi.

Umumiy turdagi maktabgacha ta'lim tashkilotida duduqlanuvchi bolalar uchun asabiylashmaslikni, ruxiy jihatdan tinchlikni yaratib beradi. Duduqlanuvchi bolalarning o'yin faoliyatini kuzatish jarayonida ularning o'yin xususiyatlari, o'zaro munosabati, o'yindagi faollik darajasini kuzatib boradi.

Duduqlanishni bartaraf etishni oldindan aytish ko'pgina shart-sharoitlarga, birinchi navbatda uning mexanizmlariga, atroflicha ta'sir ko'rsatishning boshlanish muddati va undan to'liq qo'llanishga bog'liqdir. Boladan ruhiy buzilishlar qanchalik kam bo'lsa duduqlanish jarayonini ham oldini olish ham ijobiy bo'lad

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. <https://lex.uz/>

ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALAR BILAN ERTAKTERAPIYA USULI SIFATIDA

Ravshanova Sohiba Bahodirovna

Toshkent viloyati, Qibray tumani DKTIMTT "Imkon" reabilitatsiya markazi defektologi

Saydumarova Dildora Fazlitdinovna

Toshkent shahar Olmazor tumani 467-sonli DMTT defektologi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ertaktepapiyaning alohida yordamga muhtoj bolalar shaxsini shakllanishida samarasi hamda mazmun mohiyati to'g'risida fikr yuritilgan*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются эффективность и содержание сказкотерапии в формировании личности детей с особыми потребностями.*

Kalit so'zlar: *Alohida yordamga muhtoj bolalar, terapiya, shaxs, korreksiya.*

*Ertak - bu xalqning buyuk ma'naviy madaniyati bo'lib,
biz uni zarrachalardan to'playmiz va ertak orqali
bizga xalqning ming yillik tarixi ochib beriladi.*

Aleksey Nikolaevich Tolstoy

Alohida yordamga muhtoj bolalar - bu ta'limda qiyinchiliklarga duch keladigan jismoniy yoki aqliy nuqsonlari bo'lgan murakkab va o'ziga xos kontingent. Ushbu toifaga turli xil rivojlanish buzilishlari bo'lgan bolalar kiradi: eshitish, ko'rish, nutq, tayanch-harakat tizimi, aqliy rivojlanishi kechikkan va murakkab buzilishlari bo'lgan bolalar kiradi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarning muammolari nisbatan yaqinda ijtimoiy harakatning o'rganish ob'ekti va yo'nalishiga aylandi. Jamiyatni rivojlantirish, insonparvarlashtirish imkoniyati cheklangan bolalar muammolaridan xabardor bo'lishni talab qiladi. Tashqi kasalliklarni davolashga urinib, kattalar ko'pincha ichki yaralarni unutishadi. Bolaga aytish qiyin bo'lgan yaralar haqida, shuning uchun ularni davolash uchun ular shunchaki ko'rsatilmaydi. Buning uchun siz bolaga unga tanish bo'lgan muhitni yaratishingiz kerak. Bolalar uchun odatiy narsa nima? O'yinlar va hikoyalar. Maqolamizda biz nisbatan yangi texnikaga - ertakterapiyaga murojaat qilamiz.

Ertakterapiya bu-psixologik usul bo'lib, bola bilan birgalikda olib boriladi. Ertak yordamida bolaning shaxs emotsional muammolarini hal qilishda va bolani axloqiy reaksiyalarini korreksiyalashda foydalaniladi.

Ertakterapiyasi ruhani bilish va davolash shaklidir. Ertakterapiyada inson duch keladigan muammolar va tajribalar haqida hikoya qiluvchi terapevtik ertaklardan foydalaniladi.

Ertakterapiyasi - bu psixoterapevtik yo'nalish bo'lib, uning yordamida bola o'z qo'rquvini, salbiy shaxsiy xususiyatlarini engib o'tadi, shuningdek, uning shaxsiyatini tarbiyalaydi, rivojlantiradi va kerak bo'lganda xatti-harakatlarini to'g'rilaydi. Bu tarbiya va

ta'limning eng qadimiy usuli. Ertakterapiya bugungi kunda juda mashhur bo'lib, og'ir intellektual nogiron bolalar bilan ishlashda faol qo'llaniladi.

Ertakterapiya kontseptsiasining manbalari L. S. Vygotskiy, D. B. Elkonin asarlari hisoblanadi. Ertakterapiyaning tarixi amaliy psixologiya maktabi sifatida o'z mazmunida san'at, fantaziya elementlarini va inson bilan o'zaro munosabatlarning madaniy kontekstining o'ziga xos xususiyatlarini XX asrning 90-yillaridan boshladi. Biroq, agar biz buni aniq shaxsga faol ta'sir qilish usuli deb hisoblasak, unda uning tarixi ancha qadimiy ildizlarga ega bo'ladi.

Ertakterapiya tufayli odamda hayotga ijodiy munosabat shakllanadi, maqsadga erishish yo'llarining xilma-xilligini ko'rishga yordam beradi, hayotiy muammolarni hal qilishda yashirin qobiliyatlarni rivojlantiradi, o'ziga ishonch paydo bo'ladi, odam salbiy his-tuyg'ulardan xalos bo'ladi. muhitda o'zini yo'naltiradi, o'zining kuchli va zaif tomonlarini anglaydi. Boshqa tomondan, o'zini o'zi qadrlash va o'zini o'zi nazorat qilish rivojlanadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida ertakdan foydalanish orqali, bolaning salbiy xulq-atvorining namoyon bo'lishini tuzatishingiz mumkin.

Ertakterapiyaning maqsadi:

- hissiy stressni olib tashlash.
- Guruhda ishonchli o'yin muhitini yaratish. Bolalar o'rtasida shaxslararo aloqalarni o'rnatish.
- bolalarda o'zlariga, tashqi ko'rinishiga nisbatan ijobiy hissiy reaksiyalarni shakllantirish, o'zini va boshqa odamlarni xursand qilish istagini shakllantirish, bolaning emansipatsiyasiga yordam berish.
- bolaning o'ziga, o'z qobiliyatiga ishonch hissini rivojlantirish.
- Tengdoshlar va kattalar bilan muloqot qilish ko'nikmalarini va ko'nikmalarini rivojlantirish.

Ertakterapiyada ishlatiladigan ertak turlari:

Didaktik ertak - bolalarga yangi tushunchalar (uy, tabiat, oila, jamiyatdagi xatti-harakatlar qoidalari va boshqalar) haqida gapirib berish uchun yaratilgan. Bunday ertaklardagi vazifalar bolaga olingan bilimlarni amalda darhol qo'llash imkoniyatini beradi. Didaktik ertakni har qanday qulay shaklda (hikoya, multfilm yoki shunchaki o'yin) aytib berish mumkin. Bu bolada qiziqish uyg'otishi va muntazam mashg'ulotni jonlantirishi mumkin bo'lgan didaktik ertak.

Psixologik ertak - bolaning shaxsiy rivojlanishini yo'naltirish va boyitish uchun mo'ljallangan.

Badiiy ertak - bolalarni insoniyatning estetik tamoyillari, an'analari bilan tanishtiradi.

Diagnostik ertak - bolaning xarakterini aniqlashga yordam beradi va uning dunyoga munosabatini ochib beradi.

Meditatsion ertak - bu ertakning o'ziga xos turi bo'lib, u tinglovchining ongsizligi bilan muloqot orqali uning tasavvurida jonli yorqin tasvirlarni yaratishga urg'u beradi.

Giperaktiv bolalar uchun ertakterapiya. Diqqat tarqoq giperaktivlik buzilishi bo'lgan bolalar bilan ishlashda ko'pincha ertakterapiya usuli qo'llaniladi, bu haddan

tashqari faollikni kamaytiradi va bolaning hissiy holatini normallashtiradi. Ertak orqali giperaktiv bola o'z xatti-harakatlarini nazorat qilishni o'rganadi, yanada xotirjam bo'ladi.

Bolalar bilan logopedik ish jarayonida ertakterapiya.

Og'ir nutq buzilishi bo'lgan bolalarni o'qitish uchun ertakterapiya usuli keng qo'llaniladi. Bu usul kognitiv qobiliyatlarni, shuningdek, nutq funksiyasini bola uchun tushunarsiz, sodda va qulay o'yin shaklida rivojlantirish uchun juda samarali. Sabab-oqibat munosabatlarini shakllantirishga va jamiyatda qabul qilingan ijtimoiy normalarni o'rganishga yordam beradi.

Aqli zaif bo'lgan bolalar uchun ertakterapiya. Barcha mashg'ulotlar o'yin shaklida o'tkaziladi. Ushbu uslub pedagogga bolada ijodiy fikrlashni, og'zaki nutqni, xayoliy fikrlashni, sabab-oqibat munosabatlarini o'rnatish qobiliyatini rivojlantirishga, hazil tuyg'usini rivojlantirishga imkon beradi. Ertakterapiya yordamida mayda va umumiy motorika, kayfiyat foni, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, modellash, rasm chizish va yozish ko'nikmalari yaxshilanadi.

Korreksion ta'lim muassasasida ertakterapiyadan foydalanish.

Ertak tinglab, bola sir va sarguzashtlarga to'la sehrli dunyoga sho'ng'iydi. Bu bolada ertak qahramoniga kuchli tuyg'uni shakllantirishga yordam beradi. Ertakterapiya bolalarni boshqa odamlar bilan muloqot qilishni o'rgatish, rivojlantirish va o'rgatish, shuningdek nutqni, yuqori aqliy funksiyalarni: fikrlash, xotira, tasavvurni rivojlantiradi.

Korreksion ta'lim muassasasida ertakterapiya alohida o'rin tutadi, bu ertak yordamida bolalar ertaklarning bosh qahramonlari ko'rsatadigan xatti-harakatlar normalarini eng oson va sodda tarzda o'rganadilar.

Ertakterapiyadan foydalanib, siz bolani fobiya va salbiy xarakter xususiyatlaridan halos etishimiz mumkin. Ertak sevgi va do'stlikni qadrlashga, hayotiy qadriyatlarni tushunishga va boshqalarni kechirishga yordam beradi.

Olimlar uzoq yillar davomida ertakterapiyaning o'sib borayotgan shaxsga ta'sirini o'rganib, undan foydalanishning 3 ta usulini aniqladilar:

1. Tarbiyalash vositasi. Jamiyatda borliq haqida tushuncha shakllanadi, xulq-atvor normalari va qoidalar haqidagi bilimlar rivojlanadi, axloqiy tamoyillar singdiriladi.

2. Turli yosh toifalaridagi bolalarga qo'llanilishi mumkin bo'lgan rivojlanish vositasi. Masalan, 3 yoshli bolalar ezgulik va yomonlik tushunchalarini farqlashni, tevarak-atrofdagi olamni, undagi hodisalarni tushunishni o'rganadilar. Bu erda o'yinchoqlar, hayvonlar haqidakichik ertak va hikoyalarni tanlash tavsiya etiladi. 10 yoshdan oshgan bolalar hayot sharoitlariga qarshi turishni o'rganadilar, haqiqiy hayotda so'zlaringiz va harakatlaringiz uchun javobgarlikni o'z zimmangizga olishingiz kerakligini qabul qiling.

3. Psixoterapiya. Ertak terapiyasini guruh va individual tarzda qo'llash orqali hayot muammolarini hal qilish, qo'rquvdan xalos bo'lish va to'g'ri qaror qabul qilish imkonini beradi. 4 yoshda pari va sehrgarlar haqidagi asarlardan foydalanish to'g'ri bo'ladi.

Ertakterapiya eshitish qobiliyati buzilgan bolalarni rehabilitatsiya qilishda, xususan, koxlear implantatsiyadan keyin logoritmikani bajarishda yordam beradi

Ushbu usulga bo'lgan talabga qaramay, uni o'tkir psixotik sharoitlarda, konvulsiv sindromni rivojlanish xavfi yuqori, miyaning sezilarli shikastlanishi va somatik patologiyaning dekompensatsiyasida qo'llash mumkin emas.

Ertakterapiya usuli bo'yicha alohida yordamga muhtoj bolalar bilan mashg'ulotlar nafaqat bolaning shaxsiy va ijodiy o'sishini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim va korreksion va rivojlantiruvchi xususiyatga ega bo'libgina qolmay, faqat kattalar bilan birgalikda ertakni tinglash emas, balki uni o'zi mustaqil o'qiydigan va fikrlaydigan kelajakdagi potentsial o'quvchini tarbiyalaydi.

Ertakterapiya - bu bolalar psixologiyasi bilan tanishish, unga yaqinlashish va muayyan muammolarni hal qilishda yordam berishning o'ziga xos usulidir. Ertak jamiyatga moslashish, odobli, mustaqil va sog'lom shaxsni tarbiyalashga yordam beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bola xatti-harakatidagi emotsional buzilishlarni, albatta o'yinlar, o'yinchoqlar, bolaning tasviriy faoliyati, musiqa, teatr va umuman aytganda san'at yordamida ham to'g'rilasa bo'ladi. Lekin, bolalar uchun eng tushunarli va sevimli usul bu – ertakdir. To'g'ri tanlangan ertak yordamida boladagi ko'plab muammolar – qo'rquv, injiqlik kabilarni yo'qotish, bolada qat'iyat va irodani shakllantiradi. Ertaklarni faqatgina psixologik terapiyadagina qo'llamay, balki oila davrasida muntazam qo'llash bolalik davridagi eng iliq hislarni bola xotirasida muhrlashga imkon beradi. Ertaklar bolaning muammolaridan kelib chiqqan holda tuzilishi, ertak terapiyasini o'tkazish mobaynida bolaning har bir xatti-harakatiga ahamiyat berib borilishi lozim. Bolaning individual xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ertakni qabul qilish darajasini muntazam kuzatib borish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tkach R. M. T-48 Bolalar muammolari uchun ertakterapiya . - Sankt-Peterburg: nutq; M.: Sfera. 2008. - 118 b.
2. Vachkov I.V. Peri terapiyasi. Psixologik ertak orqali ongni rivojlantirish. - M: Os-89, 2007.-144 b.
3. Grebenshchikova L.G. Marionet terapiyasining tamoyillari. Qo'g'irchoqlar galereyasi. - Sankt-Peterburg: Nutq, 2007. - 80 p.
4. Zinkevich-Evstigneeva T.D. Ertaklar bilan ishlash shakllari va usullari. - Sankt-Peterburg: Nutq, 2008. - 240 b.
5. Zinkevich-Evstigneeva T.D. Ertakterapiyasi asoslari.
6. <https://nsportal.ru/>
7. <https://cyberleninka.ru/>

DAUN SINDROMLI BOLALARNI RIVOJLANTIRISH VA TARBIYALASH XUSUSIYATLARI

Usmonova Dilafruz Muhamadjonovna

Fargona viloyati, Besharik tumani 40 –sonli DMTT defektologi

Halilova Zulfiya Xakimjanovna

Toshkent shahri, Uchtepa tumani 341- sonli DMTT defektologi

Annotatsiya: Maqolada Daun sindromi bo'lgan bolalarning xususiyatlari muhokama qilinadi. Ushbu kasallik bilan bolalarning tug'ilishiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar keltirilgan. Daun sindromidagi buzilishlarning tuzilishi bo'yicha tarixiy ma'lumotlar va tadqiqot ma'lumotlari keltirilgan. Bunday bolalarda eng ko'p uchraydigan nutq buzilishining paydo bo'lish mexanizmi, ya'ni dizartriya tushuntiriladi.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности детей с синдромом Дауна. Приводятся основные факторы, влияющие на рождение детей с этим заболеванием. Даются исторические сведения и данные исследований по структуре нарушений при синдроме Дауна. Объясняется механизм возникновения самого распространенного речевого нарушения у таких детей, которым является дизартрия.

Kalit so'zlar: Daun sindromi, xromosoma, trisomiya, genom, genetika, translokatsiya.

Daun sindromi (21-xromosomada trisomiya) genomik patologiyaning shakllaridan biri bo'lib, unda karyotip ko'pincha oddiy 46 o'rniga 47 xromosoma bilan ifodalanadi, chunki 21-juftning xromosomalari odatdagi ikkita emas, balki uch nusxada ifodalanadi. Ushbu sindromning yana ikkita shakli mavjud: 21-xromosomaning boshqa xromosomalarga ko'chishi (ko'pincha 15 ga, kamroq tez-tez 14 ga, hatto kamroq tez-tez 21, 22 va Y-xromosomaga) - 4% hollarda va uning mozaik versiyasi sindromi - 5%.

Daun sindromi eng keng tarqalgan genetik anomaliyadir. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, har olti yuzdan sakkiz yuzgacha yangi tug'ilgan chaqaloq Daun sindromi bilan tug'iladi.

Daun sindromi kasallik emas, balki organizmdagi sezilarli o'zgarishlarga olib keladigan genetik anomaliyadir. U davolanmaydi. Shuning uchun "kasallik" emas, balki "sindrom" deyish to'g'riroq.

"Sindrom" so'zi ma'lum belgilar yoki xususiyatlarning mavjudligini anglatadi. Daun sindromi birinchi marta 1866 yilda ingliz shifokori Jon Lengdon Daun tomonidan tasvirlangan va uning nomi bilan atalgan. Deyarli bir asr o'tgach, 1959 yilda frantsuz olimi Jerom Lejen ushbu sindromning xromosomal kelib chiqishini asoslab berdi va bugungi kunda biz bilamizki, Daun sindromi irsiy holat bo'lib, u homiladorlik paytidan boshlab mavjud bo'lib, unda qo'shimcha xromosoma mavjudligi bilan belgilanadi. inson hujayralari.

Odam hujayralarida odatda 23 juft xromosoma mavjud. Har bir juftlikdagi bitta xromosoma otadan, ikkinchisi onadan meros bo'lib o'tadi. Daun sindromi 21-xromosomaga qo'shimcha genetik material biriktirilgan uchta hujayra bo'linish anormalliklaridan biri sodir bo'lganda yuzaga keladi. Aynan shu sindromga xos bo'lgan bolaning xususiyatlarini

aniqlaydigan 21-xromosoma juftligidagi patologiya. Kichkintoyda xromosoma anomaliyasi bor-yo'qligini aniqlashning yagona yo'li kindik ichakchasidagi suyuqlikni tahlil qilishdir. Xavf ostida bo'lgan barcha onalarga buni qilish tavsiya etiladi.

Daun sindromining uchta genetik o'zgarishi mavjud:

1. Trisomiya 21. Daun sindromi holatlarining 90% dan ortig'i trisomiya 21 sabab bo'ladi. Trisomiya 21 bo'lgan bolalar ikkita o'rniga 21-juftda uchta xromosomaga ega. Bunday holda, bolaning barcha hujayralarida bunday nuqson mavjud. Ushbu buzqlik tuxum yoki sperma rivojlanishidagi hujayra bo'linishidagi anormallik tufayli yuzaga keladi. Ko'pgina hollarda, bu tuxumning pishib etish davrida xromosomalarning ajratilmasligi bilan bog'liq.

2. Mozaiklik. Daun sindromining bu noyob shaklida (taxminan 2-3% hollarda) faqat ba'zi hujayralar 21-juftlikda qo'shimcha xromosomaga ega. Oddiy va g'ayritabiiy hujayralarning bu mozaykasi urug'lantirilgandan keyin hujayra bo'linishidagi nuqson tufayli yuzaga keladi.

3. Translokatsiya. Daun sindromi, agar 21-xromosomaning bir qismi kontseptsiyadan oldin yoki homiladorlik paytida sodir bo'lgan boshqa xromosomaga (translokatsiya) siljigan bo'lsa ham paydo bo'lishi mumkin. Bu kasallikka chalingan bolalar 21-juftda ikkita xromosomaga ega, ammo ular boshqa xromosomaga biriktirilgan 21-xromosomadan qo'shimcha materialga ega. Daun sindromining bu shakli kam uchraydi (taxminan 4% hollarda)

Ko'p hollarda Daun sindromi irsiy emas. Xromosoma translokatsiyasi bilan bog'liq bo'lgan Daun sindromining faqat bitta noyob varianti meros bo'lishi mumkin.

Daun sindromi bo'lgan bolalarning atigi 4 foizida translokatsiya mavjud, ularning yarmiga yaqini bu genetik nuqsonni ota-onalaridan biridan meros qilib olgan. Translokatsiya irsiy bo'lsa, bu ona yoki ota genetik mutatsiyaning muvozanatli tashuvchisi ekanligini anglatadi.

Ko'pincha, Daun sindromi bo'lgan bolalar rivojlanishda tengdoshlaridan orqada qoladilar. Ilgari, bunday bolalar aqliy zaif deb hisoblangan. Ammo endi bu haqda kamroq gapirishadi.

Daun bola tug'ilishining sabablari:

1. Ota-onalarning yoshi. Ota-onalar qanchalik katta bo'lsa, Daun sindromi bo'lgan bolani tug'ish ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Onasining yoshi 35 yoshdan, otasi 45 yoshdan.

2. Ota-onalarning irsiy genetik xususiyatlari.

3. Bir-biriga yaqin qarindoshlar orasida bo'lgan nikohlar

Bunday bola tibbiy nazoratga muhtoj. Tug'ma nuqsonlar, birga keladigan kasalliklar mavjudligini aniqlash kerak. Shifokorlar sindromning ta'sirini kamaytirish uchun maxsus dori-darmonlarni buyurishi mumkin.

Daun sindromi bo'lgan bolalar o'qitishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin:

1) motor rivojlanishidagi kechikish:

2) eshitish va ko'rish bilan bog'liq bo'lgan muammolar;

- 3) nutqni rivojlantirish bilan bog'liq muammolar;
- 4) zaif qisqa muddatli eshitish xotirasi;
- 5) konsentratsiyaning qisqaroq davri;
- 6) yangi tushuncha va ko'nikmalarni o'zlashtirish va yodlashda qiyinchiliklar;
- 7) umumlashtirish, asoslash va isbotlash qobiliyati bilan bog'liq qiyinchiliklar;
- 8) ketma-ketlikni (harakat, hodisalar, ob'ektlar va boshqalar) o'rnatishdagi qiyinchiliklar;
- 9) og'zaki bo'lmagan vazifalarni bajarishdagi qiyinchiliklar (ob'ektlarni tasniflash, hisoblash operatsiyalari va boshqalar);
- 10) diqqatning beqarorligi.

Daun sindromiga chalingan bolani o'qitish va tarbiyalashning asosiy vazifasi - bolani imkon qadar mustaqil hayotga tayyorlash. Uni jamiyatdan ajratmang, to'rt devorga yashirmang. Sevgi va g'amxo'rlik unga barcha qiyinchiliklarni engib o'tishga va to'liq hayot kechirishga yordam beradi.

Hayotning birinchi oylaridan boshlab bolalar psixomotor rivojlanishda orqada qoladilar. Ularning ko'pchiligi keyinchalik nutqi rivojlanadi va tovush talaffuzida nuqsonlarga ega bo'ladi. Bolalar ularga aytilgan nutqni etarlicha tushunmaydilar, ularning so'z boyligi zaif.

Hozirgi vaqtda sindromli bolalarni tarbiyalash va o'qitish muammolari pedagogika va psixologiyada juda muhimdir. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, Daun sindromi bo'lgan bolalarning tug'ilish chastotasi 800 yoki 1000 tadan 1 tani tashkil qiladi.

Aqliy va jismoniy etishmovchilik tufayli ular sog'lom tengdoshlaridan farqli o'laroq, maxsus yordamisiz jamiyatda hayot va oddiy yashash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni osongina o'zlashtira olmaydi.

Shu bois ta'lim va tarbiyaning ixtisoslashtirilgan usullarini ishlab chiqish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Dunyoda tug'ilgan har bir inson yashash huquqiga ega va jamiyatning boshqa a'zolarining maqsadi har bir insonning, shu jumladan genetik nuqsonlari bo'lgan bolalarning to'liq huquqli shaxs bo'lishiga yordam berishdir. Zero, bu zamonaviy jamiyatning sivilizatsiyasi va insoniyligining ko'rsatkichidir.

Daun sindromi va tarbiya va ta'lim muammolari, asosan, ruhiy rivojlanishning boshqa og'ishlari va buzilishlari bilan bir qatorda defektologiya doirasida o'rganiladi.

Daun sindromli bolani tarbiyalash uning ota-onasi uchun juda jiddiy sinovdir. Bunday bolalarning kayfiyati tez-tez o'zgarib turadi, bu esa yaqinlarini muvozanatdan chiqaradi. Daun sindromli bolalarni tarbiyalash ularning rivojlanishining har bir bosqichida hisobga olinishi kerak.

1. Maktabgacha yosh. Daun sindromi bo'lgan bola o'tirishni, aylanishni, turishni, yurishni, gapirishni o'rganish uchun boshqa bolalarga qaraganda ancha uzoq vaqt talab etiladi. Siz uni maxsus ta'lim guruhiga yozishingiz mumkin (chaqaloqlikdan uch yoshgacha). Bunday bolaning rivojlanishiga malakali xodimlar yordam beradi. Daun sindromi bo'lgan bolaga mustaqil ravishda kiyinishni va ovqatlanishni o'rganish ko'proq

vaqt talab qiladiganligi sababli, har kuni mashq qilish uchun ozgina vaqt ajratishingiz kerak.

Maktab yoshi. Daun sindromi bo'lgan ko'plab bolalar muntazam darslarda o'rganishlari mumkin. Bunday bolalar uchun individual o'quv dasturlari ishlab chiqiladi yoki individual mashg'ulotlar o'tkaziladi.

O'smirlik davri. Ushbu davrda Daun sindromi bo'lgan bolalarni gigiena va o'z-o'zini parvarish qilishni o'rgatish kerak. Ushbu davrda xromosoma patologiyasining ushbu turi bo'lgan bolalarni tarbiyalash ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlaydi. Bolani ijtimoiy xulq-atvor va asosiy ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish kerak. Buning uchun maktab hayotida faol ishtirok etish juda muhimdir. Unga munosabatlarni o'rnatishni o'rganish imkoniyatini berish kerak.

Maktabgacha yoshdagi ta'lim va rivojlanish usullarini erta qo'llash orqali yuqori rivojlanish darajasiga erishgan Daun sindromli maktab o'quvchilari davlat maktablarining integratsiyalashgan yoki inklyuziv sinflarida muvaffaqiyatli o'qishlari mumkin.

So'nggi paytlarda maktabgacha va maktab ta'lim muassasalarida integratsiyalashgan yoki inklyuziv ta'lim tobora ommalashib bormoqda. Bu nogiron bolalar va sog'lom bolalar uchun birgalikdagi ta'lim muhitida o'qishni, alohida sharoitlar va ijtimoiy moslashuvni ta'minlaydi. Agar Daun sindromi bo'lgan bola ommaviy bolalar bog'chalarida integratsiyalashgan yoki inklyuziv guruhlariga tashrif buyursa, ular uchun ularning imkoniyatlariga muvofiq individual o'quv dasturlari ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. V.S Raxmanova "Defektologiya asoslari". Toshkent. "Voriz-nashriyoti", 2012 y.
2. L.Mo'minova, M. Ayupova va boshqalar "Maxsus pedagogika". Toshkent. "noshir", 2012 y.
3. Sindrom Dauna. Fakti, Pole Ye. V. M. : BF "Daunsayd Ap" 2012
4. Sindrom Dauna: Aleksandr Snegiryov "Neftyanaya Venera" (2009)
5. Dvigatelnoye razvitiye detey s sindromom Dauna. Broshyura dlya spetsialistov. 2003g.
6. Sindrom Dauna. XXI vek. Jurnal № 1. 2008g
7. Sindrom Dauna. Fakti. 2004g.
8. Raxmanova V.S., Nurkeldiyeva D.A.Alohida yordamga muxtoj bolalar reabilitatsiyasi. Navruz , Toshkent, 2014

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNING MOHIYATI VA MAZMUNI

Xaydarov Baxrom Xolmuradovich

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, o'qituvchisi

baxrom3500@gmail.com

Qo'ldosh-zoda Basher

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali, talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizda ushbu sohada erishilayotgan yutuqlar haqida qisqacha ma'lumot berilgan. Erishilgan yutuqlarga hukumatimiz tomonidan kichik biznes va tadbirkorlikni, moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularga har tomonlama madad berish, ularni samarali ishlashi uchun zarur shart-sharoitlar yaratib berishga aloxida e'tibor qaratilgan.

Kalit So'zlar: operatsiya, kredit, ombudsman, byudjet, investor, subyekt, tijorat banklari, Vazirlar mahkamasi, Adliya vazirligi, Iqtisodiyot va Sanoat vazirligi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni rivojlantirish, aholi bandligi va daromadlarini oshirishda muhim omildir. Ushbu soha vakillarini har taraflama qo'llab-quvvatlash maqsadida oxirgi ikki yarim yilda Prezidentning ellikdan ortiq farmon va qarorlari qabul qilindi. Jumladan tadbirkorlik faoliyatini davlat ro'yxatidan o'tkazish, turli ruxsatnomalarni olish va boshqa ko'plab xizmatlar tartib-qoidalarini soddalashtirildi. Har bir viloyat, tuman, shahar hokimlari va ularning birinchi o'rinbosarlari faoliyatiga yangi tashkil etilgan yoki faoliyati qayta tiklangan kichik korxonalar va ularda yaratilgan bo'sh ish o'rinlari sonidan kelib chiqqan holda baho berib, rag'batlantirish bo'yicha yangi tizim joriy etish vazifasi qo'yildi. Vazirlar mahkamasi, Adliya vazirligi, Iqtisodiyot va Sanoat vazirligiga ushbu yangi tizimni joriy qilish bo'yicha ko'rsatmalar berildi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining tashkiliy-huquqiy shakllari respublika mustaqilligining dastlabki yillaridayoq to'g'ri yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston Respublikasi "Tadbirkorlik to'g'risida"gi qonunga ko'rakichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlikning tashkiliy shakllari quyidagilardan iborat:

- yakka tartibdagi mehnat faoliyati
- ayrim fuqaro tomonidan yollanma mehnatni jalb qilish asosida amalga jamoa tadbirkorligi
- bir guruh fuqarolar tomonidan amalga oshiriladigan jamoa tadbirkorligi
- yuridik shaxslar va fuqarolar o'z mulklari va mulkiy huquqlarini birlashtirish asosida amalga oshiriladigan hamkorlikdagi tadbirkorlik

Tadbirkorlik faoliyati tadbirkorlik subektlari tomonidan amalga oshiriladi. O'zbekistonda tadbirkorlik subektlarini tashkil etish, ularni faoliyat ko'rsatishi, qayta tashkil etish va tugatishning huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy asoslari O'zbekiston Respublikasi "O'zbekiston Respublikasining Korxonalar to'g'risida"gi qonuni bilan tartibga solinadi. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tashkiliy-huquqiy tizimida yakka mehnat faoliyati, xususiy tadbirkorlik faoliyatining eng oddiy

shaklidir. Yakka mehnat faoliyati tarixda hunarmandchilik va oilaviy mehnat bilan shug'ullangan yakka mehnat qiluvchining faoliyati qonun hujjatlarida soddalashtirilgan tartibda belgilangan. Yuridik shaxs maqomini olmay faoliyat yuritish qonun hujjatlarida ruxsat etilmagan.

2022-yilning yanvar-mart oylarida kichik biznes va xususiy subektlari tomonidan:

-investitsiyalar hajmi 1 417,2 mlrd so'mlik (umumiy investitsiyalar hajmidagi ulushi 78,6%) o'zlashtirildi va 2021 yilning yanvar-martiga nisbatan o'sish sur'ati 93,8% tashkil qiladi.

-qurilish ishlari hajmi 595,8 mlrd so'mlik (qurilish ishlari umumiy hajmidagi ulushi 96,7%) va 2021 yilning yanvar-martiga nisbatan o'sish sur'ati 104,4 foizni tashkil qildi

-sanoat mahsuloti ishlab chiqarish hajmi 1 249,8 mlrd so'mni (jami sanoat ishlab chiqarishning ulushi 54,5%) tashkil qildi

-avtomobil transportida 26 407 ming yo'lovchi tashilib (umumiy yo'lovchi tashishdagi hajmi ulushi 98,1%) 2021 yilning yanvar-martiga nisbatan o'sish sur'ati 100,9% foizni tashkil qildi.

Xulosa: Ushbu maqolada shuni ko'rishimiz mumkinki biz O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun juda katta ishlar qilingan va bu natijaga erishishgan. Buni statistikadan ham bilib olishiz mumkin. Statistika bo'yicha qurilish ishlari ham sanoat mahsulotlari hajmi ham avtomobil transporti hajmi ham juda katta hajmda o'sganligini ko'rishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Хайдаров Б. ИҚТИСОДИЙ ИСЛОҲОТЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ // Экономика и образование. – 2021. – №. 4. – С. 288-292.

2. Xaydarov B., Saitov S. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi va afzalliklari // Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar. – 2022. – T. 1. – №. 1. – С. 634-635.

3. Xaydarov B. X., Saitov S. A. RAQAMLI IQTISODIYOT TUSHUNCHASI, AFZALLIKLARI AMALIY AHAMIYATI VA XORIJIY TAJRIBA // Academic research in educational sciences. – 2022. – T. 3. – №. 5. – С. 151-156.

4. Бахром Х. Х. БИЗНЕСНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ТАРТИБЛАРИ // PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 12. – №. 2. – С. 139-142.

5. Xaydarov B. IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION ON THE DIGITAL ECONOMY // Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – С. 163-174.

6. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich, Xudayarov Rashid Tuychiyevich. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOT BIZNESNI REJALASHTIRISH. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(2), 110–113. Retrieved from <http://journal.jbnuu.uz/index.php/ijcstr/article/view/130>

7. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich, & Saitov Sirojiddin Abduvalievich. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNESNING O'RNI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(2), 113–116. Retrieved from <http://journal.jbnuu.uz/index.php/ijcstr/article/view/131>
8. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich. (2022). RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERIYA VA AUDITNI O'RNI. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 1(2), 128–131. Retrieved from <http://journal.jbnuu.uz/index.php/ijcstr/article/view/135>
9. Tuychieva Nodira, Baxrom Xaydarov, & Quziboyev Zafar. (2022). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF COMPETITION AND MONOPOLY IN THE ECONOMY. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 1(11), 241–245. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/324>
10. Baxrom Xaydarov. (2022). IMPACT OF INTELLECTUAL PROPERTY PROTECTION ON THE DIGITAL ECONOMY. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 1(11), 163–174. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/317>.
11. Xolmuradovich X. B., Sherzod ogli A. Z., Rasulbek ogli K. J. BIZNES VA TADBIRKORLIK FAOLIYATINING TURLARI VA SHAKLLARINING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – T. 2. – №. 18. – C. 140-145.
12. Xolmuradovich X. B. et al. " YASHIL IQTISODIYOT" NI MODERNIZATSIYA QILISH VA ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING O 'ZARO MUTANOSIBLIGI MASALALARI //PEDAGOG. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 81-85.
13. Xolmuradovich X. B. et al. 2022-2026-YILLARDA MO'LJALLANGAN YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASINING MILLIY IQTISODIYOTNI ISLOH QILISHIDAGI O'RNI //PEDAGOG. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 78-80.
14. Tuychieva N., Xaydarov B., Rashidova G. MONEY-CREDIT SYSTEM IN UZBEKISTAN //Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 11. – C. 246-250.
15. Saitov Sirojiddin, Tuychieva Nodira, & Saydullayeva Dinora. (2022). CHARACTERISTICS OF PRICE AND FORMATION. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 1(11), 265–270. Retrieved from <http://ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/329>
16. Saitov Sirojiddin, & Achilov Azizbek. (2022). TRANSITION TO THE MARKET ECONOMY AND ITS CHARACTERISTICS IN UZBEKISTAN. *Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences*, 1(11), 255–258. Retrieved from <http://www.ijournal.uz/index.php/jartes/article/view/327>
17. Sirojiddin S., E'zoza D., Abror E. THEORIES OF PERFECT AND IMPERFECT COMPETITION //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 1414-1434.

18.Saitov S., Mahliyo R., Aziza M. DIGITAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF ECONOMIC SYSTEMS IN OUR COUNTRY //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 1442-1462.

19.Sirojiddin S. POSSIBILITIES OF APPLYING WORLD EXPERIENCE OF ORGANIZING FREE ECONOMIC ZONES IN UZBEKISTAN //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 11. – C. 1388-1413.

MEDIA VOSITALARI TURLARI VA RIVOJLANTIRUVCHI XUSUSIYATLARI

Qahramonova Farzona

Nizomiy nomidagi TDPU, Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada media vositalari turlari va rivojlantiruvchi xususiyatlari, ma'lumotlarni audio (nutqli) va videokiritish va chiqarish, qurilmalari tovush kolonkali, katta videoekranli akustik va videoqabul qiladigan tizimlar, hozirdayok keng tarqalgan skanerlar, multimedia vositalariga yuqori ishonch bilan ko'pincha tovushli va videoma'lumotlarni yozish uchun ishlatiladigan optik va raqamli videodisklardagi katta sig'imlilik va boshqalar to'g'risida yozilgan.

Kalit so'zlar: media, vosita, tur, ma'lumot, audio, videokiritish, qurilmalar, tovush kolonka, katta videoekran, akustik.

Multimedia bu kompyuter texnologiyasining turli xil fizik korinishta ega bo'lgan (matn, grafika, rasm, tovush, animaciya (xayvonlar tasviri), video va sh.o.) va/yoki turli xil tashuvchilarda mavjud bo'lgan (magnit va optik disklar, audio- va video-lentalar va h.k.) axborotdan foydalanish bilan bogliq soxasidir.

Multimedia (multimedia kop muxitlilik) vositalari bu apparat va dasturlar to'plani bo'lib, u insonga o'zi uchun tabiiy bolgan juda turli-tuman muxitlarni: tovush, video, grafika, matnlar, animaciya va b. ishlatgan holda kompyuter bilan muloqat qilish imkonini beradi.

Multimedia foydalanuvchiga fantastik dunyoni (virtual haqiqiy) yaratishda juda ajoyib imkoniyatlarni yaratib beradi, bunda foydalanuvchi chekkadagi sust kuzatuvchi rolini bajarmasdan, balki u erda avj olayotgan xodisalarda faol ishtirok etadi; shu bilan birga muloqat foydalanuvchi uchun odatlangan tilda birinchi navbatda tovushli va videobrazlar tilida bo'lib o'tadi.

Multimedia vositalariga quyidagilar kiradi: ma'lumotlarni audio (nutqli) va videokiritish va chiqarish qurilmalari; yuqori sifatli tovushli (sound) va video (video) platalar, videoqamrash platalari (video grabber), ular videomagnitofondan yoki videokameradan tasvirni oladi va uni SHK ga kiritadi; yuqori sifatli kuchaytirgichli, tovush kolonkali, katta videoekranli akustik va videoqabul qiladigan tizimlar, hozirdayok keng tarqalgan skanerlar (chunki ular kompyuterga bosma matnlarni va rasmlarni avtomatik kiritish imkonini beradi); yuqori sifatli printerlar va plotterlar.

Multimedia vositalariga yuqori ishonch bilan ko'pincha tovushli va videoma'lumotlarni yozish uchun ishlatiladigan optik va raqamli videodisklardagi katta sig'imli Tashqi eslab qolish qurilmalarini ham kiritish mumkin.

Media vazifalari

Axborot: mohiyati masalalar va turli turdagi tadbirlarda maqsadli ogohlantirmagan bo'ladi.

Baholash va komentariynaya: xabar va mutaxassislar tomonidan izoh faktlarni baholanadi.

Bilim-o'quv: maqsadli bilim do'kon to'ldirish uchun ishlatiladi.

Manipulator: aqli ta'sir va (ko'pincha siyosatda) turli joylarda odamlar beixtiyor.

Voqelikka munosabatni munosabatning va buning tadqiqini mantiqan dalillangan, grammatik shakllangan, adabiy me'yor asosida tuzilgan jumalalarda ifodalab berish ilmiy uslubning mohiyatini tashkil etadi.

Zamonaviy kompyuter texnologiyalarining tez rivojlanib borishi, ayniqsa, axborotlarni o'zlashish kanallarini rivojlanishi telekommunikatsiya sohasiga o'ziga xos tarixiy o'zgarishlar kiritmoqda. Mamlakatimizdagi barcha o'quv yurtlarini va biznes bilan shug'ullanayotgan kompaniyalarni distant uslubi asosida birlashtirilsa, o'qitish jarayonini va tijorat ishlarini yanada yuqori pog'onaga olib chiqadi.

Distant uslubi asosida o'qitish quyidagi texnologiyalarni o'z ichiga oladi:

Interaktiv texnologiyalar:

- audiokonferensiyalar ;
- videokonferensiyalar ;
- ish stolidagi videokonferensiyalar ;
- elektron konferensiyalar ;
- ovoz kommunikatsiyalari ;
- ikki tomonlama sputnik aloqa ;
- virtual borliq ;

Nointeraktiv texnologiyalar:

- bosib chiqarilgan materiallar;
- audiokassetalar;
- videokassetalar;
- bir tomonlama sputnik aloqa;
- televizion va radio ko'rsatuvlari;
- disketa va CD-ROM lar.

Avvalombor, distant uslubi asosida o'qitish, jugrofiy jihatdan o'zoqda joylashgan maktablar va akademik ta'lim uchun mo'ljallangan edi. Lekin, zamonaviy axborotlar va telekommunikatsion texnologiyalarining rivojlanishi tabiiy ta'lim-tarbiya jarayonini o'zoq masofadan turib amalga oshirishga yo'l ochib berdi.

Multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish quyidagi afzalliklarga ega:

a) berilayotgan materiallarni chuqurroq, va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor;

b) ta'lim olishning yangi sohalari bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;

v) ta'lim olish vaqtining qisqarish natijasida, vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;

g) olingan bilimlar kishi xotirasida o'zoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash imkoniyatiga erishiladi.

Shuni aytib o'tish kerakki, kadrlarni qayta tayyorlash yo'lida Jaxon Valyuta Fondi, Umumjaxon banki, Yevropa Ittifoki komissiyasi kabi nufuzli tashkilotlar katta tajribaga egadirlar. Biz bunga, ushbu tashkilotlar tomonidan tashkil qilingan seminar va

konferensiyalarning ishtirokchisi sifatida yana bir bor ishonch xosil qildik. Avvalombor, o'quv jarayonida zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanish taxsinga sazovordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Azizxodjaeva N.N. Pedagogical technology and pedagogical skills.-T .: Science, 2006
2. Measuring student attendance based on multimodal biometrics in education management systems. IEEE International Multimedia Symposium (2009), pp. 699-744.
3. <http://www.niservis.narod.ru/dars/62.htm>
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Media_savodxonlik

THE CATEGORY OF MODALITY IN THE ENGLISH LANGUAGE

Suyunova Xayriniso

Master of SamSIFL

Annotation: *The article investigates the category of modality in the English language. The author describes the origin of modality, all the categories and types of modality.*

Аннотация: *В статье исследуется категория модальности в английском языке. Автор описывает происхождение модальности, все категории и виды модальности.*

Annotatsiya: *Maqolada ingliz tilidagi modallik kategoriyasi o'rganiladi. Muallif modallikning kelib chiqishi, modallikning barcha kategoriya va turlarini tasvirlab beradi.*

Key words: *modality, category of modality, extensional modality, temporal modality, natural modality, logical modality, ethical modality, objective modality, subjective modality.*

In grammar and semantics, *modality* refers to linguistic devices that indicate the degree to which an observation is possible, probable, likely, certain, permitted, or prohibited. In English, these notions are commonly (though not exclusively) expressed by modal auxiliaries, such as *can*, *might*, *should*, and *will*. They are sometimes combined with *not*. Martin J. Endley suggests that "the simplest way to explain modality is to say that it has to do with the stance the speaker adopts toward some situation expressed in an utterance. Modality reflects the speaker's attitude toward the situation being described" ("Linguistic Perspectives on English Grammar," 2010).

"Modality is concerned with the speaker's assessment of, or attitude towards, the potentiality of a state of affairs. Modality, therefore, relates to different worlds. Assessments of potentiality, as in *You must be right*, relate to the world of knowledge and reasoning. This type of modality is known as *epistemic modality*. Modal attitudes apply to the world of things and social interaction. This type of modality is known as *root modality*. Root modality comprises three subtypes: deontic modality, intrinsic modality and disposition modality. *Deontic modality* is concerned with the speaker's directive attitude towards an action to be carried out, as in the obligation *You must go now*. *Intrinsic modality* is concerned with potentialities arising from intrinsic qualities of a thing or circumstances, as in *The meeting can be canceled*, i.e. 'it is possible for the meeting to be canceled.' *Disposition modality* is concerned with a thing's or a person's intrinsic potential of being actualised; in particular abilities. Thus, when you have the ability to play the guitar you will potentially do so....Modal verbs have a special status among modal expressions: they ground a situation in potential reality."

In the Linguistic Encyclopedic Dictionary modality is defined as a functional-semantic category which expresses different types of relations between the utterance and reality as well as different types of subjective evaluation of the information contained in the utterance. In the deepest sense, modality is concerned with the differing and varying levels

of being; hence its central place in both ontology and epistemology. The study of modality could be called 'Tropology': it is a broad field. The category of modality is one of the most complicated linguistic categories which have various forms of its expression in the language. It has also a lot of various definitions and interpretations. We call categories of modality the concepts of possibility or necessity, impossibility or unnecessity, contingency or incontinency, probability or improbability and their degrees — as well as presence or absence. Presence signifies the occurrence of an ostensible individual phenomenon, a unit clearly defined in time and place; and absence is the negation of this. Presence is a class standing under possibility and above necessity; absence, between unnecessity and impossibility. Presence or absence occurs either because of incontinency, or through the realization of contingency. Possibility may be viewed as a generic concept which embraces either contingency or necessity. Likewise, contingency and impossibility may be viewed as mutually exclusive species of unnecessity. Contingency signifies possibility and unnecessity taken together. Incontinency is a genus for necessity or impossibility. The various degrees of probability are subcategories of possibility or unnecessity. In practice, these concepts are expressed in sentences by words like 'in some cases', 'sometimes', 'can', 'may', 'might', 'possibly', 'potentially', 'permissibly', 'perhaps', and all their related terms. The differences between these modal expressions are not merely verbal. Indeed, in normal discourse, we tend to interchange terminology indiscriminately. For instance, in some cases we say 'always' to mean 'all'; in some cases, 'can always' means 'all can'. This is not our concern as logicians: we identify the connotations closest to what we are trying to discuss, and henceforth adopt restrictions which serve our purposes (Belichova-Krizhkova, 2001). The majority of scientists (A. Kratzer, F.R. Palmer) consider that there are six main types of modality, six senses in which the various categories of modality may be understood. Within each type, all the categories occur, but with other meanings than in the other types. The categories have similar interrelationships and properties within each type. These uniformities allow us to abstract them, but ultimately each type needs to be considered separately. The interactions between types must also be analyzed. Quantity, or extensional modality, is the primary type of modality, and is the one which was thoroughly dealt with by Aristotle. As it is stated previously, we are not consistent in our everyday use of terms like 'sometimes', 'can', 'may', 'might', 'must', and so on. Ultimately these are semantic issues, not important to us, though they need pointing out. Logic simply establishes conventions for terminology, and focuses on the material issues. Two more, temporal modality and natural modality interact intimately with quantity. Temporal and natural modality may be called 'intrinsic' modalities, because they concern the properties of 2 concrete individuals; extensional modality is comparatively 'extrinsic', in that it focuses on abstract universals. While it is true that often the copula 'is' is intended in a timeless sense, we sometimes use the word with a more restrictive connotation involving temporal limits. The temporal equivalent of what is a singular instance in extension, is a momentary occurrence; this is the unit under consideration here. When we say 'S is P' we may mean either that S is always P, or that S is now P, or even that S is sometimes P. This ambiguity must be taken into consideration by Logic explicitly. A possible modification of standard propositions is

therefore through the factor of temporal frequency. The most significant type of modality is called natural modality. This refers to propositions such as 'S can be P', 'S cannot be P', 'S cannot-be P', and 'S must be P', with the sense of real, out-there potential or necessity. These relations were effectively recognized by Aristotle in his philosophical discussions, but were not systematically dealt with in the framework of his logic works. Such modality differs radically from temporal modality. We do not here merely recognize that something may be sometimes one thing and sometimes another, or always or never so and so. We tend to go a step further, and regard that there is a character intrinsic to the object which makes it able to behave in this way or that, or incapable of doing so or forced to do so. Thus, temporal and natural modalities represent distinct outlooks, which cannot be freely interchanged. Two other main types of modality, the logical and the ethical, need to be also indicated. As it is previously stated, these types are each sui generis, and worthy of thorough treatment on their own. Logical modality will be dealt with later in this work, but ethical modality is left to some future volume. Logical modality expresses the compatibility or otherwise of a proposed assumption with the general framework of our knowledge to date. Logical modality makes use of terms such as 'might' (or perhaps) and 'surely' (or certainly), for possibility and necessity. Remember that we defined truth and falsehood as contextual, so this definition fits in consistently. To the extent that such an evaluation is scientific, based on rigorous process, thorough, common public knowledge, and so on, it is objective information. To the extent that thought is deficient in its methodology, such modality is subjective. Whereas the extensional, temporal and natural types of modality may be called 'materialistic', in that they refer directly to the world out there, which is mainly material or in any case substantial, logical modality may be called 'formalistic', because it operates on a more abstract plane. Ethical statements tacitly refer to some value to be safeguarded or pursued, and consider the compatibility or otherwise of some proposed event with that given standard. We use terms such 'may' (for permissibles) and 'should' (for imperatives), to indicate ethical possibility or necessity. Ethical modality is of course relative to standards of value. An ethical statement can in principle be judged true or false like any other. Subjectivity comes into play here, not only in the matter of selecting basic values, but also to the extent that, in this field more than any other, factual knowledge is often very private. Logic must, of course, eventually analyze such modality types in detail. But for our present purposes, let us note only that, in either case, the resemblance to the other types of modality is the aspect of conditionality. They are defined through the conditions for their realization. Their distinction is that they do not concern the object in itself (i.e. the S-P relationship as such) like the others, but involve an additional relation to man the knower of that object, or man the eventual agent of such object. The latter relation is thus a new object, which includes the former, but is not identical with it. Such modalities, then, are not essentially subjective, though they can degenerate into subjectivity, but rather concern another object. The reader should beware of the various ways the words 'modality' or 'modal' are used. In its broadest sense, 'modality' applies to any type and category of modality, which details should be specified, and every proposition is 'modal'. In practice, we sometimes use the word 'modality' to refer specifically to the

natural, temporal or extensional types of modality, to the exclusion of the logical. Sometimes, the sense is restricted to only natural and temporal modality, as distinct from quantity. Likewise, we may in some cases call a proposition 'modal', to signify that it is other than actual or singular or factual. 3 The two types of modality we are introducing here are effectively qualifications of terms similar to distribution, although strictly speaking they apply to the relationships of terms. Such propositions are complex variations of the standard forms researched by Aristotle, involving an additional factor, modality, which can be subjected to whole-and-part, inclusion-exclusion type analyses, as was done with quantity (Grepl, 2003). Also there is another theory of modality which was provided by Ch. Bally and in accordance with it modality expresses 2 types of relations and includes 2 levels. That's why the linguists usually differentiate between 2 types of modality: objective (or primary) and subjective (or secondary). Ch. Bally considered that each utterance consists of two parts, the part which presents information (he called it 'dictum') and the part which presents the speaker's evaluation of this information (he called it 'modus'). The primary modality expresses the relation of the contents of the sentence to reality as established by the speaker who, choosing the appropriate form of the mood presents the event as real, unreal or desirable. It is expressed by the grammatical form of mood and thus it is a component of predicativity and as such it always finds a grammatical expression in the sentence. E.g. You are my wife. Be my wife. I wish you were my wife. Thus, primary modality as a component of predicativity is an obligatory feature of the sentence - we cannot make a sentence without expressing primary modality. Secondary modality presents another layer of modality, built over the primary modality. It does not always find an explicit expression in the sentence. Secondary modality is not homogeneous. It contains two layers and we can differentiate between two types of secondary modality. The first type expresses the relations between the subject of the sentence and the action. The action may be presented as possible, permissive, obligatory, necessary, desirable or unnecessary for the subject.

REFERENCES:

1. Bally Ch. General Linguistics and questions of English Language. Science Journal, 2003 – 159 p.
3. Grepl M. About the essence of modality. Science Journal, 2003 – 132 p.
1. Belichova-Krizhkova E.R. About the modality of a sentence in the Russian and English languages. Life and society Journal, 2001 – 269 p.